

Nuvele

CUPRINS:

Notă asupra ediției.	2
Tabel cronologic.	3
Sultănica.	5
Șuer.	28
Fanta-Cella.	33
Iancu Moroi.	39
Palatul de cleștar.	59
Răzmirița.	66
Sorcova.	72
Odinioară.	77
Susana.	81
Fata moșului.	87
Zobie. 101 „Trubadurul”.	109
Din memoriile Trubadurului.	131
Văduvele.	155
Milogul.	168
Hagi-Tudose.	177
Liniște.	193
Domnul Vucea.	237
Neghiniță.	256
Poveste.	266
Irinel.	277
Paraziții.	292
Norocul dracului.	349
Departe, departe.	362
Bunicul.	380
Bunica.	383
Aprecieri.	387

De-a stânga Râului Doamnei, razna de satul Domnești, se vede o casă, albă ca laptele, cu ferestrele încondeiate cu roșu și albastru. Pervazurile ușii – curate ca un pahar; prispa din față – lipită cu pământ galben; pe creasta casei, de-o parte și de alta, scârțâie, la fiecă bătaie de vânt, două limbi de tinichea, așezate pe două goange cât găgălicea. Curtea, îngrădită cu nuiele de alun; hambar de fag, obor de vite și grajd pus la pământ pe patru tălpoaie groase.

Ăst cămin fusese odinioară cu rost pe când trăia jupân Kivu.

Fusese chiabur răposatul, dar biata Kivuleasă, rămasă singură, ca femeia, a luptat cu inima, iar nu cu gândul. S-a prăpădit cu firea, că Sultânica ajunsese fată mare.

Dar când e să-i meargă rău omului, pe orice-o pune mâna se sparge.

De câte ori n-o podideau lacrimile pe biata bătrână, privind acareturile mari, dar pline de sărăcie și de pustiu. Nu cerea de pomani. Da și viața de azi până mâine viață e, ori foc?

Doi juncănași, o vacă, doi cărlani, zece oi și-un berbec e sărăcie lucie la o vatră de care altădată țineau opt perechi de boi ungurești, șase vaci cu ugerul cât căldarea, nouă cai iuți și-o turmă de oi, ce umplea valea râului de behăit când coborau dinspre munte.

*Coleg de liceu cu care Delavrancea a locuit în aceeași casă la Paris. Dinu Golescu este fiul lui Radu Golescu-Catană – la rândul său – fiul lui Iordache Golescu, fratele lui Dinicu Golescu. Iordache Golescu are meritul de a fi contribuit la întemeierea școlii lui Gh. Lazăr de la Sf. Sava.

Barbu Delavrancea

II.

E începutul lui decembrie.

A dat Dumnezeu zăpadă nemiluită; și cade, cade puzderie mărunță și deasă, ca făina la cernut, vânturată de un crivăț care te orbește. Mușcelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile, în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși. Vuiet surd se încovoiaie pe după dealuri și se pierde în văi adânci. Cerul e ca leșia. Cârduri de corbi, prididite de vânt, croncăie, căutând spre păduri. Viscolul se întetește. Vârtejele trec dintr-un colnic într-altul. Și amurgul serii se întinde ca un zăbranic sur.

Râul Doamnei, umflat, curge repede, cu un vâjâit mânios înecat în glasul vântului, și izbește sloiuri mari de gheață și butuci groși de meterezele podului.

Arar se vede pui de om trecând prin sat. Pârția e acoperită.

Abia se zăresc poteci ca de lățimea unei lopeți.

Cea mai îngrijită leagă cârciuma de primărie.

Lumini gălbui de vâpăiță joacă prin geamurile câtorva case.

Vremea rea a amorțit satul, îndeobște zgomotos. Numai în bătătura Hanului Roșu hămăie răgușit doi dulăi de câini.

În cârciumă e harababură mare. Firitiseală nepomenită ține nea Nicola Grecul, cu frunțașii satului, de ziua sa.

O dată pe an e Sf. Nicolae.

În ușa prăvăliei stă un țăran nalt, spătos, cu fața conabie ca sfecla; uneori scutură din cap, râde și îndrugă singur.

— Așa e omul. Un ciocan, încă unul ș-al treilea, până ajungi la tinichea. De-acolo-ncolo. Dumnezeu cu mila. Torni, parcă torni într-o pârnaie. Dar Sanda ce-o să zică. Că mi-a dat Sfântul muiere harnică, dar rea, topenia pământului!

Înlăuntru s-aud ciocneli de pahare, bușeli de călcăie și zbârnâitul otova al cobzarului. Trăgeau chindia de curgea țărâna din pod. Apoi, când se mai muia jocul, numai ce-i auzeai pe toți, care mai de care:

7 Între vis și viață

— Hai să ne fie de bine, nea Nicola. La mulți ani cu spor și sănătate. Cinstit socru mare.

- Suge, suges, că doar nu te-a îmbătrânit calea bisericii.
- Mai trage-i, părințele, o liturghie.
- Să te văd, logofete, care pe care.

Fiecare cu ale lui. La nea Nicola veselie, la alții obide. Unii abia așteaptă Ignatul să-și taie grăsunul cât malul, alții abia au mălai de gură. Că cine a făcut lumea, cu deșertăciunile ei, la unii tună și fulgeră, iar pe alții îi îmbuibă cu norocul, ca pe curcani cu nuci.

III.

Așa înțelenise, de pustia de vreme, mai tot satul; și așa, hangiul venetic, bogat putred, se răsfoia în duhoarea de țuică și vin, pe când mama Stanca Kivuleasa sta mânănită la gura sobei, mângăindu-ș i odorul pe obraji. Sultânica ațipise cu capul în poala mă-sei.

Odaia e deretecată de ți-e drag să te uiți la ea. Pe pat o scoartă aleasă în fel de fel de migălituri. Pernele, cu fețe de cuadrilat. Pe lacra de sub icoane, două plăpumi groase.

Spre răsărit, trei icoane muscălești, roșii ca para focului. Toți sfinții se aseamănă ca două picături de apă. Toți au ochii din trei linii, nasul dintr-una și gura din două. Cât despre sf. Gheorghe, călare pe-un cal cu gâtul de cocostârc, tot omoară și nu mai omoară un balaur de pe tărâmul celălalt. Mai jos de icoane arde candela.

Toate cele sfinte sunt înconjurate cu mănunchi de busuioc și siminoc, din Vinerea Patimilor, strâns legate în vlăstar de salcie de la Florii.

Focul pâlpaie. Câteodată pocnește de-aruncă spuza în sus.

Și Sultânica deschide repede niște ochi ca pruna de mari. Și mama Stanca, ferind-o de scânteii, îi zice încetinel: „Dormi, puiul mamei, dormi!”

Sultânica strecură, printre genele ei de catifea, două lacrimi.

Una se întinse pe obraz, iar alta îi încreți gura.

Barbu Delavrancea 8

Fata Kivului e cum arar se mai află sub soare. Chipul ei parc-ar fi zugrăvit: alb și cu două răsuri pe obraji. Ochi negri ca mura, frumoși de pică, dar când îi încruntă, te sperie ca-ntunericul.

Părul lins, cu unde albăstrui. Se poartă cu tâmple. Așa a apucat de la mă-sa, și mă-sa de la mă-sa, obicei adus de pe obârșia Ialomitei, unde nu se știa de crețuri și colțișori.

Sultănichii îi este dragă curățenia ca lumina ochilor, că chiar de n-ar avea sprâncenele trase ca din condei și buze rumene ca bobocul de trandafir, tot n-ar da cu foiță și cu muc de lumânare. Când merge, saltă puțin și se mlădie. Trup omenesc de n-ar fi, s-ar frânge.

Multe capete a sucit. Mulți ochi au jinduit-o. În horă fură toate privirile, și ea s-aprinde de-ai crede că se topește.

Și ce vâlnic, și ce năframă, și ce cămașă de borangic, galbenă ca spicul și subțire ca pânza păianjenului, încât i se simte tot sânul, pietros ca poama pânguită, cum se bate când abia răsufală de osteneală.

Să crape de căldură, nu-și sumete mânicuțele în fața flăcăilor.

Să se îmbrebenească ea cu gălbenele și bujori, cu creițe și cu ochiu-boului? Nu scrie la dânsa așa țigănie. He, arareori, numai ce-o vezi cu câte-o brândușă în păr, ori cu doi-trei dediței între betele ce-i încolăcesc mijlocul de patru ori.

La șezători s-a dus o singură dată de când e fată mare, dar de atunci să nu-i mai pomenești: „Cui îi arde de zbunguit e săritoare pentru așa treabă”. Că până se coace dovleacul în sobă, câțiva flăcăi dau iama prin fete. Le mai ciupesc, le mai sărută de le scot ruji în obraz. Ba unora le ia ori betele, ori spilca, ori năframa, și duminica, la horă, până să li le dea, le snopesc o toană pe după șura din spatele hanului. Unii mai împelițați numai ce-i auzi: „Sări, cutăriță, de suflă în ăl foc!” Și când biata fată stă-n genunchi, suflând din băirile inimii, odată îi dă brânci și cade pe spate.

Sultânica e leită-poleită răposatului. Când se aprinde, nu te poți apropia cale de-o poștie. Când vrea ceva, vrea, nu se încurcă.

De se mânie, nu mai vede înaintea ochilor.

9 Între vis și viață.

Într-o zi, la sapa porumbului, cine știe ce i-a năzărit că, cu toate rugăciunile mă-sei, n-a voit să mănânce din zori până la amurg și n-a lăsat sapa din mână până n-a căzut ruptă de osteneală. A

dus-o biata bătrână mai mult moartă decât vie acasă. A doua zi, când s-a dezmeticit și-a văzut pe mama Stanca la capul ei, galbenă ca turta de ceară, cu părul alb și ciufulit, cu ochii trași de durere, a sărit la gâtul ei și, fără să zică nici pis, a început s-o sărute și pe-o parte și pe alta, pân-a podidit-o un plâns de-a muiat un ștergar întreg-întreguleț.

Unele mai istețe din sat au împrăștiat zvonul că ar cam suferi de vrun farmec.

De harnică, harnică, n-are cum mai fi! Unde pune mâna, Dumnezeu cu mila! Sare din vârful stogului și cade ca un fulg. În argea nu i se văd mâinile. Când toarce, mănâncă caierul. De cinstită, nu e obraz mai curat. Când Ioniță Rotarul, om chipeș și hazliu, s-a încercat s-o sărute, a sărit parc-ar fi călcat pe coadă de șarpe și, în mijlocul flăcăimii, i-a strigat:

— Mi-aș tăia obrazul, dar ți-aș tăia buzele!

IV.

Ce punea satul în nedumerire, și mai vârtos pe-ale ce cată nod în papură, e când apucă lumea în cap și trece nouă hotare.

Numai ce-o vezi, la revărsatul zorilor, că o ia rara-rara, prin fâneață. Galbenă, cu cearcăne vinete în jurul ochilor, merge ce merge, și se oprește la vrun deal, la vrun pârâu. Ascultă neclintită un ceas, două. Vântul bate holdele. Izvoarele dau de-a dura pietricelele din matcă și le sună ca pe niște zurgălii auzite din depărtare.

Apoi culege flori și le azvârle, până ce i se aprind obrajii și se trezește ca dintr-un somn adânc. Ochii îi sclipesc ca oțelul învărtit la soare.

Joița Baciului ar fi văzut-o la un apus de soare cu capul rezemat de crucea din creștetul mușcelului ce desparte apa Vâlsanii de Râul Doamnei, privind, ca dusă de pe lume, la roșeața apusului.

Barbu Delavrancea 10

Obosită de gânduri, se întorcea spre casă cu căutătura-n jos, cu un nod în gât, cu gura friptă de sete. Și de întâlnea vrun izvor, bea până i se oprea răsuflarea. Apoi, făcând mâinile căldărușe, le umplea cu apă rece ca gheața și limpede ca diamantul, pe care și-o arunca în obraji.

Da' să te ferească Cel-de-sus de gura satului și de pizma celor vinovați și răi!

N-avea să scoată capul în lume Sultânica, ea, care, de bună ce era, și-ar fi dat și dumaticatul din gură, că începeau șuşuitul și ponoasele.

Câte-n lună și-n soare-i scorneau.

— Sultânica, frumoasă? Aida-de!

Mai bine își pune gâtul pe tăietor Ilinca, ciupita de vărsat.

— E o fudulă, o luată din Iele, n-are toate sâmbetele. Când umblă, calcă-n străchini. Numai nevastă ca toate nevestele n-o să fie Sultana aia, zicea la fântână, la horă, la șezători fata Ciaușului.

Ce are neica de nu i-a primit pețitul? Au nu e voinic?

Ori e bețiv, stricător de case, zurbagiu? Au n-are de pe ce bea apă? He, he, fata proastă și țâfnoasă dă norocului cu piciorul.

Da' de, om sărac și cu nasul în sus. Știe Dumnezeu ce face!

Și flăcăii, mai toți, o luaseră în nume de rău. Nu, că de ce să fie așa de mută? De ce să fugă de toți parc-ar fi râioși? O fată mare se mai lasă ba la un sărutat – că d-aia are gură dulce – ba la un giugiulit – că d-aia are sân cu drăgănele. Și știi, cum e omul, din una într-alta, se îngroașă gluma, și căpătuiala vine, că moș popa ce-așteaptă? Să dezlege dorul după pofta inimii. Altfel cântă cucul pe fată bătrână și rămâne mușuroi fără soboli.

V.

S-auzea, în depărtare, chiuit de danț și pocnete de pistol la nea Nicola Grecul.

Vântul vuia de te lua groaza. Măzăriceha răpăia în fereastra mamei Stanchii.

11 Între vis și viață.

Sultânica ridică capul din poala mă-sei. Se alipi de bătrână. O cuprinse pe după gât cu brațele rumenite de dogoarea focului și privi lung în chipul ofilit al bătrânei.

Buzele mamei Stanchii tremurau. Multe îi treceau prin cap și multe prin inimă când grecoteiul se desfăta.

— Mamă, mamă, grăi bătrâna, moș popa, când spune din Vanghelie, cică să rabzi și iar să rabzi. Așa e, părințele. Așa e. Că Mielușelul Domnului a răbdat scuipat, bătaie și răstignire.

Dar când mă gândesc la răposatul ș-aud chiuitul cațaonului, mă podidesc lacrimile, Sultânica mamei, și blestem din suflet, doară de l-o ajunge mânia Domnului!

Sultânica strânse vătraiul de-i zbârnâi în mână.

— Nu mai pot, grăi iar bătrâna, nu mai pot să-mi târâsc zilele, când mă uit la tine și nu știu pe ce mâini o să cazi. Aveam și noi, pe vremea Kivului, rod și vite cu duiumul; pătulele gemeau de pline; bătătura nu mai încăpea de vite și lighioi. Mugeau de zguduiau casa vacile. Și ce te pomeneai că se aruncau pe răsfaț.

Rupeau pământul cu fuga, de la un gard la altul, cu coada în sus, clătinată ca o măciucă. Șase argați nu le da de cap până nu se potoleau de bună-voie și nu cătau spre obor, dând din cap și băgând limba și pe-o nare, și pe alta. Bietul tat-tău se uita mândru la bogăția lui cinstită. Parcă-l văd, c-o mână în șerparu-i civit, alergând de colo-colo. Ce hârnicie de om! Tot satul nu-i ținea piept.

Când punea mâna pe plug, trosneau coarnele. Când da cu sapa, intra cu muchie cu tot. Coasa în mâinile lui rădea ca briciul. Tu erai mică și nebunatică. Cum te zărea că-i ieși înainte, cu mânușițele pline de noroi, creștea inima în el și se topea de-a-n picioarele.

— Bietul tata!

Focul pâlpâia în gura sobei. Mușcelele alburii abia se mai zăreau prin geamuri.

— În toiul verii, îndată ce venea rupt de osteneală, ne ospătam bine, apoi ne odihneam pe prispă. Pe tine te-așeza ca pe-o laiță pe genunchi, și te juca, și spunea, și râdea, și tu-i băgai mâna în barbă. Uite așa ne-apuca miezul nopții. Îl luam cu de-a sila la culcare. Aud și-acum glasul lui: „Să mai stăm, fă Stancă, fă, că parcă mă-ngraș când mă uit la voi!” Era rai, nu viață, până se pripăși, ca pomojnic, pe plaiurile noastre, iuda de cațaon. Și a sosit într-un ceas rău. Lăcuste erau, secetă era, vitele boleau și mureau pe-un capăt. Dar ce să mai îndrug, Sultânica mamei.

Într-un an, a făcut ce-a făcut, lipitoarea, l-a băgat în judecăți și l-a lăsat sărac lipit. Kivu era iute și-avea și-un beteșug de tuse. S-a luat la contră și, de mahnire, s-a-mbolnăvit. Când și-a dat

sufletul, mă strângea de mâini ca c-un clește și te chema, ars de-un foc nestins. „Încă doi ani. Să nu vă las pe drumuri”. A zis și i-am închis ochii.

Pe mama Stanca o podidiră lacrimile; curgeau picături mari pe vatra de cărămizi calde, și de unde cădeau se ridicau aburi înghițiți de gura sobei.

— Nu mai plânge, mamă, zise Sultânica sărind în sus. Îi dau foc. Să ardă ca șoarecii. Doar nu s-au stins toți ai Kivului!

Mama Stanca îngheță văzând pe Sultânica năprasnică la corp și cu ochii ca doi cărbuni aprinși. După câteva clipiri dese, zise cu mare evlavie:

— Fă-ți cruce, fata mea, fă-ți cruce, avuseși un gând rău.

Necuratul a trecut pe lângă noi.

Bătrâna șopti de trei ori, plecând fruntea în jos: „Numele Tatălui, ș-al Fiului, ș-al Sfântului Duh, amin”.

Se liniștiră. Sultânica aruncă o buturugă în sobă. Bătrâna turnă untdelemn în candelă și-și șterse pe frunte deștile atinse de paharul ce ardea la sfintele icoane.

— Am să-ți fac o rugăciune, mamă. Iacă, astăzi fuse Sfântul Niculae, vreau și eu să-ncerc mila cerului. Să stau la privighere până la cântatul cocoșilor de-a treia oară. Poate să ne arunce cuviosul Niculae vro pungă cu bani, că văduva din carte avea trei fete, și pe cătetrele le-a căpătuit.

Mama Stanca, cu tot amarul de care era covârșită, zâmbi.

13 Între vis și viață

— De, maică, s-a cam umplut lumea de rele, d-aia și milostivul nu mai face minuni. Ei, odinioară a fost cum a fost, dar acum e prea de tot. O să ne apuce judecata d-apoi. O să plouă foc și pucioasă. Și îngerii Atotțiitorului vor buciuma: „Sculați, morți, din morminte!” Domnul și-a întors fața de la noi, păcătoșii.

— Să-mi încerc și eu norocul.

— Bine, Sultânico, fie și-așa, răspunse Kivuleasa și, făcând trei cruci căpătâiului, se vârî în plapumă.

Mama Stanca sforăia dusă. Din vreme în vreme ofta, înghițind în sec.

VI.

Fiece oftare, năbușită în plapumă, sugruma pe Sultănica. Gândul ei era neîndurat. Amestecase cele sfinte cu cele lumești.

Cine pe lume a scăpat de chinul din care izvorăște omenirea cu bunele și relele ei? Toți trec pe-acolo, oricât s-ar rușina.

Sultănica rătăcea ca o umbră, nu de vrun farmec; ci, când e să te biruie dragostea, să te pui în cruciș și-n curmeziș, să te tai și să presari sare pe creștături, spuză să pui pe piept, tot degeaba.

Toate durerile trupului le uiți pe lângă focul dragostei, de este foc cu adevărat. Și așa fusese să fie cu Sultănica, că nu era d-alea ce pun pe ele carnea cu lopata și trece prin toate și buture de rovină rămâne: bâzâie fără să ia foc.

Că după cum simțea SultănicA. De s-ar fi vârat în gaură de șarpe și s-ar fi dat vântului turbaT. Era ceva din altul în ea. Un chiP. Niște ochI. Un sărutat ce-o tot săruta în același loC. Și o fura, și o ducea, legată-ferecată, acolo unde numai focșorul ei știa. Se prăpădea după Drăgan Căprarul.

VII.

Căprarul, scăpat de militărie, cu una, cu alta, mai cu ce avea de la părinți, scoase apă din piatră și ajunsese a fi jinduit de multe fete în sat. Unii îl făceau, nu e vorbă, pișicher, papugiu de București, dar cum ziceau alții din prietenii lui: „Așa e moara trândavilor. Cățâie, că nu ține parale. Până o pune Căprarul mâna în chica vrunui, să-i facă morișcă de vânt”.

Cărdășia lui era din flăcăi de muncă ca Voicu Ciaușului (ce nu se prea uita cu ochi buni l-alde Kivu, ca Ioniță Rotarul și alții.

Nu-l vedeai umblând pe două cărări. Rămânea pe-oricine la prinsori.

Prindea armăsarul din herghelie cu dinții de nările nasului.

Frumos, chipeș, avea o uitătură vie și cam ascunsă, de nu-l ghiceai ce-ar vrea și ce n-ar vrea. Mustăți negre și dese. De le netezea, pleca puțin capul și pe-o mână, și pe alta. Cămașa pe el, ca floarea. Căciula țurcănească, trântită pe-o ureche, îl prindea ca pe-un haiduc.

Era vesel și glumeț.

Dar de prin priar se schimbă Drăgan al nostru.

Începu să dea târcoale Sultănichii. Când îl cătai, de era și Sultănica la horă, el sta de-o parte măhnit, privea galeș, răsucind vrun pai în mână.

De-o întâlnea la adăpatul vitelor, i-ajuta cu dragă inimă, apoi întreba încetinel de mama Stanca. Și când zicea „mama”, i se lipeau buzele, ca unse cu miere. De-i ajuta să puie în spinare cobilița cu cofele, să n-o fi atins de mână, că pleca ochii în jos rușinat.

Azi așa, mâine așa, că Sultănica, când prinse de veste, păru așa de veche treabă, că de-ar fi fost de când lumea ar fi fost mai de curând.

I se făcu frică.

Ba se hotărî să nu mai dea ochii cu dânsul.

Trei săptămâni îl ocoli, și fură trei veacuri.

Într-o zi o luă razna pe-un piept de mușcel, fără să știe încotro.

Fânul îi trecea de mijloc. Arșița începuse de dimineață. Cântau păsările de te slăveau. Lăcustele zbârnâiau și tot a bine și-a duios spuneau și ele. Florile îți luau ochii și te-adormeau cu mirosul.

Sultănica căta alinare, și, în deșert, alinare nu găsea. Toate o munceau s-o răpuie. Că de-o supunea frământarea, de-o muia

15 Între vis și viață dorul și sângele de-i năvălea în colcote la cap, se trântea cu fața la pământ și săruta florile, până ce o piroteală plăcută o făcea nici s-adoarmă, nici deșteaptă să fie.

Și simțea în astă zi de pribegie o nedormire, că suia către culmea dealului, fără să-i pese de ciulinii și rugii ce-i tăiau picioarele ca un herăstrău. Plaiul, cu podoaba lui, o amețea într-un vârtej de întristare.

Când ajunse în vârf, pământul i se învârti sub tălpi; mintea i se clătină de spaima ce te cuprinde când te prăbușești într-o vultoare.

La umbra unui păducel, Drăgan sta pe-un buture de stejar.

Drăgan aruncă ghioaga cu care bătea pășul, răsturnă o tivgă cu lapte bătut și strigă ca scos din fire: „Sultănico, mă prăpădești!”

Cum, ce fel, de cE. Se treziră strângându-se în brațe, că brațele le curma trupul.

Din acest ceas se întâlneau pe ascuns de lume.

Sultănica boala. Nu adormea decât despre ziuă. Vise urâte îi tulburau odihna.

VIII.

Și-acum, în noaptea de Sfântul Nicolae, era vorba să se vadă.

Mama Stanca dormea.

Sultănica suflă în văpaiță și căzu la icoane. Galbenă ca turta de ceară, dă să se roage, și nu poate să-și adune gândurile risipite.

O sudoare rece îi brobonă fruntea. Își acoperi fața cu amândouă mâinile. Socotise că icoanele s-au clătinat, voind să se întoarcă de la dânsa.

Încet-încet, ca o stafie, se târi până la gura sobei. La lumina focului parcă murise și înviase.

„Înșel pe mama, necinstesc curatele sale bătrâneți, înșel cele sfinte!”

De-odată, lumina ochilor îi scăpără. Gura sobei se lărgește, buzele-i de pământ se roșesc, rânjesc, se întind ca un gâtlej de 16 balaur; flăcările sunt limbi de foc ce se răsucesc și se desfac; duduitul dinlăuntru se pornește ca un potop de jale.

Sultănichii, privind la vălvătăile din sobă, i se păruse c-a văzut gura și muncile Iadului.

Speriată, se repezi din nou la icoane și dădu-n genunchi. Se rugă, mormăi: „Împărate ceresc, mângâitorule.” Îndurarea se coborî pe chipul ei. Vedeniile o părăsiră. Fața i se luminează și căzu cu fruntea la pământ.

Și de ce mila de sus să n-o ajute? Nu s-a grijit la Paște și la Crăciun? Cine, ca dânsa, a mai atins Sfântul Potir cu atâta evlavie?

Și dacă dragostea curată e păcat neiertat, cum de atâtea fete mari fug cu flăcăii, și unele neveste se dau afund cu târgoveții, și tot bine, tot vesele, tot zile albe duc?

Ispita ei e mai afară din cale? Un sărutat o arde trei zile și fiecă bălărie o amenință s-o dea de gol satului.

După ce vede pe Drăgan, veșmintele o doboară ca niște piei de plumb. Îndată ce scapă din brațele lui, e ceva care o încinge și-i zdrobește oasele. N-o să-i mai vie minte la cap. De-ar fi de țată, și tot n-ar fi așa de proastă și de capie. Vezi binE. Nu se poate. Ce e

de la ea nu E. Nu e după cum vrea, ci după cum îi e scris să vrea. Cine ne-a dat inima să nu ne fi înfipt dorul și dragostea în ea.

Sultânica strânse pumnii de-i trosniră deștele.

În ușa tinzii se auzi ciocănind încetișor.

Sultânica abia-și stăpâni răsuflarea. Își netezi părul. Își așeză fusta înaintea icoanelor. Vru să meargă și se clătină. Îi amortise un picior. Apoi ieși în vârful degetelor, aruncând o căutătură speriată. Trăsese zăvorul prea repede.

Mama Stanca doarme învărtindu-se și pe-o parte, și pe alta.

Chipul ei, zbârcit, uscat și luminat de candelă, parc-ar fi chip de moaște. Visează. Ar voi să scape de vro primejdie. Se-ntunecă.

Între vis și viață.

IX.

Se crapă de ziuă. O fâșie de lumină, ca un brâu de argint, se întinde spre soare-răsare. Codrii fumurii parcă plutesc în depărtare și ogrăzile sunt albe de zăpadă.

Sultânica găfâie, scoțând, pe gură și pe nas, aburi groși ce-i cărunțesc părul și genele. Picioarele i se scufundă până la glezne.

Nasul ei e roșu-vânăt. Lacrimile i-au înghețat pe obraz. Se luminează.

Ea vrea să meargă mai iute și cade. Se scoală repede și iarăși cade.

Speriată, privește în toate părțile. Se tăiasc în gheață. Câteva picături de sânge căzură pe zăpada albă.

Un vânt ușor scutură, din ramurile pomilor, o puzderie de ninsoare.

Sultânica apucă o pârție acoperită cu zăpadă mărunță, ce sare ca praful sub pașii ei pripiți. În dreptul morarului, pune capu-n pământ, furișând o uitătură numai cu coada ochilor.

Un mârâit de câine o face să tresară ș-un țipăt de găscan i-aruncă inima din loc. Își încordează puterile și-o rupe la fugă. Case, plute bătrâne, troiene cât dealurile, ogrăzi de pruni, toate fug și s-afundă în urma ei. Într-o clipă trece podul de peste Râul Doamnei.

Nu s-ar mai uita înapoi s-o poleiești cu aur.

A ajuns acasă. Lăbuș, câinele curții, cu păr ca de lup, începe a lătra și-a se gudura pe lângă dânsa.

Sultănica pune mâna pe clanță, dar nu îndrăznește nici să deschidă, nici s-o tragă înapoi, arsă de ger.

Pielea degetelor i se prinse de clanță.

— O nălucă, mamă, a sfântului Nicolae m-a făcut să alerg, să cad, ținându-mă întruna după acel moș cu barba albă, în sfintele odăjdii.

Bătrâna, cu frica Domnului în sân, crezu. Se sperie văzându-și fata sângerată. Îi legă mâna în cârpe curate. Nu știa ce să mai facă ca s-o oprească din plâns.

Atât odor mai are Stanca. Atâta nădejde. În fața ei vede pe Kivu, vede belșugul de-odinioară, zilele senine în nopțile petrecute pe prispă afară. În fața ei vede căminu-i cum era când era.

O durere de-a Sultănichii îi curmă viața ce abia se mai ține într-o ață. Un dor, o înduioșare, când se zugrăvește în chipul fetei, face pe bătrână, deși veștejită și uscată ca o frunză de brumar, să-și învieze în adâncul ei ceea ce a simțit când a dat ochii cu Kivu pentru întâiași dată.

De-ar fi după gândul ei, Sultănica, „plăpândă și frumoasă ca o cucoană”, ar trebui să fie și mai și decât nevasta arendașului.

I-ar da calești cu telegari, poștalioane cu opt cai bidivii și câte-n lună și-n soare. Da' s-ar robi turcilor, numai s-o știe bine. Și când se gândește că nu poate nici pe sfert de sfert din ce ar dori, îi vine să se dea cu capul de pereți, să intre în pământ de vie.

— Odorul mamei, odorul mamei! îngână mama Stanca, legănând capul fetei pe pieptul ei măluros și mort.

Sultănica sughiță. Pe umerii obrajilor îi joacă și se schimbă două pete ca niște nisfele de rumeneală. Privirile-i ascuțite, scăpate din umezeala ochilor, trec prin geamuri și se îneacă în zarea zilei. Gura-i pare mai mare ca de obicei, mai răsfrântă.

Buzele, aprinse, le simte calde de sărutări. Sfârcurile urechilor îi ard. Părul e mototolit sub marama ce cade pe spate. Rochia, sucită pe trup. Năjițele opincilor, dezlegate. Se pipăie. Își încheie cămașa la gât. Clipește zorit. Ș-ascunde ochii în umărul osos al mamei Stanchii.

Dacă ar putea să se arunce la picioarele mă-sei! Să-i sărute tălpile și să mărturisească tot.! Dacă s-ar arunca în râu.? Dacă ar lua lumea în cap și și-ar pierde de urmă.?

— Odorul mamei, odorul mamei! îngână mama Stanca, legănând capul fetei pe pieptul ei măluos și mort.

Pe Sultânica o tăie această mângâiere curată. Sări din brațele mă-sei și se-aruncă în pat, cu fața într-o pernă, cuprinsă de-o jale cu lacrimi care ard pe unde pică.

Drăgan Căprarul câștigase rămășagul cu Ion al Ciaușului că va veni de hac Sultânicăi. Un junc mai mult și fala flăcăilor. Cum o să-și răsucescă mustața de grozav printre tineret! O să calce din pod. Câtă-i curtea hanului de mare, ca pe-o beizadea n-o să-l mai încapă locul! Leicuței i-a făcut răvaș de drum. Bărbați sunt și pentru ale sărace. Fiecare cu norocul ei. Dacă i-a plăcut, a vrut. Și ce, nu e tot ea? Multe a văzut, multe a prefîrat el prin ăl București! Doară n-a tăiat câinilor frunză! Sporovăia, la cazarmă, Negoțoi, vistavoiul, și de cucoana dlui maior. Că n-o să cadă el, Căprarul, în patarama dlui sublocotenent. Doamne, ce bătaie, i-a tras țitioarea! A doua zi, la „revizie”, era cu ochii ca fundul căldării.

Olio-lio! greu i-a fost lui să facă ce-a făcut, că de-aci încolo merge găitan. Pentru o cotoroanță și-o pitpalacă, un pumn, și le-a luat mirul!

. XI.

Mitrana Tălugă a Tuțuenilor are șezătoare, nu glumă! Două lumânări de seu ard pe-o masă rotundă cu trei picioare. Nu e nici un flăcău. Altfel, nu e chip să ai la șezătoare nici pe fata popii, nici pe fata primarului.

Fiece nevestă tinerică, fiecă fată mare și-a făcut poala maldăr de fuioare. Da' mai încurcă lumea câteva fetișcane ce nu s-au prins în horă și li se scurg ochii să fie și ele printre cele mari.

Fusele zbârânăie alene într-un răs cu hohote. Un pisoai, cu cercei roșii, cu ochii ca două scântei, sare de la un fus la altul și parcă le cântărește în labele lui neastâmpărate. Doi copilași, cu chica ciuf, așteaptă să scoată daica Mitrana cartofii din spuză și dovleacul

din căldare. Și se tot șterg la nas când le vin aburi dulci cu miros de godină.

— Așa, soro, zise Ciaușanca, a început să cârcâie fata Kivului.

Vezi unde au dus-o gândurile, c-o s-o ia Drăgan. E împelițat Căprarul, nu-i dai de fund. Cu rămășagul i-a păpat neichii juncul cel mai gras.

— Iată colo, strigă Mitrana, de umplu casa, fiecă pasăre măiastră își găsește vânătorul. Măcar de și-ar clădi cuibul în clopotniță ori sub streășina primăriei, tot o să cânte, că nu se poate: Dar un hoț de vânător Smulse trei fire de păr, Le făcu un lățișor Și mi-l puse de picior.

— De, dadă Mitrană, grăi Marica, fata primarului, dând ghies fetei popii, cică și vânătorul îi zice măiestrei: Cântă-ți, puică, cântecul că mi-e drag ca sufletul.

Toată pasărea pe glasul ei pierde. D-ta spui una, eu alta, cum o taie capul pe fiecare.

Marica e un boboc de fată. Cam puținică, dar ce să-i faci, când omul e nurliu, duce ziua după el. Marica, de râde, ți-arată două șirulețe de mărgăritar. E prelungă la chip, codalbă, cu ochii viorii, și se strecoară printre surate ca un prichindel. Și gluma cu glumă bate și spune basmele și snoavele bătrânești cu atâta limbuție, că parc-ar citi pe slove.

Mitrana simți cuvintele Marichii ca și cum o piersicase cu urzici. Tuși, cântă ceva pe nas, apoi se duse să ia aminte de mezelic, cum se cuvenea după bunele datini.

Safta lui nea Ghiță aduse iar vorba:

— O să se ducă vestea ca de popă tuns. Ce mai cinste și pe Sultânica! Obraz smerit, suflet ascuns.

Nu sfârși cuvântul, și Catrina Pârvuleasa șopti la urechea Mirei, mai la o parte de celelalte:

— Uite, soro, ce ți-e cu omul! Auzi colo la Safta. Și ea are un copil ce se face măricel. Țst copil l-a născut patru luni în urma măritișului cu nea Ghiță. În curând o să aibă doi, și, de, se cam zic multe. Altfel, nea Ghiță e omul lui Dumnezeu, ce-are el cu gura lumii? Până nu vede, nu crede. Dacă o crede ș-atunci.

— Și eu, lele Saftă, grăi Ilinca Ciupita, și eu dam cu gândul că Sultânica n-o să sfârșească cu bine. Acum să-și mute gândul la moșii ai verzi că nimeni n-o s-o ridice din gunoi. Mai bine să-și lege o piatră de moară de gât și să se-arunce în râu decât să-și târască zilele încercate de așa păcat.

— Nu spun eu, Miră, șopti iar Părvuleasa, pe când celelalte dau prin ciur și prin dârmon pe Sultânica, nu-ți spun eu că naiba când n-are de ce râde face pe hoț judecător.

— Ai gură de aur, surată Catrină, răspunse încet Mira. Auzi d-ta cum sporovăiește Ilinca Ciupita, și ea a îmbătrânit fată mare. Se dă ea pe lângă mulți, și mulți se dau pe lângă ea, c-ar avea bune părăluțe. Da' ce face, ce drege, că n-are lipici. Când merge, să zici curat c-ar fi un butuc cu picioare. Încăi când râde, sparge țiple. Până au început, atât le-au fost mult, c-apoi cădeau claie peste grămadă ponoase, cârtiri, zavistii, învălmășite într-un hohot gras și spart.

— O să-i semene Căprarului.

— De-o fi fată, o s-alerge d-a-ncâtelea pe la soare-răsare pân-o vedea pe dracu la soare-apune.

— Frumoasă zestre dăruiește sfântul Niculae!

— Zestre cu mâini și cu picioare.

— Ei, ei, guri rele, și voi ați amețit în brațele flăcăilor! Ziceți mai bine Doamne ferește.

— O să vă placă.

— Da' nu ca Sultânichii.

— Pentru că inima cere, nu-și pune fata poalele în cap.

— Vijelia le ridică.

— Nu se îngroașă glumă. Dacă nu ți le ridici singurică, fetica mea. Și țipete, și răs, și frământare.

Fusele dormeau somnul mătușii. Fetele fierbeau de un neastâmpăr cald și puternic. Sudoarea curgea în cârâie pe obrajii lor grași și aprinși. Unele-și sumeseră mânechile chenăruite în stacojiu și azvârliră coadele pe spetele largi. Altele-și desfăcură sânul pietros, care țipa sub cămășile întinse.

Soba dogorea.

Fetișcanele jinduiau farmecul fetelor mari. Nu îndrăzneau, cu tot zăduful, să s-arate în bună voie: abia aveau ca două mere crețești. Zbenguiala ridica casa-n sus, iar Mitrana, roșie ca coaja de rac, sosi cu dovleacul într-o tavă, spart în bucăți mari și galbene.

Aburii, groși și dulcegi, se încolăcea din tavă până la grinzi. Lelea Safta, lăsându-i gura apă, aruncă marama pe spate și, de veselie, începu să cânte c-un glas prelung:

— Pentr-un măr de fată mare naiba aleargă călare, Pentr-o mură ș-o răsură de trei ori se șterg la gură, Și răzași cu răzășie, Și ciocoi cu căftănie.

XII.

Sultănica nu mai băga nimic în gură. Se topea pe picioare.

Îngălbenise, se uscaser ca iasca și-i scoteai vorba cu cleștele. Ochii ei, drăgălași odinioară, în fiecă dimineață erau roșii. Noaptea, cum simțea pe mama Stanca înșelată de somn, plângea năbușit până ce pleoapele îi zgâriau luminile.

Unde o apucau gândurile, acolo rămânea, fără a clipi, cu mâinile înțepenite ca niște bețe. Și după ce se întuneca, pe buzele

23 ei, crăpate și acoperite cu pielețe pârлите, trecea câte un surâs trist și plin de amărăciune.

Nu mai știa de lume, nici de rugăciunea obișnuită. Se mișca ca o vârtelniță, fără să știe, fără să vrea. Când umbla, aluneca ușor, ca umbra ce însoțește pașii omului.

Așa se văd, în codrii mușcelor, mesteacăni bălăi, cu frunzișul mărunț prin care tremură cerul vioriu, și de-odată, ca arși de var la rădăcină, se scutură de frunze, se cojesc de teaca lustruită, sen-covoiaie, se usucă și pier pe nesimțite.

Sultănica, de n-ar pieptăna-o mă-sa, nu s-ar mai pieptăna. Și când mama Stanca îi desfășură valurile de păr, negru și des, pieptenele îi scapă din mână ca la o ciolacă, gâtul nu-i mai ține capul fără pic de carne și, cu un glas ce abia se aude, îi zice: „Spune maichii focul tău”.

Ce nu făcuse bătrâna? Colindase, pe furiș, prin satele dimprejur după meștere și cărturărese. Unei țigănci dase trambă de nouă cămăși pentru ghicirea soartei pe stele, pe bobii și pe furtuni.

Dar nici liturghiile, nici descântecele, nici vrăjile nu-i scăpa copila de veștejire.

Din zvon aflate că ai scăpa ce ți-e drag dacă te-ai da în munca ielelor. Nu c-a crezut, dar a încercat.

Într-o noapte de marți, zărind un cearcăn în jurul lunii, s-a strecurat ca o nălucă până la biserică. Apoi s-a întors sub streășina casei. Și și-a presărat în creștet pământ din trei morminte. A adăstat toată noaptea, dar Ielele n-au venit. În altă zi a înșirat toate rugăciunile, de la moși, de la strămoși, până a căzut jos de ameteală.

Trecu Nașterea Domnului cu sărbătorile mari, trecu cășlegiul și cei patruzeci și patru de mucenici. Vremea dădu în cald.

Primăvara mugură și încolți podoaba plaiului. Și nici-o îmbunare l-alde mama Stanca.

În dimineața Floriilor, bătrâna plecă la biserică, mânată spre locașul mântuirii de-o fărâmă de nădejde. Se dete cu inima toată cântărilor și evangheliei. La ieșire, câteva muieri din sat făcură 24 roată în jurul ei și începu vorba despre cele spuse în Duminica Floriilor.

Soarele și un vântuleț zbiceau văile. Copii desculți goneau veseli, încinși cu ramuri de salcie slujită de moș popa. Bătrânele, pășiapășia, țineau drumul casei, mestecând anafura sfințită.

Viața se deștepta. Mugurii crăpau. Vrăbiile, stoluri pe moliftul din fața bisericii, ciripeau cearta lor obișnuită. Și zoriți la trai de aerul căldicel, cocoșii s-auzeau cântând să-și rupă beregata.

Mușcelele, acoperite de-o pojghiță verzurie, abureau un fum ce senălța alene, clătinat de adiere.

— Jupâneasă Stancă, grăi Tălugianca a mare – nerăbdătoare de-a sfârși cu cele sfinte – se vorbește prin sat că Sultânica merge rău cu sănătatea. Bat-o norocul de fată, prea e inimoasă!

Iacă, n-are cuvânt să se prăpădească. E tânără, curățică, harnică, ce mai vrea? Pentr-o dragoste nu-și răpune cineva capul. Ce să-i mai faci? Că d-ta știi, nu e ea pentru întâia oară. S-a încrezut pe mână rea, da' și lui Drăgan n-o să-i meargă strună. Azi pângărește pe una, mâine p-alta, până ș-o găsi stăpânul.

Mama Stanca, apucată ca de alte alea, fără să deschidă gura, o rupse la picior, aruncând mirul sfânt în noroi.

— Prefăcătorii de vulpe bătrână, îngână Voiculeasa, plecă ca o vijelie, parcă n-ar fi știut de patarama Sultănichii. Țandăra nu sare departe de buștean. Așa a încurcat și ea în tinerețe pe Kivu, numai că fetei nu i-a fost de-a bună.

Mama Stanca intră în casă, trântind ușa de perete. Chipul ei era ca mustul de bozii. Auzul îi vâjâia ca scocul morii. La încheietura fălcilor simțea două ghiulele de plumb. Capul îi era greu. Picioarele-i înghețaseră până la glezne. Și, învârtind ochii în cap, aruncă un fulger de privire asupra Sultănichii.

— Ai pierdut toT. Ai pierdut cinstea casei! Atât ne mai rămăsese! strigă Kivuleasa, și căzu mototol la pământ, bolborosind și zvâcnind din picioare.

Sultănica începu să țipe. Se plecă asupra mă-sei, ce în deșert 25 se-ncerca a mai vorbi. Bătrâna o apucă de gât. „ToT. ToT. Tot!” mai izbuti să zică. Ș-o sărută cu focul cel din urmă.

Satul întreg îi trecea pe dinaintea ochilor ei orbi și-o arăta cu degetul. În urechile-i surde auzi strigându-i: „Unde ți-e fala?”

Credeai c-o să ție cât lumea belșugul fără căpătâi? N-a fost curată starea d-odinioară. Sărăcia te-a pedepsit o jumătate de viață și necinstea te cotopește la moarte”.

XIII.

La trei duminici după Sân-Petru, soarele poleia lumea în aur cald și tremurător. Zăpușeala, în loc de-a da lenei viețuitoarele, le zorea, le fierbea într-o mișcare veselă de sărbătoare. Belșugul împrăștia cheful pretutindenea.

Porumbiștile primăvăratice erau o podoabă. Iarba se strecura și pe potecile bătătorite. Ogrăzile de pruni și meri se îndoiau sub greutatea pomelui. Vrejurile de dovleci se încolăciseră unul peste altul, acoperind gardurile cu foi țepoase și mai late ca foile de lipan. Era un an cât cincii. Săturase orice râvnă. Că din vreme veche nu se pomenise atâta prisos de bucate. Ai fi zis că fiecă bob se însutise.

În fața Hanului Roșu se încinsese o horă strașnică, de săreau scânteii de sub călcăie. În vârtejul jocului, salbele de galbene

împărătești și icosari turcești zornăiau la gâtul celor avute. Vâlnecele, cu fluturi sclipitori, zburau când la dreapta, când la stânga.

Suratele, împodobite cu flori-domnești, râdeau izbînd pămîntul după hihăitul flăcăilor pletoși, rumeni de zăduf și de sînurile durdulii. Se mlădiau rotund trupurile, dărdăind pe picioarele lor sprintene, parcă naiba gâdila astă tinerime plină de foc, și-o arunca în sus ca pe-o minge.

Trei țigani – două cobze ș-o lăută – trăgeau „mărunțica craiului”, înșirînd, din când în când, chiote întocmite din senin.

Lăutarul se prăpădea cu firea, trântind capul și pe-un umăr, și pe 26 celalt, mai ales când zărea ulcica, plină până-n buze cu vin roșu, subțire și înspumat.

Fruntea horei era Drăgan Căprarul. Cu mijlocul încolăcit în bete, c-un maldăr de ciucuri pe șoldul drept, cu pălăria pe ceafă, și-ascundea mândria sub niște sprâncene îmbinate. Se simțea în lauda lumii. Se răsfața în atâtea priviri drăgăstoase.

Femeile în vîrstă nu se mai săturau privind-și mândrețele, îndrugînd mai una, mai alta, să le treacă vremea, lipite pămîntului.

— Numai biata Stanca se stinse așa cum cu gândul n-ai fi gândi. Șopti morăreasa. Odinioară, când sosea în toiul horei, amuțea zarva.

— Doamne ferește, grăi moașa Safta, cu Sultânica lăsată pe drumuri, n-a avut parte nici de parastasul de trei zile. Și pe deasupra mai va parastase la nouă zile, la trei și șase săptămâni; la trei, la șase, la nouă luni: la anu, la anu și jumătate, la doi ani, apoi la doi ani și patru luni. Cine să i le facă? Astea-s capetele creștinești pentru mîntuirea sufletului. Și cine poate, la șapte ani, scoate oasele din sînul pămîntului pentru sfînta moliftă.

După șapte ani omul e curat, că e țărână. Și țărîna cu oasele binecuvîntate se vor întrupa în ziua de apoi, mai curate ca lacrima, în fața tronului de lumină veșnică.

— Iată la Drăgan, zise morăreasa, ce proțăpît e! Da, și joacă, bată-l pustia, parc-ar trage tighel! O să ne nuntească satul cu fata primarului. Da' nu ca zărpălaticul de fi-meu: în loc să puie și el

ochii pe vruna, de-o vreme încoace umblă craun. Sărbătorile, când îl cauți, cu hârzobul în mână. Pe cine i-o fi cășunat nu știu, că nu spune să-l tai.

— Lasă, cuscră, grăi Dumitra, femeie de cinci copii, cu ochii căprui, ce-i juca la fiece cuvânt. Țasta să-ți fie necazul ăl mare, că n-ai mai vedea fir alb.

Brăul răpăia pe-ntrecute, că flăcăii ceruseră ceva bărbătesc.

Puține fete-l învăteau, da-l învăteau să se ducă pomena.

XIV.

Pe pieptul mușcelului dintre Domnești și Berivoiești, Sultânica suia, mânând o vacă bălaie c-un vițel, ce se da pe furiș la uger și scăpa, în mers, țâța rumenă și asudată de lapte. Miercana mugea, întorcând capul cu niște ochi negri, blânzi și genoși. Bătrânul Lăbuș își urma stăpâna cu credință.

Sultânica, afundată până la brâu în fâneață, mergea privind neclintit în depărtare. Slabă, galbenă, cu pielea de pe față așa de subțire că-i numărăi vinele albastrui urzite în curmezișul tâmpelilor.

Ochii ei, mari din fire, păreau mai prelungi decât sprâncenele și nu spuneau nici dragoste, nici ură, uitându-se, fără pic de credință, la cerul întins ca un zăbranic nepăsător și vioriu.

Părăsind vatra părintească, pustie de farmecele de odinioară, tot i se înfățișa ca o minciună deșartă. Luase lumea în cap, căutând drumul muntelui Popău, unde tatăl său își ținuse la pășune turmele de oi și cirezile de vite mari.

Voia să-și piardă urma și să-și adoarmă inima ostenită.

Fânul, de leandă, de mărgărintă, de trifoi cu vlăstare învoalte, de mazăriche vârtojită, se mișca în valuri ușoare, ca o pânză îmbrebenată cu flori. Scânteioarele se ridicau cu vârful roșu.

Drăgaica stufoasă răspândea, pripită de soare, un miros ca floarea de tei. Lumânărelele, drepte și bătoase, întreceau fânul și stau de streaje, din pas în pas, cu flori galbene și bătute pe același picior.

Arii de fețe să împreunau în toată întinderea plaiului, desfășurat în colnice și văi, închis, în depărtare, de înălțimi încovoiate ca niște brăie verzi.

Peste toată această mândrețe plutea câte un vultur, alunecând în largi rotocoale pe aripile întinse ale căror sfârcuri abia se mișcau din vreme în vreme.

Sultânica ajunsese în vârful mușcelului. Privi lung la turla bisericii din sat. Și pieri la vale, înecatâ în fâneața ce cobora.

Miercana mugi, și mugetul ei se pierdu, ca un glas de jale, în adâncimea văilor.

ȘUER.

La răspântia căilor singuratice, unde călătorul e minune și glasul omului poveste, o colibă, dusă pe jumătate în pământ, stă locului neclintită.

Stăpânul lumii e vântul, și aruncă, ca în bătătură la el, clăi de nori posomorâți peste întinsul cerului. Frunzele uscate scot sunete seci și, repezite în depărtări, se pierd spre roata pământului.

Noaptea învăluie tot ca într-o trâmbă de întuneric. Prin crăpăturile ușii licăresc fâșii de lumină, ce se mișcă, ca și când s-ar țese, schimbându-se între ele.

Înainte vreme, în așa loc și-așezau pragul cei care, biruiți de dorul libertății, fugeau de mincinosul trai al iobăgiei. N-aveau nici plug, nici boi, nici sapă. Pământul înțelenea nespert. Dar parcă se săturau cu bucuria de-a se mișca încotro i-or duce picioarele și cu goana ce dădeau în huzmetarii vitregi.

Așa sta, în limpezimea câmpiilor, coliba haiducului cu poturi ceadirii, cu șerparul verde, smead la față, cu mustața rară și cu ochii ca solzul de crap.

Șuer aține, în plaiuri depărtate, poteca arnăuților cu fes roșu și cu iatagan adus.

Când făcu crucea, dând drumul murgului, Kira îi strigă, țintindul pe cale:

— Lasă murgului tot zborul, Șuere, și să-mi întreci vântul de miazănoapte, vânt fără noroc, de suflă încotro te duci.

Kira și-așteaptă voinicul din haiducie. În coarne de cerb atârnă carabine cu guri largi și pistoale cu plăsele de argint și de sîdef.

Văpaița, cu feștilă de călți răsuciți, tremură în colibă o lumină galbenă și tristă. Flacăra ei slabă joacă, ca și când ar voi să scape din feștilă, și aruncă umbra Kirei, de pe perete, sus, pe grinzi.

Fusul Kirei zboară în lungul firului, ca la doi coți de degete, și sugede de sub pământalcă caierul plăvan. Pe genunchii ei doarme 29 somn dulce Niculina, o puiandă sălbatică, pe care Șuer o poartă în brâu și-o schimbă pe umeri. Când a zis „mamă”, Șuer a iertat un ciocoi, când a zis „tată”, a trimis două zburături de icosar, una în frunte de urs, cealaltă în frunte de idicliu.

Mulți ani Kira a strășnicit plaiurile cu alesul ei. Pletele-i, dese și negre corb, se îndoie din creștetul frunții până la umerii obrajilor.

Ochii ei poruncesc când nu dezmiardă.

Cântă, muindu-și pripit degetele cu care trage lână din caier.

Niculina tresare; cască ochii rotunzi și albăstriei ca o mărgea; scutură pe spate coama părului ca spicul și, agățându-se de sânul pietros al mă-sei, îi zice:

— Tu, bâcă, ai două fuioare, unul colea, unul colo, unul în furcă, unul pe grinzi, ăla e negru, și-ăsta bălan.

Kira, zâmbind, răspunde:

— Al de sus e umbra, mamă; din așa caier trag ursitorile firul

— Și de se rupe firul tău, fusul cu tort cade; dar de s-ar rupe și văzând pe mă-sa dusă pe gânduri, se vâri sub o blană de vieților de nimic.

Firul de umbră, cade și fusul de pe grinzi?

Urs și adormi cu mâna aninată de cerculețele Kirei.

Ploaia începe cu boabe mari cât oul de graur; vântul gonește năuc și se umflă cu un vuiet ce se ridică neconținut. O clipă, coliba se luminează pe ferestruia podului. Un fulger cât un balaur se zvârcoli în norii groși și negri ca zgura. Noaptea își închise iarăși întunericul. O uruitură se pierdu în depărtare.

Kira își făcu cruce; fusul îi scăpă din mână; de greutatea tortului rupse firul, căzu jos și se învârti în jurul măciuliei. Niculina tresări. Kira o sărută în creștetul capului, se pipăi și oftă apăsător.

Simțise mișcându-se în pânțele ei o nouă viață.

Niculina întrebă:

— Unde e fusul din perete? unde e fusul de pe grinzi?

Kira aruncă furca, se sculă de pe pătura sură și, dreaptă și nemișcată, ca o stană de piatră, zise pe gânduri:

— Cum mi se bătu inimă. Și nu știu pentru cine. Nu-i bănuiesc nici partea, nici chipul, nici soarta. Dar-ar Domnul, de-a fi băiat, câmpul lui să dea nouă spice dintr-un bob, plugul lui să taie pân' la izvoare, boii lui să lase de-o șchioapă copita în pământ; să aibă umbra tihnită și casă la văzul lumii; și potera și ciocoi să se ducă cum se duc stolurile de lăcuste, mânate de vânturi, în pustii locuri.

Dar – cum nu se mai pomenise – cel din urmă fulger dezlegă începutul iernii. Răcoarea se schimbă în frig. Fulgii de zăpadă cad împestritând întunericul. Vântul amorți.

Niculina întrebă iar:

— Unde e fusul din perete? unde e fusul de pe grinzi?

Kira zise încet:

— Vai de mine! bărbatul plecă pe vânturi și pruncul se vesti pe viscol!

Într-un târziu suflă în văpaită, își ghemui copila la sân și adormi muncită de vise și de vedenii.

Dimineața câmpul e coliliu cât se pierde ochiul în zare. Cerul acoperă ca un coviltir de argint aria pământului.

Ușa colibei se deschide. Kira, într-o dulamă cu hârșii de vulpi, se repede înspre Cornul-Caprei și privește neclintită.

La o fugă de cal, acolo unde cerul se împreună cu pământul, se zărește un vâlmășag de oameni care călări, care pe jos. Ei vin și vin încet. Vin prea încetinel. Kira se cutremură. Vin și vin domol. Chipurile lor uscățive, cu mustăți răsucite și cu ochi de lup, se taie deslușit în moina limpede a dimineții. Cel dintâi e Ursul, care lasă pistolul în oblânc și ucide cu pumnul. În sărici blănoase, cu căciuli cât căldările, ceilalți merg cu privirea în jos,

31 ca într-un alai de jale. Tolopan, Cătănuță și Deliu poartă pe umeri sarcină, ce, de-ar fi mai mare decât pământul, nu i-ar strivi mai greu. Parcă numără pașii, parcă dibuie locul în mersul lor. Să ducă ei, pe patul de tufani, cerb trântit din muchie de stâncă, ori mistreț doborât la jiriștea pădurilor? Dar unde să fie mai-marele

lor? De obicei, el venea în fruntea copiilor, jucându-și murgul, ce-și mesteca zăbalele înecate în spume albe și roșii.

— Unde e Șuer? strigă KirA. Și pustiul se umplu de strigătul ei deznădăjduit.

Când ceata haiducilor sosi în dreptul colibeii și puse încetinel jos patul de tufani, Kira văzu pe Șuer învăluit în bunde, vânăt, cu gura încheștată, cu capul sfărâmat, cu mâinile întinse de-a lungul trupului. Și se repezi la gâtul lui Șuer ca o fiară care se azvârle asupra prăzii. Îi cuprinse grumajii, își lipi fața de fața lui.

Când se ridică, cu buzele roșii, în mijlocul tuturor, își aruncă dulama și strigă:

— Deșteaptă-te, copil, în măruntaiele mele, c-a pierit viteazul codrilor! Și codrii vor fi moștenirea ta, c-ai mișcat pe crivăț, pe fulgere și viscol. Apoi, înduioșată, plecându-se pe trupul mortului: Iartă-mă, Șuere, că blestemai și soarta pruncului ce n-a sosit încă.

Haiducii măsurară pe Șuer c-o trestie în lung și în lat. La câțiva pași, săpară groapa cu cuțitele, scoțând bulgării cu pumnii.

După ce-l coborâră în locașul de veșnicie, îi înfipseră la căpătâi două iatagane legate cu sârmă, în semn de cruce. Semn de viteaz și de creștin. Și cu toții, în jurul mormântului, se rugară în gând, învărtind căciulile în mâinile lor cojite de soare și de ger. Dar în aceste fețe de rășină, dorul și mila se sfărâmă ca de niște lespezi de piatră și trec fără să lase urme.

Kira ingenunche; își acoperi fața cu marama udă de lacrimi și sărută mormântul, care începuse a îngheța.

La răspântia căilor singuraticice, unde călătorul e minune și glasul omului poveste, în fața unei cruci de iatagane ruginite, stă coliba Șuerenilor, mândră și ridicată de la pământ ca la trei tălpi de grindă. De zăvorul ușii e priponit roibul, și suflă sperios pe nări

32 răsfrânte, și bate cu copita iarba de sub picioare. În colibă mama Kira se dezmiardă între copiii săi: o fată mare ș-un flăcău. Fata e bălaie; flăcăul e oacheș și larg în spete. E Șuer-copilul, căpetenie de haiduci, ce poartă fulgere în priviri și glasul lui te îngheță ca bătăile crivățului, căci a sosit pe vânturi, pe fulgere și viscol.

Ș-a strâns grămezi de mahmudele ca jărăticul, zestre pentru sora sa, șaluri de Țarigrad și chihlimbare cât oul de găină; iar zestre sieși: carabine ferecate și hangere de seraschier.

Acum, în toiul verii, ar dori să zboare la pândă, unde Șuercopilul, luând din cătare în cătare conacul isprăvniciei, își uită de trândăvia din răspântia căilor singuratece.

Din depărtare s-auzi încetinel un cântec prelung:

— La crucea de iatagane de te-aș prinde, cațaoane, Să-ți dau foc la fustanele, Să scape țara de ele, De lepră și de belele.

— Vin! zise Șuer, sărind de lângă masă.

— Vin, fătul meu, răspuse Kira. Spune-mi mie, Șuere, ce-ți lipsește? Ce nu ai? Când ai lăsa focului viața de haiducie, viață de azi până mâine?

— Când iataganele de fier de la căpătâiul tatei s-or preface în iatagane de aur, când din busuiocul de pe mormântul lui vor răsări dafini și naramzi, când codrii or înfrunzi iarna ca și vara, vara ca și iarnă. Atunci și nici atunci.

FANTA-CELLA.

Aici țipătul goelanzilor nu e, ca aiurea, ascuțit și jalnic. La Miramare1 cerul e albastru ca o boltă de peruzea. Marea se îndoiaie în cute de smarald, bătând malurile golfului și prelingă nd licărișul zării, arcuit din lagunele Veneției până în livezile Iliriei. Șalupele, cu două pânze, alunecă, se întrec, ca lebedele când își încondură aripile și vâslesc adânc cu picioarele lor cenușii.

Și nu e dor, nu e farmec și cântec de dragoste pe care călătorul să nu-l simtă izvorând de pretutindenii din pânza ce lincăie molatic și din albia țărurilor cu grădini de chiparoși și portocali.

Și dacă năvodul atârână greu, pescarii întind vesel de funii.

Mușchii lor de aramă se umflă; mânecele trosnesc; chipurile lor, torturate de opintire, se-nviorează; iar când apar din valuri maldărele de pești, care sar și scutură din coadă, încep cu toții să cânte, în mijlocul șuietului de peste ape, cântece moștenite de la strămoșii lor.

„Eviva! 2 colț fericit al lumii, cu adieri și calde, și răcoroase.

Cât vei fi bogat în pește și aurit de soare, vom pluti în copăile noastre până în matca Adriei.” „Apus norocos, ce momești vietățile

undelor și le arunci în ochiurile plășilor late, vânturile tale arar vin năprasnice și haine; norii se bolovănesc și se sparg pe loc; ploile rezezi parcă încetează înainte de-a începe. Eviva!” „Cerul nostru e ca un copil blajin, plânge ca să rădă îndată cu lăcrimile în ochi.

Eviva! grădină fericită a lumii!”

Pe țărnul dinspre Molo, printre stânci de var și de cremene, pescarii se odihnesc, râd și mestecă tutun, scuipând cleios și gal-
1 Castel zidit pe o stâncă, pe malul Mării Adriatice, la 6 kM. De Triest.

2 Sa trăiești! (it.)

34 ben; cu pălării de păslă vânătă, pleoștite într-o parte; pantalonii sumeși până la țurloaie; cămășile groase, desfăcute până la umeri; piepturile lor cu păr roșcat, stufos și creț; rași, uscați, cu toarte de argint în urechi.

Coșurile de cătină stau încărcate cu pește proaspăt. Femeile îi așteaptă fluturând batistele pe înălțimi. Copii coborând în cărduri îi întreabă, din depărtare, dacă au prins raci, crabii și stele de mare.

Dar pescarii au tainul lor de glume, cântece și povești. Tinerii spun ce furtuni au învins, ce fete din Triest au înduplecat și câți delfini au întrecut la înot. Bătrânii povestesc cruzimea condotierilor și câte se mai zic de „Stânca sângelui”, de „Crucea căpitanului Piombo,” și de „Umbra Lagunei”, care rătăcește din miezul nopții până se albește luceafărul dimineții ca un ban de argint.

Numai moș Fanta stă tăcut, rezemat de-o lespede ocolită cu merișor. Barba și pletele-i albe, țurțurate de sarea mării, i-acoperă ochii și fața uscată și scorojită ca o piele de miel întinsă la soare.

— Ai gură și cimpoi, fă să răsune dealul și smârcurile mării.

— Aide, moș Fanta, adu-ți aminte din tinerețe.

— Uită dorul celor pierduți. Tot se ascunde, nimic nu se pierde.

— Și ca destul vei tăcea lungit pe scânduri de molift, cu mirul pe frunte și cu pământ în gură.

— Cântă-ne, că ți-or cânta și ție greierii, șerpții și broaștele.

Moș Fanta scutură din cap și amuți gluma tovarășilor săi.

— Ei! cimpoiul meu de cincizeci de ani a uitat să râdă, ca de-l umflu să îndruge Tarantella din Neapole, el plânge întruna, tovarăș trist al inimii mele.

Burduful cimpoiului se umflă, ca o lighioaie ce înviază, și țiuitul lui, lung, migălit, îngânat părea ca o veste tristă din capătul apelor. Ochii lui moș Fanta luminară în negura orbitelor. Fermecat de amintiri, începu să spuie: „Când lumea nu era pustie și soarele răsărea de două ori, fără să apuie vreodată, Fanta-Cella alerga zglobie pe creștetul golfului între vis și viață 35 lui, mânând caprele din iarba răscoaptă a muchilor în pajiștile grase de la umbra albăstruie a dafinilor. Și nu era lămâie mai galbenă și mai parfumată ca părul ei despletit, nici cicoare mai albastră și mai învoaltă ca ochii ei limpezi și blânzi.

De adormea, caprele îi mângâiau obrajii și-o trezeau în glasul păsărilor care se certau sub boltele de viță. Privirile i-alunecau pe poteca de argint trasă de soare peste velința mării mișuită de culori.

Petréle¹, albatrozii și muetele², cu aripi ascuțite, retezeau netezișul apelor, muindu-și gușa, în goana vânatului. Ogrăzile de măslini, pe povârnișul golfului, ca niște petice de fum împrăștiate pe-o pânză verde și înflorită.

Atunci Cella, fără să clipească, dreaptă ca o făclie, cânta. Vorbele ei curgeau ca niște picături de apă ce cad pe marmură. Nu era șir, nici înțeles. Nu ghiceai gând, nici simțire omenească. Și glasul Cellei suia fără căpătâi, repezindu-și dorul, nedeslușit și rece, între mare și cer.”

Cimpoiul, chinuit la subțioara lui moș Fanta, se tânguia ca și cum cineva l-ar fi sugrumat. Sunetele năvăleau afară înghesuite, rezezi și jalnice.

— De unde vii, Cella. Odor din lumea fără carne, fără ură.

De unde vii?

— De unde vin toți și calc pe unde nimeni nu atinge, îmi răspunse ea mângâindu-și iedul grivei, ce-o împungea cu coarnele drepte și țepene.

— Un' te duci, Cella, unde te duci?

— Dincolo de lume, pe unde nimeni nu mă poate urma.

— Și când te înfunzi în scorburile pietroase nu simți singurătatea ca o durere?

— Nu știu ce e durerea, căci n-am cunoscut plăcerea, nu plâng,
1 Petrél – pasăre de mare de culoare albă, cu spatele și aripile cenușii (fr.: le petrél).

2 Muetă – pescărel (fr.: la mouette).

36 căci n-am răs niciodată. Păsările Săn-Petrului aleargă, despică vânturile, și pe senin și pe furtună același glas au, aceeași fire.

Întreabă-le pe ele de sunt fericite ori nu.

— Dar spune-mi, Cella, când noaptea se-ngână cu ziua, n-ai simțit focul inimii aprinzându-ți obrații? Și n-ai întins brațele goale după închipuirile minții?

— Cine m-a întristat, ca să fiu mângâiată? Cine m-a mângâiat, ca să-l pot dori? Și de ce să mă mângâie? Și de ce să doresc? Mi-e destul ce văd, ce aud, ce înțeleg, ce mă-mpresoară. Iasomia bălsămează aerul cu miros de faguri albi; soarele, în zori, șerpuiește munții Triestului cu chenare de rubin, iar la amiezi sparge și risipește curcubeie care se mișcă în fiecă creț al mării.

Iată dorul și dragostea mea!

— Cella, dacă nici pirat, nici pescar, nici păstor nu ți-a înduioșat inima, pe cine chemi când cânti? De ce cânti?

— Cânt că mi s-a dat glas, cum privesc că am ochi. Marea de ce-și cântă povestea ei? Greierii de ce chirăie când noaptea învăluie pământul?

— Cella, tu mă privești pierdută gândurilor, ca ruinele Servolo1, care privesc nepăsătoare peste tot întinsul Istriei. Dar de-ai ghici, din ochii mei, câte nopți le-am făcut zile, poate te-ai îndupleca să unești iezii tăi cu mrejele mele. Și n-ar fi ciută nedoborâtă, n-ar fi vânt nebiruit, gândindu-mă cum mă aștepți în pragul casei noastre.

„Și când și-a plecat, la sărutările mele, capul înecat în mătasea părului, fiorii îi cutreierară trupul și broboane calde licăriră în genele ei tremurătoare.”

— Cine iubește nu mai moare.

„Noaptele nu întunecau lumina inimii. Fericirea adormise pe perna pe care Cella își odihnea capul. Sub ochii mei priveam neconținut înțelesul vieții. Cerul mi se părea aproape ca un tavan

1 Vechi cartier în orașul Triest.

37 azuriu; podoaba grădinilor din Miramare, ca un vis de care ne apropiam; viața, ca o veșnicie”.

„Într-o zi pluteam spre Triest. Despiceam marea cu lopețile, îmi băteam joc de zborul goelandului. Și mă fierbea dorul de-a împărtăși lumii că la umbra dafinilor, pe unde ațipeam mângâind pletele Cellei, nu e zi și nu e noapte ca orice zi și orice noapte, ci traiul zâmbet din stele și-o simțire din alte lumi. Aș fi murit de fericire dacă aș fi închis numai în mine aceea ce toate inimile la un loc n-ar fi putut cuprinde.” „O, de ce vânturile nu mă dete rechinelor! Viața n-ar fi murit, căci, adormind pe talazuri ca pe-un pat moale, cea din urmă tresărire a dragostei ar fi călătorit veșnic, ca o fâșie de lumină ce colindă tot infinitul, fără să se stingă vreodată”.

— Aduceți Chianti¹, roșu ca sângele! Turnați Barolo² ce fierbe ca patima! strigă prietenii când sării în mijlocul lor.

„Ș-am băut, printre fiascuri și femei desfrânate, până când farul Triestului și-a aruncat lumina, ca o limbă de aur, peste valurile întunecate ale golfului.

Când mă întorceam spre casă, o noapte posomorâtă înghițise lumina stelelor, și-o noapte și mai profundă înfășa mintea mea de mai multe ori. Cercai să-mi închipuiesc pe Cella în pragul ușii, și, în creierii mei de plumb, acel chip, la care mă închinam, s-amesteca, dispărea. De-i zăream obrații rumeni, ochii i se stingeau, de-mi apărea coama aurie, fața i se risipea ca un fum ușurel.

De două ori mânia m-a ridicat în picioare. Am întins brațele, ca să smulg locașul în care m-aștepta fericirea mea și să-l arunc în mijlocul apelor.

Vijelia răscula valurile, negre ca niște dealuri de marmură neagră, desfășurându-le cu furie până le spârgea de maluri, unde-și lăsa, ca niște bale de mânie, spuma lor albă și amară.

1 Vin roșu, spumos, din regiunea viticolă Chianti, Italia.

2 Vin spumos italian.

Și când, mai târziu de miezul nopții, trăsei zăvorul și deschisei ușa, Cella plângea, îngenunchată la candela Madonei.

— De unde vii? îmi strigă ea, încându-și suspinele. Ce patimi ți-au stins lumina ochilor?

Și dispăru în întunericul nopții.

Alergai. Cercai să străpung întunecimea cu privirile aprinse de durere, dar înghețai locului. Pe Stânca Vulturii se ridică, în mijlocul nopții, un sul alburiu, și glasul Cellei s-amestecă în vuietul mării.

— Fanta! Fanta! cine iubește nu mai moare!

Apoi un zgomot de trup omenesc care cade și se amestecă în furia valurilor.” „A doua zi, târându-mă până la Stânca Vulturii, marea era netedă ca o oglindă. Nici o cută, nici un cerc nu-mi arăta mormântul fericirii de ieri.

Marinari, voi, care biruiți vijeliile, fugiți departe de Triest.

Despicați munții și vârați în pânțele lor odorul zilelor voastre.

Numai acolo omul apelor ar scăpa de omul orașelor!”

Moș Fanta tăcu. Sprâncenele i-acoperiră ochii. Pescarii șoptiră, făcându-și cruce: „E nebun, sârmanul, e nebun!” Bătrânul plecă.

Își umflă cimpoiul și, după o tânguire de sunete ascuțite care îi tăiau auzul ca un ferăstrău subțire, mormăi, în tăcerea apusului: „Când lumea nu era pustie și soarele răsărea de două ori fără să apuie vreodată, Fanta-Cella alerga, zglobeie, pe creștetul golfului, mânându-și caprele din iarba răscoaptă a muchielor în pajiștile grase de la umbra albăstrie a dafinilor. Și nu era lămâie mai galbenă și mai parfumată ca părul ei despletit, nici cicoare mai albastră și mai învoaltă ca ochii ei limpezi și blânzi.”

Între vis și viață.

IANCU MOROI.

I lui Alexandru Economu1

Nu se auzea, în întunericul unei nopți de toamnă, decât lătratul câinilor din mahala. Pe ulițele strâmte și dosnice de pe lângă Grădina Icoanei, noroiul și bolovanii de piatră se împetrișau cu băltoacele întinse de-a curmezișul drumurilor. Felinarele, înfipte din răspântie în răspântie, nu luminau mai mult decât stâlpii

telegrafului. Norii posomorâți burnițau, înecând casele într-o atmosferă fumurie și împufată asemuită cu aburii ce plutesc alene pe deasupra bălților.

În fața unui maidan, îngrădit cu lațe, o casă mai răsărită decât celelalte. Pridvorul ei, de scânduri noi, rânjea în întuneric, ca un șir de dinți uriași.

Înlăuntru, răsturnat în lungul patului, cu capul vârat într-o pernă, și-ascundea fața în mâini domnul Moroi. Slab și deșirat, îmbrăcat în haine negre, părea gata de plecare, cu toate că și-afunda capul din ce în ce în pernă cu sfortărea unui om slab care, voind să scape de pericol, închide ochii și strânge cât poate pleoapele.

În fața unei oglinzi mari, cu pervazuri poleite, dna Moroi se piaptână. Părul negru, azvârlit pe spate, face ape-ape la lumina a două sfeșnice cu trei ramuri. Rotundă la obraji, albă, cu ochii negri și mânioși, se-ntoarce când pe-o parte, când pe alta, nemulțumită de cum își potrivește pieptănătura.

Cu o fustă scurtă, cu corsetul pus, cu mâinile goale până în umeri, cu ghetetele descheiate, cu o talie rotundă și mlădioasă, cu pieptul pliN. Femeie bine zidită. Tânără încă. Frumoasă. Mai mult plăcută decât frumoasă.

1 Coleg de liceu cu Delavrancea în 1875-1876; a făcut parte din grupul „Trubadurului”; nepotul scriitorului Ciru Oeconomu.

Bate din piciorul drept. Strânge pieptenele. Își mușcă buza de jos. Închide ochii și strecoară, printre dinții albi, câte un „ah!” care-i mișcă repede pieptul.

După o răsufare, grea ca de osândit, dl Moroi ridică capul din pernă și, cu un glas slab și umilit, îi zise, privind-o lung:

— Pentru ce, Sofi? Pentru ce vrei cu orice preț să mergem?

Vremea e urâtă. Mie nu prea mi-e bine.

Dna Moroi trânti pieptenele pe scânduri, de se sparse în două.

Se încordă în lungul trupului și îngheță rigid, ca o pârghie, în dreptul oglinzii.

Figura prelungită și galbenă, barba rară și căruntă, ochii albaștri și stinși ai dlui Moroi îmbătrâniră într-o secundă. Acest cap blajin și trist, abia susținut de un gât scofâlcit, păru că se descompune.

În locul ochilor și gurii se adânciră două umbre profunde.

— Vreau să mergem! răspunse apăsător dna Moroi. Vreau fiindcă vreau. Trebuie să înțelegi odată că nu pot trăi ca o pusnică.

Ne-au invitat oamenii. Și e superiorul d-tale. Ai dori să te privesc ca pe-o icoană, să trăiesc numai cu tusea, cu junghiurile și cu palpitațiile d-tale? Cine strică dac-ai îmbătrânit șef de birou?

Lipsa ta de tact și amorțeala în care trăiești. Dacă nu te-aș mai scoate în lume, nu știu, zău, de n-ai pierde și acei 300 de lei. Și taci? N-auzi? Nu vezi? Taci? Trebuie să mergem.

Le-am scris că viu!

— Dar nu știi cât ne costă seratele directorului? Cu ce să mai fac față. Dumnezeu știe!

În vorbele lui Moroi era atâta durere și dezgust laș, încât ar fi mișcat pe cel mai împietrit om. Mânia Sofiei amorti o clipă, se prefăcu în milă, dar într-o milă rea, care înveninează fiindcă împiedică de-a vorbi. Și sfârși în revoltă:

— Nu care cumva ai socotit că răpindu-mi tinerețile din închisoarea de la Centrală¹, să le închizi, ca într-o ocnă, în aceste patru ziduri. În familia d-tale de căruțași și precupeți, de șase ani de când îmi mănânci zilele. În fiecare zi socoteli și catastișe.

Împrumuturi la fiecare păcătoasă de rochie. Spaimă la fiecare pereche de ghete. Dar ce am eu ca lumea? viața din casă? relațiile cu oamenii civilizați? balurile? băile? Minciună și cârpeală toate! Ah! dacă nu mi-ai fi ieșit înainte! Ah! dacă n-aș avea pe Fiți, îngerașul mamei! Mă înțelegi? Trebuie să mergem.

Le-am scris că viu!

Ochii ei, plini de lumini vinete, zguduiau, mai mult decât orice cuvânt, șubreda ființă a lui Moroi, care nu trăia, în aceste scene de supunere oarbă, decât pentru umilință și decepție.

— Sofi, îngână șeful de masă, am pus și lanțul, și ceasornicul la ovrei, atât ne mai rămăsese în casă. Am scontat leafa numai ca să-ți fac 200 de lei. Te-am ascultat. Dar gândește-te și tu.

Până când? Ce-o să mai amanetăm dacă pierdem și-n astă seară?

— Destul! Aceeași comedie de la nuntă și până azi! Aceeași nesimțire. Același egoism! Vreau să vorbesc directorului de înaintarea ta. Mi-a fâgăduit miE. Mie! Nu putem să stăm la o

parte, ca niște cerșetori. Oamenii cu educație fac ce fac și ceilalți. Mă mir că nu simți aroganța oamenilor cu maniere când te văd lihnit, tremurând la fiecă leu pierdut. Și au dreptate.

Așa e lumea. Așa e viața. Tu nu ai nici inimă, nici cap!

Să plângă, strângându-și obrajii în mâinile încărcate cu inele.

Suspinele ei sugrumate și rezezi izbeau adânc, ca niște alice, în inima lui Moroi, care bătea din ce în ce mai violent.

Dna Moroi se trânti pe o veche canapea damaschinată și încep.

Se sculă în picioare.

Slab, aiurit, păși ușor, de teamă de-a nu se frânge de la încheieturi, și îngenunche la picioarele soției sale. Răsuflarea se opri ca la un om ce se prăbușește într-o groapă fără fund. Până când genunchii îi ajunseră la covor, i se păru o eternitate de rușine maladivă. Câteva pete rumene îi răsăriră în obraji.

Întinse încetinel mâinile pe genunchii dnei Moroi, care se

42 scâncea zadarnic, fără nici o lacrimă în ochi. Și, cu înfățișarea unui câine obișnuit să fie bătut, șopti, mângâind-o:

— Dacă vrei tu. Dacă zici tu. Dacă nu se poate altfel.

Îmbracă-te, dragă Sofi, să mergem. Cum poțtești. Nu mai plânge. Știi că-ți face rău.

Și mângâierile lui monotone îndrăzniră a i se apropia de umeri.

Când își plecă buzele, uscate și pârlite, pe mâna ei mică și parfumată, un surâs licări în ochii lui tăiați de munca registrelor.

Plecă fruntea pe genunchii ei. Sărută de mai multe ori în același loc, și de plăcere, și de greutatea de-a-și mai ridica capul, și de frică de-a o privi drept în față.

Neștiind cum să sfârșească și nemaiputând lupta cu tăcerea, îngână:

— Dacă vrei tU. Dacă zici tu. Poate în astăseară să avem mai mult noroc. Scoală, Sofi. Mă duc îndată după trăsura.

Dna Moroi, ștergându-și ochii ei uscați, îi răspunse răstit, nevoind să-și trădeze mulțumirea:

— Cum, tu? tu? Dar slujnica unde e?

— StaneI. N-am putut să-i plătesc pe două luni. N-aveam decât cei 200 de lei. A plecat lăudându-se cu judeca.

Sofi se sculă repede. Se duse la oglindă. Începu din nou să se pieptene. Își desfăcu câteva codițe, strâns împletite din frunte până la urechi, ținând între dinți un ac de cap.

Moroi, jinduind zadarnic o vorbă din partea ei, un surâs, o căutătură cu coada ochiului măcar, își puse jobenul țuguiat.

Îmbracă un pardesiu, castaniu de felul lui, dar înverzit de soare, și, tresărind la sunetul clanței, se strecură pe ușă, abia îndrăznind să-și descarce toată inima într-un suspin. Vântul fluiera prin streșini. Până la Sofi erau trei uși închise, totuși, Moroi furișă prin geamuri o privire. I se păruse că revolta lui, atât de tainică, descuiase rând pe rând fiecă ușa, spărsese geamurile și-l dăduse de gol.

II.

E ora 11. Ploaia răpăie pe acoperișurile de șindrilă și pârâie pe cele de tinichea, parcă ar bate tobele. O trăsură cu coșul ridicat lupta cu noroaietele mahalalei. Caii, micșorați în ham de opintire, nu răsufiau decât în lapovițe, aruncând șipote întregi de sub picioare, care se spârgeau de capră, de roțile și de scările trăsorii, până pe deasupra coșului. Birjarul înjura. Ajunse în Podul Mogoșoaei. Ținu înainte până la Biserica Albă și apucă pe Strada Fântânii. Iancu Moroi făcu semn cu vârful umbrelei să oprească în dreptul unor case cu două caturi, luminate de sus până jos ajurnu1, cum observă Sofi Moroi.

Birjarul învârti un leu alb în mâna lui udă și scorțoasă.

— Cuconașule, păcat de Dumnezeu, mi-am omorât caii. Numai un franc?

Apoi, văzând pe cucoană că-și întinde boierul spre gangul caselor, ridică glasul:

— M-ai luat de la teatrU. Nu plec de-aici!

— Dă-i dracului ce i-oi da, șopti Sofi, și-și îmbrânci bărbatul din loc.

— Sofi, n-am nici un gologaN. Rămân 198.

— Dă-i ce i-oi dA. Ne-aude de suS. Ce nesimțire! N-ai nici de birje! Începi de la poartă să rupi din 200. Tu ești devena2 de vom pierde.

Moroi se cutremură, întinse birjarului încă un leu. Nădușelile îi brobonară fruntea.

El e de vină. Cum nu s-a gândit să împrumute doi franci de la copist?

Și, suind scările directorului, urechile îi vâjâiau de țipetele nevastei de-a doua zi, care îi dovedea, apucată de nevricale, că el e de vină.

1 Corect: a giorno – ca ziua (it.).

2 De la déveine – ghinion, nenoroc (fr.).

Până ce suiră scara, se împiedică de câteva trepte și-și trecu batista prin toate buzunarele. Vroi să-și scoată ceasornicul și se sperie că l-a pierdut, până ș-aduse aminte de „Solomon Berștein & fiu” din fața Bisericii Crețulescu.

Sfârșise prin a se convinge că el o să fie de vină dacă or pierde și-acum, ca de obicei.

Până la ușă suise în urma Sofiei. Apropiindu-se de intrare, Sofi îi dete brațul, îi lăsă 50 de lei, iar restul îl luă pentru combinațiile sale. Când puse mâna pe clanță, îi furișă în ureche, cu o asprime sugrumată:

— Iancule, bagă de seamă! Nu te ambala! Deschide-ți ochii. Nu-ți urmări miza!

Deschiseră ușa salonului. Dl director le ieși înainte. Vesel, legănându-și pântecul, învărtindu-și un deget prin lanțul de aur de la brâu. Sărută curtenitor mâna dnei Moroi. Întinse vârful degetelor șefului de masă. Moroi le atinse cu tot respectul cuvenit unui superior.

Directorul, după ce-și netezi favoritele roșcate și clipi des din niște ochi mici cu pupilele vârgate, dete brațul dnei Moroi, lăsând în urmă pe subalternul său, care abia îndrăznea să calce covorul șefului.

În mijlocul salonului, două mese lungi, înșesate de musafiri.

La una domnii, la cealaltă doamnele. Directorul se opri și, în surâsul tuturor, introduse pe noii-veniți.

— Mi se pare că vă cunoașteți cu toții. Dl și dna Moroi.

Candelabrul plutea în mijlocul salonului, mișcând ușor flăcările a trei rânduri de lumânări. Oglinzile, paralele, înmulțeau nesfârșit,

de-o parte și de alta, mesele, scaunele cu mătase roșie și întreaga adunare cu aspectul și gesturile ei. În oglinzi predomina mișcarea, în salon zgomotul.

1 A-și lua avânt; a miza sume mari (din fR. Emballer).

Pe pereții căptușiți cu hârtie cu buchete de liliac și trandafiri, câteva tablouri și trei-patru heliografii. Pe niște măsuțe ovale, chesele de tutun și de dulceață, pahare subțiri, albe, tăiate la vârf c-un cerc mat, lingurițe de argint, farfuriuțe și cești de porțelan.

Salonul avea aerul unei cafenele, din cauza fumului de tutun, gros și trezit, al cărui miros pătrunsese în mobile și începuse a îngălbeni hârtia de pe pereți.

Pe cele două mese cu postav verde, câte-o lampă mare de bronz.

Și doamnele, și domnii jucau cu o plăcere nespusă. Zarva se încrucișa, apoi se potolea pentru câteva momente și reîncepea cu aceeași amețală de fraze, de cuvinte și glume, și vesele, și necăjite.

Cucoanele vorbeau toate deodată și trânteau furios cărțile.

Și peste toată această zarvă, s-auzea regulat, ca bătăile unui ceasornic:

— Carte.

— Da.

— Nu.

— Șapte.

— Opt.

— Cinci.

— Bac!

Pachetele de cărți treceau din mână în mână, trântite pe masă de cel care pierdea și așezate delicat de cel care avusese o mână norocoasă.

În mijlocul mesei la care jucau bărbații, deoparte sta directorul Ministerului de Finanțe, în fața lui, un avocat renumit, galben, cărunt, ras și cu o mustață groasă, fluiera o polcă și zuruia o pilă de napoleoni, supărând, prin nepăsarea lui, pe căpitanul Delescu. Căpitanul motolea necăjit câteva hârtii de 20 și scârțâia scaunul la fiecă mișcare. Gras, gros și rumen, cu vârful nasului roșu, cu un barbișon negru și lung; fălcile îi ieșeau din linia tâmpleror;

capul i se țuguia în con; ceafa lată se răsfrângea într-un val de carne unsuroasă peste gulerul strâns al mundirului. Lângă 46 dânsul, tânărul Palidis, feciorul bancherului cu același nume, urmărea jocul, își fuma țigara, rezeza pe nas coloane de fum și arunca la distanță cercuri care se lărgeau și se spărgeau în părul unui bătrân din față.

La un cap al mesei, printre mai mulți tineri, dl Christodor, fost birtaş, acum proprietar a trei moșii, mestecă câteva cărți, și-așteaptă rândul și nu slăbește din ochi rubla aruncată pe masă.

După un ceas de joc, orice urmă de cuviință încetă. Fiecare stă pe scaun cum îi vine mai bine. Cei grași, înfierbântați mai ales de frica pierderii și de râvna câștigului, se descheie la veste.

Numai căpitanul stă cu mundirul încheiat reglementar, ba chiar cu mantaua în jurul șoldurilor enorme, ca două burdufe de ciriviș.

— Căpitane, îi zise avocatul, dogorești ca un cuptor, de ce nu-ți pui mantaua în cuier? Ne-ai îndatora pe amândoi.

Căpitanul tocmai se gândea la o mână ce-l ținuse de trei ori.

130 de lei în bancă. Întinse de câteva ori pachetul cu cărți, făcu semn că trece mâna, apoi și-o retrase.

— Dai ori nu dai? Trece mâna dacă ți-e frică! Joci cărți de când erai sergent-furier, și tot n-ai mai învățat cum se joacă! îi zise necăjit tânărul Palidis.

Căpitanul se scărpină pe gușă. Parcă ar fi ras o burtă de șalău.

Ridică capul spre cucoane și strigă cu o voce groasă:

— Lino dragă, m-a ținut de trei ori, să dau a patra oară?

În râsul tuturor se auzi glasul ascuțit al unei cucoane slabe: „Mai dă o dată!”

Dădu și pierdu.

Căpitanul se sculă furios și, adresându-se brutal către avocat:

— Mai lasă-mă, nene, în pace! Ce-ți pasă de mantaua mea?

Cheful adunării acoperi vocea de taur a militarului. Mânia lui, sinceră și idioată, era ridicolă.

— Mantaua e de vină.

— Dă-o dracului, căpitane!

— Nu vezi că-i lipsesc doi nasturi?

— Îi cade epoletul.

— Trimite-o acasă, Delescule, că pierzi tot!

Căpitanul plecă cu niște pași de elefant, în entréel se auzi:

— MăI. SoldaT. Pune mantaua în cuier. Dă-o afară. Du-o acasă, numaidecât, și adu-mi pe cea nouă.

Când se întoarse, se așeză cu spatele la avocat, care zuruia vesel un purcoi de napoleoni.

Moroi pierduse treizeci de lei. Trist, slab, cu capul rezemat într-o mână, căuta în întunericul creierului ceva care să-l răpească din mijlocul sunetului de bani, din râsul și din cearta tuturor.

Puținul sânge ce mai avea i se strângea la inimă. Un frig de gheață îi șerpuia prin șira spinării, împrăștiindu-se, ca prin niște țevi, în tot trupul, din creștet până la tălpi. În fundul urechilor, un vuiet ca o apă ce se aude noaptea în depărtare. Uneori, aiurit, își simțea creierul stingându-i-se încetul cu încetul, ca un cărbune care se înfașă în straietele sale de cenușă. Casa i se întorcea înapoi.

Masa de joc se depărta cu restul paralelor. Conștiința se întrerupea din slaba ei veghere. Se simțea în aer. O greutate în stomac și-o greață i se ridica până la gât.

— Domnule Moroi, ți-a venit mâna, îi zise bătrânul Christodor.

Șeful de masă tresări, ca un om care moțăie și se izbește cu barba în piept.

Un sublocotenent de roșiori, făcând un „clanc” din limbă, trecu pe lângă directorul Ministerului de Finanțe și, trăgându-l de mânecă, îi făcu cu ochiul spre șeful de masă, îngânând pe nas: „Deșteaptă-te, române, din soomnul cel de moaoaoarte.”

Directorul zâmbi, regretând, foarte sincer, că „bietul om nu are o leafă mai mare”.

Ofițerul plecă spre masa cucoanelor, legănându-se în mers, târșâind picioarele ca să-și asculte zornăitul pintenilor. Ocoli masa, privind și surâzând c-o politețe forțată la fiecă cucoană, tânără

1 Vestibul (fr.).

48 și bătrână, și nu se opri decât la spatele dnei directoare. Se apropie de dânsa și, profitând de o neînțelegere ivită între doamne

— Cum foarte des li se întâmplă la chemin-de-fier¹ – o atinse ușurel.

Directoarea se făcu că-i cade jos un bilet și, plecându-se să-l caute, îi șopti:

— Nicule, ai dat tot?

Ofițerul se plecă repede, ca un cavaler, să ajute pe dna directoare și, pe când băjbăia, cu ochii în sus, îi netezi piciorul și-i răspunse într-un fel de tuse-imitație:

— Devenă, puiule! tot! și ce mai aveam al meu. Bine-bine nu-și aducea aminte să mai fi avut ceva al lui. În tot cazul, nu mințea. Pierduse trei sute de lei cu acea galantomie cu care se pierd banii picați din cer.

Când tânărul ofițer auzi la masa domnilor „250 în bancă!”, se repezi, strigând cu ifos: „50 țiu eu!” și vârî mototol în buzunarul pantalonilor patru hârtii de câte douăzeci.

— Dle director, continuă el, închipuiește-ți noroc, ieri cu trei napoleoni am câștigat la „Clubul Progresului” o mie de lei. Ș-aș fi câștigat și mai mult dacă doi dintre cei mai căutați în saloanele Bucureștilor, unul deputat și altul avocat, n-ar fi stricat jocul, ajungând la scaune. Se bănuiau dE. Afaceri politice.

— Protestez, zise jurisconsultul, aseară am fost și eu la club (era membru) și nu s-a întâmplat nimic. Dar privind roșeața din obrazul tânărului sublocotenent, adăugă: Adică, când zic nimic, înțeleg mai nimic. Chestie de apreciere.

— Da, chestie dE. De apreciere, încurcă cavalerul, și nu-și mai găsea locul.

— Nicule, ai câștigat, îi zise directorul, uitându-se cam lung la el.

— Merci, mon directeur! 2 îi răspunse pripit, dând puțin la o parte colțul părului sclivisit ce-i luca pe fruntea sa îngustă.

Numele unui joc de cărți (fr.).

Mulțumesc, directore! (fr.).

— Căpitane, zise avocatul, pentru Dumnezeu, m-ai scăpat de dogoarea mantalei, fii așa de bun și alege-ți alt portmoneu în locul acestui fund de sticlă. Te asigur că nu e parfumat deloc!

Veselia reînvie, împrăștiind în chipurile obosite câteva licăriri de viață. Toți priviră pe bietul căpitan amețit de pierdere și de rușine.

— Dar unde-ai găsit, căpitane, acel fund de sticlă?
— Spune drept. Între noi să rămâie.
— Mă prind pe trei patace că nu bei chiurasol din el!
— Nu-l mai lăsați să iasă afară.
— Aruncă-l, căpitane, că nu e de trăit. Nici cu el nu faci parale.
— Domnilor! strigă directorul, abia stăpânindu-și răsul (văzuse pe căpitan cum își vâra ciobul de sticlă în buzunarul mundirului), domnilor, e mâna la dl Moroi!

Șeful de masă puse mâna pe cărți, întinse c-o mișcare zgârcită și desperată cea din urmă patacă. Începu să dea cărți adversarului. Își apropie moneda de dânsul. Semn rău. Prea o depărtase întâiași dată. Răsuflarea i se opri.

— Nouă! strigă repede Christodor – moșierul, fostul birtaș
— Și trase repede cele două mize.

Dl Moroi scăpă cărțile din mână. Scăpă mâinile pe masă. Închise ochii. Îl înecă o tuse seacă.

N-avea decât o carte.

— Trage cartea, nene Moroi. De unde știi? Trage cartea! îi zise Palidis, revoltat de bucuria bătrânului moșier.

Și, luând cărțile, azvârli pe față a doua carte a bancherului, zicând satisfăcut:

— Fantele de treflă cu nouă de caro, fac tot nouă! „Bravo!” repetară de mai multe ori cei care pariaseră, pe de-alături, pe mâna bancherului.

Moșierul, palid de mânie, așează rublele în dreptul bancherului. O bucurie sinistră, ca a bolnavului care, cu o zi înainte de-a muri, visează că s-a însănătoșit, tresări în dl Moroi și-i încremeni
1 Corect: curaçao; numele unui lichior franțuzesc.

50 câtăva vreme în chipul său stors, pe sub a cărui piele subțiată albeau dunga nasului și pometele obrazilor. Dădu din nou cărți.

De astă dată pierdu.

Trecu pachetul moșierului și-și sprijini în pumni greutatea capului.

— Ai pierdut tot, dle Moroi? întrebă avocatul.

— Psăââ! întrerupse directorul Ministerului de Finanțe, făcând cu ochiul jurisconsultului spre dna Moroi.

— Mai bine că te lefteriși, mormăi căpitanul Delescu, întinzându-se de barbișon, tot n-aveai noroc. Apoi își îngropă în gușă câteva cuvinte: De câte ori punea în contra mea câte-o sărăcie de patru lei, îmi spârgea toate băncile. Mai bine! Parcă fuse pe gândul meu!

III

— Mesdames et messieurs¹, ceaiul! zise directorul, sculându-se de la joc. Și, după ce-și frecă repede mâinile, vârî, fără zgomot, în buzunarul pantalonilor un pumn de poli imperiali.

Bărbații se sculară, unii triști, alții nepăsători, veseli, glumeți.

Se apropiară de masa cucoanelor învrăjbite la joc.

Sofi nu mai avea cu ce să-și ție mâna. Se sculă furioasă de pe scaun.

— A pierdut tot! dobitocul! a pierdut tot! zise ea văzând pe Moroi singur la masa verde.

Moroi, prins de friguri, cu ochii pe jumătate închiși, amețea la fiecă mișcare a capului. O spaimă vagă îl necăjea ca un vis urât.

Când chiar conștiința suferinței îi adormi și mâinile îi căzură de pe masa verde, se pomeni făr' de veste zguduit. Sări în picioare.

Se trezi din nou în mijlocul societății pe care o ura cu toată mânia omului slab, bolnav, exploatat și învins.

1 Doamnelor și domnilor (fr.).

Când își întoarse capul. Căzu moale pe scaun. Era Sofi. Din ochii ei două lumini, ascuțite și reci.

— Ai dat tot! zise Sofi, apucându-l de umăr. (Buzele vinete îi tremurau de mânie.) Răspunde. Tot? Nici patru lei nu ți-au mai rămas?

— Da. Sofi. Îngână Iancu Moroi.

— Ți-am spus ori ba, dinainte, că tot tu ai să fii în astăseară, ca întotdeauna, devena și rușinea mea?

— Da. Sofi. Eu sunt fără noroc. Iartă-mă. Eu sunt devena.

Și lumea îi dispăru. Conștiința propriei sale existențe încetă la răspunsul ce Sofi se pregătea a-i azvârli. Picioarele începură a-i tremura. Amețeala îi sugrumă glasul. Câteva lacrimi, pe zbârciturile chipului.

— Ieși! Ieși! să nu te vadă lumea.

Și îi arătă cu mâna întinsă – ai fi zis, o statuie – ușa ce da în coridor.

Când Moroi dispăru împleticindu-se, ea îi scuipe în urmă și îi dădu cu tifla.

— Bolnav. Prost. Fără noroc!

IV Cucoanele abia se învoiră să întrerupă jocul. Aburi groși și parfumați se înalță din paharele cu ceai fierbinte și risipesc un miros de sulfina în aerul trezit al salonului.

Lumea se împarte în grupuri. Unii se plimbă, vorbesc și râd în silă.

Alții se tolănesc pe canapele, legumind ceaiul linguriță cu linguriță.

Ploaia izbește în geamuri ca și cum ar da cineva cu pumni de mazăre. Vântul se umflă cu vuiet de toamnă.

Mai la o parte, căpitanul de linie, căpităneasa și sora ei, dra Mimi, o ocheșică destul de frumoasă și durdulie, sorb alene, mestecă pesmeți de Brașov, urmărindu-și fiecare gândurile și planurile care ar fi putut izbuti, fără cutare greșală, și de nu s-ar fi pus la spatele lor cutare neghiob ca un par de gard.

De acest grup se apropie tânărul Palidis, zâmbind către dra Mimi.

— Ah! ce posomorâtă e vremea afară, ce melancolic e vântul, domnișoară.

Se așază pe canapea lângă dânsa.

— Ai dreptate. Ce melancolic e să pierzi la cărți. Răspunse Mimi, muindu-și surâsul în paharul cu ceai.

— Lino dragă, mormăi ca un urs căpitanul, și cu patru aș fi câștigat. Pontul avea: opt peste cinci. Închipuiește-ți, dragă, bătrânul Christodor, el, care nu trage niciodată la cinci. S-ar fi făcut 250 în bancă. Mâna se schimba. Mai treceam de două ori.

O mie de lei.

— Dar eu, Delescule! Și numai tu ești de vină. Acum, în urmă, când nu vruseși să-mi dai cinci lei. Aș fi jumulit pe directoarea.

Am urmărit pasa în gând. Tocmai de cinci ori ținea. Făceam 180 de lei. Și iată, pe ochii mei, tocmai la a cincea oară mă opream.

Ce să-ți fac? Nu mă-nțelegi. Aveam o inspirație, dar știi, cum te văd și mă vezi.

Delescu închise ochii, se plecă la urechea nevastei sale și îi șopti, așa de încet, câteva cuvinte, încât Lina nu auzi decât: „. MăinE. BanI. Revizie”. Cu toate acestea, ea îi răspunse, necăjită, foarte convinsă:

— Mai încet! Ce dracu! îmi spargi urechile.

V La un colț al salonului, sublocotenentul de roșiori, Nicu, vorbește și râde cu dna directoare. Nicu, din când în când, ridică glasul și-i spune, ca să audă toată lumea, lucruri indiferente. Îi vorbește de noua trupă a operei, de o primadonă celebră care vine într-adins, numai de dragul nostru, al românilor. Altfel.

„nu e decât un an, mai puțin, când e la adică, de când a auzit-o el făcând marșii pe m-me Krauss de la opera din Paris.” Apoi, vocea îi scade din ce în ce, până la un fel de șopăială tainică.

Directoarea, animată, vie, veselă, își pipăie buclele din frunte.

Fără voie, ar vrea să caute mâna lui Nicu. Aruncă ochii în toate părțile. Clipește des. Prin niște oftări, puse cu meșteșug la locul lor, îngână mângâietor: „NU. Zău nu. Nu cred că e posibil. Să vedeM. Înțelegi tu. Vai! Nicule! ce copil ești! Stai să se așeze lumea la cărți. Și să nu te vadă el. Prin coridor. La stânga. A doua ușă.”

Ceaiul e pe sfârșit.

Aproape de-o fereastră, directorul Ministerului de Finanțe vorbește cu dna Moroi de afaceri, de îndatoriri, de înaintări și primeniri în personalul său, ba încă subliniază cuvintele ori de câte ori se învârtește cineva pe lângă ei. Mulțumirea îi năpădește în ochii aprinși și vărgați ca melcul. Sângele tot i s-a strâns în obraji. Se plecă întruna. Aruncă câte-o vorbă vicleană, pe care o sugerează pe-o acadea. Se învârtește. Își reia șirul și îl părăsește, ca să alerge după un zâmbet al dnei Moroi. Sub draperia perdelei se simt mai liberi. Ceilalți s-au pus la joc. Nimeni nu-i vede.

Nimeni n-are interes de a-i observa, nici chiar directoarea, deoarece a ieșit puțin din salon.

— Sofi, orice mi-ai cerE. OricE. Șopti directorul, și-i sărută mâinile, ce-i mângâiau favoritele roșcate și lungi.

— Ce? Eu îți spun că nu mă iubești. Sunt sigură. Ai dreptate.

Când o femeie e femeia unui Moroi. Degeaba, femeia lui Moroi rămâne.

Sofi își retrase mâna melancolic din mâinile directorului, plecă ochii în jos și se rumeni. Era într-adevăr frumoasă. Strânse ochii. Se ridică puțin pe călcâie. Se întoarse spre fereastră. Și oftă apăsător.

— Ah! Nu mă poți iubi!

Directorul – fermecat de acea îndoială care-i întindea o melancolie pe chipul ei rotund, de acel dor care o ridica mai presus de restul celorlalte de la masa verde, încins de talia ei, care se mlădia (revărsându-și drăgălaș pieptul, ce se zărea mișcând pe sub zăbranicul unei dantele năutii). – îi sărută amândouă mâinile, atrăgând-o spre el.

Sofi răspunse, dusă pe gânduri:

— Nu mă iubești.

Și lui (care nu știuse niciodată ce e iubirea), printr-un capriciu al nervilor, i se păru că Sofi nu e aceeași din toate serile, că inima i se umflă cu mai multă îndârjire. I se păru că acel minut începuse cu tinerețea lui și se prelungea în viitor pentru tot restul zilelor.

— Sofi, ești un copil. Te mai îndoiești?

Și, rezemându-și obrazul de umărul ei, o atinse cu buzele pe gâtul cald și rumen.

Dna Moroi se depărtă puțin. Privi prin geam în întunericul nopții și îi răspunse galeș, trecându-și mâna pe frunte:

— DA. Mă îndoiesc. Tu nu-mi vorbești niciodată de planurile noastre. Am așteptat să-mi mai spui un cuvânt. Nu știi cât sufăr! Plecă capul între mâini, își acoperi ochii și tăcu câțva timp, ridicând des și nervos din umeri.

— Sofi, cere-mi ce vrei. Cu ce să-ți dovedesc? Aidem dincolo.

Să vorbim.

— Nu merg, nu merg! (Privirea îi scânteia.) Nu merg. Mi-ai spus că o să te desparți. Copil n-ai. Zestre n-ai luat. Nu merg!

— Tot, tot ce vrei. Răspunse directorul. Dar tu cu Moroi?

— Eu? eu? răspunse Sofi încrucișând brațele pe piept. Care alta ar fi făcut mai mult ca mine? Nu vezi în ce hal a ajuns? Dacă e umbră sau om mi se datorește mie. Dragostei mele. Amorului ce-ți păstrez și cruzimii cu care mă port cu el. Bietul Moroi!

Ce pot să fac mai mult? Orice capriciu mi-l satisface. Ce-aș putea pretinde în fața justiției? Te desparți? Altfel. Răspundemi, sau nu mă mai vezi în ochi.

Mișcarea mâinilor și văpaia privirii, încordarea trupului și glasul ei dovedeau o hotărâre așa de mare, încât directorul se cutremură, el, care începuse a i se părea că iubește, el, care se simțea încheștat de corpul ei voinic și mlădios.

— Bine, Sofi. Să vorbim dincolo. Pe lângă tine e și proastă, și urâtă. Aidem. E târziu. Lumea o să înceapă să se ducă. Sofi.

Era cât p-aci să dea în genunchi dacă ea nu l-ar fi oprit la vreme.

— Vino pe cealaltă ușă, eu mă duc prin coridor, zise Sofi c-un glas răgușit și plecă.

Boierii și cucoanele dimprejurul meselor verzi învârteau cărțile. Din chipul lor pierise viața. Din creierul lor pierise gândirea. Pe aceste schelete, înfășate într-o piele galbenă și moartă, nu se zăreau decât scârba, amorțeala, uitarea, într-o mișcare instinctivă de trup și de suflet.

Nenea Christodor adormise și sforăia pe un fotoliu cu mâinile în buzunar și cu capul proptit în piept. Palidis arunca cercuri de fum. Căpitanul mormăia ca un urs. Cucoanele zărvăiau. De la o masă și de la cealaltă s-auzea:

— Opt!

— Cinci.

— Carte.

— Nouă!

— Bac!

— Dai ori nu?

— Ce devenă!

— Toată seara m-ai prigonit! Ori de câte ori ajung până la dta, cad. Parcă e un făcut.

— Unde-o fi directorul?

— Ne umflă câteva parale!

— Regulat câștigă.

— Trebuie să vie.

VI Când bietul Moroi, prigonit de soartă, de oameni și de ai săi, ieșise din salon, ploaia cădea în puhoai, deasă, repede, cu bășici,

împrăștiind un ropot trist și prelung. Fulgerele se zvârcoleau în întuneric ca niște bice de foc.

Cum dete în coridor, răcoarea, lumina fulgerelor și uruitul tunetelor îi ațâtară slaba rămășiță de viață.

În imaginația sa, împietrită până adineauri, societatea care-l 56 aruncase pe ușă afară i-apăru nesimțitoare, nerușinată, neîndurată.

Nevasta sa, la care se închina, fără să știe de ce, i se păru ca un șarpe ce-și vârâse capul drept în inima lui.

Moroi făcu câțiva pași prin geamlăcul care da-n curți. Sângele începu a-i alerga mai repede. Amețeala îl părăsi puțin câte puțin.

Gândul i se limpezi și puterea care zugrăvește în întuneric ceea ce vede la lumină se ivi în creierul său. Viața amortită de șase ani de zile îi reînvie toată în momentul acela. Un regret dureros de risipa puterilor sale măcinate în nedormiri, în certe, în registre, în muncă și în griji.

Măinile și picioarele îi tremurară. Inima îi zvâcni, apoi bătu încet-încet. Pe gât simți un gust de rugină, amăriu și coclit. În toată gura lui arsă o umezeală crudă și sărată. Atunci, în întunericul adânc al nopții ș-al dezgustului, tresări.

Își încheștă amândouă mâinile în gât. Sugrumându-se, simți că-și oprește viața în loc. Frica de a-și părăsi, pentru totdeauna, cancelaria (cu acel miros învechit de catastișe și monitoare).

Casa cu pridvorul cel noU. Patul în care se lungea mai mult ca să zacĂ. Societatea, pe care, deși o ura, avea farmecul nespus de a i se mișca împrejuR. Durerea de-a închide ochii ș-a nu mai vedea pe Sofi, care-l chinuiA. Spaima de-a se așterne într-o cutie de scândurI. Și acei bulgări care vor suna a veșnicie ș-a întuneric când vor cădea pe pleoapa de brad uscaT. Zguduiră pe Iancu Moroi și îl făcură să geamă, sugrumat, în zgomotul vântului, care se umfla trist și sălbatic în geamlăcul coridorului.

Când oticni, într-o tuse scorboroșită, un clăbuc sărat și coclit îi umplu gura. Măinile i se înfipseră în beregată. Degetele i se încordară ca niște arcuri de oțel. Năbuși.

Se sugruma, voind să trăiască. Într-o clipă îi trecu prin minte viața cu chinurile ei și moartea cu frigul acelei liniști fără înțeles.

O sudoare-i scaldă trupul și-i îngheță, ca un strat de zăpadă, din creștet până la tălpi. Spăimântat, băjbâi în întuneric până dete de prima ușă din coridor.

Din creștetul cerului se sparse un trăsnet teribil. Moroi sări 57 din loc. Măinile îi căzură de la gât. La lumina care aprinse întunericul, răsuflarea lui înecată năvăli afară cu un sul roșu de sânge.

Noaptea înghiți din nou acei ochi scoși afară din orbite și gura așa de căscată, încât trosnise din încheieturile fălcilor.

Picioarele i se îndoiră sub dânsul. Se rezemă de ușă. Ușa se deschise. Se repezi în întunericul acelei camere. Se trânti pe marginea unui scaun. Scaunul se răsturnă. Și el căzu cu capul pe scânduri.

VII Dna Moroi, la brațul directorului. Se opriră în dreptul acelei uși date de perete.

— Vântul a deschis-o, zise directorul. Să intrăm. Suntem singuri. Ah! ce fericit mă simt lingă tine.

În întuneric nu se zări decât rochia fumurie a dnei Moroi.

Directorul o îmbrățișă în pragul ușii. O sărută, apăsă și des, îngânând pătimaș:

— Și pe ochi! Pe amândoi. Și pe celălalt!

— Ah! ce nebun ești! Parc-ai fi de 15 ani.

Intrară în odaie, trăgând binișor ușa după dânsii.

Înnemeriră patul. Sofi se așeză pe genunchii lui, cuprinzându-i gâtul cu amândouă mâinile.

— Nu e așa c-o să te desparți? Dar îndată, îndată! Ce bine o să trăim amândoi. Nu e așa?

Directorul, descheind-o la piept, îi șopti tremurând:

— Da, Sofi, voi fi al tău. Te iubesc atât de mult cât urăsc pe nevasta mea. E urâtă, bătrână și proastă. Iar tu. Sofi, fără tine nu pot trăi!

— Aprinde lumânarea, îi răspunse ea, înghițind un oftat fericit.

Își scoase tunică, se descheie la cordon și repezi rochia în jos, mototolind-o în picioare.

O răcâitură de chibrit se auzi, și scânteia, prinsă de feștila unei lumânări, umplu odaia c-o lumină gălbuie.

Sofi, numai într-o fustă scurtă, c-o cămașă fără mâneci și deBarbu Delavrancea 58 colțată, c-o umezeală de plăcere în ochi, întinse brațele goale spre el.

— Vino! Vino mai iute!

Directorul înmărmurise. Chibritul arse până la degete, fără să-l simtă.

Alb ca varul, cu privirea năucă, ațintită în colțul dinspre ușă, încercă să spuie ceva, și glasul îi amuți pe buze.

— Vino! Vin' degrab'! îi repetă ea scoțându-și ghețele.

El vroi din nou să vorbească, dar abia izbuti să-i arate cu degetul spre ușă.

Sofi se uită. Și-acoperi ochii cu amândouă mâinile, scoase un țipăt disperat și căzu de-a curmezișul patului.

Moroi se ridicase în coate, îi fulgera cu niște priviri înfiorătoare.

Parcă era un mort ce își aruncase pleopa coșciugului și își sfâșiasse pânza de pe obraz.

Gura – sângerată, cămașa – albă cu pete roșii. Fruntea – spartă de piciorul unei mese.

După câteva sforțări se săltă pe brânci. Rezemându-se de un scaun răsturnat, se ridică în genunchi. Ochii i se rotiră în orbite.

Un cadavru galvanizat.

— N-am murit încă!

Ce glas! Sofi se repezi dezbrăcată pe ușă afară. Zăpăcită, se împiedică de prag, căzu lat în lungul coridorului și țipă de zguduî casele. I se păruse că Moroi a apucat-o de picioare.

Lumea din salon, boieri și cucoane, năvăliră în coridor cu câteva sfeșnice în mâini. Avocatul luă în brațe pe Sofi, care leșinase.

Ceilalți se grămădiră în pragul acelei uși deschise. Cucoanele se retraseră tremurând. Câțiva bărbați se întrebară speriați:

— Ce e asta?

— Ce s-a întâmplat, dle director?

Moroi se sculase în picioare, apucase pe director de gulerul redingotei și, zguduindu-l cu cea din urmă sforțare a vieții lui, îi repeta, înecat în sângele ce i-l arunca în față:

— N-am murit încă! Vreau să trăiesc!

Sângele îi izbucni pe gură ca dintr-un șipot. Se clătină și căzu la picioarele directorului, sfâșiindu-i pulpanele hainei de sus până jos.

Spăimântată, sosi și dna directoare, galbenă ca turta de ceară, cu rochia descheiată la piept, însoțită de sublocotenentul de roșiori.

În urma tuturor, căpitanul Delescu, c-un pachet de cărți în mână. VIII A doua zi se răspândise zgomotul în cancelaria șefului de masă și în mahalaua Icoanei, că „dl Moroi, în vârstă de 42 de ani, a murit din cauza unei ruperi de vână și, ciudat lucru, mai în același ceas, directorul Ministerului de Finanțe a fost izbit de epilepsie”.

PALATUL DE CLEȘTAR Cam pe la începutul vremilor, până unde praștia minții nu azvârle, se povestește, așa, ca din scorneală, că omul era croit din alte foarfeci și cioplit din altă bardă.

Tot cu mâini și cu picioare era și pe-atunci, tot cu ochi și cu urechi, tot cu nasul deasupra gurii și cu călcâiele la spate, dar de învârtea copacul smuls din rădăcină și mi-ți izbea la mir leii pustiilor, dihăniile cădeau tumba, cu etichete în sus, marghiolindu-se a moarte.

Apele curgeau la vale și munții se ridicau în sus. Nu se pomeneau flori pe cer și stele pe pământ – ca pe la pârdașii noștri de stihari – dar multe nu erau așa după cum sunt.

Împărații de mureau în luptă de buzdugan, bine, iar de nu, li se uitau de zile. Numai dacă barba le mătura țărâna la nouă coți în urmă, chemau pe unul din feciori, pe cel mai viteaz și mai cu minte, și-i dăruiau năframa, inelul, paloșul, stema și gonaciul, ca să poată împărăți și război în locul lor.

Apărarea și dreptatea atârnavă de tăișul paloșului. Cu mintea 60 cântăreau și hotărau, iar cu paloșul împărțeau. Și spun unii că pe atunci mergea mai bine cu minte dreaptă și fără de legi, decât, ca în zilele noastre, cu legi drepte și cu minte strâmbă.

Pe-așa vremuri se zice că ar fi văcut împăratul cu stema ruptă din soare, în cel mai frumos palat de cleștar și peste cel mai înțelept și mai viteaz norod.

Nu era crai pe care împăratul cu stema ruptă din soare să nu-l fi domolit, că nici o oaste dușmană nu putea să-i stea împotriva.

La vreme de adânci bătrâneți sta înzăuat în fruntea ostașilor, călare pe un bidiviu ce arunca pe nări trâmbe de fum și limbi de foc. Și toți ai săi prindeau la inimă și biruiau, căci așa li se păreau lor cum era el de bătrân și înzilizit, tocmai ca o lance ruginită, care de-a pururea răpusese pe oricine izbise.

Dar cât era de mare și de vestit, că se dusesese vestea până unde pământul e drob și piftie, de-a surda îi fură toate.

Într-o sfântă de vineri, cam pe la chindii, numai ce i se păru că stema din cununa împărătească se umflă și crește, crește, ba cât oul de găscă, ba cât un boșar, și-i îndoi grumajii, și-l plecă la pământ. Înfricoșat, împăratul se luptă ce se luptă cu namila de diamant, iar la urma urmei căzu cu fața în jos, podidindu-l un plâns de foc.

Nu trecu cât ai scăpăra din amnar, și se apropiară de împărat, cu mângâieri și dezmierdări, odrasla lui, de trei fete, ca trei zâne, surori și nepoate, care mai de care mai chipeșe și mai drăgălașe.

Apoi veniră mai-marii tronului și slugile ohavnice. Toți cu toți ieșiră ca dintr-o lacră, să cadă cu mătânii, doară or curma focul împăratului.

Cel mai de frunte dintre sfătuitoari aduse vorba cam așa:

— Luminate împărate, care paloș ca al măriei-tale n-a mai fost atâtea veacuri întunecat și frânt la războaie? Care împărăție a rămas, atâta amar de vreme, neștirbită și cinstită pe fața pământului?

Care răsură e mai învoaltă și mai rumenă ca domnița, fata cea întâi născută a măriei-tale? Care mură să fie mai neagră ca ochii celei mijlocii? Care rază mai luminoasă ca domnița cea mai

61 mică? Apoi, luminate împărate, după atâtea noroace și bunătăți, ce-i fi având ca să te mai tânguiești?

Împăratul, de ochii neamurilor ș-ai norodului, curmându-și plânsul, mulțumi tuturor și, furișând sfios ochii în sus, văzu că stema nu e nici mai mare, nici mai mică de cum trebuia să fie.

Se potoli și făcu semn ca toți să plece, își sărută părintește copilele și opri lângă dânsul pe sora lui cea mai mare, care era și cea mai înțeleaptă, și-i zise încet, că zidurile de-ar fi auzit, nu l-ar fi auzit:

— Surioară, surioară, lipește urechea ta de inima mea, și ce-i auzi auzit să rămâie. Pe mine m-a ajuns grea bătrânețe, că uneori stema din frunte crește, crește, se-ntunecă, și de ce se întunecă, e mai grea, până ce mă culcă la pământ. Vezi tu, pare-mi-se că în această arătare e căderea mea ș-a neamului meu din scaunul domniei, că din cele trei împărătese ce mi-au slujit de soții n-am avut parte de parte bărbătească. Că făceau câte-o fată ș-a doua oară, cum făceau băiat, mureau și cuconul, și muma cuconului. Cea din urmă mi-a zis: „Măria-ta, împărăția ce stăpânești a fost zidită de un bărbat, și ori cade, ori se însutește de o femeie, iar de cucon de parte voinicească n-ai să ai parte”.

— Ei, Doamne, și d-ta, îi răspunse soră-sa, mângâindu-l ca pe-un copil speriat, eu văd că stema e cum era, și tot la locul ei.

Cât despre vorba muierescă, cea de pe urmă, ca și cea dintâi, tot fără noimă și fără de înțeles rămâne.

— Tatăl meu, urmă împăratul, mi-a zis: „Fătul meu, în cal îți las goana voinicului, în inima ta vitejia, în paloș biruința, iar la temelia „palatului de cleștar”, odihna norodului tău. Acolo zac, la umbră, ferecate, patimile mari și mici, care fac pe om fericit și nefericit.

la seama, fătul meu, că de le-i slobozi, ai să-ți vezi supușii pe unii în desfătări, iar pe alții în ahtieri. Ține aste patru chei, și să nu cobori în cele patru încuieri de sub talpa palatului decât atunci când ți-o pieri o rază din frunte și mărirea ți-o îndoi grumajii.”

Împăratul scoase din sân patru chei, una de aramă, alta de argint, una de aur și alta de diamant, și le dete soră-sei și-i porunci

62 să se ducă într-ascuns să deschidă și să se coboare sub talpa de la răsărit a palatului și să cerceteze cuvântul înțelepciunii asupra stemei împărătești, care uneori crește, se împătrește și se întunecă, și de ce se întunecă e mai grea, până ce-l doboară la pământ.

Noaptea, târziu, sora împăratului își făcu o cruce, își făcu două, își făcu trei și, cum învărti cheia de aramă în broasca beciului de la răsărit, o vijelie îi amuți auzul, apoi locul pe care sta i se afundă până la glezne, până la brâu, până la gât, iar de-i trecu

dincolo de creștet, o văpaie, ce lumina fără să ardă, îi învălui obrajii.

La o cutremurare strașnică, două porți, țipând în copilele groase, se deschiseră, la dreapta și la stânga, și sora împăratului se pomeni într-o cameră cu totul și cu totul de aramă. Și când trecu prin alte două încăperi, una de argint și alta de aur, sora împăratului văzu minunea minunilor: stoluri de păsări care cântau ca din tilinci de argint și zburau în toate părțile, și unele i se puseră pe umeri și-și răsfirară aripile luminoase, zornăindu-le ca pe niște bănuți de aur vânturați din mână în mână.

Când descuie broasca de diamant, sora împăratului împietri de spaimă. În prag se zvârcolea o namilă de balaur și-și despica fălcile cât să înghită un călăreț cu cal cu tot.

Limbile lui, ca niște săgeți pârjolite, le azvârlea din beregată și le înfîgea pe nările nasului, scuiștând clăbuc, care se încheaga și se rostogolea bășici albe de mărgăritar. Solzăria lui era ca un curcubeu de-a lungul spinării.

— Ah! muiere cu suflet de bărbat, zise balaurul, ține-ți îngerii, și ce-i vedea să nu te sperii că cine ține cheile tainelor e și mai mare și mai tare ca mine!

N-apucă să-și vie în fire sora împăratului, că strălucirea camerei de diamant îi luă ochii cu sclipirile de toate fețele.

Când se trezi, se feri în lături. Lângă ușă, trei femei, în cătușe și priponite la zid de trei belciuge groase. Cea dintâi ar fi fost frumoasă de n-ar fi zâmbit și n-ar fi mișcat gura neconținut, clevetind fără noimă. A doua bolboșea ochii săi verzurii, scăpărând scânteii de mânie. A treia, groasă ca o butie, rumenă și voinică, și

63 tot semăna, ca o soră bună, cu celelalte două costelive și pițigăiate.

— Domniță, ce mai e pe lumea de pe tărâmul vostru? nici-o ceartă? nici-o ocară?

— Domniță, te-aș face praf și fărâme dacă nu m-aș teme că n-aș mai avea pe cine urî!

— Domniță, de când v-am părăsit, nu mai e pui de om fericit!

Așa ziseră pe rând cele trei surori: Zavistia, Pizma și Prostia.

Sora împăratului se simți, o clipă, rea, cum nu mai fusese, cu o mâncărime în vârful limbii și proastă ca un buștean.

Se strecură pe lângă toate tainele încātușate în cruci, până în dreptul altor trei, cu părul din frunte zbârlit, cu coamele despletite, care zbierau de se zguduia din temelie peștera de diamant, mușcând din carnea lor de le țâșnea sângele.

Lângă ele sta una neclintită, senină, pe gânduri, cu privirea dulce și fără pic de amăgire.

Numai ea, dintre toate, era slobodă. Și, din privire, socotea, osânda și ierta. Alta nu putea fi decât Înțelepciunea.

De-a dreptul la ea se duse sora împăratului și-i dădu în genunchi, îi sărută mâna dreaptă, o puse la frunte, apoi îi zise:

— Tu, care ești mai frumoasă ca revărsatul zorilor, mai dulce ca laptele îndoit cu miere din faguri, mai blândă ca mielul de trei zile și, după Atotțiitorul, cea mai adâncă la înțeles, tu știi de ce și cine m-a trimis pe acest tărâm. Povățuiește-mă, îndurătoare, ca să pot mângâia zilele tulburate ale împăratului cu stema ruptă din soare.

— Spune viteazului bătrân că, trecând pe lângă toate patimile, la hotarul nebuniei, ai dat de Înțelepciune. Și spune-i că l-au ajuns zilele, că dacă stema îl apasă așa de greu, nici nu se mărește, nici se micșorează, ci-l apasă, așa cum atârnă și el de greu pe perina de pe scaunul împărăției. Și spune-i că, neavând copil de parte bărbătească, să cunune pe una din fete cu flăcăul care, zicând din fluier, îi va preface părul în inele de aur, cu flăcăul care se învește cu cerul și dorește mai mult ca fiecare din toată împărăția. Acestuia să-i dea năframa, inelul, paloșul, gonaciul și stema.

Când sora împăratului plecă, se năpustiră asupra ei, s-o soarbă și mai multe nu, Furia, Smintenia și Pizma. Ce valmă de vaiete și blesteme, că se clăti încăperea din temelie, și grinzile porniră din locul lor! În acel vuiet, glasul Înțelepciunii se risipi ca nisipul în luptă cu vijelia. Iar sora împăratului, pierzându-și cumpătul, se repezi pe ușă afară, scăpând cele patru chei, care zornăiră pe pardoseală.

Când se trezi pe tărâmul împărăției, toate ușile i se pecetluiseră în urma ei. Și plânse ce plânse cheile pierdute, apoi se gândi cum să mintă împăratului de-o veni vorba despre chei, căci plecase cu mintea de nouă coți și i se scurtase de zece.

Când împăratul auzi cuvântul Înțelepciunii, puse de răscoli domnia în cruciș și în curmeziș, doar de-o afla pe cel ce ar dori mai mult ca fiecare, cât, cu dorul și cu cântecul, să poleiască cosițele unei domnițe de-a sale și să se vrednicească de scaunul împărăției.

Și-a întâlnit, în crețul crângurilor, vânători ce prind iepurii de coadă, în vâgăunile munților, delii ce rup ursul în două, parc-ar rupe un fuștei de ceapă, la picurișul izvoarelor, năzdrăvani care adună scânteile din coada licuricilor de fac vâlvătăi în miezul nopții. Dar unii doreau bogăție, alții slavă, alții tinerețe fără bătrânețe. Și cosițele domnițelor au rămas tot ca mai nainte, și împăratul tot fără chef.

Într-o zi, cam pe înserate, cercetașii domniei, ruți de oboseală, pe malul unui râuleț ce șerpuia ca o fâșie de argint, deteră peste un voinic cu pletele revărsate, ce zicea din fluier de te slăvea.

Și ce mândrețe de voinic!

Cum îl văzură, ascultară teacă de pământ migala de șuierături care se-nșira și se deșira ca o binecuvântare a sufletului.

— Ce dorești, voinice, grăi ceaușul împărătesc, ce dorești tu după pofta inimii?

— Cinstiți boieri, alt nimic, să trăiesc, să cânt, să mor.

N-apucă să sfârșească bine cuvintele, și se zăriră câțiva călăreți, gonind năuci de înghițeau poștiile.

De sub copitele armăsarilor vâjâiau pietrele ca niște gloanțe.

Cum ajunseră, flăcăii se opriră ca un zid.

— Stați, zise unul dintre ei, să-mi luați pe-acest băiat și drept la scaunul împărăției să mi-l duceți.

Bietul băiat se împotrivi: „Ba că nu merg, ba că n-am furat nimic, păcatele mele.” Dar n-avu ce face.

Când ajunseră în fața palatului, tot norodul era de față cu mănuchiuri de flori. Buciumașii, fluierarii și surlașii sunau ca de alai mare. Și cu toții se ploconeau la flăcăiandrul cu coama

neagră și lucie ca păcura. Iară el căsca ochii mari și, suflet smerit, nu-i trăsnea prin cap de ce și cui să i se facă așa sărbătorire.

Pe scările palatului, împăratul, rezemat pe toiag, aștepta voios și, de cum zări pe flăcău, îi sări de gât, sărutându-l și pe-o parte, și pe alta.

— Tu ești dorul nevinovat, zise împăratul, prin barba albă ce i se lungise până la pământ, alesul Înțelepciunii și al meu, hai de-ți vezi mireasa și să domnești pe scaunul pe care am domnit și eu.

Nu se desmeticise voinicul, și se trezi dus pe sus într-o cămară cu jețuri aurite. Acolo îl aștepta, printre sfătuitoarii tronului și jupânesele cu cuconii lor, fata cea mai mică a împăratului.

Și era fragedă și subțirică din creștet până în bărbie, cu niște coșițe ca o beteală de aur – lumină și dragoste – că bietul om ameți. Palatul, cu mulțime cu tot, i se învărti sub picioare și căzu în genunchi și-i sărută condurul.

— Scoală-te, fătul meu, zise împăratul. Și voi, sfetnici credincioși, aduceți năframa, paloșul, stema și gonaciul, că lui i se cuvin, pe lângă cea mai frumoasă din fetele mele.

Dar, în clipa când împăratul vroi să binecuvinteze pe noii stăpânitori ai domniei, cerul se întunecă, norii se posomorâră, cutreierând pacea văzduhului. Vânturile porniră bătaie oarbă, făcând una cu pământul copacii neclintiți de veacuri întregi. Un potop de ploaie se sparse din culmea întunecimii și împrăstie, care pe unde înnemerea, mulțimea norodului.

Împăratul și adunarea înmărmuriră; palatul de cleștar se clăti 66 pe temelie; cutremurul zgudui pământul; mesele, jețurile și policandrele căzură zdrobite pe pardoseală; oamenii nu se mai cumpăniră pe picioare.

Împăratul, trezit de spaimă și de mânie, strigă către soră-sa cea mai mare:

— Muiere, ce e asta? Ce-ai făcut cu cheile patimilor? Un' ți-ai uitat mințile să-ți fi uitat oasele!

Cuvântul lui se înecă într-un vuiet de cutremur. Geamlâcul și ușile se zguduiră și săriră din țâțâni. Tavanul se crăpă drept în două. Pe uși și pe ferestre se năpustiră niște femei despletite, care vărsau, pe nări și pe gură, fum și pară de pucioasă. Răcnind ca

fiarele, ele aruncară la pământ pe toți cei de față. Și peste trupurile lor întinseră dansul patimilor.

La o nouă zbuciumare, pământul se despică în două. Palatul de cleștar, trosnind, se porni și se făcu nevăzut într-o prăpastie fără fund.

Mânia, Furia și Nebunia, și după ele altele, plecară vârtej în alte părți ale lumii acesteia.

Iar la urma urmelor, tocmai la coadă, Prostia, rumenă și voinică, se târa mulțumită, de-a înboulea. Dar ce-i păsa? Ca ea nu era nimenea. Și, la dreptul lui Dumnezeu vorbind, niciuna din celelalte, de-atunci și până azi, n-a sălășluit mai fericit în mai multe capete omenești.

RĂZMIRIȚA lui Alexandru Vlahuță I

Scăpătase soarele.

Bogăția de grâu, orz, ovăz și mei se pleca la adierile încropite ale vântului de miazăzi. Spicele răskoapte și țepoase, încărcate cu bob mare și greu, se clătinau alene, încovoindu-se în văi și

67 dealuri de aur ruginit, în jurul colnicelor, sub care s-afunda satul Măgura. O parte din bucate erau secerate, legate în snopi și movilite în clăi.

Dar, înainte de vreme, secerătorii mânau năvală spre bordeiele lor, iuțind boii cu coada ascuțită a furcilor. Bătrâni, însurăței cu nevestele care își târăsc copiii de mână, luptându-se cu cei din brațe, flăcăi care pocnesc din bice, gonind înaintea lor vitele speriate, țin răzvoarele și se îndeasă la drumul mare, care duce la vatra satului.

Mulți ies din porumbiști și se revarsă în mulțimea ce se întreabă, în graba fugii, arătând cu degetul spre soare-răsare:

— Ce să fie acolo, nea Strujane?

— Ce veste, bădiță?

— Ce pârjol, vere Dinule?

— Ce e nu e de-a bună, răspunse moș popa, îndesându-și în brâu pulpana giubelei. Mână, preoteasă, dă zor, parcă ești ciolacă, pârjolul se apropie și tu tremuri ca un cățel bolnav de jigodie.

— O, păcatele noastre, Doamne, ce-o mai fi și asta! mormăi baba Uța, care își încurcase vaca în carele omenești.

Desculță, cu picioarele cojite și arse, nu mai căta la bolovani și măracini, dând cu tânjala să ia nouă piei de pe juncană.

În urma tuturor, lipiți unul de altul, într-o cărucioară târâtă de doi mânzați, Miu și Cobila.

— Scăpai de beilic, Cobilo, de arnăuți și de muscali, ținându-mi zilele în fundul codrilor cu porumbe sălbatice și cu pere pădurețe. Trecui prin toate, gândindu-mă la tine. Și nu trecură decât cinci zile de când ne cununarăm, și iacă ce ne-așteaptă.

— Ce-ți pasă, Miule. Îi răspunse ea. Sa mergem în ceata lui Dinu Potop. Noaptea la răspântii, ziua în vizuini, voi fi cu tine.

Nu mai e de răbdat. Eu sunt muiere, dar nu mă înșeală mintea.

Vine răzmirița, și de ea nu scăpăm nici noi, nici copiii noștri.

— Vine, veni-i-ar numele! grăi Miu, și-și potoli necazul sărutând-o pe obraji ei bălai, cu niște pajure roșietice ca niște răsuri de măceșe.

Praful răscolit îneca, ca în fum gălbui, norodul speriat. Uruitura și gălăgia speriau păsările crângurilor. Stolurile de grauri zburau ameteite, ciripind ca de spaima șoimilor. Lăstunii se-afundau glonț în nemărginirea zării. Mugetul se-amesteca în nechezarea cailor. Cumpenele liniștite ale fântânilor de pe vâlceaua satului își arătau vârfurile în șir, atingând cerul în depărtare.

II Când se apropiară de sat, lighioile bătăturilor fâlfâiră, speriate, în frunzișul pomilor. Căinii începură a lătra, ca și când hoții călcau satul. Până și porcii trândavi se iuțiră, pornind-o anapoda, guițând ca de cuțit. Cu toții năpădiră la biserică, să vadă ce era de făcut.

Cerul dinspre soare-răsare, roșu cât prindea ochiul, se încingea dogorând până în cătunul Măgura. De la o vreme, pălălăi de fum și de flăcări se ridicară, amestecându-se între ele și scăpărând scânteii răsucite în sulurile uriașe de negură posomorâtă.

— Să dăm foc satului și să luăm calea pădurilor! strigă un flăcău din mijlocul lumii înmărmurite.

— Ci ca ho, voinice, prea o iei repede! răspunse părintele Știubei. Ce dai gurii să mănânce la întoarcere? Minunile Domnului sunt mari. Să fugim cu toții în ascunzătorile codrilor. Ș-o trece ș-asta. Că nu una am văzut eu de când am albit.

— Faceți copiii și nevestele grămadă, și noi, roată în jurul lor. S-o pornim cu ce-om apuca, încotro ne-o duce norocul, grăi un bătrân.

— Înghățați topoare și coase. Ce ni s-o întâmpla întâmplă-ni-se tuturora.

— Așa! Așa! strigară cu toții. Iar copiii, tremurând de spaimă, goi pușcă, agățându-se de bieteles femei, îngâneau înecați de plâns, ștergându-și nasul cu mâinile slabe:

— Mamă, vin turcii? Vin căpcăunii cu două guri, mamă?

Un ropot de cai, fără de veste. Picioarele li se tăiară de la 69 încheieturi. Popa își făcu cruce, și după dânsul toți bănănăiră semnul mântuirii.

III Într-o goană nebună, pe deșelate, bătând gonacii cu iataganele, un polc de călăreți se arată în capul Măgurii.

Cât te-ai șterge la ochi, ceata sosi în fața mulțimii.

— Sunt de-ai noștri, sunt creștini, strigară toți în toate părțile.

Bine-ai venit, Potoape! Ce mai veste, haiduce?

Caii deliilor erau în spume, în loc de frâie, ștreanguri și curmeie.

Cuțite late la brâu. Căciuli țurcănești date pe ochi. Priviri de fiare.

În fruntea lor, Dinu Potop, cu iataganul de mâna dreaptă, răspândind răcoare în jurul său de cotropitor, nalt cât un brad, cu fața crestată de luptă și de nedormire.

— Veste rea, creștini de Dumnezeu, zise Potop, a flămânzit omida.

Vin turcii mânați de arnăuții stăpânirii. Ard satele. Robesc copiii și femeile. Scrum în urma și vâlvătai înaintea lor. Mâna pe topor și să luăm calea pădurilor. La strâmtoare să-i apucăm. Jur că voi mânca unul de viu cu carne și cu oase.

Unii peste alții, porniră.

O vâlmășeală de care, de cai și de boi, de moșnegi, de femei, de bărbați și de copii, cu traiste de mălai, cu tingiri, cu tigăi și căldări. Unii se roagă, alții înjură. Zgomotul sec al roatelor, bălângăitul arămurilor, ca niște clopote dogite, împrăștie spaima în lungul ținuturilor. Se duc, ducându-și sărăcia și plânsul.

Unde-și zidiseră bordeiul vor găsi tăciuni și, răscolind cenușa satului mistuit, vor da peste petice de velințe, peste crâmpeie de icoane, la care s-au închinat o viață întreagă. Și poate n-or

cunoaște vatra în jurul căreia ș-au cârpit zi cu zi traiul, îndrugând povești și basme.

Droaie netrebnică, ce nu mai crede în mântuire, se repede încurcată, ca fulgii unui viscol în lungul drumului, fără să știe ce s-o întâmpla pe ziua de mâine.

E noapte. Cerul în urma lor s-aprinde, cătrănind văzduhul.

Dinu Potop, înaintea tuturor, își sângeră armăsarul, jucând pe spinarea lui ca un stâlp negru. El îndeamnă poporul la viață și la goană.

IV Rătăcit de ceilalți, Miu s-a aruncat pe calul din cetlău, retezând-o de-a curmezișul holdelor. Se duce de zor. Cobila, în căruță, pe-un maldăr de fân, se gândește la desišul unei păduri și la creasta de piatră a vreunui munte, departe de răzmirița care cotropește temeiul omului.

— Vremuri grele, Miule, mormăi ea săltată în sus pe maldăr.

Nu e de trai. Mai bine cu lupii pārloagelor decât cu stăpânirea de azi. N-apucă să se încălzească locul sub tine, și bir cu fugiții, că răzmirița bate la ușă.

Nu sfârșise bine cuvântul, și-i apropie din spate un ropot de cai și un zângănit de arme.

— Ne-au dat de urmă, strigă Miul, nu e scăpare, Cobilo, dar să încercăm ceva.

Degrab' el își opri caii. Ridică fânul din căruță, își lungi nevasta cu fața în jos de-a lungul dricului și-o acoperi cu maldărul de fân și îi zise, pornind-o la drum:

— Te chinuiesc, Cobilo, dar poate c-așa ne-o ajuta soarta să trecem și de-astă primejdie.

Încălecă, își făcu cruce. Apucă hățurile. Și începu să bată mânzații cu codirișca, de le plesnea pielea pe coaste.

— Mai încet, grăi năbușit Cobila, mă îneacă răsufierea.

Miu, fără s-audă, fără să vadă înaintea ochilor, gonește în pustiul întunericului. Căciula îi cade din cap. Cămașa i se umflă de vânt. Codia biciului i s-a spart în hășchii, și sar din ea puzderii când dă în șoldurile uscate ale cailor numai apă și spume.

Degeaba însă. I-a sosit. Cu șalvari roșii și creți, găitânați și strânși pe fluierul piciorului, cu iatagane lucioase, ei prind pe Miu de

ceafă, oprind căruța în loc, înjurând, beți morți, să te cutremuri:
„Bre! Ghiaur! Ana sâna sictir!”¹

Îl croiră cu latul iataganelor. Unul din ei, de-abia se mai ținea pe
șa, îl izbi cu pumnul în față și-i zise pe românește:

— N-ai nimic în car, păcătosule?

— Jupân ciauș, răspunse Miu, mai mult mort decât viu, așa să-ți
ajute Dumnezeu, nimic. Îndură-te de mine! Lăsați-mă cu zile!

Ceaușul bolborosi câteva cuvinte tovarășilor săi, iară ei începură a
băga iataganele în fânul din căruță, până la mâner, da' de-or găsi
ceva pitulat.

În acea gălăgie de ocări și urlete de fiare, la fiecă împunsătură de
iatagan, parcă se-aud vaiete năbușite, și maldărul tresare. E viu.

Îl dor acele limbi ascuțite care-l spintecă.

Miu, smulgându-și părul din cap, sărută imineii ceaușului și
răcnește:

— Stăpâne, n-am nimic, nu mă mai chinuiți, îmi mor copiii de
foame, lăsați-mă! Stăpânul cerului să v-asculte cum vă îndurați și
voi de mine.

Îl iertară. Întoarseră caii. O tuliră ca vântul.

Miu se repezi la fân. Înghăță din el cât putu și, după ce-l aruncă
tot la pământ, se ridică pe inima căruței. Fără să vadă, fără să-și
dea seama de ce face, strigă ca și cum l-ar fi hărtănit o fiară
sălbatecă:

— Scoală, Cobilol. Nu te mai face! Sunt eu. Deșteaptă-te!

O luă în brațe. O așternu pe iarbă. Trupul îi era moale și cald
încă. Spinarea ei, scaldată în sânge, era ciuruită de iatagane. În
gură avea hășchii din scândura dricului, în care-și înfipsese dinții,
ca să nu strige.

Miu începu să țipe, simțind în adâncul inimii toate găurile din
spinarea ei.

Se sculă năuc. Plesni cu biciul caii, care fugiră.

— Duceți-vă, altul să vă fie stăpân, eu n-am ce mai face cu voi!

¹ Cuvinte injurioase la adresa creștinilor (turc.).

Sărută pe Cobila de mai multe ori. Se sculă din nou în picioare.

Strânse biciul în mână. Apoi se izbi cu palma în față.

— Jelesc ca o babă.

Își potrivea codrișca în gură și-o înfipse toată pe beregată.

Horcâi și căzu la pământ.

A trecut o săptămână, și răzmirița s-a dus. Măgurenii, pocâlțiți de foame, se apropiară de vatra satului.

Și-au găsit bordeiele pustiite, biserica arsă, sfintele icoane pângărite.

Iar unii din copii, după ce s-au întremat cu câteva îmbucături, alergând după un stol de corbi, au dat peste Miu și Cobila, lungiți unul lângă altul, cu ochii scoși, cu coșurile pieptului scobite, și caii lor, târând căruța, le dau târcoale, pascănd de jur împrejur.

SORCOVA I

Troienele se ridicau namilă până în tinda creștinului. Vântul spulbera fulgii de zăpadă în vârteje și stoluri, repezite în lungul ulițelor, sparte la răspântii și împrăștiate fără căpătâi în largul maidanelor de la Olănita¹. Părtia nu se mai cunoștea. Zăpada îți trecea de glezne și mai bine.

Fumul căminelor, zăpăcit de bătaia crivățului, se zvârcolea pe loc și, ca și cum ar fi fost sorbit de vetre, se prăbușea îndărăt pe gâtul coșurilor. Mahalaua înțepenise îngropată în troiene.

Nu se pomenea nici gură de om, nici lătrat de câine. Așa An Nou, așa Sân-Vasile, să-l hărăzească Domnul vrăjmașilor noștri, că și de-ai avea tufă în bătătură, uiți și de topor, te dai cât mai

1 Veche mahala în Bariera-Vergului din București.

73 afund în plapumă, îți răstorni toate țoalele în spinare, și tot gheață rămâi din tălpi până la creștet.

Taraful lăutarilor, al lui Sotir Ciupitul, țambalagiul Olănitei, împodobise din preziură un cap de porc cu tibet conabiu și albastru, cu busuioc și cu cercei roșii în amândouă urechile, și mi-i vărâse, în dinții rânjiți, un trandafir umplut cu tocătură rumenă.

Toți așteptau să vadă astă grozavă „Vasilcă”, și nimeni n-o mai vedea, deși trecuseră ca la trei ceasuri de când se luminase de ziuă.

Nu se pomenea nici de sorcovăială, după cum s-ar fi convenit de la moși, de la strămoși. Ți se prindea pleoapă de pleoapă, nară de nară, falcă de falcă, degera oul în găină de ger ce se pornise.

— N-am putea duce l-alde biata Bălașa ceva curmeie de viță și vreascuri ujujite? zicea mama Arghirița fetei-mari ce învârtea mămăliga între genunchi și se ștergea la ochi din pricina fumului. Biata Bălașa! o fi amorțit cu copil cu tot! Săracă lipită, bolnavă că nu se mai poate târi, văduvă, cu copilul gol pușcă, pe așa cățea de vreme, nu știu, zău, de și-o mai înnode zilele. Scoală, Irino mamă, pune pe tine cojoaca ta și dulama mea și du-te de vezi, îi aburește coșul a fum?

Irina lăsă făcălețul în mâna mă-sei, se strecură pe prispa din jurul pereților până la spatele casei, apoi se întoarse într-un suflet în tindă, se scutură de omăt și sări pe vatră.

— Nu e, mamă, nu e fum, nu e nimic; geamurile – înghețate tun, cu frunze geruite, de nu le-ai răzui nici cu custura.

— Grăbește, Irină, să-i duci ceva găteje, nițică mămăligă și ceva fiertură; să le aprinzi focul cum ai ști, să le pui masa, c-or fi flămânzit; și e mai mare păcatul să știi pe femeie cu copilașul ăla pocălit și degerat la o zi așa de mare!

Îi Zăpada îi pătrunsese în tindă; vântul îi cânta prin crăpăturile ușii parc-ar fi vuit în duba mare; și Bălașa era întinsă în pat, învelită c-o plapumă veche, soioasă și ciuruită cu găuri prin care 74 ieșeau ghiomotoacele de lână neagră. Pe picioare își trântise două scovergi. La sân își ghemuise copilul îmbrăcat cu niște zdrențe de pantaloni, c-o scurteicuță blănită și încins pe la mijloc c-o basma roșie. Chipul ei, gălbejit de boală și de sărăcie, începuse a da în vânat; ochii, pironiți asupra copilului, pierduseră luciul vieții ca și cum i-ai fi răzuit c-o gresie.

— Mamă, mi-e frig lângă tine, tu ești prea rece, îngână copilul dârdâind, lasă-mă să mă dau jos.

— Bine, Nică, fă cum vrei, șopti Bălașa. Câteva lacrimi îi umeziră ochii ei uscați.

— Mamă, mie mi-e frig când stau în casă, adăugă copilul trăgându-și cizmele, mai bine ar fi să mă duc cu sorcova. Soba nu s-a dezmoțit de trei zile, și eu am merișor și busuioc uscat, pot să-mi fac o sorcovă, dacă nu am una de târg cu flori și cu beteală: și poate să vin cu parale; am să-ți cumpăr pâine caldă.

Aici e frig, mamă, vreau să mă duc!

Și el, care înghițea în sec de foame, nu-i venea să spuie drept — Deși abia era de șase ani — căci simțea pe mă-sa bolnavă greu, și tot zadarnic ar fi fost s-o mai mânănească și el cu foamea lui.

— Du-te, răspunse Bălașa închizând ochii. Știu eu ce te mână pe tine, dragul mamei, știu eu, numai Dumnezeu nu știe! Să te sărut o dată înainte de-a pleca.

— De ce sa mă săruți, mamă, înainte de-a pleca?

— Ca să-ți fie cu noroc, ca să câștigi parale, ca să te primească cu bine la casă de oameni.

Și după ce-l sărută pe frunte, pe obraji și pe ochi, copilul se uită lung în fața ei.

— Mamă, dar gura ta este de gheață? Altădată, când mă sărutai, mă încălzeai, acum parcă mi-ai bătut două piroane de gheață în amândoi ochii.

Și, văzând că mă-sa și-a luat fața în mâini, o socoti mânănită de vorbele lui, se repezi la gâtul ei, o mângâie ușor pe tâmpile și-i strigă c-un glas între răs și plâns:

— Vrei să te sorcovăiesc? Așa cum m-ai învățat tu, mamă?

75 „Tare ca fierul, iute ca oțelul.” Nu vrei? „Să înflorești, să mărăgărești!”, „Nu zic bine?”, „Ca un măr, ca un păr!”.

Bălașa, după ce zgârci de trei-patru ori din mâini și din picioare, își veni în simțire ca dintr-un somn adânc.

Nică era la gâtul ei și începuse a-și îngâna vorbele cu plânsul.

— Nu zic bine, mamă? De ce nu mă ascuți? „Ca un fir de trandafir, tare ca piatra, iute ca săgeata”. Mai sărută-mă o dată, c-am să-ți aduc pâine caldă de la Iane brutarul.

Îl sărută. Parcă buzele i se încălziseră într-un zbucium de viață fără nădejde. Nică, după ce o bătă pe frunte cu mânăunchiul de merișor și de busuioc, plecă îndesându-și căciula pe urechi.

Când copilul ieși afară din tindă, îl săgetă crivățul, care te orbea și-ți îneca răsufarea. Cercă să facă un pas din prag și nu văzu înaintea ochilor. O pală groasă de zăpadă îl izbi peste ochi.

În acea frământare cumplită, un singur gând îi licări în mintea lui de copil: „Vreau să aduc pâine caldă mamei, pâine caldă de la Iane brutarul!”

Și intră în zăpadă până în brâu. Se opri încremenit. Auzise ceva. Îl striga cineva? Auzise bine numele lui. Vântul să fi fost?

Și vântul era rece, și glasul care-l chemase fusese cald. Ca și vântul se pierduse în depărtare, deși venise de aproape. „Nică! Nică!” Iar? Și acest glas, care ieșea ca de sub o copaie răsturnată, era slab, năbușit, tăiat de tuse, bolborosit într-o hârâială care-l îngheță până la măduva oaselor.

— E mama! șopti copilul clănțănind, și se repezi la ușă.

Pe când se lupta să deschidă ușa cu mâna stângă, căci cu dreapta strângea cât putea sorcova de merișor, iacă și Irina a mamei Arghirița, cu un maldăr de găteje și de viță uscată.

— Mama, dadă Irină, cere apă, deschide-mi, deschide-mi!

Când intrară în casă, biată Bălașa se dusesse pe lumea ailaltă.

Plapuma și velințele căzuseră jos. O mână-i odihnea pe piept, iar cealaltă încremenise înfiptă în așternut. Cu ochii pe jumătate închiși, părea că-și caută copilul la sân. Gura ei căscată, o pată neagră ca întunericul, și, tot ca întunericul, fără fund.

— Dadă Irină, vrea apă, să-i dăm apă, dadă Irină! îngână bietul copil, căutând prin odaie cana cu apă.

Dada Irina, în loc să-l asculte, îl luă în brațe și se repezi cu el pe ușă afară.

Când îl duse l-alde Arghirița și dădu de căldură, Nică îmbrățișă soba, închise ochii și zise încetinel și dulce:

— Dadă Irină, să faci și mamei foc, că mult e bine la căldură!

Apoi, băgând de seamă cum șopteau de tainic Irina cu mama Arghirița, care adusese ș-o lumânărică de ceară galbenă, întrebă cu binișorul:

— Da' ce să faci, dadă Irino, cu lumânarea?

— Să duc la mă-ta foc, lele, îi răspunse Irina.

— Și eu, după ce m-oi încălzi, mă duc cu sorcova, să-i aduc pâine caldă, mormăi copilul, ațipit lângă sobă, strângând neconținut în mâna dreaptă mănunchiul de merișor și de busuioc.

Dar pe când Arghirița vorbea ceva mai tare cu fie-sa, socotind că copilul adormise, Nică deschise sperios ochii săi albaștri, înecați în lăcrimi, sări de lângă sobă și strigă, neputându-și stăpâni plânsul:

— Dadă Irină, nu vreau s-o dați popii! De ce s-o bage în groapă? Mama e a mea, nu e a popii! Nu vreau să-i dea țărână în ochi. N-a făcut nimic. Dacă e săracă. Când m-o face mare o să fie bogată. O să-i cumpăr scurteică, rochie și șorț. Să nu mi-o dați popii! Nu s-a dus la biserică c-a fost bolnavă, dadă Irină. Dumneata știi cum se ducea înainte. Dumneata știi.

Abia după multe fângăduieli se liniști, se culcă de-a curmezișul patului de lângă sobă și adormi oftând, nevoind să mănânce decât „odată cu mama”.

A doua zi toate i-au fost de-a surda. S-a rugat, a plâns, a țipat, că popa n-a voit să-l asculte. Pe mă-sa au pornit-o cu picioarele înainte. Degeaba le-a zis tuturor: „Lăsați-o barem până s-o muia curtea bisericii!”, auzind că pământul de groapă e tare ca osul.

Și toată lumea i s-a părut rea de-atunci încolo, mai ales Între vis și viață ODINIOARĂ părintele Tudor. Și din mâna popii multă vreme n-a luat nici prescură, nici artos.

Iar mama Arghirița, în loc de-o fată, avu o fată ș-un băiat.

Lui George Radu Golescu 1

Anii trec așa de repede, că nu-ți dai seama când și cum cutare flăcău, rotar ori grânar, s-a schimbat în moș cutare, de unde și până unde un bujor de fată, să o fi sorbit într-o lingură cu apă de dragă ce-ți era, să te pomenești cu ea zbârcită, cărunțită, apoi albă-colilie.

Așa curge vremea, și pe noi nu ne lasă în urmă, ci ne târăște cu ea până la hotarul vieții. Ne așează frumușel pe două scânduri, ne întinde pe deasupra o pânză albă cu cruce în mijloc, ne stropește cu vin și cu untdelemn. Bulgării și țărâna cad și astupă.

Și tot vremea din mușuroi face neteziș, surpă crucea de la cap, bătătorește locul și acoperă cu bălării cel din urmă locaș al nostru.

Ei, câte se duc cu zilele și ce triste minuni ni se arată de ieri până azi! Câte ne mai așteaptă de azi până mâine!

În curtea bisericilor vechi, cruci de piatră și de lemn, uneori câte două-trei în același cuib, umbrite de vișini și de pruni. Rămâi pe gânduri. Parc-ai vrea să știi cine odihnește sub pământul încărcat cu ștevie și cu urzici. Parc-ai vrea să afli ce locșor a căzut la

fiecare din cei ce odihnesc acolo. Cu mulți ai copilărit, mulți te-or fi mângâiat și pe unii poate că i-ai iubit.

E trist.

Dar e și mai trist să te reîntorci, după mai mulți ani, din pustiri
1 Coleg de liceu cu Delavrancea la „Sf. Sava”, cu care acesta a locuit la Paris în

—1884. Frate cu Dinu Radu Golescu.

78 străine în mahalaua în care te-ai născut și-ai crescut, și să nu mai vezi nimic din câte știai. Pe aceeași streaje să intri, pe aceeași cărare să te strecuri, și să nu mai vezi mândrețea de-odinioară.

La marginea capitalei, departe de zgomot și de făpturile pizmașe, între oraș și ogoarele țărănești, se întindea, înflorind, mahalaua grânarilor. Mergea bine de la Dumnezeu. Unde își punea creștinul vatra, se prindea pe tălpoaie neclintite. Casele văruiate se afundau în grădini cu rogoade, veselia copiilor. Pe-alocurea viile se mlădiau, încărcate cu ciorchini, pe aracii plecați de greutatea rodului. Țăranii cu dare de mână se îndesau să-și găsească loc între grânari.

Era o fierbere de muncă, o dragoste de propășire și-o frăție de trai, că nu se mai pomenea așa mahala tihnită și harnică.

Când sosea câte un jupân, ori nea cutare, călare pe rotașul din stânga, plesnind voinicește în naintași, lelițele, cumetrele, finele, suratele îi ieșeau voioase înainte, îl opreau din drum și-l zăpăceau cu cercetările. Grânarul, cu o mână în brâu, cu alta pe hățuri, cu biciul pe după gât, le răspundea cu rânduială, să nu lase pe niciuna mahnită.

— Nea Mitrane, ai întâlnit, p-ale drumuri, pe alde dumnealui? (Și „dumnealui” îi era bărbatul.)

— Da, cumetriță, descarcă la Oltenița.

— Nea Mitrane, ai văzut pe bâcu? (Și „bâcu” îi era tată-său.)

— Da, fină, cale d-o zi, și vine, e sănătoșel, tare mare.

— Nea Mitran, ne-ai întâlnit flăcăul? (Și „flăcăul” era frate-său.)

— Cică a câștigat bune părăluțe. Dar tu, când ne-i întinde halageaua nunții?

Și așa, cu una, cu două, până le dădea de rost, apoi toate alergau, ca un stol de vrăbii speriate, care încotro ședeau, ca să spuie veste bună și noroc pe la cei de-acasă.

Chiaburii se înmulțeau. Copii rumeni și bucălați goneau cu ghiozdanele la școala din curtea bisericii, să plătească sfânțoica pe lună dascălului Nicuță și să învețe slove noi, să citească pe felurime, să scrie pe platcă și, hei! mai târziu, să învățese tocul pe hârtie, ca niște logofeți.

În serile de vară, mai ales pe lună, toată mahalaua ieșea pe prispă ori pe laița de lângă poarta mică, și poveștile începeau lungi și nesfârșite. Bunicile și mumele își luau nepoții și copiii cei mai mici, prâslele, în poală și le spuneau câte-n lună și-n soare.

Ba de turci, ba de tătari, ba de calmuci, ba de căpcăunii cu două guri, ba de muscali, ba de nemții cu coadă, mă rog, din câte omul apucă și vede, aude și nu uită.

Și când liliicii goneau de-a lungul drumurilor, copiii măricei părăseau scurteica bunichii pentru ca să arunce după ei cu căciulile, strigând de la ștreaje până la biserică:

— LiliaC. Liliac, trage noaptea la conac, din cloponița bătrână, hop, o dată, hop, de două, pân' la nouă.

Liliacii dacă scapă sub căciulă fac calpacă.

Și de veneau Floriile, Paștele, cu hainele noi, St. Ilie, cu pepenii de Pantilimon, Moș Ajunul cu colindețele, această prăsilă voinică și vioaie umplea mahalaua de veselie și de năzdrăvănii.

La Ignat, când zăpada cădea de două palme, porcii înjunghiați asmuțeau câinii, guițând de se cutremura pământul. Fumul focurilor, în care îi pârăleau până la șorici, acoperea cerul mahalalei ca o ceață deasă și fără căpătai.

Așa îi mergea, pe acele vremuri, omului, în bine și de-a bună.

Case noi se clădeau întruna. Ogrăzile se făceau mai dese și mai frumoase, împodobite primăvara cu stufuri de flori, iară vara mlădiate până la pământ de rod bogat și felurit. De-atunci tot să fi trecut cincisprezece ani de zile.

În ziua de azi, bătrânii s-au dus după tărâmul ăsta. Casele vechi, nespoite, dărâmate, fără garduri, mărturisesc că sărăcia s-a încuibat în locul belșugului de-odinioară. Azi tot e de-a valma,

Barbu Delavrancea 80 căci toate sunt de-a valma când bietul creștin nu mai are ce ocroti. Grajdurile, ulucile cu porțile mari au fost aruncate în sobă, pe gerul Bobotezei. Curțile, pline altădată de păsări, azi sunt pustii. Abia câte un câine pocăltit mai hămăie și te vestește că e la locaș de om.

Copiii sunt galbeni și slabi, zdrențăroși și fără chef, căci la Paște n-au cu ce se înnoi, la Moși n-au cu ce să-și cumpere fluiere și hârâitori. Zmeurile nu mai vâjâie pe la Sân-Petru. Dascălul Nicuță nu mai cântă cu o sută de băieți într-un glas: O daată-i una, uuna!

Doórdoó paátrú!

Nunta de azi se cheamă sărăcie la sărăcie, botezul, din cumetrie cu chef și lăutari, se numește belea la capul omului.

Grânarii au ajuns la două mârțoage de cai și nu mai pun în căruțele cu coviltir patru chile mari.

Toată mahalaua a sărăcit și se-ngroapă în ruine și bozii. Și, spre batjocură, soarta a făcut să se ridice în locul bisericuței (plină al'dată de credincioși la sărbători), biserică mare și falnică, dar goală chiar la sărbătorile împărătești. În locul școlii lui Nicuță, școala primăriei, ca un palat frumos, încăpător, dar pustiu și fără spor la carte.

— Ce e asta, lele Ancuțo? am întrebat mâhnit, privind în toate părțile. Și de ce-ați ajuns în halul ăsta?

— Ei, maică, ce e de la Dumnezeu și de la stăpânire este. Iacă școală mare, iacă biserică frumoasă, dar de ce le-or mai fi ridicat în mijlocul dărâmăturilor eu nu pricep. Uite, ne-am stins în câțiva ani. Se zice că acele mașini blestemate de drumuri-de-fier au luat cheagul grânelor noastre. Apoi de, o fi, n-o fi. Atât, mamă, știu că odinioară copiii își numărau anii după casele noi care se ridicau, azi își socotesc vârsta după casele care se dărâmă.

Și bătrâna plecă cu donițele spre puțul cu două roate.

SUSANA În via părăginită, iarbă grasă acoperă răzoarele cu o pânză smălțuită cu flori. Parc-ar fi scuturat cineva bidinele muiate în roșu, galben și albastru pe deasupra câmpiei dintre „casele pustii” și gropile de nisip.

Soarele e zăpușitor. Lumina te orbește. Aerul joacă, fierbe, și nici un pic de adiere nu potolește arsura.

În mijlocul viei, doi castani bătrâni și stufoși stau neclintiți, rupând albastrul cerului și întinzând pe verdeață umbrele lor împreunate, ca două poloage rotocolite.

La rădăcina lor se odihnesc grânarii la Sân-Petru și Sânt-Ilie.

De la amiezi, rogojinile și velințele sunt așternute. Perne de paie se pun căpătaie. Botele cu apă proaspătă, clondirele cu vin scufundate în doniți, puișoarele noi cu miros de brad, câteva castroane cu fiertură, lingurile de lemn și ștergarele vărgate la căpătaie sunt rânduite cu îngrijire și înconjurate cu foi de pelin ca să le dea un miros sănătos și răcoritor.

S-au așezat pe mâncare și veselie. Toți sunt rudă, rudenie, rubedenie, cuscri, fini, nași, că pe nume curat nu-și zic. E o familie întinsă. Mănâncă din același castron, sorb cu aceeași lingură, rup din aceeași azimă, din aceeași turtă caldă.

Mai-marii lor sunt moșnegii de câte un veac, cum este bunăoară Tămădueanu, cu barba pân' la cingătoare, Doroftei, căruia îi cam place să sugă, așa bătrân cum este, și să ciupească cu vorba pe fetele mari, care se rușinează.

Amândoi stau în capul mesei. Și când se scornește vreo pricină de neînțeles, bărbații și femeile, ba până și liota de copii, dau năvală cu întrebările, și ei ascultă cu mândrie și le împart dreptatea după cum li se cuvin.

— Nu e așa, tată Doroftei, că cuskra Vișea e cu munca la Rădovan?

— Nu e așa, tată Tămăduene, că neamțul e mai hain ca muscalul? Ș-apoi lua cuvântul Tămădueanu, și mi-ți vorbea așezat și îndesat, că lingurile nu se mai mișcau de pe buzele străchinilor.

— Suntem, le zicea el, de-aceeași cruce cu muscalul, dar nu de-aceleași sânge. Beilicul neamțului, muscalului, turcului e tot beilic. Oricare din ei ar călca țara, ambarele se golesc, de păsărima te-ai spălat pe mâini, clăile de fân se fituiesc. Și unii aduc lăcustele, alții molime, iar în urma lor ne lasă praful și sărăcia.

Dacă nu te înțelegi cu românul la vorbă, adicătelea dacă nu grăiești același grai, poate să facă o mie de cruci, una peste alta,

până ș-o găuri frunte, umerii și buricul, că tot juvenă și pacoste cade pe urechile noastre.

— Dar se închină, răspunse una din femei, înghițind o năstrapă cu apă rece de la Susana.

— Taci, cap de tivgă, grăi Tămădueanu. Apoi îmbătrânești de-a surda, muiere. Și ce-ai văzut, și ce-ai auzit, mai bine le vedea și le auzea coțofenele, că tot atâta era. Gara-gața, ca și ele. Ce mi-e mintea lor, ce mi-e mintea ta? Să îmbucăm ceva, ș-am să vă spun eu, că una e crucea și alta e neamul.

Clondirul cu vin gâlgâi de-a rândul în gâtul bătrânilor, care răsturnau capul pe spate, și se opri o toană l-alde tata Doroftei.

După ce-și potoliră foamea și-și îneacă setea, unii cu vin, alții cu apă rece, bătrânele pleacă capul pe perne, bărbații, flăcăii și fetele mari făcură roată împrejurul Tămădueanului, iar băieții o tuliră de-a lungul viei, strigând în goana lor:

— Cine vrea de-a puia-gaia să-i adune cu tigia?

— Cine vrea de-a v-ați-ascunselea?

— Cine de-a hâra care taie vâna?

— Cine de-a poarca?

Iar fetele:

— Cine vrea de-a leapșa?

— Cine de-a fețele?

— Cine de-a ineluș-învârtecuș p-al cui deșt te-ai pus?

— Cine de-a hai la groapa cu furnici care pișcă mari și mici?

Asupra acestui stol zburdalnic și speriat ca de uliu își îndreptară 83 cu toții privirile vesele. Multe din femei își făcură cruce, mormăind: „Ține-i, Doamne!”, „Lighioile mamei!”, „Veselia bunichii!” Ba unele scuipară de trei ori în vânt, ca să nu se deoache, tânjind, de la umbra castanilor, pe Bălaia, pe Neghinița, pe Cicoarea, pe Brebenica și pe Țigăncușa, că și-au prăpădit tibetul roșu din codițele care le joacă pe spate și se despletesc la sfârcuri.

Tămădueanu se scărpină în cap, își drese glasul și începu dibuind în pustiul amintirilor. Roata din jurul lui îl asculta neclintită, ferindu-se chiar de a-și întinde picioarele, ca nu cumva târșiala rogojinilor să-i tulbure șirul.

— Năpădise muscalul, cu tot potopul puterilor, de nu se mai isprăvea. Oriun' te-ntorceai, herghelii de cai cu coame lătoase și cu fotoloage la picioare, șepci, chivăre, ciacuri și purcoaie țuguiate de puști și de sulițe. De la Pantilimon până la streaje numai corturi. Ofițerimea în fireturi, polcovnicii și prapurcicii bănănăiau de-a încâtelea, uluiți de vutcă și de rachiu, muștruluind, ca vai de lume, căzăcimea cu chipul scofălcit și negricios.

Pornise viteaz la viteaz, împărăție la împărăție. Muscalul, nici una, nici două, aducea plocon turcului, de peste nouă mări și nouă țări, vârf de suliță, ascuțiș de sabie și ghiulele mai mari ca mămăliga mocănească.

Da' de ce voiau să se dovedească care pe care, asta n-au știut-o nici fețele boierești, darmite noi, sărmanii, topor de oase, vite de beilic, tobă de bușeli, creștini de jumulit.

În mahalaua noastră abia se aciolase câțiva săteni, de pe la Sohat, Postăvaru, Pastramă și Rădovanu. Le mergeau strună. Harnici, de omenie – nu că mă laud – așezați, strângători. Curțile le îngrădirăm, casele se șituiră. Biserica Delii se zugrăvi. Puțurile cu ghizduri se sleiră cu sfeștania cuvenită. Prinserăm la inimă. Și ca noi nu mai era nimeni. Din cer să fi picat, și tot am fi avut mai multe păcate, afară de Doroftei, care de altfel era, ca și în ziua de azi, om voios și cu inima lui Dumnezeu, dar ce pârdalnicu făcu, că făcu o cârciumă și-și bău butia toată singur singurel.

— Apoi, despre partea voastră, se oțetea vinul în pivniță de

84 nu eram eu om pricepuT. Răspunse tata Doroftei și, aruncându-și pe spate pletele albe care îi dădeau în ochi, mai răsturnă clondirul pe beregată.

— Așa, cum vă spusei, urmă Tămădueanul, cum năpustiră muscalii peste noi – fir-ar de răs să fie cu crucea lor cu tot – parcă ne luă piuitul. Într-o săptămână nu se mai pomeni de lighioaie omenească. Grăunțele de vite le măturase vântul. Căruțele noastre erau încărcate pân'la coviltir cu de-ale lor. Caii ni se clătinau în ham, ca niște mârțoage nebăute, nemâncate. Femeile și fetele mari se dau afund în ascunzătorile dintre vii, ca să scape cu față curată. Copiii se făceau teacă de pământ când auzeau că vine muscalul răcnind din poartă să-i dea mâncare.

Tot așa își ducea zilele, ca vai de capul ei, biata Susana, c-o fiară de cazac ce-i căzuse pacoste și-i rodea până și urechile. Era numai o fetișcană, dar cu ochii în patru și inimoasă ca un voinic. Fără mumă, fără tată, muncea să se răpuie și-și ținea casa cu rostul ei, stropolind și deretecând prin vecini. Pleca din revărsatul zorilor și se întorcea pe la amurg cu alba-n căpeștere: cu de-ale gurii pentru ea, cu boabe pentru păsări și cu oscioare-n poală pentru căței.

Și să fi văzut cum toate lighioanele curții îi ieșeau înainte, parcă erau dăscălite. Cloșca cu puii: clonca-clonca. Dolfa cu cinci-șase buflei. Mâța, cu prăsila în șir. Și tuturora le purta de grijă.

Când o pedepsi soarta cu spurcatul de muscal, nu mai putu prididi. Alerga ea cât o țineau puterile, dar de-a surda alerga.

Gămanul mânca căzăcește. O găină întreagă la o friptură, și tot răcnea de-o apucau groazele, mai ales când scrășnea din dinți și învârtea sabia (.)

Într-o bună dimineață veni la mine cu noaptea-n cap. Era c-o cămășuță soioasă pe ea, de unde o știam albă-floare din tălpi până la creștet. C-un glas de-ți era mai mare mila, începu să mi se tânguiască, ștergându-și ochii cu mânecile.

— Nene Tămăduene, ce să mă mai fac? îl spăl, îi dau să mănânce, și nu mai știu ce vrea. Am tăiat toate alea din curte. O

85 cloșcă cu pui mai rămăsese, și mi-a păpat-o și p-aia. Puii o caută pretutindenea, țipând de te arde la inimă.

— Ține-ți firea, Susano, bun e Dumnezeu, o trece ș-asta, îi răspunsei eu.

— Bun o fl. Îngână biata fată pe gânduri, ș-o podidiră lacrimile.

Într-un rând a venit beat mort, că nu-l mai țineau picioarele; ș-a dat peste căței Dolfei, care dormeau grămadă în bătătură. Dolfa s-a repezit și ea, și doar că l-a lătrat. Ei, ei, nene Tămăduene, atât i-a fost de-ajuns! C-a tras sabia și i-a despicat capul în două. Nene Tămăduene, s-a mai dus, săraca Dolfa, câțiva pași, împleticindu-se, cu sângele și cu puii dără după dânsa, ș-a căzut moartă în mijlocul lor! Și eu n-aveam pe nimeni decât pe ei. Mă simțeau din depărtare. Și de nu puteam să le dau îndestul, știi, ca

oamenii, mă credeau. După ce se jucau pe lângă mine, plecau mulțumiți, care încotro apucau.

Și începu să plângă.

— Ce să mă fac, vai de zilele mele! La un miez de noapte, ce să mă pomenesc. Cu el, cânelE. Începu să dea cu sabia în ușă, apucat de alte alea. Striga cât îl lua gura: Turețchi duh! turețchi duh1. Astă-noapte, abia adormisem, și tresării din somn. Îl auzii, băjbăia la clanța de la camera mea. Până să mă reped să încui ușa, el o și deschise, îndată ce mă zări, mă cuprinse, nene Tămăduene, în brațe. Mă zmăcii din mâinile lui. Îmi dădu la picioare și începu să se roage: Dușinca! dușinca2. Era beat. I-am înfipt pumnii în ceafă și l-am repezit pe ușă afară.

— Nu e nimic, Susano, nu e nimic, îngânai eu, neștiind cum s-o mai mângâi.

— Ei, nu știi dumneata cum se uită la mine! E mai blând, ce e drept. Aș vrea să fie rău ca o fiară, cum era și mai nainte. Dumneata nu știi cum se apropie de mine. Și nu știi că mă trimitte, tot pe-nserate, să-i aduc apă dintre vii, și el îmi aține urma. Scapă-

1 Spirit turcesc! (rus.). Aluzie la ușile închise ale haremurilor turcești.

2 Suflețele, suflețele! (rus.).

86 mă, nene Tămăduene. Scapă-mă! Rămân aici. Nu mă mai întorc acasă! Mi-e frică ca de moarte!

Și iar o înecă plânsul. Puterile o părăsiră. (Nu știu de îmbucase vrun dumicat de câteva zile.) Se învărti pe spate și căzu pe pat din mâinile mele. Când se dezmetici, îi zisei:

— Mai du-te și în astă seară la apă, și eu o să mă-ntorc tocmai pe-nserate, printre vii. Și lasă că-i pui eu mirul, drept în frunte, ca la mistreț.

Susana plecă oftând.

Apusese soarele. Stufăria șanțurilor întuneca potica dintre vii. Mă apropiam de fântâna cu „apă-bună”, pipăindu-mi brâul, așa, fără să știu de ce, doar să văd de pustia de teacă. Mâna mi-alunecă a mângâiere pe plăselele cuțitului. Netezeam cuțitul ca pe-un câine credincios.

Mi se păru că auzii ceva la fântână. Mă oprii o clipă. Făcui trei cruci. Spaima și mânia m-aruncă din loc. Grăbii pasul și, deodată, fără de veste, la un țipăt, o rupsei la fugă spre cumpăna puțului, ce se înălța repede printre cei doi plopi.

Când ajunsei la fântână, înlemnii. Sângele îmi năpădi la cap.

Susana, cu chipul alb ca varul, trântită la pământ, se lupta cu spurcatul de cazac, scrâșnind, nemaiputând nici să țipe. Cum mă văzu biata fată, căscă gura, parcă și-ar fi dat sufletul:

— Nu mă lăsa, nene Tămăduene!

Trupul i se-ntinse sub genunchiul cazacului. Măinile-i plesniră de verdeață.

Toate se petrecură mai iute decât le-ați gândi cu gândul.

Trăsei cuțitul, îl înhățai de beregată, îl măsurai de la inimă până la pantece și, înfigându-i cuțitul pân' la mâner, îl răbufnii la pământ.

Susana mai căscă o singură dată ochii săi mari. Mă privi lung.

Îi închise și adormi de veci, c-un surâs blând pe chipul ei alb ca floarea de mușețel. A murit de spaimă.

Pe Susana am plâns-o și-am îngropat-o în apropiere de fântână, dar n-am putut s-o slujesc de frica polcovniciei. Pe cazac l-am aruncat pe gărlă, lângă Vitan, și eu m-am dat afund până s-a dus muscălimea din țară, bătută și rușinată de puterea turcului.

D-atunci fântâna dintre vii se cheamă, din botezul poporului, „Susana”, și voi până și azi, când plecați scuturând capacele donițelor, ziceți, fără să vă dați seama: „Aducem apă de la „Susana”.

— Săraca Susana!

— Ce apă bună!

— Cum fierbe de bine linteă și fasolea!

— Firește, că nu e sălcie.

— Și rufele le speli, că face clăbuc ca apa de gărlă.

Tămădueanul, întorcându-se către Vișana Țuguiului, o întrebă:

— Ei, muiere, face cruce muscalul? Și dacă face, are milă de neamul tău? Nu-ți spuneam eu că o să îmbătrânești nici coaptă, da' nici pârguită?

FATA MOȘULUI Copiii cutreierau voioși via părăginită. Un șir, ținându-se cu amândouă mâinile de mijloc, se încolăcea, strigând de frică să nu-i înhațe „mama-gaia”. Fetele începuseră „de-a ulciorul”.

— Cum dai ulciorul?

— Cum îl vezi, cu ochii verzi, ș-o lingură de păsat, să nu zacă de vărsat.

Sub castani, oamenii stau de vorbă. Numai moș Doroftei judecă cel din urmă clondir și-l stoarce, picătură cu picătură.

— Așa să se scurgă ochii fetelor după mine.

— Ei, aș! ți-ai trăit traiul, ți-ai păpat mălaiul, zise una dintre 88 femei. Mai bine ne-ai spune câte ceva, da mai altfel, nu ca nea Tămădueanu.

— Hai să spunem ghicitori, zise Doroftei, începând a cânta, legănând capul, cam fără voie, aci pe-un umăr, aci pe celalt.

Și lumea se grăbi a-i da de nimic ghicitorile lui.

— Bulgăraș de aur, joacă pe piele de taur?

— Soarele.

— Nuia vâjâia, ocolii țara cu ea?

— Gândul.

— Șervet vârgat, pe Dunăre aruncat?

— Șarpele.

— Minți, moțato!

— Curcubeul.

— Ei, așa, așa mai merge.

— Sus copaie, jos copaie, la mijloc carne de oaie?

— Scoica.

— Hudurabaie-baie, bună de bătaie?

— Toba.

— Ce e mic, mititel, își îndreaptă Vodă hainele pentru el?

— Puricele.

— Eh! grăi moș Doroftei cam supărat, am să v-astup cloanța la toate. Ghiciți acuma, de vă taie capul, de nu, să-l tăieți voi pe el: Din pulpă născută, pe claie aruncată, de vultur răpită, de babă robită, la domnie-ajunsă, de țigancă tunsă: călugăraș mă făcui.

Ce să fie? Ce să fie? Toți se uitau lung unii la alții. Cei mai pricepuți se codiră la răspuns. Vedeau ei că nu e glumă cu tata Doroftei. Tot bătrânii știu mai multe, nici vorbă. Câteva fete mari, 89 necăjite de răsul lui Doroftei, cercară s-o brodească cum le-o trăsni prin cap.

— Nu e nunta? întrebă una din ele.

— Tu o să te călugărești după ce te-oi mărita, zise râzând Doroftei, și-și șterse fața de sudoare.

— Ba e curat „minciuna”, zise alta.

— Minți tu, fără să vrei, c-așa fac proastele. Tu n-o să te măriți decât când te-oi lua eu.

Așa-i spuse ăsteia tata Doroftei, și-o mângâie pe sub bărbie, că nu era tocmai o glumă dulce, mai ales pentru o fată mare, frumoasă, harnică și cu zestre.

— Ei, să vă deslușesc tot eu, că tot eu de nu v-oi desluși. Și nu e de mirare, urmă Doroftei, că pe când vă nășteți voi, eu însuram flăcăi, măritam fete, beam o butie, luam o casă în spinare, atingeam cerul cu deștul și țineam douăzeci ca voi la subțioară, treizeci în brâu și-o sută în sân. Iacă, e un basm cu ghicitoare vorba mea și, de vreți, am să vi-l spun, dacă mi-o face poala căpătâi o fată frumoasă.

— Mai e vorbă? Vrem, vrem!

— Uite, vin' la mine.

— Ba la mine!

— Ba la mine, că-ți caut în cap!

— Ba la mine, că-ți aduc apă de la „Susana” să-ți fac o turtă cât toate zilele.

Așa îl rugară fetele pe bătrân, întinzându-l toate de mânecă.

Doroftei își plecă capul în poala Marichei și începu să povestească.

„Pe vremea când se înnodau iepurii de coadă și iepuroaicele își spălau mustățile în vârful stejarilor, în nu se știe ce parte de loc, o babă și-un unchiaș îmbătrâniseră fără să aibă copil.

Bani aveau, bucate aveau, cirezi de boi și herghelii sumedenie.

Unde zgâriau pământul, scoteau galbenul, că nici nu mai știau ce să-și mai facă capului de atâta avuție.

Într-o zi, baba trânti de la gură lingura cu zeamă și aduse vorba așa:

— Da' bine, bărbate, ce ne folosește nouă, unor bătrâni, atâta bogăție? Mai bine am fi săraci lipiți, fără petic de cămașă în spinare. Barem atunci ne-am trudi pentru gură. Dar așa, bogăți, putrezi de bani, și să n-avem noi un copil măcar care să ne zică „tată” și „mamă” și să ne închidă ochii când o fi să ne ducem?

— Lasă, femeie, grăi unchiașul, nu te mai amări, că o da Dumnezeu să dobândim și noi unul. Cine știe. Minunile de-aia sunt minuni.

— Aida-de, dacă n-a dat Dumnezeu până acum, nu mai dă de-aci înainte. Mai bine ar fi s-o ștergi mâine din revărsatul zorilor la Sfânta Vineri, milostiva, că așa am visat eu ast-noapte.

— Bine, mătușă, bine, m-oi duce pân' la sfârșitul pământului, numai s-avem și noi un copilaș care să ne rădă și să ne plângă în casă, că mă topesc și eu ca și tine de-atâta pustietate.

A doua zi unchiașul se sculă cu noaptea în cap. Puse șaua pe Murga, o înstrună bine, încălecă și o șterse, luându-și rămas bun de la babă.

Și merse, merse, și trecu ape limpezi și felurite, care aci curgeau drept, două-două, ca urmele carului, aci se răsfirau și se rotocoleau pe după dealuri, pierzându-se unele spre răsărit, altele spre apus.

Și lăsă în urma lui împărăția florilor, a păsărilor și a piticilor, unde cei mai mari sunt cei mai mici. Și tocmai când se gândea că lumea de-acolo încolo n-o să mai fie ca lumea, iar dete peste oameni ca și dânsul.

— Un'te'ci, moșule? îl întrebară nouă frați, tot unul și unul, care se trudeau la arătură cu nouă boi cu coarnele aurite.

— Mă duc, taică, să-ntreb pe Sfânta Vineri ce să mă fac eu.

Că mi-a dat Dumnezeu de toate, numai copii nu, și mai bine mi le lua pe toate și-mi dăruia un copil.

— Moșule, să spui și de noi că întindem de dimineață până seara, cu nouă boi, și brazdă tot nu facem. Se înfige fierul plu-

91 gului adânc și spintecă în sus, apoi alunecă pe deasupra țelinei ca un călcâi pe gheață. Moșule, da' să nu uiți!

— Bine, tată, bine.

Mai merse ce mai merse, și întâlnești un flăcău, voinic, să fie spart pietre-n pumni. Și cât era de namilă și de rumen, sta despuiat și lungit pe-o rogojină la umbra bălărilor.

Cum văzu pe bătrân, vru să îndruga ceva, și cum deschise gura, gura – clant, falcă pe falcă. La urma urmelor, se frecă bine la ochi, căscă zdravăn, de i se văzu omușorul și, clefetind buimăcit de câteva ori, izbuti să spuie, mai mult pe nas:

— Aba. Moșule. Încotro? Un'te'ci pe-așa zăpușeală?

— Iacă, taică, sa întreb și eu pe Sfânta Vineri ceva de mine și de mătușa mea.

— Că ce bine ai face s-o întrebi și de mine. ZaC. Gol pușcă.

Numai c-o rogojină. Aci sub minE. Aci-n spinare.

Și căscă, din căscat în căscat, până-l trecură lacrimile. Și-i căzu capul pe spate și începu să horcănească parcă n-ar fi dormit de când lumea.

Și tot așa gonind goană de voinic la vreme de bătrânețe, nemaiținând socoteala zilelor ș-a săptămânilor, sosi la un deal nalt, cu fân ca mătasea de moale și cu flori să le fi cules de-a încălarele.

După ce sui dealul, dete peste o apă întinsă, liniștită și sclipitoare ca o oglindă, din mijlocul căreia se ridică un glas ca de om:

— Moșule, moșule, nu trece așa trecător, ci spune și de mine, acolo unde te duci, că lată sunt, limpede sunt, adâncă sunt, și pește tot nu fac.

Mai apoi, un păr verde și frumos:

— Moșule, să spui și de mine, că nalt sunt, frumos sunt, că înverzesc, înfloresc și mă scutur, și pere tot nu fac.

La urma urmelor, din fundul unei fântâni:

— Moșule, de-ai simți și foc în cerul gurii, să nu te pleci la izvorul meu. M-ai blestema și tu ca toți care au trecut pe lângă mine. Mai bine ți-ai căta de drum și-ai întreba pe Sfânta Vineri, milostiva, că de ce izvorul meu, limpede ca roua și rece ca gheața, Barbu Delavrancea 92 codește gura călătorilor și pleacă toți bombănind: „Mai bine am fi băut dintr-o mocirlă, zvânta-ți-ar Dumnezeu apele tale amare și spurcate!”

Abia când i se mai ținea viața într-un fir de păr, ajunse unchiașul la poarta de argint a Sfintei Vineri. Și cum se apropie de ea, Murga se trase înapoi spăimântată de-așa mândrețe, c-o fi având dobitocul abur în loc de suflet, dar văzul e tot văz.

Peste porți, mai dincolo de ele, un palat în lumini de toate fețele, că nici penele de pasăre măiastră, nici noaptea cu spuzeala de stele, nici zorile cu revărsatul lor, nici curcubeiele n-ar fi întrecut acest palat, minunea minunilor.

În pragul porții bâzâia o albină, care se roti o dată și trecu în pasăre, se roti a doua oară și se prefăcu într-o ciută, se roti a treia oară și se prefăcu într-o fecioară albă ca laptele, cu părul ca un abur auriu.

— Intră, îi zise ea, intră, că trebuie să fii om bun, altfel, fără să vreau, m-aș fi prefăcut într-o cățelușă c-un dinte de fier și cu altul de oțel și te-aș fi făcut praf și fărâme.

Sfânta Vineri, după ce ospătă bine pe unchiaș, îi dete trei mere de aur și-i zise:

— Iacă, moșule, merele să le mănânce baba, iar cojile să le dai Murgii, și vi se va împlini dorința, că știu ce vânturi te-au adus pe la mine.

Unchiașul îi sărută poala și se șterse cu o cută pe la ochi, îi sărută mâna dreaptă, i-o puse la frunte, apoi o întrebă și de ce întâlnește în drum. Și Sfânta Vineri îi răspunse ce se cuvenea fiecăruia. Moșul, nemaiputând de bucurie, întoarse Murga și o luă spre casă. Când zări fântâna, fântâna, de departe, îl întrebă:

— Moșule, da' de mine ce-a zis?

— Că până nu ți-i scoate comoara de argint de lângă izvor, apă bună n-ai să ai.

— Moșicule, fă bine și pune mâna pe-o cazma și scoate-mi pustia de comoară.

Unchiașul ușură fântâna. Sorbi o gură de apă limpede, rece și bună, și luă o desagă cu bani și plecă.

Merse ce merse, și zări părul. Nici nu-l zărise bine, și părul începu să strige:

— Moșule, de mine ce-a zis? Moșule, de mine ce-a zis?

— Că până nu ți-i scoate comoara de galbeni de la rădăcină, pere n-ai să legi în vecii vecilor.

— Taică moșule, pune mâna pe cazma și îndură-te de mine.

Moșul, cioc-boc, până dădu de buzele cazanului. Și când îl scoase de-o șchioapă, părul înflori. Când îl scoase de două palme, părul se scutură. Iar de-l scoase pe de-a întregul, părul legă pere care crescură cât pumnul, se pârguiră și se coapseră galbene-țeară.

Unchiașul mână o pară dulce ca mierea, umplu cealaltă desagă cu galbeni și plecă.

Când dete la apa adâncă, limpede și lucie ca o oglindă, din mijlocul ei se ridică un glas jalnic:

— Moșule, da' de mine ce-a zis?

Moșu tăcu.

— Moșule, moșule, da' de mine ce-a zis?

Moșu tăcu.

Și tocmai din vârful dealului, se întoarse și strigă, dând vânt Murgii:

— A zis că până nu-i îneca om, pește n-ai să faci. Și apa să rezezi năprasnic, să-l soarbă, și mai multe nu. Dar abia ajunsese să umezească creștetul dealului, și se prăvăli clocotind iar în matca ei, strigând de băgase spaima în moșul, care gonea năuc.

— Ah! hodorog șiret, căci n-am știut! Întâi pe tine te-aș fi răpus!

Unchiașul nu se opri decât lângă namila de voinic despuiat, care sforăia dus, întins pe rogojină.

— Hei, voinice, cică ți-o fi de-atâta somn! Sfânta Vineri mi-a spus că, de nu vei munci, n-ai să rămâi nici cu rogojina aia de sub tine. Leneșul se învârti pe partea cealaltă, crăpă ochii, căscă de trei ori în șir și bombăni amețit:

— Cată-ți de drum, că de n-ar fi să mă scol în picioare, ți-aș

94 arăta eu. Apoi așa leac de sărăcie știam și eu. Și închise ochii și ațipi șoptind: Uf! da' multă vorbă!

Și dădu Dumnezeu un soare de frigea pământul și asudau pietrele. Unchiașul mâna, mâna. Și calea nu se mai isprăvea. Și foamea îl leșuia. Și setea îl ardea. Tocmai acum înțelese că el călcase în gura lăcomiei. În loc de apă din fântână, luase arginți, în loc de pere din păr, luase galbeni.

— Stăpâne, n-o mai duc, dă-mi ceva pe cerul gurii, zise Murga. Unchiașul, nemaivând încotro, scoase un măr de la Sfânta Vineri, îl mîncă, iar cojile le dete Murgei.

Mai merse ce mai merse, și abia se mai ținea pe șa, și Murga abia se mai ținea pe picioare.

— Stai, zise moșul, oi spune mătușii că numai un măr mi-a dat Milostiva. Și mîncă și pe-al doilea.

Dar de ce mîncă, de ce foamea creștea și merele i se păreau mai bune. La urma urmelor, își dădu el un pumn în cap, dar mîncă și pe-al treilea măr.

Cât înghiți cea de pe urma felie, îl apucară căldurile și rămase greu în pulpa piciorului drept.

Pulpa creștea, Murga se umfla (apucase și ea din cojile merelor) și drum mai era.

Când întâlni pe cei nouă frați, care trosneau cu biciul în spinarea boilor, și brazdă nu mai spărgeau, le grăi, ținându-și drumul:

— Mi-a zis Sfânta, oameni buni, că până nu veți dejuca pe muma ălor opt boi, brazdă n-o să trageți, că omenie fără hărnicie se mai poate, dar hărnicie fără omenie, ba.

Ajungând unchiașul acasă – abia târându-și piciorul – spuse babei tot, din fir până în ață. Și plânse baba ce plânse, apoi sem bună, că tot o să aibă un copil, fie și din pulpa moșului.

Pe unchiaș îl apucă facerea în mijlocul câmpului. Când îi plesni pulpa în două, sări din icrele lui o fată cu părul de aur, ce strălucea ca soarele, și mirosea ca sulfina, și tremura ca brebeneii ciufuliți de vânt, și zicea c-un glas dulce de te topea: „Tată, mi-e frig!” Unchiașul, zăpăcit, o culcă într-o căpiță de fân și alergă 95 să-i aducă un zăbun moale ca s-o înfașe. Dar n-apucă să se întoarcă, și un vultur, din albastrul cerului, își strânse aripile și căzu glonț pe căpiță, răpi fata și se pierdu în zarea de la răsărit.

Departe, departe, vulturul i-a clădit un cuib de puf în vârful unei sălcii pletoase ce se oglindea într-un pârâu argintiu. Vântul s-o răcorească, salcia s-o legene și pârâul s-o descânte.

Așa crescú fata până se făcu mare. Că „tata vultur” îi aducea câte-n lună și-n soare, sângele murelor, mustul strugurilor, mierea albinelor și miresmele florilor.

Într-o zi veni de la împărăția vecină o slugă domnească să adape, sub salcie, pe bidiviul împăratului. Calul plecă nările la pârâu și începu să sforăie și să arunce bulgării de sub copite.

Auzind aceasta, împăratul trase o ceartă robului și-l trimise iarăși la pârâu cu calul de căpăstru.

— Uite-te bine, prostule, c-o fi văzut calul ceva, nu se sperie el de florile mărului.

N-apucă să plece, și se și întoarse, spunând împăratului că în apă se vede chipul unei fete cu părul de aur, așa de frumoasă, că la soare te poți uita, dar la dânsa ba.

Împăratului pe loc îi rămni inima. Adună pe toți ai curții, ca să vadă cum să aducă în palat așa minune. Dintre toți ieși o țigancă, bătrână, zbârcită și urâtă, și vorbi așa:

— Luminate împărate, să-mi dai un car cu boi, niște pirostrieri, o cremene cu amnar, o tingire, mălai, sită, pește sărat și-o ploscă cu vin vechi, și ți-o aduc eu cum nici că te-ai gândi.

— Dați-i ce cere, zise împăratul.

Dihania bătrână opri carul sub salcie și începu să se văicărească, de hoată ce era.

— Vaaai! vai! Păcatele mele. Că mult mi-e foame. Și pustii de ochi m-au lăsat. Cum să fac eu mămăligă! Vaaai! vai!

Și puse câteva găteje și dădu s-aprindă iasca, dar izbi cu amnarul în unghii.

— Nu așa, mamă, zise fata din salcie, făcându-i-se milă.

— Da'. Cuuum, mamă? Nuuu văd, mamă. Că m-au lăsat pustii de ochi.

Și pirostriile le puse cu picioarele în sus, căldarea o răsturnă cu gura în jos, mălaiul îl turnă alături de sită.

— Nu așa, mamă, nu așa, zise fata cu părul de aur.

— Da'. Cuuum, mamă? Nuuu văd, nu văd. Dăă-te jos, mamă. Fiiie-ți milă de-o biată bătrână. Făără ochi. Făără vedere.

Fata se dete jos din salcie. Aprinse focul. Puse de mămăligă și-i întinse masa.

— Ține-mi de urât, bunico, zise dihania, și gustă și dumneata, cucoană bună și blajină, din peștele meu.

Fata o ascultă și mănăcă cu poftă pește sărat. I se făcu sete.

Baba îi întinse un pahar de vin, două, trei, până o ameți și-o culcă în poală, să-i caute în cap, „c-așaaa se cade la cucoanele mari”.

Pe biata fată o fură somnul și adormi tun. Bahnița o puse în car și, bătând să omoare boii, o aduse la tronul împărăției.

Când se deșteptă fata, plânse ce plânse, până ce se mângâie, că împăratul o îmbracă în mătăsării, o plimbă în calești și-i făcu toate voile.

Dar n-apucă nici să aibă un cucon, și, într-o zi, o altă haină de cioară se furișă pe lângă ea și-i șopti în ureche:

— Măria-ta, măria-ta, o să naști un copil mut și orb, că te-a fermecat țiganca care te-a robit. Vino cu mine în grădină, să te descânt.

Împărăteasa se înduplecă. Ce făcu, ce drese, țiganca o adormi cu capul în poala ei. O tunse frumușel de podoaba părului, se tunse și pe ea de părul ei de porc și, cum își puse acele cosițe, ca niște beteli de aur, pe loc se și prinseră, și-o șterse p-aci încolo.

Iar împărăteasa rămase cu capul pe iarbă.

Când se deșteptă și se văzu tunsă, plânse până ameți și plecă pe drum, încotro or duce-o picioarele.

Când își văzu împăratul prămatia de împărăteasă, neagră tăciune, spaima copiilor, crezu c-a părilit-o soarele, după cum spunea ea, că n-avea ce să-și facă capului văzând-o cu pletele de aur.

Împărăteasa adevărată luase lumea în cap. Pe drum întâlni un călugăraș, îi dădu veșmintele ei și îi luă rasa și caucul lui. Plecă înainte și ajunse la stâna împărăției. Acolo, la un foc cu vâlvătăi, baciul și ciobanii spuneau ghicitori, care de care mai împelițate.

— Ia spune și sfinția-ta una, părinte călugăraș, îi zise baciul.

— Să spun, de ce nu, dar ghicitoarea mea e cu legătură mare.

Dacă veți ghici-o, să-mi luați rasa și caucul, dacă nu, să vă iau eu turmele de oi.

— Bine, răspunseră ciobanii.

Călugărașul deschise gura și zise:

— Din pulpă născută, pe claie-aruncată, de vultur răpită, de baba robită, la domnie-ajunsă, de țigancă tunsă, călugăraș mă făcui.

O fi tunsă. O fi rasă. Că hâr. Că mâr. Ciobanii nu ghiciră, și călugărul le luă turmele de oi și-i lăsă cu buzele umflate.

Călugărul merse ce merse și ajunse la cirezile și la hergheliile împărătești, și iar se legă cu ghicitoarea și luă și cirezile, și hergheliile.

Și porni mai departe.

Atunci, dădură năvală ciobanii, văcarii și herghelegiii la împăratul și-i spuse că un călugăr, frumos de pică, c-o ghicitoare, le-a luat turmele, cirezile și hergheliile, ș-a pornit cu ele, tânguind mai mult ca o femeie decât ca un călugăr.

Pe loc împăratul porunci la doi cetași să întoarcă călugărul din cale, ca să-i spuie și lui ghicitoarea pe care nimeni nu putu s-o dovedească.

Când se înfățișă călugărul, toți rămaseră înmărmuriți de frumusețea lui și se uitau lung, dându-și ghiesuri:

— Da' unde-i sunt mustățile?

— Da' n-are barbă?

— Uh! ce ochi!

— Păcat că e prea gros!

— Păcat că e călugăr!

— Ei, rogu-te, părinte călugăraș, zise împăratul, și nu-și mai lua ochii de la el, ia spune-ne și nouă ghicitoarea cu care ne-ai luat avuțiile. Călugărul începu:

— Din pulpă născută, pe claie-aruncată, de vultur răpită, de baba robită, la domnie-ajunsă, de țigancă tunsă, călugăraș mă făcui.

— Cum? cum? Mai zi o dată.

— Dă-l încolo de hoțoman! Ce te uiți în gura unui șireT. Zise cioara de împărăteasă, albind ochii în cap. Împăratul îi întoarse spatele supărat, și iar la călugăr:

— Mai spune, tată, mai spune o dată ghicitoarea.

Părintele călugăraș mai spuse o dată ghicitoarea și, pipăinduse cu binișorul la cingătoare, începu să cânte:

— Copilașul mamei, dormi și nu mai plânge, că rasa nu strânge; că rasa-i de jale nu pentru matale; caucul nu-i greu pentru capul tău, nici pentru al meu.

Barbu Delavrancea Așa cântă și-și azvârli caucul din cap, iar din creștetul capului pân' la brâu se desfăcură valurile de păr mai strălucitoare ca lumina soarelui.

Împăratul își cunosc pe adevărata lui împărăteasă, îi dădu în genunchi și-i plânse pe iminei.

Dar ca o fiară se răsuci pe loc și, umflând pe cioara haină, care se gogoșase pe tronul împărăției, porunci ca iataganele s-o hărtănească, găilor s-o dăruiască și vântului s-o risipească.

Și încălecai pe-o șa și vă spusei d-voastră așa. Și încălecai pe-o.”

— Ho! Ho! oprea la basma, tată Doroftei, că mai sunt p-acilea și fete mari, zise Țuguia. Șade rău. Nu fi slobod la gură. Aici nu e cumetrie cu chef și cu lăutari.

— Aide, treacă-meargă ș-asta de la mine, mormăi Doroftei, să isprăvesc fără isprăvit, deși mă ciupește gluma de limbă parc-aș fi luat în gură un furnecai întreg.

— Tată Doroftei, dar baba și unchiașul, dar vulturul ce s-au făcut? întrebă un copilandru care ascultase pitulat după Marica.

— Aci fuseși, ciufule? răspunse bătrânul. Nu mai poți după povești și basme; copiii se joacă, și tu pândești vorba cu urechile ciulite. O să visezi la noapte și iar o să deștepți pe mă-ta din somn. Dar cine poate să răspundă la ce întrebă tu? O să ajungi rău, că prea vrei să știi multe! Așa e basmul. Baba, moșul și vulturul or fi crăpat de dor, și pace bună!

— Mamă, mi-e foame, hai acasă, zise un alt copil, ca de patru ani, și se plecă la urechea mă-sei și-i șopti încetinel.

— Ce ți-a spus, mamă Floare, spune drept! întrebară câteva fete mari, râzând să se prăpădească.

— Uite, băiat mare, și cere țâță, ați mai pomenit una ca asta?

— Bravo! nu ți-e rușine, flăcău de însurat, și adormi cu botul în sânul mă-tei.

— La școală, nu la țâță! Nu ți-e rușine!

— Să-ți pui sabur, zise Doroftei.

— Am pus și l-a spălat, răspunse Floarea.

Iar copilul, rușinat, fugea plângând spre casă, ne-ndrăznind să se mai uite îndărăt.

Scăpătase soarele. Adierea clătina frunzele castanilor. Copiii, aprinși la față de zbenguială, se adunau unul câte unul, lăudându-se fiecare că pe el nu l-a luat „mama-gaia”, pe el nu l-a

tăiat „hâra” și nu l-a făcut porcar, că nimeni n-a fost mai grozav ca el în tot jirul.

În depărtare se-auzeau pocnete de bice. Erau grânarii. Sărbătoarea i-apucase pe drumuri.

Se sculară cu toții de la umbra castanilor și-o porniră în călduri spre casă. Bărbații, tăcuți, gândindu-se pe-a doua zi. Femeile vorbeau de leacuri.

— Aș! Untul de sunătoare nu e așa de bun pentru bube, tăieturi și zgaibe ca pătlagina.

— Foile de leandru, oricât le-ai fierbe în apă sărată, tot mai bună e țintaura pentru friguri.

— Socul, macul, salcâmul și coada-șoricelului sunt pentru tuse.

— Pânza de păiajene dezumflă obrinteala.

— Aș! orce umflătură e mai bine s-o moi, s-o răsufli cu abureală de bozii, cu ceapă coaptă și cu oblojeli de lipan.

— Pe Ancuța, gropăreasa, a aruncat-o în apă rece, și parcă i-a luat cu mâna lungoarea.

— Cătană și-a descântat dălacul, și l-a stropit cu apă ne-ncepută, fermecată de vestita Trandafiră, și degeaba, a trebuit să se ardă cu o muchie de bardă înroșită, altfel nu scăpa.

Așa mergeau agale, spunând fiecare ce-o tăia capul. Și sănătate, mulțumire, veselie.

A doua zi le aștepta lucrul, de dimineața până seara, și ele îl așteptau cu drag.

Copiii zburdalnici goneau înainte, cântând, fluierând și aruncând cu bulgări „care mai departe”. Cei cu praștia și-ascultau piatra cum piuia, ca un glonț scăpat din carabină. Începuse a însera.

Între vis și viață Cu toții începură să azvârle căciulile în vânt, cântând:

— Liliac, liliac, trage noaptea la conac!

Din cloponița bătrână hop o data! hop de două, pân' la nouă.

Liliecii dacă scapă sub căciulă fac calpacă.

Mândrețea de-odinioară.

ZOBIE Găinușele bâzâiau, zburând greoaie, și copilele alergau după ele să le prindă cu șorțul. Licuricii și-aprindeau scânteile de argint.

Și acea liniște adâncă, întinsă peste toată mahalaua, aui de țipetele copiilor când zăriră primul liliac care gonea, cotiș, de-a lungul ulițelor.

De-atunci tot să fi trecut cincisprezece ani, și pe-aceeași streaje am intrat, pe-aceeași cărare m-am strecurat, și n-am mai văzut De-a lungul tufăriilor dese și verzi, printre plute bătrâne, sălcii tunse și scorburoase, Râul Târgului își răsfiră apele pe minunata sa albie, în fâșii șerpuite, reci și străvezii, că îi numeri petricelele rotunde rostogolite la vale.

Morile vuiesc pe malul stâng, învâlmășind în spițele roatelor talazurile albite de spuma ce fierbe și se sparge de bolovanii de piatră.

Peste hălăciuga de verdeață, copacii de la moara lui Crasan.

Mai sus decât clădirile orașului, așezată în lungul șoselei, stă neclintită turla lui Negru-vodă 1.

De-o parte și de alta, dealurile smărăldii se încovoaaie și, depărtându-se, se prefac în muscele, muscelele se azvârlă în munți năprasnici cu creștetele brăzdate de puhoaaie și pârlite de arșița soarelui.

Și munții, încălecând unul peste altul, ceafă pe ceafă, se amestecă la hotarele țării în albăstrimea cerului.

Acolo, pe creștetele Craiului, Cetățuii și Păpușii, vulturii cuibează puii și-i reped la vânat. Și când cad țintă la pământ, par niște gloanțe trimise din senin. Firea viețuitoare se mișcă ca o secătură în așa mândrețe, minunea minunilor, podoabă răsărită din pământ, din iarbă verde, care trezește și întunecă mintea, înalță și sugrumă orice licărire a gândului.

Dacă frumusețea naturii deșteaptă închipuirea, bogăția ei năbușește orice tresărire a omului. Când ea nu-și mai stăpânește uriașele minuni, omului îi răpește mintea, îi fură măreția inimii.

Deschizându-i belșugul sânelui, îi răpește bogăția minții.

Peste ce-a făcut natura de prăpăstios, numai geniul și prostia stăpânesc.

Aici numai pătrunderea fără seamăn și negliobia fără pic de înțeles pot pridi. A stăpâni sau a nu înțelege e singurul mijloc

de-a nu suferi. A pricepe tot sau a nu te sinchisi de nimic, aceasta e singura taină a vieții.

Pe zăblăul verde al platoului Bughea, bubat de mușuroaie și întins ca o velință zbârcită, merge de-a-nboulea Zobie gușatul, ticălosul și batjocora orașului.

Capul lui mare ca o baniță se rezemă pe-un gât înfundat în umeri. Picioarele și mâinile-i cată anapoda. Fața, lată și scofâlcită, la fiecare pas se strâmbă. Iar gușele, înflorite ca la un curcan, și le-1 Cetate și schit în satul Băbeni-Muscel.

103 aruncă pe spate, și le mișcă moale și gras în mersul lui șontăcăit pe piciorul drept.

Ochii adormiți nu spun nimic. Buza de jos se răsfrânge pe bărbie. Pieptul dezvelit e blănit cu păr roșcat, ca de vulpe.

Zdrențos, murdar, desculț, cu părul capului vițioane, sărac, idiot și liniștit, Zobie își deapănă alene picioarele, fără a ști încotro.

Zorile și-au desfășurat apele lor portocalii. Orașul doarme sub poalele platoului.

Zobie, rezemat în ciomagul său neted și galben, își ține drumul întovărășit de un copil, ca de vreo opt ani, bălai, cărlionțat, îmbrăcat într-o cămașă petic de petic. Copilul ține în brațe un pisoii cenușiu cu cercei roșii în urechi.

Mirea, sărac de tată, n-are altă mângâiere decât pe nea Zobie.

Cu el se-nțelege. Cu el și cu pisoii. Și când mă-sa îi caută, adesea îi găsește ghemuiți unul peste altul. Gușatul orcăie cu fața în sus. PISOIUL, lipit de fruntea lui îngustă, toarce caierul său neisprăvit. Copilul stă lângă acest sân zbârcit și negru ca pământul.

— Nea Zobie, îi zise copilul apucându-l de braț, nea Zobie, ei, ce frumos e cerul de Sfântul Ilie! O să avem câștig!

— Aba-abu! aba-abu! îi răspunse gușatul, netezindu-l ușurel pe frunte, și-i arată pisoii din brațe, care dormea cu picioarele împletite și cu gâtul răsfrânt în sus.

— Nea Zobie, azi n-o să plouă ca ieri. Și să cerem la cucoanele cu betele de argint. Ele mă mângâie și au mâinile ca puful. Știi că mie-mi plac? Sunt frumoase și se poartă ca noi. Ai, nea Zobie? Ai?

Gușatul dădu din cap. Se uită la Mirea, și fața i se deschise. Își aruncă ochii spre răsărit. Și cerul, subțindu-și aurul, părea ca o piele de argint cald. Iar șirul muscelor, din Nămăești până la Mățau, ca un talaz cernit, acoperit cu păduri mărunte, crețe și pitulate la pământ.

Ochii săi mici se crăpară. Zbârciturile feței plecară spre tâmples. Nările nasului i se deschiseră și, înviorându-se în obraji, începu să alălăie un cântec înfiorător.

— A, la, la, lu, la, lu, la, lu!

Mirea începu să țipe ascuțit, vesel de cu ziuă de ce-o să câștige de la cucoanele lui cu mâinile moi ca puful, cu ochii blajini, cu zâmbetul pe buze.

Și juca în jurul gușatului, tremurând de răcoarea dimineții. Și Zobie cânta mereu, arătând cu ciomagul spre soarele care se aprinsese în vârful munților.

În toată liniștea surdă a platoului nu se-auzea decât glasul ascuțit al copilului și jalea veselă a lui Zobie.

Era un fel de înfrățire ciudată între scâlâmbăierea gușatului și cântecul bezmetic al lui Mirea.

— Nea Zobie, și-o să bei rachiu când ne-om întoarce pe înserate la Bughea, că o să-mi dea de cheltuială fata aia blândă, blândă, care mă-ntreabă mereu cum mă cheamă? și pe mama cum o cheamă? și tata când a murit? și unde dorm eu? și cu cine mă culc?

Gușatul îi morfoli obraji, vroind să-l sărute. PISOIUL se deșteptă și se întinse lung în picioarele de dindărăt.

— Bade Bie, o să-mi dea gologani fata aia, că-mi dă în toate zilele. Că e cu părul ca fumul și cu ochii albaștri. Și e mititică și bună. Și mă întreabă dacă plâng, dacă o să mai vie tata, dacă mi-e dor de el și dacă-l visez noaptea.

— Bu, a! ba! îngână Zobie, împleticindu-se pe picioare.

Era vesel. Erau numai ei trei. Așa înțelegea viața gușatul. Obrajii săi întunecați i se luminară. Soarele, revărsându-și întreaga sa lumină și căldură, le îndulci viața. Mirea începu să întindă de ciomagul lui Zobie, iară el, clătinat pe picioare, zâmbi. Și câteva lacrimi, cotind după scofălciturile feței, îi alunecară la vale.

Când ajunseră în muchia Gruiului, se așezară jos ca să se odihnească.

Negustorii începură a zărvăi ducându-se spre târg. Câțiva copii sunau din fluier. Cocoșii s-auzeau la întrecere dintr-un cap până la celălalt al orașului. Râul Târgului șopotea în matca sa, și morile vuiiau parcă le-ar fi luat cineva la bătaie.

Gușatul își luase copilul în poală. Mirea vârase pisoiiul în sân.

Și basmele începură, ca la fiecă popas obișnuit.

— A-ba, a-ba, a-bu, a-ba.

Așa știa Zobie să povestească ce-i trecea prin minte. Și privirea i se încrunta parc-ar fi văzut sânge înaintea ochilor. Mâinile uscate se înfingeau în cămașa copilului, care asculta înmărmurit.

— Și l-a sorbit Mama-Pădurii, nea Zobie, nu e așa? îngâna Mirea.

— U! u! răspunse gușatul.

Veselia îi străluci în luminile ochilor. Îl înțelesese cineva pe pământ, și el numai atâta vroia.

Apoi ridică pumnii încleștați în sus, îi trânti jos, scrâșni din dinți, strigând îndesat: „He! he!”

Copilul, cu ochii căscați, în loc să se sperie, îi răspunse liniștit:

— Și pe Mama-Pădurii. Făt-Frumos a ucis-o cu paloșul.

Zobie-și sfârși povestea și-și mângâie prietenul. Buza de jos se frângea pe bărbie. Scuipatul i-aluneca în creștetul copilului.

La urmă se sculară de jos mulțumiți ș-o porniră spre târg.

Mirea-și netezea pisoiiul, îndrugând:

— Și era o fată de împărat, frumoasă-frumoasă.

Și mergea Zobie bombănind o limbă pe care nimeni nu o înțelegea.

Capul, greu și mare, i se clătina pe umeri. Obrajii scofâlciți atârnav în jos. Ochii i se duseseră în fundul capului. Nasul său, turtit și lat, cu nări răsfrânte și adânci, îi răpea orice asemănare de om.

Rezemându-se de ciomag, târându-și piciorul drept, moale de la gleznă, se ducea cu sacul gol la spinare și se întorcea greoi, să-l vadă pe Mirea ce-i pășea în urmă cu pisoiiul în cărcă.

Cum ajunseră în dreptul Bărăției, copiii de pe drumuri își făcură cu ochiul, asmuțindu-se asupra gușatului.

— Ho! Ho! uite și Zobie, frumușelul maichii!

— Miau! miau!

— Huidu-ho! potca pământului!

— Hâr, ho! pe el, mă!

Și unii azvârliră asupra-i cu coceni, alții cu cartofi și cu paie learcă de apă, adunate din canalul orașului. Iar Viezure, cel mai nebunatic, îi apucă, în fugă, ciomagul și îl smuci, dând un chiot. Ciomagul îi căzu cu zgomot și se rostogoli pe pietre. Zobie se clătină pe picioare. Se plecă binișor. Și când se ridică amenințător, orcăind ca o fiară rănită, copiii se împrăștiară.

— Blă! ablă! na, na, ablă!

Așa înjura Zobie. Ochii i se zăreau, sub sprâncenele de carne, galbeni, umezi și acoperiți cu firisoare de sânge. Scrâșnea din dinți și mesteca, ducând mâna stângă la gură, parc-ar fi vrut să-și mănânce dușmanii care îl necăjeau în fiecă dimineață. Scutură din cap.

Vițioanele de păr ca de capră i-acoperiră fața. Și porni înainte, luând pe Mirea de mână. După dânșii iar se adunase droaia de copii. Și-i amenințau care cu vorba, care cu bulgări, ba câte unul mai sprinten se repezea ca un șoim până sub zdrențele lui Zobie și-l înhăța de hartanele zăbunului, opintindu-se să-l dea pe spate. Gușatul se învârti în loc, ridică ciomagul și căscă gura, încât i se văzu omușorul. Dar nu putu bâlbâi nimic. Se umflă în gât.

Gușa sa roșie îngălbeni, și tot sângele îi năvăli în obrajii veșteziți.

Se împletici, oftă și plecă plângând.

— Ce au ei cu noi, nea Zobie? zise Mirea, sfiindu-se de bulgării ștregarilor.

Și în jalea gușatului se amesteca mânia cu un fel de rânjet.

Jelea a milă, a mângâiere, ridicând din umeri. Aci semăna unui câine care visează și latră, aci unei bătrâne care leagănă un copil mic și ululuie ca să-l adoarmă.

Cercă să fugă, strângând pe Mirea de mână, dar se opri, temându-se să nu cadă. Și începu a-și bate piciorul drept.

— Lasă-l, nea Zobie, îngână Mirea, ce-ai cu el?

Ajunseră, în sfârșit, cu chiu, cu vai, în târg. Negustorii începuseră a zărvăi și a-și rânduie marfa. Lumea bucureșteană, leneșă, ca de

obicei, nu se sculase încă. Soarele se ridicase ca la două sulițe și scânteia pe cerul fără pic de nori, amenințând să zăpușească orașul

107 cu arșița sa. Carele cu stambă, cu zeghii, cu cioareci, cu flori de târg, cu lăzi și tronuri, și câte și mai câte, descărcau în pripă, căci Sfântul Ilie, în anul acesta, făgăduia minunea minunilor. Câțiva ovrei, veniți din Pitești, grași și rumeni, vorbeau repede, încurcat, și-și spuneau mulțumiți, „gheșefturile” din preziuă.

Când Zobie și Mirea intrară sub șirul umbrarilor, încredințați că se vor odihni de gălăgia nebunilor care le ațineau drumul, negustorii se uitară urât la dânșii.

— Ați venit cu noaptea în cap, cerșetorilor!

— Toată ziua, bună ziua, milogilor!

— Ai, cărbăniți-vă! N-are omul să se miște de voi!

— La o parte, că v-arunc troaca asta în spinare!

Așa-i primiră și negustorii. Bietul Zobie nu-și mai găsea loc.

Și gonit de un ceaprazar, înjurat de un toptangiu, huiduit de un pantofar, îmbrâncit de un grec care vindea coase și securi, căzu pe brânci. Se sculă bombânind. Luă pe Mirea de mână și ieși din târg, vroind să aștepte, pe podul dinspre Flămânda, sosirea cucoanelor și fetelor mari, care, oricât, sunt mai frumoase și mai cu milă de sărmani.

Acolo, rezemat de lațele podului, se uită c-o privire tâmpită la apa limpede din Râul Târgului, ce curgea liniștită, zuruind pietricelele în matcă și ocolind în șuvițe argintii burțile de petriș.

Dar aci îi incolți din nou ștregarii de copii. Se așezară pe două rânduri, la cele două capete ale podului, și începură a-i ochi cu pietre. Înaintând ca două armate – comandate de câte un căpitan cu chivără de hârtie – îi strângeau la mijlocul podului.

Zobie începu a striga. Mirea se vârî în el, ținându-și cu amândouă mâinile sânul în care se frământa pisoii speriat.

Deodată se-auzi glasul unuia din cei doi căpitani strigând: „Iureș!” Și se năpustiră cu toții asupra lui Zobie. Îl întinseră de zăbun, îl îmbrânciră, râzând să se prăpădească de spaima idiotului.

Unul îi răpi sacul din spinare. Altul îi puse piedică. Altul îi dete cu nuiaua peste obraz.

Zobie urla, învărtind ciomagul pe deasupra capului. Ochii săi 108 erau ca două picături de sânge. Fălcile îi tremurau și buza de jos i se lungea din ce în ce. Mirea începuse să plângă.

— Ce aveți cu el! Ce aveți cu noi! Nu v-am furat nimica!

Cățați-vă de drum!

În învălmășeala aceea gușatul izbise pe vreo câțiva cu ciomagul.

Lupta se înverșunase. Cel mai în vârstă dintre copii îl apucă, pe la spate, de mijloc, și-l trânti cu fața în sus. Mirea căzuse lângă el. Iar ceilalți se porniseră droaie asupra lor. Pisioul miorlăia în sânul lui Mirea. Un copil îl înhăță de coadă și, învărtindu-l de câteva ori, îl azvârli în râu.

Zobie se zvârcoli. Aruncă cu mâinile și cu piciorul stâng în sus. Fața i se învineți. Cu gura căscată, căută să muște, și, când văzu pe unul din ei trei azvârlit în râu, își ieși din fire. Închise ochii și izbi în toate părțile cu pumnii încleștați. Urletul i se înăbuși de copiii care veniră valvârtej asupra-i. Răsuflarea lui era o orcăială care se stingea din ce în ce.

Dar deodată, de sub acel morman ce colcăia, se-auzi un țipăt ascuțit. Copiii, de spaimă, se rostogoliră unii după alții și într-o clipă o rupseră la fugă.

Gușatul se sculă de jos. În mâna dreaptă strângea cât putea gâtul lui Mirea, care înțepenise, cu limba scoasă afară, cu ochii albi în cap și cu două șiroaie de sânge de la nas până la poalele cămășii. Când Zobie se dezmetici și deschise ochii asupra copilului, începu să tremure. Căzu jos. Se tăvăli pe grinzile podului. Își rupse cămașa de pe el și, vărându-și degetele sângerate în gură, își mușcă pielea uscată de pe ele.

Procurorul însoțit de polițaiul orașului îl găsiră într-o văgăună adâncă de sub poalele Mățăului. Lungise trupul mort și alb al copilului, îl împodobise cu flori și-i jelea la cap, fără strop de lacrimă în ochi. Era un fel de cântec, o legendă tristă, o poveste de nebun și de părinte.

Între vis și viață A trebuit să-l lege ca să-i poată lua trupul copilului.

„TRUBADURUL”

Și gângâia mereu: „U, lu, lu! ah! lu, lu!” , fără a se îngriji de cei care veniseră să-l ridice.

Prieteni din liceu, sfârșeam anul al doilea de facultate. Ceata noastră era un amestec de la Drept, de la Științe și de la Litere.

Unii, trecând examenele de Drept, urmau cursurile de la Științele fizice; alții, distingându-se la Matematici, răsfoiau tomurile lui Mourlon¹, ca să susțină, cu mai multă înverșunare, că Dreptul nu este o știință.

„Trubadurul” – cum îl porecliserăm noi – trecuse examenele de latinește și de grecește. Dezgustat de literatura veche, aruncând pe Leopardi sub cuvânt că prea e trist, purta în buzunarul unei haine măslinii poeziile lui Giusti² și urma la anatomie și fiziologie cu o patimă nefirească și cu o scârbă ascunsă.

De cum începea luna lui mai, pentru noi încetau cursurile academice.

De la rontul al doilea înainte, ogoarele se întind verzi, îmbrăcate în orz aspru, trifoi creț și ovăz orbotat cu grăunțe care se clatină pe firișoare la fiecă adiere. Ne-ar fi fost peste poate să mai ascultăm acțiunea pauliană³, sărurile cuprului, funcțiile ficatului și perechile de pârghii.

1 Claude Etienne-Frédéric Mourlon (1811-1866), jurisconsult, avocat și profesor de drept.

2 Giusti Giuseppe (1809-1850), poet italian. A scris mai ales satire, printre care Dies irae, împotriva lui Francisc I, regele celor doua Sicilii, între 1825 și 1830.

3 Acțiunea pauliană – dreptul creditorilor de a ataca pe debitorul care, prin înșelăciune, a sustras și înstrăinat bunurile, fără să-și achite datoriile.

Ne înțelegeam instinctiv. O pornire vagă ne prevestea, disdedimineată, călătorie.

Soarele cald de pe cerul limpede, bâzâitul albinelor și tolăneala căteilor de sub streșinile caselor însemnau golirea buzunarelor de hârtie și de creioane, lipsă de dreptul roman, odihnă descriptivei, pace determinantilor și să ne vedem sănătoși înfiniților mari și mici.

Fiecare din noi înfășura în batiste și ziare de-ale gurii pe o zi.

Și astfel, unii cu brânză și pâine, alții cu ouă fierte și smochine, alții cu portocale și sardele, iar Trubadurul cu o năstrapă, moștenită de la bunică-sa, ne întâlneau pe treptele Academiei, în fața statuii lui Mihai Viteazul.

Destul era să zică unul din noi „Haidem!”, și câteșicinci o porneau spre Șosea, tăcuți, cu capul în jos, sfioși, pe Podul Mogoșoaiei, și abia așteptând să ieșim odată la câmp, căci bănuiam noi că în capul vreunuia se ascunde vreo problemă socială, literară ori politică; sau ne așteptam ca, de la rontul al doilea încolo, Trubadurul să ne cânte ceva nou, pe cuvinte și melodii improvizate, triste, fără șir, dar profunde și ciudate.

Dacă eu n-aveam alt merit decât dragostea de ceilalți și prietenia tuturora pentru mine, acest merit ar fi prea mic când e vorba de tovarășii mei.

Revoltați contra școlilor, cârtind contra profesorilor, nesățioși de studii, cercetând împreună toate greutățile științei, răsfoind ultimele descoperiri, veghind nopțile de iarnă pe formule algebrice și pe operele criticismului modern, acești frați de studii și de viață deveniseră, înainte de vreme, niște capete culte și severe, pentru care nimic nu era străin cu desăvârșire.

Cel mai tânăr era de douăzeci și unu de ani. Slab, palid, cu capul mare și tuns mărunț; ochi negri și vii, gene lungi și lucioase.

Nervos și totuși stăpân pe mișcările lui sufletești. Cel mai neîndurat analist în viața de toate zilele și în daraverile științei.

Despicând și clasând orice problemă, pentru el, orice corp, ca și orice adevăr științific era un tot al unor părți de viață și de 111 valori. Vrăjmaș al paradoxelor, în el se încarnase metoda de-a izbi mai întâi în forma dinafară sub care se înfățișa o controversă; odată cântărite cuvintele dintr-o cugetare și problema redusă la subiect și predicat, începea a dumica ideea în sine.

Ceilalți, pe vrute, pe nevrute, erau târați pe această cale „pozitivistă”, cum îi ziceau unii, „sigură și omenească”, cum îi zicea el.

Școlile, în știință? Niște gogorițe. Sistemele? Basmе. Iar arta, mângâiere pentru săraci și modă pentru bogați. Veșnic nemulțumit cu formulele sale, ar fi dorit să aibă vreme ca să

studieze „societatea noastră egoistă, săracă, leneșă, fudulă, sceptică, incultă și nemiloasă”. Pentru cei mici și umiliți, un adevărat amic, neîmpăcat contra „utopiștilor nebuni”, care, vroind să le dea prea mult, s-au ridicat pe umerii lor și nu le-au dat nimic.

Dintre noi, cel pe care îl iubea mai mult era tocmai vrăjmașul metodei sale. Pentru acesta analiza era un mijloc, adesea fără nici o importanță. Vederile generale, dragostea sintezei și-a sistemului erau puterea și mulțumirea lui. Puternic și violent, o discuție de mai multe ore o închidea într-o frază largă și vârtos așternută.

Cât pentru neînțelegerile sociale – deosebiri de stare, de naștere, de inteligență și de trepte – erau o greutate închipuită, căci toate pe lume sunt bine și armonice; tot ce poartă pe umeri un popor e drept să poarte; formele sociale și legile, dacă nu le dăruim, le merită.

Al treilea era blând și îndurător, în toate neînțelegerile zgomotoase, din cauza limpezii sale convingeri că nimic nu e sigur.

Tot e „probabil”. Chiar dovezile matematice țin adesea de niște valori virtuale ce par valori reale, căci satisfac anume serii de probleme.

De câte ori nu ne zicea surâzând:

— Dacă argumentele voastre ar avea vreo greutate reală și hotărâtoare, ar trebui ca ele, turnate în oricare creier și pe deplin înțelese, să nască aceeași convingere ca și în voi. Eu înțeleg, rând pe rând, tot ce-mi spuneți despre Auguste Comte; am citit cu voi aceleași comentarii, nu schimb nimic din toate argumenBarbu Delavrancea 112 tele – aș putea să le repet chiar cu aceleași cuvinte, ce dovezi pot să vă dau că le înțeleg? – și cu toate acestea mi se pare falsă calea pozitivismului. Se vede că un mare adevăr, la trecerea sa din natură în noi, nu se supune la aceeași lege generală. Și nu e adevăr care să fie perfect identic în toate capetele; dovadă despre aceasta e că în vreme ce acest adevăr rămâne în stare de abstracție, oamenii se înțeleg, iar când e vorba să-l aplice, același adevăr se prefăce în fapte deosebite în parte, ba chiar pe de-a întregul deosebite.

La asemenea cuvinte, ironia celorlalți sfârșea prin a-l întreba:
— Duminica trecută ai fost la biserică? Ce evanghelie se citea?

Ce cazanie? Tu ai fi în stare să zici „poate” când ar veni vorba despre sf. Ștefan, care a înverzit nucul uscat al văduvei.

El, fără a se sinchisi, râzând voios de glumele noastre, ne răspundea:

— Și de ce nu m-aș duce? Fiecare om poartă într-însul copilăria sa, micșorată, ce e drept, înghesuită de atâtea impresii și idei noi. Pentru ce – când nici mie, nici altora, nu fac nici un rău – să nu-i fac ei plăcere ascultând o parabolă? Care din noi înțelege ce simte când ascultă o elegie de Chopin sau de Heine? Și ascultați; și vă face plăcere. Afară numai dacă n-ați amesteca ce simțiți cu ce înțelegeți și socotiți că în om tot e conștient, că tot se poate pune în formule algebrice. Sunt sigur că voi, dacă ați descompus un acord în do, mi, sol, credeți că ați înțeles ce ați simțit când ați auzit acordul. Discutați dacă o linie dreaptă la infinit este o curbă închisă și nu vă dați seama cum omul a ajuns la ideea de unul și de mai mulți.

Cu asemenea început de discuție, într-o zi, ajunseserăm în șoseaua care duce la Băneasa. „Scepticul” ducea la braț pe Trubadur.

— Să cânte Trubadurul! Altfel, burduful cu paradoxe o să ne amețească.

— Ba nu, mai bine să ne spuie câte ape de culori vede el în pielița albăstrie a cerului.

— Să mai zică o dată legenda de alaltăieri cu Fata gândului, „de care când te-ai fi apropiat ai fi înghețat sloi”.

— Nu, nu, răspunse Trubadurul, cătați în ochii mei și veți vedea dacă-mi arde de basme.

Pe sub pielea lustruită a obrajilor lui se răsfirau, ca o rețea vânătoare, firele vinelor. Gura mică, cu niște buze subțiate, ca un arc tras cu creionul pe hârtie albă. Ochii verzi dormitau sub pleoapele moleșite, și părul negru i-atârna în talaji cu lumini argintii pe spetele înguste.

— Iar ai visat.

— Iar n-ai dormit ast-noapte.

— Așa e. Era o lună, către miezul nopții, că ai fi citit la lumina ei. Și cu firea lui, pe-așa lună.

— Ei, nu știți nimic, răspuse Trubadurul. De trei zile mi-a rămas în nas mirosul morții: rece, rânced, ceva de melc fiert, și n-am izbutit să-l gonesc nici cu cel mai delicat miros, nici cu cel mai tare. Mă încercă frigurile. Cânt cu vioara, și ea răsună în coșul pieptului. Mi s-a rupt o coardă. Am crezut că a plesnit ceva de lângă inimă. De trei zile dorm câte zece ore. Mă deștept și mi se pare că odaia cu cărțile e în vis. Mi-e frică să mă mișc.

Numai când mă spăl cu apă rece, încet-încet, se trezește în mine știrea de viață, de mișcare, de lumină. Sunt obosit. Aș vrea să ne odihnim.

Sărirăm un șanț plin cu buruieni înflorite, tăiarăm o pădurice de stejar, plecându-ne sub rămurile cu frunze late și crețe. La umbra unui carpen voi Trubadurul să poposim.

Ne îngrijea soarta Trubadurului. Totdeauna fusese plăpând și chinuit de vise, dar nu așa de slab și de deznădăjduit. Îl cocoloșeam cât puteam. Nici de bani, nici de casă, nici de cărți el nu trebuia să se îngrijească. Ne era drag peste măsură. Durerea, ca și veselia lui erau desfrânate. Nici tragedian, nici comedian n-ar fi putut să-l întrecă în mișcarea feței, în privire, în mlădierea vocii și în răgușeala în care își îneca glasul când vroia să-și arate dezgustul.

Fiecare din noi îl întrebarăm, cu un fel de ceartă în glas:

— Ce e, ce ți s-a întâmplat?

— Ești copil. N-ar trebui să te lăsăm în voia d-tale.

— Ți-am zis să te muți cu mine. Se vede că nu ții la nimeni pe pământ.

— Ba da, ba da, răspuse Trubadurul, ba țin prea mult, dar mă iubește mai mult pământul decât voi toți. Uh! și rece, și greu trebuie să fie! Voi nu știți nimic. Nu puteți înțelege pe deplin, bombăni el, plecându-și capul pe genunchiul meu. Ar trebui să uitați tot ce ați învățat din cărți, să nu mai fi văzut nimic pe pământ, și acum, primul glas pentru voi să vă fie al meu, prima față să vă fie a mea, cea dintâi idee de viață să v-o pot da eu.

Numai astfel m-ați putea înțelege. Altfel, orice v-aș spune se va izbi de cine știe ce credință a voastră dobândită cu multă

străduință. E greu să mă înțelegeți fără să vă sfârâmați metoda voastră de-a judeca, de-a înțelege și de-a simți. Nu știți nimic. Nu știți că de trei zile.

— Ei, ce e? ce ți s-a întâmplat? ți s-au înecat corăbiile pe Marea Neagră? Ți-ai tăiat capul și nu-l mai poți lipi la loc? Ce e?

Ce primejdie? se răsti unul dintre noi cu un fel de necaz prefăcut.

— Mai rău, răspunse Trubadurul, strângându-și obrazii în mâini. Să nu râdeți. De trei zile mi-a rămas în nas mirosul morții; rece, ranced, ceva de melc fiert. Și-mi scorborește nările și se duce adânc-adânc, până în fundul creierului. Eu, care vă spuneam cu ochii închiși toate ierburile; eu, care vă spuneam tot ce șopteați din depărtări de necrezut; eu, care vă ghiceam la doi kilometri, ori strâns legat la ochi vă deosebeam numai printr-o atingere de deget, acum, acest miros îmi omoară simțurile. Aud un sunet uscat, văd un trup alb și întins pe-o masă de marmură și parcă buricele degetelor mi se lipesc de-o mână uscată și țeapănă.

Închise repede ochii, zgârci mâinile, strânse pumnii, se îndesă în mine, și un fior îl cutremură din tălpi până la creștet.

— Dar unde ai fost, omule? În veci n-o să-ți vii în fire. Iar ai visat.

— La disecție! răspunse Trubadurul, tresărind. Am văzut pe 115 masa de marmură o fată tânără, mai frumoasă ca toate poveștile mele. I-am deschis pleoapele. Ochii verzi. Semăna cu ele.

— Cu cine?

Ne privirăm lung, îndoindu-ne de mintea amicului nostru. De mult se furișase în noi o temere.

— Semăna cu elE. Șopti apăsă Trubadrul. De astă dată, numărul două m-a înșelat! Să vă spun. Nu mai pot ascunde. Să nu râdeți.

Vocea i se stinse, începu să povestească: „Era un timp când viața pentru mine n-avea nici formă, nici culoare, nici înțeles. Mi-aduc foarte bine aminte că sugeam încă și deschideam ochii mari fără a primi vreo impresie statornică.

Auzeam vorbe pe care le prindeam numai ca sunete. Păsările care se certau în desișul grădinii, străchinile care hodorogeau pe masa rotundă, papucii care se târșăiau prin casa lipită cu pământ galben, ca și cuvintele omenești mi-erău deopotrivă.

Câteodată, speriat fără să știu de ce, scăpam țâța din gură cu un fel de țocnet gras și dulce.

Numai atunci am fost gras, nesimțitor și fericit. Mâncarea o găseam la nas, leagănul în brațele mamei și o căldură de blană la sânul ei.

Eram cel din urmă copil. Adormeam totdeauna, ca pe puf, într-o troacă așternută cu scutece vechi și arse de atâția copii care se odihniseră pe ele.

Voi, care ați supt lapte străin și v-ați legănat pe brațe plătite, aveți dreptate să nu înțelegeți.

Când m-am săltat și alergam prin grădină și prin viile din apropiere, odihna și somnul pieriseră cu cele dintâi cuvinte, cu cele dintâi dorințe conștiente, cu prima vrere înțeleasă și voită.

Îmi plăceau basmele, zisele din bătrâni și mai ales întâmplările apucate de neamul meu. Nu m-ai fi luat pe-o împărăție din poala bunichii; și, în serile când fetele mari, cosând la gherghef, spuneau câte istorii toate, de m-ai fi bătut nu m-aș fi vârat în plapumă.

Încetul, pe nesimțite, creierul meu se tulbura, se aprindea; în 116 fiece noapte tresăream din somn, speriat, cu pumnii încleștați și cu răsufierea năbușită. Muma Pădurii, Zmeoaica cea bătrână, Strigoiful și Ielele care fierbeau într-un cazan, roșiu ca para focului, mintea fetei de împărat mi-apăreau în vis. Le vedeam mai limpede de cum vedeam troscotul și nalba din bătătură; mai real mi-apăreau ca dudul din fundul grădinii în vârful căruia mă suiam. Glasul lor de dihăanii, ascuțimea ghearelor și vâpăile de pe beregată îmi spărgeau urechile, mi-amețeau vederea și-mi dogoreau obrajii. Biată mama, lângă care dormeam, se trezea din somn și în zadar aprindea vâpața și mă mângâia, dându-mi să beau o cană cu apă. Eu, cu ochii deschiși, nu vedeam nimic, n-auzeam nimic, și obrajii mierau aprinși încât mă ustureau, parc-ar fi fost pârpalți pe spuză.

Rar deșteptam pe mama cu râsul meu, la miez de noapte, căci rar mi-apăreau Fata din dafin, fericitul Cheleş, fata cea mai mică de împărat și Zâna cea bună care trecea pe Făt-Frumos prin valea lacrimilor.

Și, ciudat, din toate aceste basme și vise – de grijă și de frică — Mă deprinsei să ascult cuvintele până în fundul lor, să răspund la vorbă cu înțeles nevinovat, dar mai adânc decât s-ar fi căzut la un copil. Vorba la mine era icoană: o vedeam cu ochii.

Atât de mult basmele și visele îmi sorbeau viața, că chiar lăcomia copilărească dispăruse. Trebuia cu de-a sila să mă puie la masă. Galben și uscat ca niște moaște, de capul meu nu rămăsese decât părul vulvoi și îmbâcsit de praf.

Că mă iubeau toți ceilalți. Dar la ce-mi slujea dragostea lor?

Ei mă credeau bolnav și-mi dădeau foi de leandru și țintaură, pe când eu zăceam, aprins, nemulțumit cu ale vieții. Zadarnic îmi descântau și-mi puneau în mână câte un ou proaspăt și rece; și degeaba tata îmi răsturna punga lui cu sfanți, căci eu mă stingeam de dorul basmelor, care jucau și se prefăceau neconținut pe geamurile ferestrelor. Numai cântecele târăgănite și haiducești mă odihneau o clipă, apoi vroiam să fiu singur și să-mi închipuiesc țările, cu munți, cu ape, cu soare, pe unde toate jivinele vorbesc și cocorii se înșiruie și cântă același cântec jalnic. Când soră-mea mă lua în cârcă și fugea spre nucii de la gropile cu nisip, eu închideam ochii, tremuram și mi se părea că zbor spre tărâmul de care nu pomenisem nimănui.

Nu știu dacă înțelegeți că la mine nervii și visele îmi mistuiau viața. Și totuși, nimic nu-mi scăpa din câte se petreceau în jurul-mi.

Vorbele, șoaptele, micile răutăți, mișcările, dorințele, temerile, plăcerile, nevoile și adesea chiar gândurile le înțelegeam, pe toate, de minune. Dar cu cât le înțelegeam mai bine, cu atât mă scârbeam de toate câte se petreceau în creierul meu.

Într-o zi eram bolnav, după cum auzisem, de cuțit, și mama veni voioasă, la umbra corcodușului, unde zăceam întins, și-mi zise vesel:

— Știi c-o să te faci bine, sănătoșel și-o s-ajungi om mare?

Așa mi-a dat în bobi.

— Om mare? Și unde s-ajung om mare?

— În lume, cu aga și cu boierii țării.

— Și aga și boierii țării sunt oameni ca toți oamenii?

— Păi ce să fie, mamă, vezi bine, ce vrei să fie?

— Atunci mai bine cu voi; nu vreau s-ajung om mare cu oamenii; mai bine singur; mai bine cum știu eu și nu știe nimeni!”

Trubadurul se ridică în genunchi. Închise ochii. Pleoapele, când i se atingeau una de alta, tremurau. Era un semn la el că inima îi bătea prea repede.

— Destul, îi zise vecinul meu, iar o să începi cu acea părere de rău de copilăria ta smintită, cu acel dor de nesimțire și de neștiință desăvârșită. Iar o să-ți plângi zilele pentru că ai învățat să citești. Parcă te văd căzând de oboseală, muncindu-te să dovedești că tipografia este nefericirea omenirii.

— Să mâncăm, că iar o să începă cu izbândirea viselor. El, care visează în toate serile de câte zece ori, se sperie că i se izbândește un vis. Pe el, copii! Unul îl apucă de mâini, altul de picioare. Și, pe când îl legănam, din buzunarele hainelor îi căzură pe iarbă câteva cărți și un vraf de hârtii.

— Lăsați-mă, strigă Trubadurul, lăsați-mă, simt în nas acea duhoare de moarte! Lăsați-mă să isprăvesc.

Îl întinserăm pe iarbă. Dacă el vroia ceva, era cu neputință să-l întoarcem. Se odihni puțin cu fața în sus, se ridică în genunchi și începu: „Viața era prea lungă. Trăiam deștept și-n somn. Sufeream la lumină și pe întuneric, îmbătrâneam în loc să cresc. Visele se înmulțeau și mai toate se sfârșeau cu o babă bătrână, spaimă de urâtă, numai cu doi dinți în gingia de sus. Astă babă mă lua la goană, și eu fugeam de-mi răpăiau tălpile; sfărâmam bolovanii, săream șanțurile, treceam prin mărăcini; oasele călcâielor mă înjunghiau și mi se oprea răsuflarea. Și baba, după mine, în spatele meu, cu mâna aproape de umerii mei; îi simțeam suflarea ei de gheață și îi vedeam, fără să mă uit înapoi, vâpăile ochilor.

Așa mă gonea poștii întregi și, când simțeam cum și-a înfipt ghearele în spinarea mea, deodată sângele îmi îngheța în vine, pământul se despica în două și mă cufundam într-o prăpastie.

Mă deșteptam cu țipătul sugrumat și spuzit peste tot trupul. De multe ori ai mei au crezut că am pojar. Numai eu știam ce am.

Nimeni n-ar fi putut crede.

Începui să am vedenii.

Într-o noapte vroiam să ies afară. Sora cea mai mare, care mă iubea ca pe luminile ochilor, sări din pat, mă luă în brațe și mă duse în fundul grădinii.

Era o lună nepomenit de frumoasă. Lumina ei poleia în argint vișinii înfloriți. În capătul cărării soră-mea, subțire și dreaptă, părea o stană de marmură albă. Lumina lunii se schimbă în rumeniu, în violet, și înecă lumea într-un aer albastru. Încremenii. Vroiam să mă mișc și nu puteam. Înaintea mea, de-a curmezișul cărării înguste, văzui, cum vă văd pe voi acum, două ghemuri de tort învârtindu-se pe loc și ce se deșira de pe unul se înșira pe celălalt. Cercai să fug și nu izbutii, de frică ca nu cumva firul să m-apuce de picioare.

Vroii să strig. Fâlcile mi se-ncleștaseră. Numai când mi-apărură niște broaște, buboase și moi, și începură a sări spre mine, căzând

119 pe pământ ca un plesnet umed, făcui câțiva pași și căzui la pământ cu mâinile întinse. Firul ghemelor mi se încolăcise de picioare.

Când soră-mea mă luă în brațe și mă sărută apăsător, îmi venii în fire. Suspınam. Luna, ca o sinie de argint, revărsa lumina ei obișnuită. M-am uitat îndărăt. Ghemele și broaștele dispăruseră.

Într-o zi cădea o ploaie caldă. Fulgerele se frângeau aprinse în norii rostogoliți de vânt. Streșinile giuruiau în căldări parcă s-ar fi jucat cineva pe o coardă de chitară.

Eu aveam ceva; nu puteam sta în casă; fulgerele mă ațâtau; cântecul streșinilor deștepta în mine dor de povești.

Vârâi cățelul Corbii în sân și, de pe uluci, pe creasta casei.

Nici nu știu cum m-am trezit în pod. Acolo, lanțuri, bleauri și leoci vechi, vârtelnițe rupte, țevi de pușcă, dărace, piepteni de lână, melițe și sculuri de în și de borangic agățate de șitele învelitorii.

Le cercetai pe rând. Lanțurile mai ales îmi făceau o deosebită plăcere cum le zângăneam în ropotul ploii.

Apoi pusei mâinile căpătâi și mă lungii cu fața în sus. Cățelul mi se încolăci pe piept, își vârî botul sub picioarele de dindărăt și

adormi tremurând. Eu spuneam Fata nebună de împărat: Fata, una singură la părinți, boala într-un geamlâc de cleștar.

Și era așa lumină, parcă s-ar fi aprins cerul. Și fata ceru să se ducă la fântâna cu colac de piatră ca să bea apă. I se făcu pe plac și se duse. La fântână, o babă, zbârcită și uscată, turna apă într-un ulcior.

— Mamă, fă bine și pleacă-mi țâțâna urciorului să sug și eu puținică apă rece că mult mă arde un foc nestins.

Cum îi luă Dumnezeu mâinile, nu știi, că fata scăpă urciorul de pe ghizduri și îl făcu numai cioburi. Atunci bătrâna, oftând, o blestemă:

— Măiculiță, lua-ți-ar strigoii mințile cum mi-ai luat tu potolirea setei.

Și parcă văzul. Da, îl văzul. Pe strigoi șontăcând de la cap până la picioarele fetei ce zăcea întinsă, și îi picura, dintr-o chitară veche, un cântec amețitor ca o apă liniștită și adâncă.

Coardele groase zbârnâiau izbite de lemnul uscat al chitarei, iar cele subțiri se răsfățau într-o piuală măruntă și întoarsă pe loc.

Strigoii rânji și puse mâna pe fata de împărat. Ea se lăsă moleșită s-o puie în cârcă. Înghețai de spaimă și răcnii, făcându-mi cruce:

— Piei, proclate! Oh! cât e de frumoasă! Unde vrei s-o duci?

Privii împrejur. Se făcuse întuneric. Mă arunca pe gura podului. De pe acoperiș mă rostogolii în putina cu apă”.

— Fleacuri, nervi! zise unul dintre noi, tăind șirul Trubadurului, galben ca ceara; fleacuri, cântau șiroaiele de apă ce cădeau în fundul căldărilor goale. Iacă chitara strigoiiului.

— Ai dreptate și ești prost, răspunse Trubadurul necăjit, știu și eu că fundul căldărilor bombăneau acel farmec de sunete, dar dacă închipuirea creează o viață de chinuri, crezi tu că suferi mai puțin decât dacă aceeași viață ar avea și brutalitatea realității?

Și dacă o veste mincinoasă ți-ar veni la urechi, că iubita te înșeală, crezi că n-ai suferi ca și cum te-ar înșela în realitate? Și chiar de te-ai încredința de eroare, îți va rămânea îndoiala, un început de nefericire. Un om poate muri dacă asemenea temeri îl vor covârși.

Cauza e ușor de înțeles. Poți să râzi tu de ea, poți s-o numești iluzie, vedenie, nervi. Eu o numesc „jumătatea cealaltă a vieții pipăite”. La unii prididește sângele, la alții nervii. De-acii cele două vieți: viața reală și viața închisă.

— Dacă înțelegi aceste lucruri, amice, îi zise cel mai voinic dintre noi, pentru ce nu păstrezi o cumpănă mai potrivită între cele două vieți?

Trubadurul își șterse sudoarea de pe frunte și răspunse:

— Oh! dar nici voi. Nimeni pe lume nu va înțelege că o idee adânc înfiptă în mintea ta împreună cu un sentiment al ei este forța fatală care te poate duce la pieire sau te poate face om mare. Și o idee în așa condițiuni este o realitate pentru om mai brutală decât un bolovan pe care l-ar pipăi cu de-amănuntul. Eu poate să pier, prada unor iluzii triste, după voi, a unei realități nedrepte, după mine. Deosebirea între noi e că eu vă înțeleg

121 toate cuvintele vieții voastre, iar vouă vi se pare că le înțelegeți pe ale mele. Vă făliți cu pozitivismul vostru. Știința care studiază un creier mort este știința morții. Și nu tăgăduiesc, știința a înțeles pe deplin de ce moare un om și toate prefacerile prin care trece un cadavru, dar n-a înțeles nici pe sfert viața și schimbările ei. „Cauza unică și inițială” este o taină pe care nu cu algebra voastră o veți înțelege.

— Să mâncăm, că te-ai obosit.

Credeam că l-om întoarce din povestirea sa.

— Nu, răspunse Trubadurul, vreau să isprăvesc. Nu înțeleg.

Și dacă nu înțelegi, de ce să trăiești? Dați-mi un pahar cu vin.

Mi-e frig. Dați-mi să beau.

Luă un pahar; îl aduse la gură. Mâna îi tremură așa de tare, încât îl scăpă și îl vărsă pe iarbă. Luminile ochilor i se măriră fără pic de scânteie, ca niște ținte bătute în doi nasturi de sidex.

— Dar visele începură a mi se izbândi; vorbesc de cele urâte.

Și începu să povestească c-o voce așa de puțin omenească, că pe noi, prietenii lui de-atâția ani, ne cuprinse o frică mai ciudată ca frica unui copil care ar trece noaptea prin curtea bisericii.

„Eram de zece ani. Deschisesem ochii pe o copilă cam de vârsta mea, cu care colindam viile. Bălaia îi ziceam eu, căci era albă,

slăbuță, cu părul ca un caier de lână moale și învoaltă. Ochi verzi. Verzi și blânzi. Nu mă înșelau niciodată. Un glas dulce, ca după somn.

Semăna cu ochii așa de mult, că, de vorbea, mi se părea că-i văd ochii, și de mă privea, lung și blajin, mi se părea că în fundul urechilor auzeam glasul ei mângâietor. Semăna cu soră-mea. Pe amândouă le iubeam deopotrivă. Și le iubeam din cale-afară, căci numai ele se apropiau de lumea basmelor mele, după care aș fi alergat până să nu mai rămâie piele pe tălpile picioarelor.

Într-o seară, înainte de a ne despărți, o gătii cu flori de păpădie și cu mlădițe de mazărice și îi zisei, trist, fără să pricep de ce:

— Bălaio, de cine ți-e dor ție când ești singură?

— De tine, de lună și de flori. Cu ele mi-e dor de tine. Cu tine nu mi-e dor de ele.

— Dar tu o să mergi cu mine dacă m-oi duce departe-departee?

— DepartE. Nu e ca aici. Departe e pustiu. Mai bine cu ai noștri.

— Dar dacă oi săpa o groapă adâncă-adâncă, o să te cobori cu mine, să vedem ce-ar fi pe alt țărâm?

— AdânC. E frig! AdânC. E întuneric! Mai bine la soare.

Adormii în noaptea aceea încet-încetșor; mi-auzeam răsuflarea.

Vroiam să nu adorm, dar, închizând ochii, de frica întunericului, mă fură un somn în care numai trupul și ochii adormiseră. Dam să mișc mâinile și să deschid ochii. Mâinile – grele, ca niște drugi de fier, cu neputință de mutat din loc. Pleoapele – ca turnate în plumb și topite una într-alta.

După un vânt, pe care-l auzii o clipă ca și cum ar fi suflat peste lumea toată, mi se păru că deschid ochii, că mă scol în picioare, deși îmi ziceam: „Cum, deschisei ochii și sunt cu ochii închiși? Cum, mă sculai în picioare, și stau lungit în pat, sub plapumă, lângă mama? „

Se făcea o câmpie întinsă. Eram cu tata, cu soră-mea și cu Bălaia. Trei cai, inhămați la o căruță, pășteau, sforăind.

Din senin, auzii: „Destul ați odihnit pe drum! să nu vă mai opriți.” Ne suirăm în căruță. Caii sorbeau depărtarea gonind; iarba se uscuse; un nor de praf ne învăluia. Caii plesniră. Căruța se sfărâmă. Pe noi ne arzvârli unul peste altul. Eram deasupra lor,

amețit de zguduire. Pământul se deschise. Întâi înghiți pe soră-mea, apoi pe Bălaia și la urmă pe tata, care mă înhățase de cămașă și mă târa după dânsul. Pământul îi acoperi și se închise între ei și mine. Și din fundul lui auzii o jale năbușită: „Ah! e pustiU. E friG. E greU. Întuneric! „

A doua zi soră-mea se bolnăvi. Visul meu mi se deșteptă în minte. De spaimă, nu mai vorbii nimănui. Toată viața mea se mărginea la micile servicii ce făceam bieteii bolnave. I-aduceam apă, îi țineam de urât, îi mângâiam mâinile slabe și reci. Eram sigur c-o pierd. Visul meu o răpunea. Durerea mea era un fel de nesimțire. Câteodată mă mușcam de mână, ca să mă încredințez 123 dacă trăiesc, și nu simțeam nimic. În sfârșit, ea muri fără să se plângă, închise ochii uitându-se în ochii mei, cu părerea de rău că m-a întristat.

Ce noapte posomorâtă! La capul ei ardea o lumânare de ceară. Mâinile – încrucișate pe piept. Tata era pe drumuri, pentru pâinea de toate zilele, fără nici o știre. Ceilalți adormiseră plângând.

Eu mă sculai încetișor, ca o pisică, și îngenuncheai la patul ei. Încremenisem gândindu-mă că, dacă cineva mi-a trimis acea veste în vis, acel cineva trebuie să fie undeva și, de mă voi grăbi, voi întâlni pe soră-mea. Gândurile mele se rupseră de-un ululuit care ieșea de sub cerceaful moartei. Sării în picioare. Mă plecai spre dânsa. Un zgomot de scânduri. Tresării. Iubita mea se îndoi puțin de mijloc, și mâna dreaptă a ei rupse panglica care o lega de cea stângă și-i alunecă pe coaste. Vrusei să strig: „Mamă, scoală-te, e vie!” Imposibil.

În spatele meu auzii niște hârjiituri pe geamuri. Mă întorsei spre ferestre. Ceva negru aluneca de-a lungul geamurilor, cădea și iarăși se ridica. Casa mi se învârti sub picioare. O amețeală îmi luă vederea și căzui mototol la pământ.

Nu știu peste câte zile m-am deșteptat. Soră-mea, care mă purta în cârcă, care îmi dădea cele dintâi vișine pârguite, care nu mă lăsa să plâng niciodată, pierise dintre noi. Zadarnic îmi spuneau ceilalți că în noaptea aceea cățelul intrase sub pat, că o scândură rău așezată căzuse, că pisica, cu pisoii mici, dase să intre în casă cu un șoarece. Acel alai jalnic, de hârjiituri, de zgomote și

ulului ei în jurul moartei, care mișcase mâna dreaptă, nu-mi ieșea din minte.

Căzu și tata bolnav de junghi. Zăcea în patul de lângă sobă, și eu tremuram de friguri în patul cel mare. Ceilalți stropoleau pe-afară triști, și vai de mâncarea și odihna lor!

Tata începu să sufle greu. Îmi făcu semn să m-apropii de el.

Eu ieșii de sub cojoacă și mă lungii lângă dânsul. Mă îmbrățișă și, când eu îi zisei: „Tată, mă doare”, el mă sărută pe frunte și târziu își dezlipi buzele de pe fruntea mea. Mă încinse căldura.

Ochii mă usturau. Picioarele nu mi se astâmpărau, căutând 124 răcoarea. Degetele m-ar fi fript dacă s-ar fi alăturat. Și tocmai când ațipii simții o mână rece care mi se înfige în spinare. Auzii bine un „ah!” năbușit. Cercai să fug din pat și rămăsei spânzurat în mâna tatei, țeapănă și încleștată în spatele cămășii mele.

În acea zvrăcolire, un fulger îmi trecu prin minte: „Desigur, și tata a murit, și Bălaia va muri. Mi s-a izbândit visuL. Întocmai!”

Cu soră-mea se dusesse mângâierea, cu tata cântecele, cu Bălaia dragostea.

Mă întremasem.

Luna lui iulie era caldă și veselă. Singura soră ce-mi mai rămăsese, ai cărei ochi nu erau verzi, mi-aduse căpșune și ducheze albe. Mă trezeam ca dintr-un somn lung. Nu-mi rămăsese din toate nefericirile decât un fel de amintire pierdută în mintea mea ca într-o negura adâncă.

— De ce nu mai cântă tata?

— A murit, răspunse ea, ridicându-mi părul de pe ochi și netezindu-mă pe obraji.

— Dar Colia? Mi-e dor de dânsa.

— S-a dus Colia, biată Colie?

— Dar Bălaia? N-am văzut-o de-atâta vreme!

— Bălaia? Nu se știe nimic de dânsa. Trăia din ușă în ușă.

Unii spun că a murit și-a îngropat-o popa pe seama bisericii.

Atunci mi se păru că mă aflu în pustii locuri: nemărginire, muțenie, cer albastru. Și mi-era dor, și n-aveam cui să spun dorul.

Începui să plâng. Viața mi se stinsese cu izbândirea visului de care mi-adusei aminte.”

Trubadurul stătu neclintit în picioare. Buza de jos îi tremura.

Clipea des, ca și cum ar fi voit să alunge niște vedenii.

— Destul, îi zise unul din noi. Ne-ai obosit. Culcă-te jos.

Odihnește-te. Ce te uiți așa? Nu e nimic. Nu vezi nimic decât cerul limpede.

— Ba văd! răspunse Trubadurul.

Ochii i se desfăcură mari și tulburi, gura i se deschise larg.

Pieptul i se umflă.

— Ba văd! Văd bine ceea ce voi nu puteți vedea! Fata de la disecție era BălaiA. Albă și recE. Pe masa de marmură.

— Nu putea fi ea. Ți s-a spus de mult că a murit.

— Nu, nu, se făcuse nevăzută. O fi înșelat-o cinevA. A furatO. Era sărmană de părinți. Numărul două nu m-a înșelat.

Visasem că murise treI. Au murit numai doi. E un număr fatal.

Când întâlnesc un chip ciudat, pentru întâiași dată, ori pe ce uliță m-aș duce, până seara, trebuie să-l întâlnesc a doua oară.

Când oi râde într-o zi, e cu neputință, în aceeași zi, să nu râd a doua oară, deși foarte rar mi se întâmplă să râd. Odată mi s-a spus de un domn cu dinți frumoși că are dinți falși; de altul, că înșeală la cărți; de nu știu cine, că se însoară a treia oară; de un ministru, că se îmbată, și de un avocat, că face testamentele muribunzilor așa ca să le moștenească întreaga avere. Până seara,

în aceeași zi, mi s-a vorbit despre alții întocmai ca de cei dintâi.

Credeam – adăugă Trubadurul – că la disecție am întâlnit o a treia ființă care să semene cu soră-mea și cu Bălaia. M-am înșelat.

Și de astă dată două a bătut pe trei. Bălaia era pe masa de marmură.

Am cercetat în catastivele bisericii, am citit pe toate crucile.

Numele ei lipsea. A răpit-o cineva, și nimeni nu s-a îngrijit de dânsa: o belea mai puțin la ușă, o îmbucătură de pâine câștigată!

Oamenii sunt fără inimă. Câini! Hoți! Stârvuri! Nu mai sunt oameni! Cultura i-a ucis!

— Nu ai destule dovezi. De unde știi?

— Era ea. Era ea! răspunse Trubadurul, amestecându-și vorbele cu râsul. Era ea! I-am deschis ochii. Erau verzi ca ai ei.

În cel drept avea o pată galbenă pe irisi. Ca și dânsa. În stânga sânelui, desfăcut la vederea tuturor elevilor, avea o mură neagră. Ca și ea. Nu puteau fi trei în lume ca ele! Soră-mea avea aceleași semne.

— Trebuia să afli de unde fusese adus cadavrul.

— Oh, am aflat! răcni Trubadurul parcă l-ar fi înjunghiat cineva.

Ah, tăceți! Am aflat! Nu mai există oameni! Lumea s-a prefăcut într-o mocirlă în care numai porcii se răsfață! Mă

126 îneacă acel miros al morții, ranced, greu. Și odinioară mirosea a flori de câmp.

Ochii i se supseră. Picioarele i se tăiară de la genunchi. Îl luarăm de subțiori. Mâinile îi căzură moi, legănându-i-se din umeri. Capul i se dete pe spate, clătinându-se ca și cum ar fi fost un ghem legat c-o sfoară cu care te-ai juca.

Îl întinserăm pe iarbă. Îl dezbrăcarăm și începurăm a-l freca pe mâini și pe picioare cu rom amestecat cu vin.

Când se deșteptă, fața-i era albă-vineție, ochii stinși și degetele mâinilor îi tremurau. Sughită. Își trecu mâna pe frunte. Ceru un pahar cu apă. Privi împrejur. Și, ca și cum și-ar fi adus aminte, din fundul unui veac, ne zise liniștit:

— Nu e nimic, dragii mei, nu face nimic. Știința voastră va dezlega toate. Aș vrea să mă culc. Cred că acum voi dormi bine.

Cum își plecă capul, adormi. Înaintea noastră stau merindele risipite. Ne ajunsese foamea, dar nimeni nu îndrăzni să ia vreo îmbucătură.

Priveam, tăceam, ne gândeam. Analistul clipea des; scepticul ridica din umeri; al treilea se uitase c-o mână pe frunte; eu închisesem ochii și pufăiam dintr-o țigaretă stinsă.

Se deșteptă tocmai când soarele aluneca pe după frunzișul pădurii.

Ceru să mănânce. Îi păru rău că din cauza lui noi răbdaserăm de foame. O privighetoare își piruia povestea ei neisprăvită. Prin pădurea deasă străbăteau săgeți de lumină.

— Să ne întoarcem, zise Trubadurul liniștit. Voi credeți în viața viitoare?

— Aș! fleacuri.

— Va veni o viață eternă și perfectă peste câteva miliarde de ani.

— Altă prostie! Când se va stinge soarele, așteaptă tu mult și bine o viață eternă și perfectă.

— Soarele nu arde ca să se mistuie vreodată. E o nerozie științifică că soarele ar fi un colos înflăcărat. Căldura și lumina e rezultatul sferei de eter care îl înconjoară. Eterul condensat a 127 produs tot ce există, materie, plante, animale, și tot din el, vibrând veșnic, va izvorî o viață veșnică și perfectă.

— Eu, zise Trubadurul, n-aș dori o altă viață, chiar dacă ar fi eternă și perfectă, decât numai o clipă. Ce mult doresc să le mai văd o dată!

— De unde știi că n-ai să le vezi? Lumea este un șir nesfârșit de fenomene, și oamenii, descoperind legile la care ele se supun imediat și vremelnic, cred că au isprăvit cu misterele naturii.

Cine știe dacă n-o să vă întâlniți!

— Se poate; dar aș dori să am conștiință că ne-am întâlnit. Să știu cine au fost ele și cine am fost eu. Altfel, la ce mi-ar folosi reînvierea cu o conștiință străină de cea de azi?

Așa, lăsându-se în voia vorbei, ajunserăm la capul podului.

După părerea tuturor, eu trebuia să dorm cu Trubadurul, acasă la el, căci cu nici un preț n-ar fi voit să se culce aiurea. Toți îmi șoptiră că n-ar fi bine să-l las singur.

Se înserase când ajunserăm acasă. Luna se ridica la orizont cât o baniță și așa de roșie, că parcă ieșea dintr-un ocean de sânge. O cărăruie îngustă tăia grădina până-n fund.

Cum ne simți, câinele începu să hămăie, apoi se plecă la picioarele Trubadurului și, dând din coadă, chifni de bucurie. Câteva găini, culcate în corcodușul din fața casei, trezite din somn, se mutară pe picioare, ploconind capetele în sus și în jos. Intrarăm în casă.

Aprinse două lumânări. Cărțile erau răvășite pe scaune, pe masă și pe patul de lângă sobă. Păianjeni își întinseseră pânzele, ca niște dantele străvezii și prăfuite, în unghiurile tavanului de

scânduri. De grinda groasă din mijlocul tavanului atârna un crâmpei de ață, pătat de muște, de care odinioară atârnau halvița la lăsatul-secului.

— Am rămas singur, îngână încet Trubadurul, aruncându-și pălăria în firida sobei. Am rămas singur, și am fost mulți. Toate lucrurile din casă îmi fac rău, și totuși, nu m-aș muta nici într-un palat. Dacă n-aș fi mâhnit și torturat, ce aș putea fi eu pe lume?

Deschisei gura ca să-l întorc din aceste gânduri, dar, mai înainte de-a slozni vreun cuvânt, el îmi zise repede:

— Ai dreptate! Ai dreptate! Ce-a fost s-a dus, ce va mai fi o să se ducă. Fii pe pace. N-ai venit degeaba. Am să-ți cânt o romanță pe care am scris-o ieri noapte.

Își desprinse vioara din cui. Încercă coardele și începu să cânte.

Atacând repede coarda subțire cu o migală de sunete ascuțite, trecu printr-o gamă pripită pe cea din urmă coardă. Arcușul lui scotea niște vaiete care se asemănau cu jalea omenească. Începu un duo pe coarda a treia ș-a patra, prelung, naiv, sfârșind cu o vijelie pătimașă, ca să-și reia iarăși ideea sa pe prima coardă într-un șir de note tremurătoare, calde, aci vesele, aci triste, neconținut puternice și sigure.

De după sobă scoaseră capetele trei pisoii mici, care se clătinau pe picioare. Cu ochii țintă, albaștri și sticloși, priviră fermecați și se retraseră în fund, și iarăși apărură, ca și cum capetele lor rotunde erau legate împreună. Unul din ei pâhăi și începu să miște capul după arcușul care aluneca pe coardele viorii.

Deodată se-auzi un plesnet sec. Căzuse călușul, prididit de brațul nervos al Trubadurului. Pisoii se ascunseră în culcușul lor.

— Nu mai cânt, zise trist Trubadurul, mi-e frică să nu cadă călușul a doua oară. Ah! numărul două!

Dormiserăm un somn. Pe la miezul nopții, mă trezi o târâitură de pași.

Deschisei ochii și înghețai văzând pe Trubadur. Se furișase de lângă mine și se încerca a-și potrivi călușul la vioară. Luna lumina odaia așa de bine, parcă s-ar fi revărsat de ziuă. Trubadurul era în cămașa de noapte. Cu ochii închiși, își potrivi călușul. Luă arcușul din cui; deschise o cutioară mică; își frecă

arcușul cu sacâz; trase zăvorul ușii și ieși liniștit cu picioarele goale.

— E somnambul, bietul Trubadur!

Îmi auzii tâcâitul inimii.

Sării din pat și-l urmării, neîndrăznind să-l deștept, de teamă să nu moară de spaimă.

El, după ce trecu pragul tinzii, se îndreptă spre fundul grădinii, încercând coardele cu degetul. Ocoli tăietorul din bătătură; păși peste niște ostrețe, ușurel, ca să nu se taie, și apucă pe cărăruia îngustă. Când ajunse la dudul bătrân, își acordă vioara. M-appropiai de dânsul. Era cu ochii închiși.

Fața – albă ca varul.

Tremuram de frică. Nu știam ce să fac. El își atârnă vioara și arcușul de degetul cel mic și, cu o ușurință nemaipomenită, se agăță de primele ramuri, se îndoii de mijloc, rezemându-se în picioare, și începu să se suie printre crăcile groase ale dudului.

Voi să strig: „Destul! o să cazi! dă-te jos!” Frica îmi luase limba.

Când se apropie de vârf, încercă cu mâinile cele din urmă ramuri, ceva mai groase ca degetul, și, punând piciorul pe ele, se înălță deasupra dudului ca o statuie alburie clătinată de mlădierea ramurilor. Ridică capul spre luna care strălucea deasupra lumii.

Era tot cu ochii închiși. Înmărmurisem, cu gura căscată și cu brațele întinse spre el.

Trubadurul aduse vioara sub bărbie și începu o furie de sunete în tăcerea adâncă a nopții. Eram hotărât să-i strig: „Destul!

Destul!” Două coarde îi plesniră una după alta și călușul trosni sinistru. Trubadurul tresări și ridică vioara în sus. O fantomă se încerca a pluti în văzduh. Deschise ochii; se trezi, se clătină pe picioare, își pierdu cumpătul și, țipând disperat, se prăvăli din vârful dudului.

Răbufni de pământ, la picioarele mele, scăldat în sânge, cu capul zdrobit.

Mă plecai. Mi se păruse că dându-și sufletul șoptise. „Ah! Numărul două”.

În învălmășeala de cărți și de note, i-am găsit testamentul olograf, scris și subscris cât se poate de deslușit. Ne ruga: „Să se vândă toate lucrurile din casă, între altele, o pereche

130 de paftale turnate în argint și un chilim vechi și frumos ales. Să se dărâme casa.

Să se răsădească pomi peste tot locul, păstrându-se poteca care duce la dudul bătrân din fundul grădinii.

Pe mine să mă îngroape în stufăria de vișini, la rădăcina unui piersic rătăcit printre ei; florile de piersic sunt cele mai frumoase, iar fructele au cel mai răcoritor gust. Acolo se află un mormânt adânc săpat. E mormântul Bălaiei.

Veți săpa până veți da de un coșciug larg, căptușit cu plumb; să mă lungiți binișor lângă dânsa, ochi în ochi, gură în gură, să pară că suntem vii, ca odinioară.

Veți țintui în piroane groase pleopa coșciugului, ca nu cumva broaștele să ne tulbure liniștea și să ne păteze trupurile.

Viermii care se vor naște din noi se vor iubi.

Pe mormânt veți răsădi merișor.

Prima fată cu ochii verzi a oricărui dintre amicii mei E. A.

A. Și B. Va moșteni grădina mea.

Amicii mei de mai sus, pe care totdeauna i-am iubit, vor fi executorii acestui testament și vor publica, când vor voi ei, memoriile mele, scrise de mâna mea. Aceste memorii se găsesc în chichița lăzii de sub icoane.

P. S. Vioara să mi se puie sub căpătâi.”

Executorii testamentari au împlinit o parte din dorințele bietului Trubadur. Grădina în care se odihnește el este cea mai frumoasă din Olteni. Pe mormânt i-am ridicat un bloc de marmură în formă de piramidă.

Până acum n-a avut nici o moștenitoare. Pozitivistul are un copil mic cu ochii verzi, căruia îi zicem „micul inginer”, dar e băiat, nu e fată.

Ne-a făgăduit însă că în curând ne va răpi scumpa noastră grădină.

DIN MEMORIILE TRUBADURULUI S-a dus greutatea întunericului care învăluia toată încăperea lumii. Parcă vântul a desfundat și-a risipit negura din rețeaua copacilor.

Soarele și-a deschis la răsărit apărătoarea sa năprasnică, roșie ca para focului, aurie, violetă, albastră și, pe la mijlocul cerului, ca o jumătate de roată verzurie.

Desfășurați pe cer, cu închipuirea, o coadă de păun, înfiptă cu rădăcina în pământ, și prelunghiți-i penele cu lumini metalice până la înălțimea amiezii, și totuși n-o să simțiți acea frumusețe fără de pereche a unui răsărit de soare. Nu vă rămâne decât să vă scuturați trupul de trândăvia încropită a patului, să crăpați ochii voștri cârpiți de somn și, deșteptându-vă simțurile greoaie cu apă proaspătă și rece, să priviți fără a vă sătura ceea ce omul nu poate nici descrie, nici zugrăvi cu fețe mincinoase pe o pânză moartă.

Arta împruținează natura. Arta e născocită pentru cei ce aud și văd pe sfert din câte natura le desfășură înaintea lor. Tot ce creează omul e o sărăcie vicleană a realității. Câteva însușiri mari ale unei pajiști, ale unui suflet, ale unui trup scos din marmură, câteva însușiri care domnesc pe deasupra celorlalte și pe care artiștii le schilodesc mărimdu-le și le morfolesc potrivit-le cu puterea simțurilor oricărui nesimțitor. Iacă arta. Marile genii au simțit în toată viața lor o durere fără repaos în fața naturii.

Ei, care pătrund adânc tainele culorilor, ale sunetelor, ale formelor și ale simțirilor și rămân departe de ceea ce vor să se apropie, de câte ori n-au reînceput iarăși și iarăși același subiect, aceeași inimă muncită, aceeași ochi vii, feluriți în clipire, în lumină, în umbră și în expresie, același trup perfect ale cărui linii, moi și pătimase, se împletesc cu atâta noroc și cumpănire, că marmura nu le poate fura decât pe sfert de sfert din adevărata lor căldură!

De câte ori n-au rupt volume întregi, n-au spart pânze enorme și n-au aruncat cu dalta în fața Venerei lor, albă, netedă și moartă!

Cine-ar putea să puie pe pânză toată gama verdelui care începe cu nota sură a spicului când bate în galben, apoi se schimbă în curatul verde de smarald al crețului proaspăt de stejar și sfârșește cu verdele sever și sănătos al nucului? Cine poate să păteze,

norocos ca natura, o privești, cu umbrele norilor, cu apele închise pe care le aruncă foaie pe foaie? Cine poate da toată adâncimea unei perspective? Cine poate să-și scalde un copaci măcar în atâta aer în care îl crește, îl înverzește, îl înflorește și-l încarcă cu rod nevăzutele puteri ale naturii? Cine poate să puie sub pielița străvezie a unui trup tânăr acel rumen al sângelui, care tremură, licărește, aleargă și se schimbă după cum vei ridica perdeaua de la geamurile camerei tale? Cine poate săpa în piatră un mușchi încât să vezi într-însul o forță care se odihnește? Ferice de acela care se îmbată de mărimea și frumusețea acelor ce veșnic trăiesc și se răsfață în aplauzele mulțimii, fără a simți depărtarea de la ceea ce a făcut până la ceea ce vroia și trebuia să facă.

Ah! dar ce nenorocire blândă pentru mine, care, înfiorat de soartă de-a nu fi înțeles de lume, mai găsesc prieteni buni și drepti ca să mă smulgă din lumina îngustă, zgomotoasă și spălăcită a orașelor! Acele case mari, greoaie, încărcate și schiloade, care împeticează albastrul cerului, acele ulițe strâmte, gloduroase și murdare, care îți împuie urechile cu uruiala și-ți îngreșează nasul cu duhoarea, acele câduri de oameni ce-ți amesc capul și-ți scârbesc sufletul cu același spirit trezit, cu aceeași goliciune de minte, au pierit în afundișul poștilor. Capitala mi-apare ca un tablou prost, pe care-l pot întoarce, după plac, cu fața la perete.

Aici cerul e limpede, străveziu, cald: o jumătate de sferă, fără pic de nori, pe a cărei rază poți să-ți plimbi gândul o eternitate.

Soarele, din creștetul cerului, își revarsă pulberea strălucitoare; inundă văzduhul cu o lumină care își rotește fâșiile în jurul unei tipsii de foc, și se albește, și se îmbunează când se împrăstie pe netezișul câmpiilor.

Cât de bine e să mergi în neștirea pasului! Într-o fâneață ca aceasta, moale, înaltă și cernută pe deasupra cu flori de nenumărate fețe, aș colinda o viață întregă, fără a mai odihni. Ce miros plăcut, care îți umple pieptul! Ai voi să-l sorbi, și te îmbată, te farmecă, te pătrunde, te atrage, și deslușit nu știi cu ce se aseamănă aceste miresme care îți fericesc creierul până în fundul lui. Un miros sănătos, un amestec de faguri de miere, de oțet de

trandafiri, de smirnă, de chihlimbar, de azimă caldă; un vârtej de aburi, aromatici și nevăzuți, plutește, se leagănă, se amestecă și se împrășteie pe deasupra acestui covor înflorit. Culeg buchete și le arunc. Din ce în ce, mai colo, mai colo, mai departe, florile îmi par și mai frumoase.

Floarea-Păștelui strălucește ca o pajeră de alamă lustruită.

Bursuceii fumurii și împufați, graminelele orbotate pe firișoare ca acele, lăpușul, ochi rotund cu genele galbene, sângele-voinicului, roșu-foc, se amestecă cu sulfina naltă, fragedă și mirositoare, cu pupezelele mărunte și conabii, cu ochiul-șarpelui ca o pâlnie civită, cu măselarii năutii, cu jaleșul aspru și stânjeniu, și cu drăgaica stufoasă, fără foaie, parc-ar fi un pământuf muiat în gălbenuș de ou.

Nesfârșita simfonie a vietăților pe cine n-ar descânta a bine, cu glasurile ei, aci glumețe, aci triste, când repezi, când prelungi, și piuitoare, și grave, și migălite, și otova? Acum, o clipă, au tăcut cu toatele. Un maestru nevăzut ține deasupra lor vergeaua neclintită. O pitpalacă și-a repezit glasul de două ori. Un vuiet a mii de instrumente dezleagă somnul tăcerii. Deasupra bâzâitului întins – o ceartă veselă, o ciripeală ascuțită, dedesubtul lui – o bombăneală melancolică, și în acest „trio”, plin și statornic, privighetorile, ca niște piculine, își piruie, la timp, melodia lor întreită de fluieratul gros al filomelelor și de chirăitul uscat al greierilor de câmp.

Ce felurimi de glasuri și de fraze, ce deosebiri de simțire și de expresie, ce veselie și ce jale, ce instrumente vii și bizare, și 134 totuși, în acest haos simfonic, ce frumoasă și ce profundă legendă nu-și cântă veșnica natură!

Această simfonie, blândă și măreață, s-a speriat de un țipăt dureros, ascuțit, disperat: țipătul vieții care se stinge. Desigur, șarpele, lacom și nemilos, sugă din vreo nefericită de broască moale și motoloagă. Păsările zboară încotro apucă. Doar surdele lăcuste mai bâzâie.

În adevăr, visele mele și-aici sunt chinuite.

Nicăieri nu pot să-mi adorm dezgustul. Pretutindeni e aceeași luptă vicleană, neîndurată, sângeroasă, în care numai forța oarbă a fălcilor izbutește.

În pletele acestui fân mătăsos, se muncesc aceleași patimi, mici și crude ca și în omenire, aceleași vicii, aceeași dobitoacie nesimțitoare, aceleași virtuți înfrânte, aceeași dragoste și ură, aceeași necinste triumfătoare, aceeași sărăcie artistică, aceeași burghezie grasă, voinică și bogată. Mari și mici, cinstiți și necinstiți, răi și buni, pasionați și indiferenți, voinici și plăpânzi, darnici și zgârciți, târători și mândri, înșelători și sinceri, de tot felul, de toată mâna, se găsesc în acest paradis amăgitor.

Turturica și privighetoarea, patimă caldă și artă rece, curată, pompoasă și divină; furnicile strâng, economisesc ca băcanii, bob cu bob, firimitură cu firimitură; greierii, lăutari fără de talent, îngheață de frig și de sărăcie; brotăceii se sparg la cântec ca niște poeți zgomotoși și fără minte; lăcustele, cobzari de cârciumă; pitpalacul, hoinar cosmopolit; broasca se reazemă pe picioarele-i strâmbe și-și răsfrânge gușa și burta cleioasă și, privind dobitocește, cu ochii pe jumătate închiși, seamănă cu un moșier gros, cu ceafa și cu pânțele revărsate; șoarecii sunt niște hoți fricoși; boii-popii, popor tihnit, peste care toată lumea calcă; sobolul, dobitoc liniștit, nu vrea să știe de ce se petrece dincolo de mușuroiul lui; șerpii se târăsc, farmecă cu privirea și sug cu o sete nepotolită sângele altora; fluturii, niște secături cochete care, fără a iubi pe nimenea, zboară cotiș din floare în floare; găinușele și licuricii, craidoni de noapte, își colindă felinarele și serenadele lor vechi și nevinovate.

Și în aceste popoare – atât de fericite după aparență – câte lupte, câte nedreptăți, câtă durere și câte pungășii, ziua, la lumina soarelui, sub ochii tuturor nu se întâmplă, fără ca vreo ființă veșnică și sfântă să puie capăt răului care izbutește! Se fură îmbucătura din gura celui slab, se strică cuiburile, se mănâncă ouăle și puii, se bat până la sânge, se robesc, și nelegiuirile și crimele se petrec fără frică de lege și de Dumnezeu. Un gușter face douăzeci de omoruri pe zi; o furnică fură și robește pe bieții purici de iarbă; o vulpe strivește la fiece pas trei-patru gănganii.

Și câte soții nu sunt părăsite într-un chip rușinos! Câți nevinovați înșelați! Câte zavistii! Câtă ură! Câte talente ucise! Și câți neghiobi în fruntea bucatelor!

Aceste partide, ori aceste noroade, se mișcă, se ațâță, se-nșeală, seucid și-și duc viața într-o luptă egoistă și înțestată. Și când șarpele, aprins de focul soarelui, se repede fășând și culcând la pământ paiele de fân, vietățile se împrăstie ca puii de potârniche, și multe din ele își dau sufletul de spaimă. Trece cel mare, cel brutal, cel prost, dar cel mai tare. Cum n-o să înspăimânte pe-atâția lași, slăbănogi și fără de caracter?

Câtă asemănare între oameni și micile dobitoace!

Și cât de ipocrit nu-și ascunde natura, sub velințe de flori, nemerniciile și crimele ei!

Aceste gânduri mă obosesc. Culorile vii și fermecătoare, mirosurile fără de seamăn de plăcute sunt niște nerușinate momeli cu care natura atrage și azvârle în luptă turmele de vietăți pătimase și proaste.

Să caut liniștea sub pluta bătrână. La umbra acestei namile, asurzit de orăcăitul broaștelor din mlaștină, să-mi aud numai gândul, să uit această poftă nestăpânită de bine și de armonie universală. Nebunii pe care cel sătul le găsește fără a le căuta, iar cel flămând le caută fără a le găsi.

Așa e. E atât de bine și de aromitor pe iarbă verde, la umbră deasă. Vântul care fășâie, basm vechi și lung, prin frunzișul tremurător al plutei, te pune pe gânduri și te dezmiardă, parcă 136 ar fi o bătrână care te leagănă și-ți cântă, și-ți șterge broboanele de pe frunte, și te apără de zăduf și de singurătate.

Lungit cu fața la cer, cuprins de liniștea senină de sus, gândurile încep să-mi tresară în creier și se înmulțesc, se înșiruie ca un cârd înalt de cocori și se duc, pe alte tărâmurii, peste nouă mări și nouă țări.

De unde-or fi venind toate câte au venit? Și unde or fi curgând ca să se întoarcă iarăși cu alte chipuri, dar cu aceeași materie?

Puterea nevăzută, care seamănă dragoste și ură printre firimiturile ce se unesc și se prigonesc pentru a face și a desface viața, o fi știind ea de ea, cine e și cât poate?

Ideile sunt copilărești, zadarnice și urâte. De câte ori nu râd de mine cei doi frați, bunii mei prieteni, și mai ales sora lor, când mă prind cu asemenea gânduri! Și-apoi de ce atâta mânie? Câte jucării frumoase nu face natura; câte lupte nobile nu ațâță; ba uneori pregătește izbândă și triumf chiar și binelui. Pentru ce i-aș cere mai mult? Urât și murdar e pământul când plouă; și natura e atât de meșteră, încât cerne, frământă, dospește și plămădește și toarnă ce era urât și murdar într-un calâp frumos și curat. Din noroi – floare.

Când, văzând o adevărată femeie, frumoasă, blândă, caldă în mângâieri și care să nu creadă că un obraz frumos și un creier tâmpit fac mai mult decât o minte înaltă ș-o față urâtă. Cine a văzut o astfel de minune și n-a iertat tot oarbei naturi?

Ah! dacă eu aș fi întâlnit în calea mea pustie pe aceea care să nu râdă când eu oftez, care să nu se strâmbe când eu visez, care să mă întrebe ce am când lacrimile mi se rostogolesc pe obraji.

Cine știe, poate că și eu aș fi izbutit să am o viață mai omenească, să fiu un om mai cu dorință și înțeles de viață.

Dacă ea, al cărei păr ar cădea în inele de fum pe umerii săi plăpânzi și albi, ai cărei ochi ar fi ca cicoarea de albaștri și de mirați, a cărei mână mică și moale mi-ar mângâia mâna mea aspră, al cărei glas mi-ar răsuna în fundul creierului ca o muzică cântată numai mie, dacă ea, a cărei ființă n-o cunosc și al cărei 137 nume nu-l știu, ar fi aci, lângă mine, aș uita poate toată durerea, aș înfrânge toată revolta și ascuțimea nervilor mei și aș adormi fără alt vis decât chipul ei, fără alt dor decât, curând, curând, curând, să mă deștept ca iarăși s-o văd, și iarăși s-o mângâi, și iarăși s-o îmbrățișez. Ar sta aci pe iarbă. M-ar privi și, fără să mă uit la dansa, aș simți pe mine două mărgele albastre și calde care mi-ar furnica tot trupul. Și când aș pleca capul pe genunchiul ei cu miros de mușețel, ce bine i-aș vorbi și ce ciudat și dulce mi-ar răspunde.

Vântul șuieră, și ea parcă-mi vorbește.

— Iubita mea, tu ești lângă mine.

— Te legăn, ca s-adormi.

— Iubita mea, a ta e mâna pe care o sărut și nu mă satur?

— Te mângâi, ca să nu visezi de rău.

— Iubita mea, fânul și-a plecat florile cu mirosurile lor pe fața mea, ori vântul ți-a adiat inelele ușurele ale părului tău?

— Mă plecai spre tine; credeam că dormi; voiam să te sărut.

— Iubita mea, tu, când vorbești, îmi cânti; când mă atingi, tresar, și când tresar, simt o căldură fericită care se revarsă în mine; tu, când mă privești, îmi luminezi mintea și-mi aprinzi inima; tu, când mă cerți, mă mângâi; tu, când mă săruți, mă faci să cred în vise. Iubita mea, vorbește-mi, dă-mi mâna, privește-mă, ceartă-mă și sărută-mă totdeauna.

— Adormi, adormi, căci până ce voi avea sânge cald în buzele mele și lumini vii în ochii mei, ochii și buzele sunt ale tale.

Așa de puternică fu această închipuire și eu așa de lacom și de prost! Pentru ce dorii să-i strâng mâna moale și să-i sorb buzele ei atât de bune? De ce mi se stinse închipuirea de o clipă?

Și m-am trezit cu iarbă-n mâini și cu pământ pe buze.

O clipă de fericire mincinoasă, stinsă într-o clipă, e o nefericire cu mult mai mare și mai adâncă ca toate durerile văicărite în gura mare pe la răspântii.

Vai! cât pierde omul într-o iluzie! Pentru ce atâtea intrigi, atâtea scrisori pierdute, atâtea taine dezvelite, atâtea gimnastică

138 de fălci, când adevărata tragedie sufletul cel mare o poartă în el, deștept și dormind, și pe care cu cât o poartă mai liniștit în pustiul lumii, cu atât se ucide mai încet, mai dureros și mai sigur.

M-am deșteptat.

Aud iarăși marele concert al naturii. Câmpul ei, cu pânze urzite în verde și plouate cu flori albe, galbene, roșii și albastre, iarăși mi se desfășură în valuri mișcătoare. Dar mi-e silă de această natură, care nu se primenește decât prin lupte și prin crime.

Dacă aș adormi, m-aș întrema.

Ziua, închizând ochii, te afunzi într-o noapte roșie, care joacă împrejurul tău și își scânteiază buchetele de artificii violete și albastre. Câteodată te înspăimânți văzându-ți ochii afară din tine, ca două cercuri vinete în două inele galbene.

Dacă învârtești ochii pe sub pleoape, către rădăcina nasului, simți un fel de apăsare sub frunte, o greutate între sprâncene și un curent amețitor în tot capul. Obrajii ți se liniștesc a somn.

Măinile amorteșc; trupul cade în piroteală. Gândurile se împuținează; se reduc la câteva noțiuni; dau să se limpezească iarăși, și mai rău se tulbură. Negura care a îmbrobodit vederea se varsă în creier. Cel din urmă gând e ca flacăra unei feștile fără untdelemn: zvâcnește, se ridică, se îneacă și se stinge.

Unde-oi fi? Mi se pare că dorm la umbra plutei. Mi-e frică să mă deștept. Mi-e frică să crăp ochii. Mi se pare că cineva mă ține de mână. Inima mi se bate. Cine e lângă mine? Mâna aceasta care m-atinge e caldă, moale și parfumată. Nu pot să mai rabd această nouă glumă, pe care n-o văd, dar o simt cu mult mai bine decât pe cea dintâi.

— Cine ești?

Mă deșteptai; sărisem în genunchi; și obrajii mi-ardeau de rușine. Sora amicilor mei era lângă mine. Mi-era ciudă ca să mă vadă speriat, așa, în neștire, mie, căruia de nimic nu-mi este frică cu adevărat.

— Îmi pare rău că n-am putut să te deștept mai binișor. Te-ai speriat? Mi-era milă de tine. Desigur că visai ceva trist, căci plângeai în somn și buzele îți tremurau.

— Nu visam nimic.

— Nu se poate. De ce plângeai?

— Mă mir și eu.

— Nu se poate.

Era o fată bună, dintr-o familie mare. Era brună, cu părul lustruit și creț ca o piele de astrahan, cu ochii mici și pătrunzători, parcă înfigea în tine două vergele aprinse când te privea. Ne certam neconținut, și totuși, neconținut rămâneam buni și adevărați prieteni.

— Nu se poate, repetă ea, te-ai gândit la ceva înainte de-a adormi.

— La nimic, îngânai eu, aruncându-mi privirea obosită pe deasupra clădăriei de flori.

— Nu se poate. Te-am căutat cu toții în toate părțile. Te-ai făcut nevăzut din revărsatul zorilor. Nici apă, nici mâncare până acum,

la patru ceasuri. Și dormeai azvârlit pe iarbă. Ești un „trubadur” nesuferit. Spune-mii: ce ai? Mi-ai fâgăduit.

— Când n-oi mai fi, ți-oi spune.

— Eu vreau acum.

— Și eu nu vreau.

— Uf!

— Uf!

Când o văzui că pleacă mâniată, o strigai, căindu-mă de răutatea mea, căci era violentă generoasă și buna mea prietenă.

— Stai, c-am să-ți spun tot, deși bine nu știu ce. Și e mult, mult, nesfârșit de mult.

— Spune-mi, răspuse ea, întorcându-se mulțumită.

— Nu acum; mi-e foame și mi-e sete.

Mă luă de braț și, fără a-mi spune vreo vorbă, mă duse acasă.

Ea îmi puse masa. Ea îmi turnă vin și apă într-un pahar mare și subțire. Ea îmi dăde cafeaua. Ea mi-aduse o țigară. Îmi venea să râd. Cu câtă bunătate mă servea ea, căreia i s-ar fi convenit zece 140 servitori ca mine. Îmi venea să râd cu hohote, gândindu-mă că cine știe la ce destăinuiți se aștepta, pe când eu nu aveam să-i spun aproape nimic.

Ne-am așezat pe treptele pridvorului din curte. Soarele scăpăta, întinzând pe cer brâul roșu al apusului. Căinii se goneau.

Puii de curcă piuiău a culcare. Și în depărtare se-auzeau clopotele vitelor, care porniseră spre vatra satului.

— Acum trebuie să-mi spui ce ai. Ți s-a urât cu noi? Ți-e dor de București?

— Nu mi-e dor de nimeni. Nu pot suferi orașele. N-am nimic.

Sunt trist.

— Dacă n-ai nimic, cum de ești trist?

— Când ți-ar tăia cineva un deget, când ți-ar frânge un picior, te-ar dura și ai ști unde te doare; când ai pierde punga cu bani, ți-ar fi necaz; când nici nu te doare, nici ți-e necaz, dar te părăsește vreun gând plăcut, ori te înșeală vreo credință ascunsă de până mai ieri, atunci ești trist; când o durere se învechește și își pierde tăișul material, rămânând din ea numai un sentiment de amintire, atunci ești trist; când părăsești vatra unde ai crescut, și

din ea nu-ți mai rămâne decât imaginea ei, atunci ești trist; când ai iubit pe cineva, demult, demult, și ți se reîntoarce în minte numai un chip șters cu obraji, și gură, și ochi, și păr în aceeași culoare fumurie, atunci ești trist; când, după ce ți-ai îngropat iluziile, rând pe rând, una după alta, și vremea ți-a îngroșat inima, ți-amintești cum era de frumos înainte de primul doliu, iarăși ești trist; când, fără să ai nimic, deodată, o mișcare melancolică din natură îți deșteaptă umbrele trecutului, întocmai cum un copil care plânge face să zbârnâie coardele unui clavier, atunci ești trist. Nu trebuie să ți se întâmple nimic în prezent ca să fii trist, e de ajuns să-ți reamintești cele din trecut. Numai dobitoacele suferă, le doare, se întristează acum, acum, când văd carne ori fân și vor să mănânce, fără a se mai gândi la bătaia și nedreptățile de ieri. Și unii oameni simt tocmai ca dobitoacele; 141 sunt astăzi triști nu pentru că le-a murit muma lor ieri, ci pentru că n-au ce bea astăzi.

— Nu pricep. Ești un copil răsfățat.

— Da, sunt. M-a răsfățat durerea; m-au răsfățat lacrimile.

Întristarea se duce, și rămâne îndoiala.

— Trebuia să mai găsești ceva.

— Îndoiala e o luptă neîmpăcată și nesfârșită a omului cu el însuși. Lumea minte. Să minți și tu? Lumea înșeală. Să înșeli ori nu? Dacă înșeli, ești o bestie necinstită, dacă nu înșeli, mori sărac și nebăgat în seamă. Ce-o fi mai bine: să fii necinstit, încărcat de onoruri, ori să mori sărac și curat? Lumea fură, lumea e rea, lumea e intrigantă, lumea e indiferentă. Ce-o fi mai bine: cum s-ar cădea omului să fie, ori cum sunt ceilalți? Când la fiecă pas te-ai mâhnit, te-ai scârbit, te-ai înșelat, când în toate părțile vezi un obraz ș-o inimă prefăcută, un prost ridicat la ceruri, un hoț vânturând banii publici, o secătură înșelând mulțimea, un dascăl care nu știe să citească, și măgarii schimbați în lei, și cărbunele în luceafăr, și tonții în cugetători, și copiii în bătrâni, și bătrânii în nebuni, și cartoforii în miniștri, și când de toate îți dai seama bine, bine, până în fundul lor, îndoiala te cuprinde în brațele ei cu solzi reci, și sfârșești prin a nu ști ce-ar fi mai bine: măgar cu

samarul în spinare, ori om cu creierul în stomac? Dacă ții prea mult la viață, nu poți dori să simți și să înțelegi lumea pe deplin.

— Ce-ți pasă de lume?

— Îți pasă ei de tine. Nu e om cât de mic, cât de necunoscut, care, dacă ar cerca să-și trăiască zilele mai altfel decât ea, să nu fie arătat cu degetul și clevetit de toți nerozii.

— De oraș ești departe, nici fumul lui nu te atinge; în mijlocul naturii, pe care o admiri așa de mult când n-o vezi, pentru ce te gândești la atâtea prostii?

— Și natura e rea. M-a dezgustat cu fățărnicia ei. Aceleași vicii și crime în sânul ei ca și printre oameni. La rădăcina unei sulfine un furt, sub o cicoare un omor, și pretutindeni, sub velințele ei înflorite, ură neîmpăcată pe veci. După îndoială, dezgustul

142 vine fără să-l cauți. Și e veninul cel mai amar din câte-ți rod inima. Să vezi pe alții lăcomind să ajungă mari și tu să rămâi rece la toate boldurile vanității, rece la toate plăcerile și slăbiciunile vieții, și să nu sfâșii giulgiul dezgustului decât numai pentru plăceri sălbătice: pentru o călărie în goană întinsă, pentru călătorii nesfârșite și primejdioase, pentru nopți de vegheri. Oh! dezgustul te înmormântează de viu! Nimic nu vezi înaintea ochilor decât întunericul care te înghite.

Stelele și-aprindeau clipirile lor strălucitoare. Calea robilor alburea pe cerul liniștit. Vântul adia ușurel. Înarmuriseam, fără a mă gândi la nimic. Mi se părea că plutesc pe deasupra unei prăpăstii. Răsuflarea mi-o simțeam caldă, și în spate îmi șerpuiau firicele reci, care mă făceau să mă scutur din când în când.

— Ție nu ți-e bine, îmi zise blând prietena mea. Îmi pare rău că nu părăsești acele închipuiri torturante, care ți-au răpit sângele din obraji și viața din ochi.

— Nu sunt închipuiri. Văd, simt, înțeleg micimile lumii mai bine decât aș vedea, simți și înțelege un fir de iarbă.

— Păcat.

— Omul nu mai e decât un instrument orb al urâtului și al răului.

— Păcat, păcat de tine!

Și așa de adânc simții aceste cuvinte din urmă, încât, pe neașteptate, vederea mi se întunecă și boabe mari de lacrimi mi se rostogoliră de-a lungul obrazilor.

Toate nemulțumirile și impresiile dezgustătoare ale unui om trist, descurajat și sceptic colcăiră în creierul meu necumpănit.

Buna mea prietenă mă privea și, în privirea și tăcerea ei, ascundea bunătatea limpede și genială a străbunilor săi.

Mi-era frig și picam de oboseală și de somn. Ce n-aș fi dat să fiu lungit în pat! Ochii mi se închiseră. Simțurile mi se topiră, învălmășindu-se într-o piroteală aiurită. Măinile îmi căzură pe treptele de piatră ale scării. Capul mi se plecă pe genunchi. Realitatea mi se stinse, ca un ochi de mort care se închide.

A doua zi, moleșit, ca și cum atunci mă născusem, eram întins în pat.

Lângă pat, pe trei scaune, ei ședeau de vorbă și se uitau la mine îngrijorați.

— Boala e un bine, căci micșorează dezgustul, le zisei eu, și mă cutremurai când apropiai mâinile de trup. Multe zile am să fiu vesel până mi s-o întrema creierul meu, slăbit de friguri.

— Ai putea să sfârșești cu chinurile tale dacă nu te hotărăști să fii om ca toți oamenii, îmi răspunse unul din ei cu un glas supărat, dar mângâietor.

— Ce bine ar fi ca omul să fie liber, cel puțin să aibă libertatea de-a trăi ori nu. Credeți voi că în mine nu e robia specei?

Acea lașitate, acel dor de trai, de care natura are trebuință în jocurile ei și pe care le-a semănat în toate speciile de vietăți, le-a împlântat în fiecă individualitate. Dacă oricine ar putea să își puie capăt zilelor, lumea, cu toate dobitociile ei, s-ar duce pe copcă. Dar nu, în fața morții simțim suma lașității semenilor noștri. Voința ta nu mai e nimic pe lângă o voință inconștientă și stupidă și care, desigur, e în noi și nu e a noastră, este a tuturor, a lumii întregi, a naturii, care te leagă de viață cât timp are nevoie de tine în planurile ei. Eu nu mint când vă spun că mi s-a urât cu viața, dar nu i s-a urât ei cu mine, mării canalii, naturii!

— Începi o nouă viață. Uită toate mâhnirile.

— Natura uită, eu nu pot să uit. În țară la noi cartea pentru un om sărac este o nefericire, afară numai dacă nu ești prost, șiret și lingușitor, o bestie care a înșelat pe tată-său furându-i chipul de om. V-am spus. Voi, crescuți într-o familie mare, cinstită și glorioasă, aveți la ce ține și de ce trăi; un țăran necunoscut, nebăgat în seamă, aruncat într-o lume proastă și vicleană, sosind la banchetul vieții cu inima deschisă și fără nici o apărare, trebuie să fie de oțel ca să nu cadă. Și apoi, chiar lumea voastră, mare și frumoasă, s-a împușinat, s-a stricat, v-a trădat și-a uitat limba și legea pământului. Și voi, cei rari, cei generoși, cei drepți, cei 144 nobili, o să fiți sugrumați, ca mâine, chiar de ai voștri. Viitorul este al faliților.

— Și datoria ta este să cazi în luptă, iar nu afară din luptă.

— În adevăr, sunt unii răniți ușor, care mai pot pune mâna pe armă, dar alții sunt așa de adânc răniți, încât nu se mai pot ridica de la pământ. Nu-mi rămâne decât o singură nădejde: ceea ce nu poate lașitatea mea va putea gluma și veselia naturii. Ea își bate joc de durerea noastră. Toate dramele, pentru ea, sunt niște comedii, niște farse. Nu simțiți cu câtă plăcere își zice ea:

— Acest copil e frumos de pică și deștept cât zece: va muri la zece ani.

— Acest om e de geniu: va muri la treizeci de ani.

— Acest om e prost și grosolan: va ajunge ministru.

— Acest om, care-mi aude toate tainele sunetelor mele, va muri de surzenie și de dezgust.

— Acesta va muri de bucurie.

— Acestuia, rumen și voinic, i se va rupe o vână. Și Eschyle, marele tragedian al antichității, retras la casa sa din Sicilia, într-o zi se culcă într-o câmpie ca să se odihnească. Era chel. Pe deasupra lui trecu un vultur c-o broască țestoasă în gheare și, socotindui țeasta capului drept o piatră, dădu drumul broaștei să-și spargă țesturile, ca apoi s-o poată mânca. Broasca căzu drept pe frunte poetului. Și Eschyle, care dormea, adormi de veci. Astfel, glumele naturii fac ceea ce lașitatea noastră ne împiedică de-a face. Dar sunt obosit. Aș vrea să dorm.

Am rămas singur. Am adormit. A treia zi am plecat la vânătoare.

Atât de răvășite sunt cărțile, scaunele, caietele de note și hainele vechi în odaia mea, încât ai crede că toate s-au îmbătat și-au dănțuit până au căzut leșinate, unele pe masă, altele pe pat, altele spânzurate în piroanele cuierului și câteva în mijlocul casei.

Numai praful galben și gros, înfășurând odaia c-o pojghiță, 145 dovedește în ce liniște de cimitir se odihnesc toate lucrurile între tavanul cu grinzi negre și cărămizile reci de pe jos.

E moină. Streșinile picură sfredelind încet și adânc zăpada albă și lucioasă. În depărtare abia se-aud cocoșii vestind miezul nopții.

Zgomot trecător și trist. Povestea streșinilor se mai aude îndrugând atâta melancolie, în același cântec monoton, în același „pic, pic, pic” lipicios, moale și metalic. În gura sobei câteva lemne au pâlpâit, și n-au mai rămas decât o grămăjuie de jăratic, pe deasupra căreia tresare câte o văpaie albăstrie. Cărbunii se închid și se deschid, ca niște ochi de aur, sub cămașa lor de scrum gălbiniu.

Noaptea soarbe zgomotul nesuferit al trăsurilor, ocările dobitocești ale oamenilor, convorbirile lor copilărești și veninoase, și adoarme sufletele chinuite ale ambițioșilor, amuțește gura flecarilor și-a atâtor oratori, care se aseamănă, unii, cu coțofenele ce-ți împuie urechile, alții, mai serioși la glas, cu morile hodorogite, alții, mai artiști, cu un studiu fără căpătâi cântat pe un clarinet vechi.

Noaptea nu mai vezi salutările înțepate ale oamenilor mari, nici moțăitul prefăcut al cucoanelor; nu mai simți nici acele strângeri de mână care te-ar vinde pe doi lei; nu mai auzi nici acele banale:

— Ce mai faci?

— Un' te duci?

— De când nu te-am văzut!

— Da, ai slăbit.

— Cu ce te mai ocupi?

Ș-apoi încep nesfârșitele povețe că „omul trebuie să fie mai altfel.. „Să nu puie tot la inimă.. „Fiecare trăiește pentru sine.” „Așa e lumea, cine poate s-o întoarcă din cale? Tu ori eu?”

Și să ai răbdare s-ascuți: cei coptoroșiți de vicii îți vorbesc de cinste; cei cu șira spinării din belciuge îți declamă despre meritul caracterelor. Și teorii, citite pe coperta cărților expuse pe la

librării, îți fac tocmai cei care, de n-ar citi varietățile și știrile zilei de prin gazete, ar uita, desigur, să citească.

Stomacul a râșnit o zi întreagă, gura a clevetit, picioarele au purtat greutatea trupului, mâinile au bănănit, luându-se după gură, creierul a ars pentru niște idei vagi, ușurele, neguroase, ca o lampă cu gaz prost, care face fum mult și puțină lumină. Vezi bine dar că după lupta zadarnică a zilei, noaptea e o binefacere, o odihnă pentru furnicarul lumii. Noaptea, în dreptatea ei neîndurată, adoarme viața și, coborând-o mai jos de bestie, o reduce în starea liniștită a pietrelor.

Întreaga lume e colțorată, aspră, mărginită în contururile ei limpezi, ca în niște linii de oțel, de care adeseori ți-e frică să te apropii de teamă de-a nu te răni. Când soarele se coboară și cade la apus, oamenii și dobitoacele parcă sunt nehotărâte în pielea și-n veșmintele lor. Turla bisericii se apropie de cer, se face una cu cenușiul coviltirului nemărginit și adânc, în jurul lucrurilor se întinde o apă închisă. Când biruie întunericul, colțurile și liniile bătoase ale formelor se topesc. Întreaga fire ți se deșteaptă în minte în stare de închipuire, și ideile sunt armonioase și plutesc, limpezi, fără zgomot, într-un haos netulburat al minții. Da, pentru că închipuirea a smuls naturii, în aceste idei, numai masca lucrurilor, numai conturul și culoarea, iar nu și ceea ce este turnat în acest contur și sub această culoare.

Acum, la gura sobei, în mijlocul nopții, la slabele clipiri ale cărbunilor somnoroși, îmi trăiesc adevărata mea viață. La lumina soarelui, lașitatea, cruzimea și prostia oamenilor mă fac să cred că-mi mistui viața într-un vis nefericit. Acum, în întuneric, mi-apare o realitate vie a închipuirii, cu mult mai frumoasă și mai blândă. Grădinile înflorite, aleile verzi și stufoase, apele care se mlădie și curg în albiile lor, păsările care se ceartă voios și în felurite glasuri, oamenii care se mișcă fără zgomot plutesc într-o muzică nepomenit de dulce și se rotesc într-o mișcare atât de moale, încât străzile parcă sunt așternute cu catifea.

Am lungit pe masa mea două păpuși cu rochițele învoalte.

Măine e Anul Nou. Ce bine o să le pară fetițelor pentru care sunt

147 pregătite! Ce ușor și ce ieftin poți să împrăștii bucuria în capetele acestor păpuși vii și nebunaticе.

Măine, parcă le văd, când le-oi striga, arătându-le păpușile, cum o să sară de bucurie în jurul meu, cum o să bată din micile lor palme. Cu ce ochi vii și nesățioși o să privească aceste păpuși cu ochii rotunzi și sticloși ca de mort. S-apropie de mine, cu părul lor creț, blond, ușurel, ca un fum revărsat pe spetele lor fragede. Întind mâinile cu degetele răsfirate; înghit încetinel.

Ochii nu le sunt de ajuns, ar vroi să înghită porțelanul sticlos care a furat forma omului. Și eu le sărut pe fiecare. Își pleacă așa de drăguț obrajii rumeni, și-mi spun atâtea mângâieri, și se răsfață în atâta veselie, încât doresc ca acest sărutat să rămăie veșnic pe fruntea nevinovăției și a frumuseții. Mai presus de un copil frumos, care privește cu ochi veseli, care se mlădie la mângâierile noastre, care te simte fără a te înțelege, nici un geniu n-a putut crea nimic, fie pe pânză, fie-n piatră, fie-n cuvinte.

E așa de cald în casă, așa de liniștit în adâncul nopții, și așa de bine sunt turnat pe scăunelul de la gura sobei. Mi-e cald. Mă simt prea mult. Ochii, când mi se învârtesc în orbita lor, îi văd: nemulțumiți și tulburi.

Tresar dacă mă ating, și nu e nimeni în casă. Dacă ar cădea vreo carte de pe masă, mi-ar face rău. Răsuflarea, deasă și neliniștită, prea o aud: e tare, e zgomotoasă, parcă vuieste apa la scocul morii. Prea m-am gândit. Mi se pare că văd păpușile mișcând. E o părere. Am închis ochii. Mi-e silă să mă scol de pe scaun. Atâtea închipuiri, ca niște ape ce-ar îngheța pe loc, s-au oprit din mers. Sulul care se învârtea și îmi desfășura nenumăratele aparențe a adormit în osia sa. Ce delicat și fără de veste liniștea dimprejur mi se strecoară în creier, parc-ar fi un fum care-mi înfașă ideile. S-a dus culoarea aspectelor. Toate mi-apar în minte: cenușii, alburii. Nu sunt decât forme de aer cu linii geometrice împrejur, dar niște linii subțiri, ideale, care se clatină, se amestecă, se duc și se sting într-un nimic fără hotar.

— Oh! lăsați-mă! nu vă mișcați! Sunteți atât de frumoase!

148 atât de blânde! atât de asemenea vouă înșivă! Două raze n-ar semăna mai mult între ele! Nu vă mișcați! Mi-e frică ca voi să nu

dispăreți și eu să nu mă deștept! Tu, care ești atât de albă la chip și la veșminte, ai cărei ochi sunt atât de senini și de albaștri, și pe care te văd, te simt și nu te pot apropia de atâtea ori în visele mele, spune-mi cine sunteți și câta vreme a trecut de-adineauri până acum?

— O veșnicie într-o clipă. Tot atâta vreme cât trebuie să treacă de la un nimic fără formă până la un nimic cu formă.

Și, îngenunchind înaintea mea, mă cuprinse în brațele ei calde.

— Ochii tăi mă sorb, îmi fac rău și bine; gura ta subțire, ca un arc de mărgean, mi-aprinde atâta poftă de-a te săruta; părul tău, ca un fum de aur, mi-atrage capul; aș voi să plâng de plăcere în buclele tale curate și strălucitoare. Acum n-aș mai voi ca lumea să fie o idee. Unde ți-e trupul, pe care îl văd și nu-l pot simți? El e alb ca marmura și moale ca puful, dar numai pentru ochi. Cine ești? Și de ce nu te simt? Ești în brațele mele, și totuși ești departe.

Oh! și se scoală de lângă mine! Eu am sărutat aerul și tot aerul am strâns în brațele mele. Și ce trup rotund, mlădios și perfect se ascunde sub cutele veșmântului ei alb!

— Tu pari o iluzie care mă amețește cu farmecele ei și mă seacă la inimă cu depărtarea ei! Și surâzi așa de cinstit, așa de puțin omenesc la cuvintele mele! Îți pare bine că ți-am zis pe numele care ți se cuvine. Iar tu, cealaltă, aproape tot atât de frumoasă, pari cu mult mai bună decât sora ta. Mângâie-mă tu, căci iluzia e rece și se depărtează. Tu simți poate mai bine cât gol mi-a deschis în inima mea. Toate comorile lumii nu l-ar putea umplea.

Și cea de-a doua se mișcă ușurel în veșmântul ei mai albastru și mai străveziu ca cerul. Căldura acesteia e mai omenească și mai pătrunzătoare. Ce nobil și-a rezemat coatele de genunchii mei! Îi simt inima; sunt fericit că-i bate.

— Ochii tăi au o față pe care am mai văzut-o în lumea în care trăiesc; gura ta dulce e de carne, și veșnic o pot săruta fără să mă satur; brațele tale mă strâng mai apăsător; te simt în mine; mă
149 pătrunzi; mă farmeci fără a mă obosi; tu desigur că ești a mea!

Și simt că de la începutul lumii m-am închinat ție.

— Da, da, pe umerii mei te poți rezema; mâna mea o poți strânge; glasul meu îl vei înțelege; și, dacă lumea nu ți-o tulbura visul, vei trăi și te vei stinge legănat pe brațele mele. Lacrimile tale vor fi șterse cu buzele mele, care usucă; grijile tale vor fi risipite cu privirile mele, care înseninează.

Cine, Doamne, s-ar fi putut opri de-a nu o săruta o veșnicie întreagă? Și buzele mele au tresărit la căldura vie a obrazilor ei rumeni, și toată ființa mea s-a îmbătat de o fericire neînchipuită când mi-am trecut mâinile pe după gâtul ei rotund, alb și rumen ca o floare de măr, dulce și mirositor ca un fagure de miere aibă.

— N-o să mă părăsești tu niciodată?

— Niciodată!

— N-o să mă uiți?

— Niciodată.

— N-o să mă înșeli?

— Niciodată.

— N-o să mă urăști?

— Când mă vei părăsi.

— Cine va pieri întâi?

— Amândoi odată.

— Și morți cum vom dormi?

— În acelaș coșciug.

— Și cine ne va plânge?

— Nimeni, afară de greieri.

— Și ce monument ne vor ridica potrivit cu frumusețea și bunătatea ta?

— O cruce fără nume, înjurată de pietrarul care își va zdreli degetele între dalta și ciocanul cu care va ciopli-o.

— Și nimic n-o să mai auzim din lumea în care am trăit o viața atât de sfântă?

— Nimic.

Mă sculai în picioare. Eram încins de mijlocul ei. Și ea era 150 mai mare și mai voinică ca mine. M-am lăsat pe pieptul ei. Bătea încă. Îmi era spaimă, să nu înceteze. Ah! ce căldură blajină! Ce mlădiere dumnezeiască! Ce mângâieri copilărești și norocite! Ce glas pașnic și armonios!

— Aș vrea să mor, iubita mea, fără să știu, în brațele tale.

Și ea îmi netezi delicat părul. Câteva lacrimi fierbinți îmi picurară pe obraji și mă arseră ca niște cărbuni, își deschise puținel gura și își topi toată căldura și dulceața buzelor ei în ale mele.

Când își ridică capul, ochii ei erau podidiți de lacrimi. Fața ei era galbenă ca ceara. Trupul îi tremura și, uitându-se lung și adânc la mine, se depărtă. Când se apropie de ușă, luă pe sora ei de mână, înmămurită, cu ochii în sus.

— Și tu te duci, strigai eu, și tu mă înșeli, și tu vrei să mă lași singur, exilat printre oameni? Și tu mi-ai descoperit fericirea o singură clipă numai ca s-o plâng întreaga viață?

— Vino cu mine, îmi răspunse ea, eu sunt nădejdea ta.

Cu câtă lăcomie m-am repezit, tot cu atâta durere m-am trezit întins pe cărămizile reci și tari. Zăpada albă se vedea prin geamuri pierzându-se în depărtare. Streșinile picurau întruna. Visasem.

M-am sculat de jos. Eram cu cele două păpuși în mână. Una cu rochie albă, cealaltă cu rochie albastră.

Pășii peste pragul tinzii, îngânând cu o amărăciune liniștită:

— Atunci nădejdea și iluziile mele s-or izbândi când vor învia aceste două păpuși!

Într-o zi, bine nu știu în ce zi, cerul era albastru închis, soarele intrase într-un nor argintiu, și mie făcându-mi-se dor de câmp, cum deseori mi se întâmplă, plecai singur spre Șosea. Eram bolnav.

Capul greu, ochii mă usturau – dormisem puțin – și gleznele îmi tremurau parcă aș fi gonit poștii întregi.

Pe la 10 ore dimineața nu se pomenea pui de om prin aleea teilor.

Eram singur. Atât mai bine. Fără a urî pe oameni, ori de 151 câte ori îi aud spunând câte-o prostie, îmi fac rău: ori mi-e scârbă, ori mi-e milă; și când îi simt că vor să înșele, îmi fac rău, căci îi văd cât de grosolani sunt în neghioabele lor uneltiri. În sfârșit, eram singur.

Scosei un album și un creion. Cercai să desenez un salcâm la rădăcina căruia înflorea un liliac alb. Mâna îmi tremura; ochiul nu era sigur; impresiile formelor când își trimiteau din creier pornirile lor în vârful degetelor, pe drum, se schimbau, se

învălmășeau; liniile n-aveau limpezimea cuvenită naturii. Nu izbuteam să aștern pe hârtie valorile umbrelor cu siguranță. Nu eram în stare să desenez.

În adevăr, nu mă simțeam tocmai bine, deși lumina și căldura soarelui, singurele cauze care-mi lungesc viața, mă întremau, parcă cineva îmi turna c-o pâlnie pe gât o învioreare materială.

Scurt: orcum mă sucii, îmi fu peste putință să întind pe carton măcar o linie de omenie.

Cercai să scriu.

Versurile îmi sunt nesuferite când le fac eu, deși amicii mei m-au poreclit „Trubadurul”. Mai ales cu rima nu mă învoiesc.

O idee. Să cerc o nuvelă. Am subiect pe care îl tot plimb cu mine pe la băi, pe la țară, pe Podul Mogoșoaei; și uneori îl transform într-o melancolie care mi-acoperă fața, alteori într-o melodie care se deșiră, fără a se mai isprăvi, notă după notă, măsură după măsură, iar când mă culc și luna prea e vie și prea bate în geamuri ca să mai adorm, se preface într-un basm care mă ține deștept până la alba zilei.

Să scriu. Începutul ar fi cam așa: „Îmi place o femeie când, după ce s-a supărat, din nou se întoarce spre mine împăcată; atunci în ochii ei se vede atâta bunătate, copilărie, dulceață și farmec, că mă pune pe gânduri să născocesc o nouă glumă care s-o supere și o nouă rugăciune care s-o împace.

Îmi place să întreb pe-o fată tânără: ce oră e? Cine n-a văzut cu câtă delicatețe și pripeală caută să-și încheie nasturele de la 152 piept, sub care se încălzise ceasornicul? În așa moment nu-mi pare rău că ceasornicul meu, moștenit din familie, mi s-a vândut la ovrei de-un prieten, și caut un nou prilej ca s-o întreb a doua oară: „Câte ceasuri sunt?”

Unii susțin că întâia oară este adevărata iubire, alții cred că a doua oară. Cei dintâi n-au iubit a doua oară, cei de-ai doilea n-au iubit întâia oară. Musset a iubit de la una până la a zecea oară inclusiv și, murind de dezgust, nu se îndoia că ar fi iubit și a unsprezecea oară.

Câți, dincolo de poftă, nu mai zăriți nimic, nu vă înșelați să credeți că puteți iubi.”

Dar subiectul nuvelei mele se risipi când mă apropiai de dânsul. Persoanele ce caut să descriu n-au viață cu adevărat, n-au trăit, n-au pățimit și n-au nici de bune, nici de rele. Și mie întotdeauna mi-a trebuit să știu de ce iubește cineva, de ce moare, de ce trăiește, de ce înșeală, de ce e rău și de ce e bun, căci nimeni nu poate fi nimic, și nimic nu face fără anume cauze. Apoi țesătura subiectului mi se pare dezlânată și fără noimă. Să las nuvela.

Sunt bolnav. Trebuie să fac ceva. Dacă în mine nu văd nimic, desigur că voi vedea mai ușor în ceilalți.

Meseria cea mai ușoară din lume este de-a minți ori de-a filsofa. Să mint mi-e silă. Ca să nu-mi pierd vremea, nu-mi rămâne decât să filsofez. S-aleg forma aforistică; e și la modă, și cea mai ușoară. Adesea sub o figură măiestrită izbutești a spune un lucru vechi de când lumea, o observație făcută de toți, un gând de nimic, și totuși, oamenii se impresionează, căci de-aia sunt ei oameni. Meșteșugul unei aforisme e simplu: o figură retorică, de obicei o comparație, și aforisma e gata. Prostia e nu că ai făcut un lucru ușor, ci adevărata prostie e când zbârcești fruntea, ridici nasul în sus, socotind că ai înnimerit o idee extraordinară.

Voi filsofa, fiindcă nimic alt nu pot să fac pe ziua de azi.

Bunăoară: Sunt oameni deștepți. Deșteptăciunea nu e decât o frământare mai vie, mai continuă a creierului; o ardere mai puternică a lui;

153 o consumare și-o primenire mai repede a materiei nervoase. Un om deștept e tot atât de deștept chiar când ar fi incult. Dar, fiind incult, multe din gusturile frumoase, cum e citirea, dragostea picturii, patima muzicii, nu-i ocupă acea ardere continuă a creierului; și creierul lui frământat are nevoie de acțiune, de luptă, iată de ce un asemenea creier, neștiind ce să facă, alunecă ușor la rele. De aci creierul lui născocoște intriga, ura, pofta de a înșela și de a râde subțire de vecinul lui, și multe altele tot de soiul acesta. În natură, pe toată scara ei, acest adevăr se observă, într-un pământ gras, gunoios, unde plugul n-a trecut și sapa nu s-a înfipt, năpădesc plantele rele, grase, cu miros greu, și cu greu e pe un asemenea pământ să-l mai îndrepti, căci

buruienile și-au înfipt rădăcinile adânc și și-au scuturat sămânța cea rea.

Aforisma este gata.

— Pământul bogat și părăginit nu-l vezi coliliu de flori, ci mai întotdeauna odrăslește rugi, ciulini și bălării care înțepă și orbesc pe călători; astfel, adeseori în oamenii cu o fire distinsă, dar necultivată, încolțesc patimile brutale și-i fac primejdioși societății.

Mai folositori sunt cei cu o fire sărmană și cu năzuințe modeste: pământul uscat și nisipos nu dă nici flori, nici rugi, și tot e bun de-o potecă, răbdând pe orișicine fără a-i sângera gleznele. A. î Pe acest drum și cu această metodă, pornii în aforisme. Unele spun ceva, altele nu spun nimic. Și totuși, înșir înainte, căci, după cum am spus, omul, când nu poate face ceva mai bun, filosofează.

— A izbi pe oameni, în genere, și îndeosebi pe vrăjmașii noștri, în ce au mai de respectat, este o patimă pornită din egoism și dobitocie. Este o iluzie sufletească netrebnică a socoti că noi cântăm, vorbim ori scriem mai frumos decât ne este dat, morfolind, fără cuvânt și convingere, roadele unui muzicant, orator sau scriitor. Vorbiți de rău cât vă ia gura zborul vulturului și al rândunelei, stârpiți chiar dacă puteți aceste pasări, și nu veți izbuti a face pe cocoș să zboare mai sus de streășină și de gard.

Dar

154 mărimea slăbiciunilor este atât de nemărginită, încât dacă pietrele ar avea simț și grai, grăuntele de nisip ar critica înălțimea munților.

— N-aș voi să mă înțelegeți rău când zic că toți oamenii sunt răi; aș dori o bună înțelegere când zic că arare om e bun.

— De multe ori un om, dus pe gânduri, îți face impresia unui ocean liniștit și întins, al cărui fund e pururea ascuns de cerul voriu, oglindindu-se în apele lui. Dar ce de stânci, ce de nămol, ce de animale care furnică pentru existență se ascund cu prisosință sub acea velință nemărginită! Sfășiați aparența, și veți vedea dacă liniștea omului nu se aseamănă cu liniștea oceanului.

— Animalele nu invidiază; invidia este o deșertăciune omenească ce pedepsește instantaneu pe cel care o simte: ea este cea mai neîndoioasă conștiință a inferiorității.

— Cei care într-o societate dezământată sunt pentru paliative fac tocmai ca acei grădinari nepricepuți care, voind a vindeca răul de la rădăcina unui arbore, îi taie câteva crăci uscate.

— Voiți să știți cât de fățarnici sunt oamenii de azi? Dacă ați izbuti a pune în talerul unei balanțe toate jurămintele lor, iar în celălalt o minciună, pe loc ați vedea balanța intrând în echilibru.

— Limba celui viclean e mai fină ca pânza păianjenului: și adesea oamenii sunt mai proști ca muștele.

— Voiți glorie? Munciți, dar munciți mult: nu umblați s-o prindeți în cursă. Gloria e ceva mai mult ca un șoarece.

— Politețea este primul dement al ipocriziei; ipocrizia este cea mai cochetă expresie a corupției.

— Libertatea pentru demagogi este un soi de balon; îi ridică, după cum îl și umflă. Dar balonul lor e captiv; demagogii nu sunt nici cavaleri, nici pricepuți: niciodată nu-i vor găsi cârma.

— Pe adversar, cu cât îl dai mai zdravăn de pământ, cu atât ești mai sigur că nu se mai scoală. Patima însă de multe ori e ca o minge: cu cât o trănțești mai tare, cu atât sare mai sus.

VĂDUVELE Oamenii, când n-au ce face, se-apucă de gâlceavă. Se dau la vorbă, și destul e unul s-o apuce anapoda, că cearta e gata. Prostia pândește mintea omului cum pândesc lupii razna oilor. Când inima e spre rele, apoi velințe de flori să-i semeni, că tot ciulini și pălămidă dă și, de n-o găsi în miere fiere, iepuri la biserică, câini cu covrigi în coadă și apa Dunării prin curtea vecinului, atunci e atunci, să te mai ții, pârleo, că nu-și mai vine în voie măcar de i-ai da tot mărunțișul și pe deasupra și toiagul lui vodă pe spinare.

Se întâmplă, câteodată, și mai altfel de cum gândești. Nici lene, nici prostie, nici răutate să nu fie la mijloc, și totuși sare omului țâfna din senin, din iarbă verde. Ba că s-a gândit la cutare lucru când a zis cutare cuvânt; ba că a tras cu coada ochiului când se uita la mine; ba că îi dau din toată inima și-mi răspunde: „Aș, la ce te mai superi!” Și pe-așa povârniș, până nu s-o izbi omul de

vale, nu se mai oprește. Din bună prietenie ajungi să te uiți chiondorâș, și zavistie, și chiloman tocmai când crezi că lumea toată este a ta.

Așa e. Că de ne-om cântări cuvântul cu cântarul și ne-om 156 măsura privirea cu cotul, ori să numeri câte pahare de vin a băut omul la masa ta ca să nu-l înșeli la a lui, s-a dus prietenia pe copcă, c-așa e făcută să fie dragostea, fără ștreang de gât și fără căluș în gură.

Cine a auzit și nu s-a crucit de neînțelegerea mamei Iana cu mama Ghira? Din vecine de omenie, cu datini frumoase, acum, toată grânărima știe, de la fetișcane până la bunici, c-au ajuns la cuțite. Se minunează până și copiii; și când, călări pe băț, își încură armăsarii de-abia să-i ție, pe dinaintea caselor lor, furișează câte-o privire, și-ascut urechile, doar d-or prinde ceva, să alerge apoi să spuie că „ce e nu e bine”, „s-a făcut lumea rea”, „se dă răilor și umblă cu șoalda”.

Mama Iana și mama Ghira erau văduve. Mama Iana avea pe Irina, mama Ghira pe Răducanu. Atât rămăsese din două neamuri harnice, c-adusese muscalul boleșnițe și boale de seceraseră lumea în toate părțile.

Da', slavă Domnului, nimeni pe-atunci nu pierdea de foame, nici că rămânea la Crăciun fără porc, la Paște fără veșminte noi și la Moși fără doniți și ulcioare și pomană morților.

Amândouă aveau de la răposați acareturi bune, așezate cu temei, să tot ție și să nu mai putrezească; ceva bani cheag, ogrăzi cu pruni și zarzări, grădini cu flori și legume, toate ocolite cu garduri-pleturi, să nu vezi prin ele, și umbrite cu streșini de mărăcini.

Că după cum se sfătuiau între ele: „Omul e sărac numai când dorește ce nu are și nu se mulțumește pe ce are; cine râvnește la bunul altuia numai cinstit nu este, că, de-ar putea, l-ar fura; bine e să rămâi într-ale tale”.

Și când se îndemneau la lucru, urzind pânza ca un brâu alb întins de-a lungul curții, ori se crăcăneau în duzi să-și umfle șorturile cu frunză pentru gândaci, se mângâiau cu cuvânt bun și așezat:

— Vezi d-ta, leică Ghiro, când te mulțumești pe puțin, dă și D-zeu. Prunilor noștri li se frâng crăcile de încărcați ce sunt.

— Poi da, leică Iano. Da' gândacii d-tale merg bine? Ai mei mânâncă de sting pământul.

— N-au cum să fie mai bine. Sprâncenații mai ales, bată-i sănătatea, sunt ca pe deșt și parcă-s încondeiați, să zici că le-a tras cineva sprâncenele, tocmai ei, care se deoache și de-un copil.

— Să știi că de Sfântă Mărie o să tai curcioaica a mai grasă și să întindem o masă strașnică în fundul grădinii, că prea ne-au mers după plac cu toatele! Și Răducanu meu e un zmeu de flăcău, că în postul Crăciunului împlinește șaptesprezece ani și mână caii mai abitir ca bietul răposat, D-zeu să-l ierte. Țesala, țesală; pologul lui n-are pic de gaură; să fie sănătos, că, de pune vârtejul, ridică căruța cu cinci chile parcă n-ar fi nimic.

— Ei, leică Ghiro, nu că râvnesc, dar îți spun și eu, uite, mie mi-e mai greu, că alta e flăcăul, și alta e fata la vatra văduvei. Irina mea e vrednică de n-are cum mai fi, da' tot se simte că nu e cruce de voinic în casă. Vezi d-ta, e altfel când trece bărbatul prin bătătură; unde calcă, colo, rar și îndesat și mi-ți stăpânește c-o privire cât ține curtea; și păsăret, și cățel, și purcel se dau în lături și se fac teacă de pământ că trece stăpânul, nu glumă. Înțeleg și lighioile.

Ce gândești d-ta? Da' pe Irina căteii o întind de rochie, purcelul ridică râtul în sus, procletul, și-i guiță a mâncare, fofolicii de rață fug de la cloșcă și-i dau târcoale căscând ciocurile lacom.

— Și ce socotești d-ta, leliță, c-aici adică să nu fie nici o potriveală?

Ce, dumitale ți-ar părea rău ca să facem din două curți una, din două mese una mai mare, și lighioile noastre, toate la un cârd, să aibă și stăpână ca să le răsfețe, și stăpân să le poruncească, iar d-ta să ai și fată, și băiat, iar eu să am și băiat, și fată?

— Să dea Dumnezeu, cumătră!

— Ce, n-ai luat seama cum se-nvoiesc ei? Apoi o veni vremea și s-or alege bătrânii cu bătrânii și tinerii cu tinerii.

— Să dea Dumnezeu!

— Că așa se primenește omenirea. Ca mâine o să te văd cu unul în poală, cu altul în cărcă și cu altul în troacă, și bunico, încoa, bunico, încolo, mai înțelegi, capule, dacă-ți dă mâna!

— Să dea Dumnezeu!

— Că de-o lege suntem, doar n-o să ne legăm pe pricopseală cu greci, cu bulgăroi, cu turci și cu hantătari.

— Ferească Dumnezeu, cumătră!

Într-o zi, ca niciodată, mama Ghira, după așa vorbă bună, o aduse cam în sfârcul biciului, fără vrun gând rău:

— Leliță Iano, da' ce-ai pătit să lași pe peretele alb ca laptele o pată de pământ galben? Nițel var stins, nițel nisip cernut, nu e a treabă. Că și casa, ca și noi, are obraz. Ce-ai zice d-ta de mine să mă vezi cu câraie pe obraji?

— Uite, ca păcatele, am uitat, mânca-m-ar pământul.

— Apoi, cumătriță, asta e dat fetei să îngrijească de curățenia casei. Așa am apucat noi de la părinții noștri.

— De, leliță, o mână de fată am, n-am zece. Cine să depene, cine să facă țevă, cine să deretice, cine să aducă apă?

— Iar cocenii și cojile de dovleac prea vă stau în pragul ușii.

Și curtea, ca și masa, se cuvine să fie curată. Ce-ai zice d-ta de mine de-aș pune bucatele pe-o masă pătată?

— Așa e, leliță Ghiră, cum m-oi da jos, am să curăț ca în palmă.

— Da, cumătră, dar să știi de la mine, curtea e a fetei; că de n-o învăța de-acum ale ei, nici nu le mai învață. De n-o pune mâna pe târn, târnul nu-i strigă „aoleo”.

— Poi, să-i mai crezi și d-ta, că la paisprezece ani nimeni n-a avut douăzeci de ochi.

— O dată să crezi lenei, a doua oară îi crezi fără să vrei.

Lenea e ca porcuL. Scarpină-l o dată pe burtă, a doua oară dai în el, și el intră în casă.

— Vezi d-ta, aici ai vorbit cu păcat, că Irina mea numai leneșă nu este.

— Se prea poate; da' eu, când eram ca dânsa, mă învăteam într-un călcâi; nici un lucru nu se clintea din locul lui. Pe dinăuntru odăile ca paharele, pe-afară curtea ca o tavă, și prispa de s-ar fi cojit, măcar într-un locșor, mi-aș fi tăiat mâinile din cot.

Fu de ajuns mamei Iana. Își iubea fata ca lumina ochilor. Trase 159 necăjit un vlăstar de dud, îndesă foile în șorț și, dregându-și glasul, după ce se șterse la gură, zise cam înțepat:

— De, cumătrița mea, fiecine își spală rufele în albia ei, și, de-a fi floare, de-a fi cărbune, pe umerii lui își poartă cămașa.

Mie, din mila Domnului, Irina, atâta suflet mi-a rămas pe sufletul meu, și de-a avea vro vină, nu pot s-o jupoi de piele. Ca copilul, nu e picat din soare, și d-ta ai fi trăgând multe cu Răducanu d-tale.

— Ferească Dumnezeu! Nu s-a pomenit! Unde se află! N-a avut la cin-să vadă!

— Apoi să ne vedem cu bine! zise mama Iana și, înfigându-și șorțul în brâu, se dete repede din vârful dudului.

— S-auzim de bine, răspunse uscat mama Ghira, apoi, ca și cum și-ar fi adus aminte de demult, îngână sfios și mândru: Măine e rândul vostru. Veniți la noi? Să v-așteptăm cu masa?

Iar mama Iana, strecurându-se printre prunii brumării, încurcă două-trei vorbe:

— Să vedeM. Om venI. Că dE. Mai cu deretecatul curții.

Mai cu cârpitul caseI. Om venI. Să vedem.

Mama Iana, cum ajunsese acasă, trânti frunzele în mijlocul odăii.

Gândacii se târau în cârduri grase și bălaie pe velințele de frunze.

Și nici că se uită la ei. Nici o vorbă bună nu le spuse, de unde până aci îi mângâia cu ochii și cu cuvântul. Irina depăna. Și barem n-o întrebă ce face. De-a dreptul la târn. Îl smulse din colțul magaziei și începu să măture în toate părțile câteva coji de dovleac și doi-trei coceni, că numai grămăjuie nu-i făcea. Apoi luă grabnic un bulgăre de var, îl stinse și trase câteva bidinele pe pata din perete. Irina lăsă rodanul și ieși după mă-sa, care robotea tăcută.

Cămașa ei subțire și creață, cu mânecute largi și scurte, se aduna în cute la betelia rochiei, se lipea de spinare și se încovoia pe sânu-i rotund și cucuiat. Așa de fragezi îi erau obraji, așa de curată și limpede privirea ochilor săi negri, umezi și lucioși, ca ai unui vițel de trei zile, că ai fi înțeles pe loc de ce durea așa de

160 mult pe mama Iana când ai fi atins măcar la degetul ăl mic pe Irina ei.

Mama Iana era posomorâtă cum nu fusese de mult.

Avea ceva greu pe suflet, că dădea o dată cu bidineaua, și tot își vâra mereu tâmplele cărunte sub barișul verde, și mișca buzele parcă ar fi spus ceva în mintea ei. Mai la urmă, Irina deschise gura cu sfială și-i zise drăgăstos:

— Da' ce ai, mamă? Cin' te-a necăjit? Eu am isprăvit țevile.

De ce nu mi-ai zis mie să mătur curtea?

— Nimica, maică, răspunse mama Iana. Iată lumea, cum e lumea făcută. Ba că nu e măturată curtea; ba că nu sunt curați pereții; că hâr, că mâr, și te seacă la inimă. Ia, alde Ghira, ce-i cășună și ei. S-a sculat cu plapuma în caP. A călcat cu stângu azi-dimineată.

Irina se puse pe gânduri. Să-i fi zis mama Ghira vreo vorbă rea? Să fi răs de ei? Și ce i se părea mai ciudat e că nu-și putea închipui cum poate fi cineva rău, mai ales mama Ghira, ea, care are un băiat așa de voinic și de vesel, ea, care totdeauna le-a pășit și părăsit pragul cu vorbă părintească: „Bun găsit, leliță”, „Bun rămas, leliță”, „Ce mai ala-bala?”, „Irino, ș-ălălalt obraz”, „Dă-mi și ochii”, „Așa, să te faci mare, puica maichii”. Cum, adică omul o fi și altfel de cum se arată? Că mama Ghira dacă privește pe bătătura lor găștile cu bobocii care pasc, găinile cu puii care ciugulesc troscotul și curcile cu puii lor plăpânzi și cu fulgii zbârliți, pune mâinile în șolduri, îi râd ochii și zice din toată inima: „Batăvă să vă bată sănătatea de lighioi, să vă înmulțiți ca nisipul mării!”

Vra să zică că le vrea binele. Atunci cum de-a mâhnit pe mama Iana? Și, necăjindu-se că nu înțelege nimic, rezemă capul de perete și întrebă pe mă-sa, să-i spuie:

— Cum e omul când se înrăiește? Își uită de zilele de până în ziua aia? Nu mai vede înaintea ochilor? Nu se mai întoarce în toată viața?

— Ei, Irină maică, răspunse Iana cu un zâmbet amar, așa e omul. Se întoarce, că și lăstunii se întorc. Da' vezi tu, de cade

161 pustia de ploaie sărată pe șoimanele de bucate, le pălește foile, le seacă spicul, și bucatele nu se mai întorc.

Irina oftă. Ar fi plâns și-i fu rușine. Bănuia multe din vorbele măsei.

— Mamă, mâine e duminică și e rândul nostru, mergem la masă l-alde maica Ghira?

— Să alegi fasole de fiertură și mâine dimineață să arzi țeștul pentru azimă, să coci ceva ardei și pătlăgele vinete. O să mâncăm acasă.

Așa răspunse Iana intrând în casă. Irina rămase locului. O apuca cu călduri: i se bătea ochiul drept; i-ardea o ureche; înghița în sec; și, nemaiputându-se stăpâni, începu să plângă, ca și cum ar fi dus la groapă o mumă din cele două și n-ar fi știut pe care din ele.

Duminica asta nu mâncară împreună. Și unora, și altora le părea rău. Alde Ghira se gândi: „Așa E. Să zic că eu aș fi de vină. Da', tocmai de-aia, de ce să nu vie ele la mine? Slabă nădejde dacă de o vorbă le sare țâfna”.

Alde Iana înghiți cu noduri.

„Bină. Să zic că eu m-am zbârlit de pomană. Dar cine-a început? Și ce, a grozăvie era să mai vie o dată și să-mi spuie omenește: „Ia fugi de-acolo, leliță, și poftim la masă la noi.”

Azi așa, mâine așa, până începu să le fie teamă una de alta. La început își mai dădeau bună ziua în față, pe urmă plecară ochii și sfârșiră cu o moțaială drept „bună vremea” și „mulțumim d-tale”.

Ba mai pe iarnă se plânseră copiilor, care ascultau triști și tăcuți:

— Mă! da' repede mai trece Iana pe lângă mină. Ca o vijelie!

— Bre! da' s-a călugărit Ghira, pune ochii în pământ pe lângă mină. Parc-aș fi luat vederile cuiva!

— Poi ce fel, mai bine dă Iana prin noroi decât să se întâlnească cu mine pe-o potecă.

— Vezi d-ta, Ghira plouă, Ghira zbicește, ea e nor, ea e vânt, ea e soară. Ale ei sunt potecile. De mă vede, abia trece poteca, ca să mă ție smirna în capul celălalt.

— Știi, Răducane, că Iana a dat drumul găleții când m-a văzut că vreau să apuc de roata puțului? Te-ai fi gândit la una ca asta?

— Așa, Irino mamă, cum mă vezi și te văd, eram la biserică, am întins lumânarea să mi-o aprind de la lumânarea ei, ș-odată s-a făcut că-i cade jos, ca să se stingă. Toate muierile au înțeles.

Uneori mai venea Răducanu pe la mama Iana, da' stătea mai mult rezemat în picioare decât pe pat. Așa, se mai ducea Irina pe la Ghira. „Ce mai faceți?” Ș-atâta tot.

Astfel trecură aproape toată iarna. Nu se uitau de iese ori nu fum pe coșul celeilalte. Dacă s-auzea una bușind să taie lemne, cealaltă o aștepta să isprăvească, ca nu care cumva să o zărească prin gard. Ei, dar la lăsatul-secului de Paști e mai mare păcatul să nu-și facă barem datinile moștenite de la părinți. Să nu mănânce plăcinta cu brânză împreună, să nu bată alvița băiatul și fata la aceeași grindă, da cel puțin să schimbe doi bulgări de alviță și două lumânări de seu.

Se așternuse zăpada de trei palme. De pe coșurile caselor se ridicau suluri de fum ca niște copaci. Pe seară ceața se lăsă ușurel și îneca mahalaua. Grădinile și acoperișurile caselor abia se mai zăreau albăstrii-neguroase. În geamurile vecinilor, lumini gălbui.

— Fă degrab', Irino, de lumânări și de alviță pentru alde Ghira, zise mama Iana, că văd eu de turta din spuză.

Și, după ce plecă fata, mama Iana, ea, care se gândise să apuce înaintea Ghirei cu omenia, tot ea bombăni necăjit:

— Parcă le-ar fi căzut nasul și gionatele sa vie ei întâi.

Ghira, cum văzu pe Irina cu lumânări și alviță, încreți fruntea, se roși, zbârci din nas, se gândi: adică cum, vecina s-o umilească apucând înainte cu „Doamne ajută”? Și fără multă vorbă:

— Bre, ce pari de lumânări! O să ardem până la anu pe vremea asta!

Erau cam micșoare lumânările. Biata Irina săruta mâna mamei Ghira, dădu bună seara Răducanului, puse ochii în pământ, apoi plecă mahnită că nu mai înțelegea lumea.

Răducanu veni și el la mama Iana. Iana se uită cruciș la dânsul, se posomorî și-i zise, dând capul pe-un umăr:

— Măăă, da' strașnică alviță! Ne scoatem și măselele într-însa.

Unde o găsirăți voi cu atâtea nuci?

Ce e drept, alvița era cam sfârâmată, cam negricioasă și nu prea se vedea să aibă nucă. Raducanu se roși; își strânse căciula la piept; și, după câteva binețuri încurcate, se uită lung la Irina, care abia își ținea lacrimile. Plecă. În poartă mormăi, ars de nimicurile astea:

— De hotărât, și mama și mă-sa și-au pierdut mințile. Așa se învrăjbiră, fără sa vrea, ca și cum Necuratul și-ar fi vârât coada.

Bombănea una într-o parte, alta într-alta. Într-o bună dimineată, ce i se păru lanei? Că Ghira ar fi aruncat peste gard lăturile la dânsa. Ca sorbită de vântul turbat, așa veni de cătrănită și-i zise fie-sei:

— D-apoi ce, Irino, s-a sfârșit pământul? Alt loc nu găsea să-și verse murdăriile? Eu nu pun palma la scuipatul nimăru.

A doua zi și-aruncă lăturile și gunoiul peste gard, la mama Ghira. Vecinii și vecinii vecinilor începuseră a șopăi: că bătrânele prea sunt de tot, prea se ocolesc, prea se uită chiondorâș, prea-și dau, la vreme de bătrânețe, barișul pe ceafă și poalele peste cap.

Zvonurile astea le împuiară urechile și le ațâtară una contra alteia, fără nădejde de pace, ceea ce le ustura și mai rău.

Într-o zi, spre primăvară, mama Iana înhăță de șorț pe Irina și-i zise cu mânie:

— Vezi, tu zici că nu știi ce și nu știi cum, dar cine mi-a ciopârțit toți prunii de pe lângă gard dacă nu dumneaei, cu mânușita dumneaei?

— Poate că vântul, mamă, răspunse Irina.

— Vorbă să fie; să vorbim să n-adormim! Vântul frânge plopul, pluta, nucul, salcâmul, zarzării, perii, merii și gutuii, dar nu prunii, când n-au pic de frunză și de rod în ei. Așa? Lasă pe mine, au să treacă vijeliile și pe la ei!

De-a doua zi începu să reteze crăcile prunilor care treceau 164 peste gardul ei. Prunii de pe lângă gard se înjumătățiră și la una, și la alta.

Mahalaua se crucea.

Doamne ferește! Ce e să nu mai fie!

Mai era ca la trei degete de zăpadă, încolțea urzica și ghiociei.

Mama Iana ieși din casă și se duse așa, în neștire, în ograda cu pruni. Ce n-ar fi dat să fie tihnită și cu vechea prietenie, prietenie. Și, în vreme ce-și învărtea gândurile în cap, ce i se păru ochilor că o scurteică neagră s-apropie de gard și o mână omenească azvârle, în grădină la ea, un stârv de cioară.

Așa! lumea-și bate joc de bunătatea ei? Ea se căiește, și ceilalți rād și-și scutură puricii în cojocul ei? Să vedem: care pe care? Și încet, pâș-pâș, se apropie de cioară, o luă de sfârcul aripilor, o învărte de câteva ori și-o azvârli cât putu în grădina Ghirei. Cioara se întoarse înapoi, și iarăși se duse, și iarăși veni. Fiecare din bătrâne, cu capul în jos, aduse de mijloc, căutau în pământ – ca doi cocoși care se lasă din bătaie și se pregătesc să înceapă din nou – așteptau, tremurând, bombănind, cu nerăbdare, cu necaz, să arunce stârvul în ograda vrăjmașei. Își sărau inima când auzeau cum răbufnea de pământ mortăciunea. Iana plecă și rămase Ghira. Se întoarse Iana și plecă Ghira. Cu așa poftă se mârâie câinii când îi despart gardurile.

— Vrasăzică, ograda mea vine ca un fel de groapă de murdării pentru IanA. Zise Ghira, vorbind cu Răducanu, și-și frecă buricele degetelor înghețate.

— Adică de ce să nu-mi mânjească casa, de ce să nu-mi puie cuțitul dacă își descarcă toate scârbele în curtea mea? Irino mamă, să nu-ți mai calce piciorul pe la ei! Să creadă lumea că mori după cine știe ce?

Așa se tângui Iana fie-sei.

Iar Ghira, mâniaoasă foc:

— Răducane, una și cu una fac două. Câinele care cerșește din ușă în ușă nu păzește nici o casă. Din două praguri, unul: al meu sau al lor! Ce, vrei să zică mahalaua că te-au obrocit?

Copiii sufereau pe tăcute și, de ce sufereau mai mult, mai mult doreau să se vadă, să-și vorbească, să-și verse focul.

Bătrânele vedeau pârjol înaintea ochilor. Adeseori visau că le ia casa foc, că vin turcii, de oțelite ce erau una contra alteia.

Se puseseră Babele cu un ger în neștirea lui Dumnezeu. Ce să te pomenești cu Ghira, ce i se păru ei, că ar fi lipsind câteva nuiiele din gard, tocmai de unde începea împletitura ei.

— Ei! apoi stăi-mi-te, jupâneasă IanO. De-alea mi-ai fost?

A doua zi, cu noaptea-n cap, începu să scoată nuietele din gardul împletit de-alde Iana. Și smulse, și smulse, până ce văzu prin gard ca prin geam. Iana, prinzând de veste, muri și învie.

— Așa? așa? așa? Bine! bine! bine!

Pe la miezul nopții se sculă binișor de lângă Irina, se îmbracă, trase ivărul ușii și se duse pușcă la gard. Măsură ce măsură, de colo până colo, apoi, când se încredință bine care era partea gardului împletit de-alde Ghira, începu să smulgă pleture întregi.

— Na, dacă e-așa! na! na! na!

Până la Fiorii, una rupând, cealaltă smulgând, din gard nu mai rămăsese decât parii, înșiruiți ca dinții unui pieptene rar.

Toate bune. Ajunseseră bătrânele la cuțite, da' ce stricau copiii?

O viață întregă împreună. Copilăria cu desișul ogrăzilor, cu fluturii, cu zarzărele crude, cu ghicitorile, cu basmele, cu spaimele care îi ghemuiau unul într-altul. Naivitatea că ar fi „nevasta și bărbatul” când Răducanu venea c-o troacă cu nisip, ca și cum ar fi venit cu grâu de pe drumuri. Și ea, legându-se la cap, îl aștepta la umbra deasă de măturică, de poala Maichii-Precistei. Răducanul i-aducea crăițe, calomfir și busuioc, busuiocul și foile de calomfir să le bage în sân, iar crăițele să le puie la ureche. Greu să trăiască unul fără altul. Și așa, făcându-se din zi în zi mai mari și mai tăcuți, se iubiră din ce în ce mai mult. Câte nu le spunea primăvara cu florile, vara cu poamele și cu păsăretul vesel? Câte nu simțeau, fără să înțeleagă, simțind, lămurit, unul lângă altul, că le ard umerii lor lipiți! Și când, la șaisprezece ani, Răducanu încălecă rotașul din stânga și pocni șarpele de bici pe deasupra cailor, luându-și ziua

166 bună de la Irina, fu mândru, deși ar fi dat și cai și căruță, numai să nu se despartă de Irina, care-l privi până îl perdu din ochi într-un nor de praf și într-un bălângăit depărtat de clopote.

Păcat de Dumnezeu!

Copiii, de la un cârd de vreme, își pierduseră veselia. Cap greu, inimă grea, ochi galeși, obraji păliți.

— Răducane mamă, îi zise Ghira în ziua de Pasti, de ce nu te piepteni? Și ce-ai tu de ești ofilit la față?

El tăcu, iar bătrâna furișă o privire spre alde Iana și bombăni înghițind în sila un ou răscopt.

Mama Iana se pârșălea cu Irina la soare.

— Irino mamă, ți-ai pus rochia cu gura sucită, șorțul șoldiu, coadele pe ceafă și mărgelile ale mai urâte tocmai în ziua de Pasti? Și te jigărești. Să juri că cu tot dinadinsul.

Irina tăcu. Mama Iana fulgeră o privire spre alde Ghira, dădu din cap și oftă. „Ei! he!”

Frumoase și blânde nopti! Luna argintie plutea în văzduhul plumburiu și limpede.

— Răducane, ce tot ieși noptile afară? Nu ești bine?

Așa mormăi Ghira la un miez de noapte. Băiatul se strecură pe ușă, în vârful picioarelor, ușurel, ca o pisică.

— Irino mama, un' te duci? Întruna ai ieșit noptile afară.

N-ai fi bine. Ai?

Așa întrebă Iana, trezită din somn, iar Irina, tresărind, răspunse încetinel:

— Ei, și dumneata.

Nu trecuse săptămâna luminată. Ghira și Iana se treziră din somn. Pipăiră locurile goale și calde ale copiilor. Le săgetă la inimă același gând. Își făcură cruce, se îmbrăcară grabnic și ieșiră în vârful picioarelor, căutând cu ochii în toate părțile. Intrară în ogrăzile lor. Pitiș-pitiș, se strecurară prin ramurile înțesate ale prunilor. Cum ajunseră în mijlocul ogrăzilor și aruncară ochii la gardul din care nu mai rămăseseră decât parii înșiruiți, înmărmuriră de ce le văzură ochii. Pământul li se învărti sub picioare.

Între doi pari, Răducanu și Irina stăteau unul lângă altul și unul pe altul se rugau să nu mai plângă. Luna, deasupra lor, ca un taler de argint, le înflorea veșmintele albe.

— Spune drept, Răducane, ți-e frig ție?

— Mie nu. Dar ție?

— Nici mie.

— Irino, vrei să te duci, spune drept.

— Eu? Dar tu?

— Nici eu.

Bătrânele pândeau ca doi câini, încremeniți cu gâtul întins în fața vânatului. Se văzură una pe alta și nu îndrăzniră să se miște niciuna, nici alta.

Răducanu și Irina scoaseră din sân câte un ou roșu și ciocniră.

— Hristos a înviat, Irino!

— Adevărat c-a înviat, Răducane!

Răducanu sărută pe Irina.

— Sa ciocnim și cu vârful. Zise Răducanu.

— Vrei înc-o dată?

— Hristos a înviat!

— Adevărat c-a înviat!

Și Răducanu încolăci brațele pe după mijlocul ei subțirel și o sărută.

— Irino, tu ieși din cuvântul mamei Iana?

— Nu, Răducane, ferească Dumnezeu.

— Nici eu! Dar de nu s-or împăca.

— Niciodată? M-arunc în fântână.

— Și eu în picioarele cailor.

Bătrânele tresăriră. Fiorul morții le cutremura pe-amândouă și plecară năbușindu-și plânsul, de teamă „să nu-și sperie copiii”.

Toată noaptea au plâns. Cum, să rămâie făr' de copii? „Eu sunt de vină!”, „Capul meu ăl sec!”, „Fudulia mea!”, „Mă duc eu la dânsa”.

„Eu? Mă spânzur în ușa ei”. Și nu-nchiseră ochii pân' se lumină de ziuă.

Copiii dormeau obosiți. Ele, pocăite, cu capul în jos, porniră una spre alta, gândindu-se cum să înceapă vorba. Când ridicară ochii din pământ, se întâlنiră, față în față, tocmai lângă parii unde copiii își vărsaseră focul.

Fără vorbă își dădură mâna și se priviră multă vreme.

— Cumătră Ghira, cine are mai multă minte, noi ori copiii?

Ghira-și făcu cruce.

— Nu-ți spuneam eu d-tale, că toate se potrivesc pe lume când vrea Ăl-de-sus să le potrivească? Necuratul ne îndemna: „Rupeți-vă gardul”, iar Dumnezeu, bunul: „Bine, împelițate, tu rupi gardul, și eu voi face din două curți o singură curte.”

După zece ani, bunicile, cu părul alb ca zăpada, sorbeau din ochi pe nepoții pletoși, cârlionțați și nebunatici.

— Ba, Cioca seamănă mă-sei ca două picături de apă.

— Ba, Udrea buflei e tat-său gol, leit-poleit.

Așa îndrugau, torcând la umbra salcânilor. C-așa fusese să fie.

MILOGUL Vântul de toamnă, rece și umed, țiuie în rămășițele frunzelor risipite în crăcile copacilor din lunca Vitanului.

În albia sa încovoiată, Dâmbovița își mână liniștit apa tulbure, galbenă și pe-alocurea pătată cu șuvițe de sânge închegat, supte din talpa zalhanalei. Duhoare grasă năbușește aerul îngreuiat de-o bură rece și deasă.

Stolurile de ciori se răsfiră, se amestecă, se gonesc, croncăie și se abat păcură pe hârcile albe de bivoli și de boi, împrăștiate pe netezișul ruginiu din fața zalhanalei.

De-a stânga apei, cam cât prinde ochiul, dincolo de hanul din răscruci, stă casa lui Căliman potcovarul, mai mult fâșii și petice 169 de pământ galben decât văruială. Pornită pe spate, cu olandele de pe acoperiș zobite și mucedde, împănate cu mușchi, și mai sus îi cresc două urechelnite cu solzi groși și verzi. Pe prispa ferită de streășina lată, plină cu scule, cu troace, șade în colacul picioarelor Căliman potcovarul. Negru, uscat și ars în obraji, cu ochii mari și albi, cu luleaua stinsă și pleoștită într-o parte a gurii, când pifăie aruncă scrumul în sus și-și dezvelește, din buzele mari și din barba și mustățile cărunte și îmbăcsite de cenușă, dinții lați și petrecuți pe din două c-o largă strungăreață. Părul, muiat în untdelemn, cârlionțează pe grumajii soioși. Cămașa, petic de petic, strânsă la mijloc într-o curea împodobită cu nasturi, îi cade pe umărul drept.

Raluca, țiganca lui, stă ghemuită într-un colț al prispei. Goală pușcă, își cocoloșește gleznela sub o pătură murdară. Sânul, slab și moale, i-atârână în gura unui copil, ce sugă cu sete, umflându-și bucele galbene.

Căliman, înfigându-și pipa în brâu, scoase din poala cămășii un clondir cu rachiu și-l aduse la gură.

— Iar gălgâi, Călimane, zise Raluca, și iarna vine, și copiii-s goi.

— Eh, las' să vie, las' să fiE. Răspunse Căliman, și-și scutură pletele și începu să rătă.

— O să-ți bei cămașa din spate, o să-ți bei pielea de pe oase, o să-ți bei mințile, mormăi Raluca, și-și zgudui copilul, rupându-i țâța din gură.

— Ale mele sunt toate, las' s' le beau.

— O să ajungi răsul țiganilor.

— Fă Ralucă, te rup în două bucăți, azi, de duminică! răspunse mâniat Căliman, și scoase din mâneca largă o mână numai mușchi, vine și păr.

Apoi o aduse cu binișorul pe clondir, mai înghiți zdravăn de două ori și-l întinse Răluchii, zicându-i blajin:

— Na și ție, bea și tu, cățea, bea și tu, scorpie cu pui, că eu te bat și tu mă sorbi.

Raluca apucă clondirul și, după ce bău, iar bombăni:

— De n-ar fi ologul ca să cânte din mahala în mahala și să-ți milogească mămăliga și saramura, ai piei, ticăloșia lumii.

— Eh, să milogească, că eu l-am găsit, eu l-am crescut.

— L-ai crescut, da, dar i-ai luat picioarele, răspunse Raluca închinându-se.

— Să taci, Ralucă, strigă Căliman, sărind în sus. Dar cât era de mare se clătină pe picioare, se rezemă de zid, supse cea din urmă înghițitură de rachiu, oftă și, uitându-se lung în ochii țigăncii, îi zise repede: Uite-așa, măcar să crăpi, o să-ți zic p-a lu' Sotir: Nelăută, nespălată, bat-o Dumnezeu s-o bată, da nu doarme, sa îmbată, Și e groasă și umflată, bat-o Dumnezeu s-o bată; ziua zace, noaptea fată, mai bine rămânea fată, bat-o Dumnezeu s-o bată.

Ochii lui Căliman se tulburară. Ca o pielită gălbuie i se poșghi pe albul lor. Se lăsă moale și, după ce bolborosi câteva cuvinte, izbi cu piciorul clondirul gol și-l făcu cioburi. Și deodată începu se dărdăie pe picioare în chip de joc și de veselie. Și-și pleca capul în jos, aducând capul într-o parte. Ș-o învârtea mărunt, apăsând mai mult pe un călcâi. Se pleca de mijloc. Bănănăia cu mâinile moi în jurul trupului, turuindu-i gura într-un cântec mărunt, parc-ar fi fost o tobă care bate în depărtare.

Dar glasul îi scăzu. Cântecul își micșoră repeziciunea. Răsuflarea îi pufui greoaie. Picioarele îi depănă zăpăcit un soi de joc fără nici o noimă.

Raluca-și privea țiganul înmărmurit. Îl apucase din băutură.

Și era rău de nu vedea înaintea ochilor, da cu ce apuca, spârgea 171 pe orice punea mâna. Într-o zi a dat de-a azvârlita cu copilul. Într-altă beție a înghițit doi cărbuni aprinși și-a vrut să s-arunce în puț, strigând cit îl lua gura că i s-a „aprinș burta”.

— Hai, măi Călimane, și te culcă, nu mai zobi pământul de pomani. Îi zise Raluca cu sfială.

— Să dorm, ai?! să dorm? răspuse el. Să te scoli, cățea, și s-aprinzi jarul în vatra foalelor! Ai să muncești cu mine, că te zvânt!

— Poi, e păcat, Călimane, că e Sfânta duminică. Te trăsnește Alde-sus, îngână Raluca, punând câteva boarfe peste copilul ei, care adormise cu un deșt în gură.

— Nu e păcat! Și să te scoli, mamornițo, că te ia „iaca-cine”, strigă Căliman, înhățând un baros, pe care abia-l ridică în sus.

Nu e păcat; ar fi păcat dacă rachiul și mămăliga ni le-ar da Sântilie și Dumnezeu.

Și-și petrecu mâna pe după mijlocul Raluchii și, neizbutind s-o ridice în brațe, o ciupi de câteva ori și, cu ea de mijloc, jucând întruna, se afunda în întunericul fără fund al fierăriei.

Fumul de bură se dezlegă într-un cernut de ploaie mărunță și deasă. De la pământ la cer întunecimea era una, adâncă, neagră, că n-ai fi zărit la doi pași, că nu ți-ai fi găsit ochii și gura. Numai către miazănoapte scăpăra tremurător câte un fulger liliachiu, și copacii, în șiruri negre, se zăreau jucând o clipă acolo unde lunca rotocolită a Vitanului părea că se împreună cu bolta cerului.

Întreg pământul, după aceste slabe licăriri care desfăceau perdelele întunecimii, se cufunda în nemărginirea neagră și mută.

Pe așa vreme, foalele din șatră pufniră în grămăjuia de cărbuni care rânjiră roșu și începură să joace, aruncați de suflarea greoaie, regulată și somnoroasă ce ieșea pe țevile de fier. Scânteile, în căduri de steluțe, trosneau și, plutind în neștirea întunericului, se stingeau una după alta.

Ai fi crezut că întreaga lume s-a dus pe copcă dacă, în ropotul ploii ce cădea de astă dată nemiluit, nu s-ar fi auzit ocările lui Căliman și scârțâitul ascuțit al unui cărucior ce se apropie de pragul potcovăriei.

— Vine, săracul de el, ș-o fi rebegit de ploaie, că e gol ca un deșt. Așa îngână în fundul întunericului Raluca, atârnându-se de lanțurile foalelor.

— Deh! mai bine să vină mort decât cu mâna goală, răspunse răgușit Căliman, botezând cu praftorița cărbunii care își ațâțau din ce în ce flăcările lor albăstirii. Ș-atunci s-auzi lângă prag o jale de vioară ș-un glas de cerșetor. Parcă ar fi fost un om care cânta în vis. Ai fi zis că e vântul, care-și colinda vuietul. Aci se întuneca glasul, ce tremura ca de fiori, și vioara s-auzea limpede și puternic, aci glasul se deștepta și încurca cuvinte ciudate, iar vioara-și zbărnâia coardele ciupite.

Când căruciorul se opri în pragul fierăriei, târât de o fată ca de 12 ani, cântecul se stinse. La flăcările cărbunilor ce se încinseseră se zări în dricul căruciorului, înfășat în scutece de zăblău, o frântură de om, un om de la mijloc în sus, ținând într-o mână uscată gâtul lung al unei viori.

Și într-o clipă Căliman se repezi în prag și îl întrebă pripit, și rău, și vesel, de nenumărate ori:

— Ehi? hai? Ce-ați adus? Cum v-a fost ziua? V-a mers în târg? Ați dat de oameni? V-a luat gura? Ce mormăiți? Deh! Vă țineți mari cu banii în pungă! Umpleți mâna, coala, la bâcu! Orbul Olănitei a adus de la târg trei sfați, și e cu fluierul, nu cu vioara, și nu știe decât două cântece!

Iar după aste vorbe, Căliman, împleticindu-se pe picioare, își încordă mâinile, luă pe sus căruciorul și-l trânti jos, în șatră, în dreptul cărbunilor din care ieșea o pară țuguiață și argintie.

Raluca încremenise. Nu i se vedea decât jumătate fața, poleită de lumina jerăgaiului. Căliman sări în groapa din care bătea la nicovală drept în ochii milogului și, ștergându-și nădușeala neagră de pe frunte, înhăță coada unui baros, bolovăni ochii săi roșii și se răsti, aruncându-și un pumn în pieptul său păros:

— Ce bani ai căpătat, spune, că-ți bat limba pe nicovală!

Capul milogului atârna într-o parte a căruțului. Tot trupul lui e o mână de carne galbenă-vineție. De la coșul pieptului la vale îi înnumeri coastele. Picioarele îi sunt tăiate de sus, iar în locul lor, două răni cârpite petic de petic. Niște bețe subțiri îi sunt mâinile cu degetele ascuțite, lungi și murdare. În tot acest monstru nu trăia decât capul. Și ochii săi mari, negri și plânși, cu genele sumese până la frunte, priveau adânc și blând. Pe fruntea sa ca sideful i se rotocoleau inelele părului, negru ca păcura. Pe buze îi încremenise un surâs îndurător.

— Spune – strigă Căliman aprins de beție, de dogoare și de o ură ce-l ardea de-a lungul pieptului – cum ți-a fost cântecul ăl nou? Cum ți-a mers târgul?

Spida, fetița care se înhăma la cărucior, văzând pe tată-său ridicându-se din groapă, o șterse la fugă. Milogul oftă, închise ochii și întinse mâinile pe dricul căruciorului. Lacrimile i se rostogoliră pe obrajii săi albi-gălbenui. Un chip turnat în ceară. Părea un Christos oacheș în niște zdrențe murdare.

— Oh! târgul e rău! zise blajin Milogul. E rău de tot, că oamenii sunt bine îmbrăcați. Trebuie să fii frumos, voinic, întreg și bine, ca să-ți dea de pomană cei bogați. Și deschizând ochii mari și bășicați de lacrimi, își rezemă vioara de piept și urmă cu un glas bun: Oamenii din târg trec repede. Au treburi multe. N-au vreme să-și desfacă punga. De-a surda le cântă. Am cântat, am plâns, am întins mâna, și oamenii au trecut. Care nu te văd se duc, care te vad spun câte ceva, și-acopăr ochii, se-abat în lături, dau din umeri și se duc – cârduri vesele pe două picioare. Am milogit până mi s-a stins glasul. Am răbdat zgârcenia și vorbele până n-am mai putut. Treceau doi inși, unul din ei șopti: „Să nu-l crezi. Are picioarele în paie.” Și i-am spus cu amarul în gât: „Vino de răscolește, vino de caută”. Trecea o cucoană. A băgat mâna în buzunar și a scos-o goală: „Ah! ce murdar!” I-am răspuns, cu lacrimile în ochi: „Cine n-ar vrea sa fie curat?” Un tânăr spunea cu scârbă tovarășului: „Uh! cum cere!” „Cer fiindcă n-am. Dacă
174 aș avea, aș da!”, O fetiță, gătită ca o sorcovă, a șoptit mă-sei: „Ce ochi negri! ce ochi mari!”, „Ți-i vând pe-un ban”. Și un domn

voinic și rumen, jucându-se cu un lanț de aur, mi-a zis în față:
„Ce urât e!” „Închide ochii și dă-mi.”

În Căliman s-aprinseseră mânia și rachiul. Fața sa arsă îngălbeni.
Scrășni dinții. Aduse barosul cu amândouă mâinile și, învărtindu-
l pe deasupra Milogului, strigă năuc:

— Mai bine-ți zdrobeam capul decât gionatele!

Raluca lăsă foalele, care pufniră lung cea din urmă răsuflare, se
repezi asupra lui Căliman, îl înhăță de-o mână, pe când el, cu
cealaltă, repezi barosul în dricul căruciorului, strigând:

— Ce-mi folosește stârvul ăsta?

Căruciorul se răsturnă, și Milogul se rostogoli cu fața în jos.

Raluca se lupta cu Căliman.

— Se ceartă cu oamenii. Nu știe sa ceară. Lasă-mă, uite, lasă-mă,
să-mi murez inima. Măcar o dată. Măcar o dată să dau.

După câteva îmbrânceli, Raluca izbuti să îl dea pe ușă afară.

Țiganul se împletici în noroi, ajunse la talpa prispei, se împiedică
și căzu lat, cu fața în sus. Bolborosi de câteva ori: „Măcar o dată
să dau”, apoi, părându-i-se că cade casa pe el, de frică, închise
ochii și adormi.

Raluca lungise iarăși pe bietul Milog în căruciorul său și plecase
repede să-și vadă de copil, căci se speriasse din somn și țipa cât îl
lua gura.

Milogul era singur, pe roatele care-i călcau inima când se
învârteau, în adăpostul său obișnuit în care-și trudea mintea și-și
plângea chinul. Capul lui mare, slab și frumos se învârtea, ca
prins de friguri, în fusul subțire al gâtului. Și cât de sfânt și de
frumos pare la lumina galbenă a jarului care se stinge! Cu ochii
închiși, cu nasul subțire și cu nările curmate de durere, cu buzele
mici și strânse una într-alta, cu cele două șiroaie de lacrimi
curgând de sub pleoape până pe piept, ai jura că e un cap de
moaște care plânge. În mintea lui de nefericit toate s-amestecă, s-
afundă, se

175 sting, pe lângă dorul de-a putea umbla. Ah! cum ar pleca de
cum ar miji ziua! Cum ar fugi! Cum s-ar duce ca vântul, fără a se
mai uita îndărăt. Ș-ar sui munți, ș-ar coborî văi. Și n-ar mai cânta

cu vioara. Mâini nu i-ar trebui. Cu mâinile nu umbli. În goana lui de nebun, ar închide ochii. Ochi nu i-ar trebui. Cu ochii nu umbli! Și așa de vie-i fu închipuirea, că surâse, deschise ochii repede, se zbuțumă pe loc și bănănăi mâinile întocmai ca picioarele unui om care ar fugi. Apoi se pipăi grabnic la șolduri și, năbușindu-ș i o adâncă și caldă oftare, își trânti cu dezgust mâinile în lături și sparse între pleoapele ochilor lacrimile, care începuseră iarăși, înghițindu-și durerea, simțită ca un nod în gâttejul sau.

Ah! dar fie și niște picioare strâmbe. Și șchiop. Un singur picior și altul de lemn. Niște picioare zgârcite și să poată să-și legene trupul în două cârje, numai să scape odată de cele patru roți! S-ar mulțumi să sară ca o broască, să se târâie ca o șopârlă.

Mâinile și rămășița de trup îi înghețară. Se rumeni în obraji.

Toată viața, la cap. Buzele îi tremurară și strânse așa de tare din ochi, încât îi fulgerară scânteii și se stingeau într-o negură fără fund. O mânie de foc, închisă într-o țeastă de os. Cui poartă Dumnezeu de grijă? De cine are milă dacă nu de nenorociți?

Cum de nu aude și nu vede ceea ce surzii și orbii ar auzi și-ar vedea? De ce să nu-l zidească din nou și pe el, ca pe ceilalți oameni? Oh! dacă ar fi întreg, n-ar mai întinde mâna la trecători.

Ar scăpa de rușinea de-a cânta cu vioara și de-a boci: Frați în Hristos, surioare, nu treceți p-un biet olog, făr' de trup, făr' de picioare.

Ar scăpa de rușinea de-a zice după vioară: „Bogdaproste! bogdaproste!”

Ar scăpa de ticăloșii care-l iau în răs și-i pun pietricele în mână.

Ar scăpa de cei care-i spun fără milă: „Ce urât e!” „Ce 176 murdar!”, „Ar trebui să-l culeagă comisia.”, „Ne sperie copiii.”, „Ne strică pofta de mâncare!”

Dacă ar fi întreg, ar scăpa de bătăile care nu mai au în ce izbi și de scuipatul lui Căliman. Și vara n-ar mai privi cu jind, din arșița soarelui, pe cei care se veselesc la umbra deasă a nucilor.

Cui, cui, cui poartă de grijă Stăpânul lumii? E mai rău ca un om, căci poate și nu vrea.

O amintire îi licări ca dintr-un vis dureros și depărtat. Parcă auzi două lovituri de ciocan căzând pe nicovală, și-și simți carnea

picioarelor ruptă și oasele trosnind. A fost dar și el, copilul găsit la răs-pântii, om ca toți oamenii. Ba chiar a umblat de-a bușile.

Ar fi trebuit să aibă și el picioare, să meargă fără roate, să alerge, să fugă, să muncească, să nu ceară, să nu-l scuipe, să nu-l bată, să nu-i fie rușine, să nu întindă talerul, să nu cânte cu vioara.

Milogul se zgudui. Roatele scârțâiră și, înhățând vioara de lângă dânsul, o trânti cu mânie și o făcu țândări. Întinse repede mâinile și se agăță de nicovala care lucea în ochii săi tulburați.

În întunericul fierăriei nu s-auzi decât un oftat și o izbire îndesată, scurtă, fără răsunset.

Cărbunii măcinați de foc s-au stins în gura foalelor.

A doua zi, când Căliman, trezit din somn și din beție, se duse alene ca să lucreze, văzu pe bietul Milog odihnind de veci, c-o tâmplă înfiptă în colțul ascuțit al nicovalei. Un lac de sânge închegase pe cioburile viorii.

Căliman, spăimântat, fugi bătându-se cu pumnii în cap. În pragul ușii întâlni pe Raluca și se opri văitându-se:

— Fă, fă, s-a omorât Milogul. Cine o să mai cerșească.

Unde o să mai găsim altul?

Și privi lung la copilul slăbănog și galben, care sugea cu buicile umflate din sânul moleșit al Raluchei.

Raluca își strânse copilul la sân și-i zise, scui-pându-l în obraz:

— Aș! ăsta e-al meu, Călimane! Te mănâncă viermii în fundul ocnei. Eu sunt țigancă, nu-mi lepăd copiii.

HAGI-TUĐOSE I

Dincolo de „Crucea de piatră”, de-a stânga Șoselei Vitanului, se ridică biserica „Sfânta Troița”. Mândrețe de biserică. Ce zugrăveli, pe dinăuntru și pe dinafară, cum arar se mai pomenesc numai la bisericile din vechime. Dar de ascuți la troițeni, mai cu seamă la cei bătrâni, te apucă ametelele când încep ei să-și ridice biserica în slava cerului. Mă rog, nu au atâtea degete la amândouă mâinile câte minuni se află în sfântul locaș. Și când se încurcă, se fac foc bătrânii troițeni; ba își mușcă degetele la numărătoare, căci iată cum au apucat ei să numere minunile: ridică amândouă mâinile în dreptul ochilor, ți le vâără sub nas cu degetele răsfirate, apoi la fiecă laudă zic „una la mână” și moaie câte un deget în gură. La

înfierbințeală, uită că degetele sunt ale lor, și le muscă, și vorba se prefăce în supărare, supărarea în ceartă și cearta în gâlceavă. Cum să cadă ei la învoială? Fiecare vrea să laude și să numere numai cum vrea el, iar nu cum laudă și numără ceilalți.

De cumva nu ești din partea locului, trei-patru bătrâni – care de obicei ascultă, cu gurile căscate și cu șepcile pe ceafă, la cântecele copiilor din școala vestitului dascăl Nicuță – cum te-ori zări, te simt, ca niște copoi, că ești străin, că n-ai mai văzut biserica lor. Își freacă mâinile; tușesc; își dreg glasul; apoi, rara-rara, cu niște pași lungi și semeți, îți ies înainte, îți caută prilej de vorbă, toți cu aceleași cuvinte, cu aceeași târăgănire de glas și cu capul dat pe spate:

— Ei, flăcăule, de pe unde? Ce vânturi? Pe la noi. Ai?

Și de ce? Ce zici de biserica noastră? Nu, mă rog, ce crezi d-ta, că n-o să-ți tăiem capul.

De te împinge păcatul să spui ceva de sfinții uscați și drepti – unii cu sulițe, alții cu paloșe, unii călări, alții pe jos și cu mâinile 178 așa de încrucișate pe piept, că palmele le ies afară din trup, – pe loc bătrânii își ridică pulpanele giubelelor în cingătoarea de plisă roșie și-ți suflă cuvântul din vârful limbii:

— Ei, pușorule, mai sunt zugravi, grozavi de tot. Am văzut și noi. Am prea văzut cum o dau în păgânește și-ți toarnă la sfinți cu ochi de om, cu mâini și picioare ca și ale noastre. Da' de, vezi d-ta, sfinții ăștia, așa cum i-am apucat noi, de când am deschis ochii, sunt adevărat sfinți. Voi, tinerii de astăzi, la legi umblați cu șoalda, la scris cu șoalda și la sfinți tot cu șoalda.

II Așa m-au judecat și pe mine, și n-oi mai uita mai ales ochii mici și vărgați ai ctitorului, care-mi tălmăcea zugrăvelile, înfigând degetul arătător asupra sfinților și oftând parcă ar fi voit să plângă vremile apuse și credințele de odinioară.

Erau patru. Trei – cu giubele lungi, cu șepci cu cozeroace de lac, crăpate și șterse de lustru. Jupân Hagiul purta pe umeri o scurteică de lastic, galbenă, spălăcită, pătată de untdelemn și picată cu ceară.

Ctitorul vorbea mereu, iar ceilalți trei îmi râdeau în obraz, ca și cum mi-ar fi spus: „Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul nostru, c-a văzut multe ș-a pățit și mai multe”.

— Uite, îmi zicea ctitorul mâniat, ce poștești? Nu-ți place Sfântul Gheorghe? Ce vitejește stă pe cal! Și cum omoară balaurul spurcat, parcă ar ucide un vierme, nici nu se sinchisește. Iată și mucenicul Mina cum își bate joc de Necuratul. Dar capul archiereului NicolaE. Ce mândrețe, ce curățel și frumos bătrân! Ei, nenisorule, o să trăiți, și cu de-alde astea n-o să vă mai întâlniți!

În ziua de astăzi? vardie națională cu cozi de cocoș muiate în băcaN. Și barabancE. Și triu-liu-liu-triu-triU. La dreapta. La stânga dreerepți! Iar sfintele locașurI. Rușine!

Ctitorul abia răsufla, roșu ca para focului. Mă hotărâsem să 179 tac. În ușa amvonului: draci cu gheare de trei ori mai lungi ca degetele, oameni cu părul vulvoi, îngeri slabi și lungi și, mai presus de toți, bunul Dumnezeu, pe nori cenușii, rotocolit cu un curcubeu.

Ctitorul nu se mai putu stăpâni. Ridică mâinile. Mânele i s-adunară în umeri și încep, ascuțindu-și glasul:

— Nu vezi cum s-agață dimonii de talerul dreptilor, dar ei tot mai sus, tot mai sus la cântar, căci o faptă bună ridică de la pământ doi draci și mai bine. Nu vezi că ăștia-și apasă degetul pe un șir de oameni dezbrăcați și albi ca varul, care o porniseră spre rai – au fost buni, milostivi, și n-au râvnit la ale altuia, și n-au zavistiit, și n-au furat, și n-au luat numele Domnului în deșert, și n-au avut nouă băieri la pungă, ca în ziua de azi.

Hagiul plecă capul în jos, strângându-și poalele scurteicii.

Doi din bătrâni iar zâmbiră și iar înțeleseră cu zâmbetul lor șiret: „Bine mai vorbește ctitorul! Dă-te prins, dă-te bătut, nu te pune cu ctitorul, că te face puzderie!”

— Iată, urmă ctitorul, iată și bogații nemilostivi cum se duc în focul gheenei cu sacii în spinare, deșelați de aur și de argint!

Hagiul tuși, trase cozorocul șepcii pe ochi și întoarse spatele „judecății de-apoi”.

— Strângeți-vă vouă comori în ceruri. Strigă ctitorul, amenințând cu pumnul pe bogații nemilostivi, care se duceau liniștiți în iad.

Strângeți-vă vouă comori în ceruri, căci mai lesne va trece funia corabiei prin urechile acului decât bogatul în împărăția cerurilor!

Ctitorul rămăsese cu pumnul încheștat asupra zidului; ceilalți doi își descoperiră capul, își făcură cruce, îngânând: „Doamne, Doamne, mare și milostiv ești, Doamne!”

Jupân Hagiul o șterse binișor-binișor și se făcu nevăzut.

— Fugi Hagiul. Fugi. Nu-i vine la socoteală. — începu iar ctitorul — nu dă un sfaț la cutia bisericii (ctitorul ținea mult la cutia bisericii), și acasă — nămol de galbeni bătuți și ferecați!

Îngroapă mereu cazanele, și n-are decât o nepoată, pripășită pe lângă dânsul de când a plecat la agialăc, ca să-i păzească

180 coștoroaba. Și nu mărită fată mare, nu sleiește un puț, nu dăruiește un crâmpei de salbă iconostasului unde se miruiește, caiafa de el!

Și vorba se încinse ca focul.

— Să dea Hagiul? Hagiul să dea?

— Dar nu l-ați văzut cum mișună prin cârciumi și băcănii?

Zise ctitorul. Intră într-una, ia binișor o măslină, o aduce la gură și-o strecoară printre gingii. Foi, foi, foi, o mestecă. „E, cum dai măslinile, dragă cutare?,” „Atât,”. „Scump, scump de tot la așa vremuri. Vremuri grele!” Și pleacă. Intră peste drum. Șterpelește icrele de cosac. Rupe o bucățică, îi face vânt. Pleasc, pleasc.

„Cum petreceți icrele?,”. „Atât”. „Scump. Scump. Vremuri grele!”

Și pleacă. Se duce la pastramagiul din colț. „Ia să vedem, vericule, cum ți-e marfa, că nu mai dau pe la cutare”. Ia o feliuță, îi face de petrecanie. „Cum o dați?” „Pe parale și atât.” „Aș, v-ați scumpit de tot! S-au dus vremurile alea. Vremuri grele!” Și pleacă, îi e sete.

Intră într-o bragagirie. „Ei. Să gust. Ce bașibuzuc aveți?,” Suge un fund de tinichea, ghiorț, ghiorț, ghiorț. „Zeamă de aguridă. Cin' s-o bea? Cin' s-o plătească? Vremuri”. Și pleacă.

Așa mănâncă și se răcorește, și pe el îl dau banii afară din casă.

Și bătrânii — hi-hi, ho-ho, hi-hi — râd cu lacrimi, năpustinduse în vorbă, care mai de care mai șiret la cuvânt și mai subțire la coada

ochilor, răsucindu-și stropii de mustăți, întorși ca niște colți albi împotriva nasului.

— Carâmbii cizmelor? De când era flăcău.

— I se scâlcie tocurile? Le bate singur câteva fleacuri.

— Pe mine, de câte ori mă vede: „Dă-mi o pustie de țigară, că-mi uitai păpușa acasă”.

— Aș! ce-a uitat acasă? Bea peliniță. O adună vara, o usucă, o freacă în mâini ș-o așează în lacră. Bea toată iarna și tușește să-și dea sufletul.

— Da' v-ați uitat pe sub scurteica Hagiului? zise ctitorul, râzând și ciupindu-și mustățile. Nu? Bine. Sa vă spun eu.

Într-o zi, după slujbă, stăm de vorbă. Mai mulți inși și câteva 181 cucoane. Hagiul se uitase într-un jeț. Pândea o prescură. Paracliserul, un drac și jumătate, îi arătă, jos, înaintea noastră, o firfircă de paisprezece și-i zise: „Jupân Hagiule, mi se pare că dumitale ți-a căzut la miruială”. Hagiul sări în capul oaselor. Se apropie de firfircă. O țintui cu ochii, că să-i fi dat cu piciorul n-ai fi mutat-o din loc. Întinse mâna. Când se aplecă de jumătate, pe noi, din spatele lui, bărbați și cucoane, ne bufni un răs strașnic, și râzi, și râzi. Hagiul își uitase acasă turul pantalonilor. De râsul nostru, neîndrăznind să se aplece până la firfircă, se uită lung la dânsa și, cu lacrimile în ochi, ieși din biserică, mormăind: „A mea era! era a mea!”

Paracliserul știa de la nepoata Hagiului că Hagiul de zece ani taie din turul pantalonilor ca să-i cârpească pe unde se cosesc.

Scurteica fusese încă pe-atât de lungă, dar o scurtase mereu din poale, ca să încăputeze mânecile.

III Fum pe coșul Hagiului nu s-a pomenit. Ridice viscolul nămeții până la streșini. Apele să înghețe tun. Treaba lor! Hagiul nu vrea să știe de crapă pietrele la gerul Bobotezei, nici dacă în iulie turbează câinii de căldură. Iarna tremură, vara gâfâie.

Toată viața lui, de câte ori nepoată-sa – trăind aciolată pe lângă dânsul – îi pomenea, la Crăciun, să taie și ei un porc, ca tot creștinul, bătrânul răspundea:

— Îmi face rău, nepoată, s-aud guițând. Îmi face rău. C-așa sunt eU. Milos.

— Cumpără-l, nene, tăiat gata.

Dacă așa îl aducea din cuvânt Leana, înghițind în sec, cu gândul la șorici, bătrânul răspundea liniștit:

— Un porc. Carne multă. Se strică. Două guri suntem. Veneau Paștele.

— Nene, să înroșim și noi ouă.

— Ce prostie! Ouă roșii? Nu e mai bine să le mănânci proaspete? Ouă roșii, ouă stătute.

— Să roșim puținele.

— De roșim puținele, ardem focul degeaba, cumpărăm de-a surda băcanul. Cheltuială zadarnică. Vremuri grele!

— DA. O ciosvârtă de miel.

— Miel? Ce fel miel? Cum miel? Miroase a oaie. Paștile prea sunt în vară.

— Ce pustia de vară, nene Tudose, nu vezi că plouă și fulguiește?!
— Ei, fulguiește, fulguiește. Tu nu vezi că nu ține? Unde ține? Cum cade, se topește. Eu mor de căldură. Uf! uf!

— Și eu mor de frig.

— Mori de frig. Crăpi! Așa te-am pomenit. Lacomă. Nemulțumitoare!

Leana tace și înghite în sec. E săracă. N-are pe nimeni. Tace, că bătrânul, de se mânie, strigă, trănțește ușile, apoi se aruncă în pat și se vaietă până la miezul nopții, uitând să-i dea și de pâine.

De mic copil Hagiul fusese copil cuminte și așezat. Nu i s-auzea gurița, nici pașii. Nu rupea pantofii. Nu-și hărtănea rochița. Pe ce puneă mâna puneă bine.

Ajuns calfă la găitanărie, vorbea frumos și cu patimă în mijlocul tovarășilor săi.

— De când eram d-o șchioapă pricepusem lumea, le zicea el.

Înțelesesem bine de tot că o cârpă din gunoi este o muncă de om pe care te faci stăpân dacă o pui deoparte. Și dacă mama îmi dădea un ban de trei ca să-mi iau un simit, eu mă uitam în ghiozdan: de aveam felia de pâine, sănătate bună, aveam ce mânca. Nu te saturi cu pâine? Ce-ți trebuie simiți? Și puneam banul bine. Și un ban peste altul fac doi, peste doi dacă pui altul,

fac trei. Râdeți voi. Râdeți. Da', vânturați banii în mâini și veți simți ce răcoare ține când vă e cald, și ce cald când vă e frig.

E destul să te gândești ce poți face cu banii, ca să și guști bucuria lucrului pe care nu l-ai cumpărat. Ai simțit bucuria? De ce să-l

183 mai cumperi? Râdeți voi, râdeți. Ce lucru poate fi mai luminat ca un jăromatic de galbeni întinși pe o masă? Voi râdeți.

Râdeți cu hohote. Niște risipitor! În viața voastră n-o să gustați adevărata bucurie.

Într-o zi, o calfă, văzându-l cum tremură și cum i s-aprind ochii când vorbește de bani, i-a zis în glumă:

— Strângi tu, băiete, strângi, și într-o zi. FiuT. FiuT. P-aci li-e drumuL. Și ia-i de unde nu-s.

Tudose, la așa neleguire, s-a ridicat în vârful picioarelor, a încleștat pumnii, i-a adus la gură și a strigat, închizând ochii:

— Numai de veți vâri tot pământul în buzunaR. Numai atunci veți fura și banii mei! Așa să știți! Așa! Că n-am bani. N-am chioară lăascaie. P-așa vremuri nu poți să ai.

În sfârșit, Tudose muncea; strângea; nu bea; nu ochea prin mahala; mânca pâine cu bragă. După zece ani, ajuns la parte, după alți cinci, tovarăș pe din două cu stăpânul său.

În primii ani de tovărășie slăbise, îngălbenise, îmbătrânise la 30 de ani. De frică și de griji, bolea pe picioare. Fostul său stăpân îl luă la masă la el ca să-l mai îndrepte. Și ce frumos mânca!

Oscior peste oscior și nimic pe oscior.

Se mai întremase. Erau cu toții pe iarbă verde, sărbătorind și udând cu pelin ziua de întâi mai. Jupânul i-aduse vorba:

— Tudose, nu vrei tu să-ți gălesc o fată bună, de treabă, cu ceva zestre? Ei, și știi, un copil, doi, ai pentru ce trăi.

— Nu se poate, jupâne, nu se poate! Femeia, copiii cer de mâncare, veșminte, învățăturĂ. Și n-am de unde. Ce brumă am sunt în negoț, și banul din negoț este al oricui ar voi să te înșele.

— Tudose, băiete, nu vorbi cu păcat, să nu-vorbești într-un ceas rău.

Ceas rău? Își strânse fermeneaua la piept, apoi mormăi pe gânduri:

— Nu se poate, jupânE. Copiii cer pâine, îmbrăcăminte, învățătură, și femeiaA. RochiI. PlimbarE. Scurteică de tibet.

Fuste în gherghef. Nu se poate, jupânE. Să mă crezi că nu!

IV Oh! ce fericire pe Hagiul când rămase singur stăpân în prăvălie! În prima zi l-apucară căldurile. Obrajii îi ardeau; capul i se încinsese; ochii îl usturau. La ceas, la ceas, ieșea din prăvălie s-o privească pe dinafară. Îi da târcoale. Îi cerceta încăperile și zidurile cu de-amăruntul. Se ridica în vârful picioarelor ca să-și arunce privirile până peste acoperișul ei. Prăvălia? Era copilașul rumen și frumos. El? Părintele fericit că are pe cine mângâia.

Prăvălia? Femeia fermecătoare. El? El, nebunul care-i da în genunchi, cu ochii închiși și cu inima speriată.

I s-a izbândit visul, singurul vis pe lume! A rămas singur. Ale lui sunt sculurile, jurubițele și ghemurile de găietane; ale lui războaiele, rodanele și maldărele de lână; numai el singur deschide tejgheaua; numai el singur tocmește, face prețul și primește, numai în mâna lui, banii frumoși și rotunzi.

În prima seară, zăvorând ușile și obloanele, ochii îi jucară în toate părțile, muștrând pe ucenici la fiecă mișcare.

— Încet, încet, încetinel, că ușile nu sunt de fier!

— Ia seama, trândavule, să nu spargi geamurile, că nu sunt de fier!

— Nu trânti obloanele, ponivosule, că nu sunt de fier!

— Încet, încet cu lacătele, mototolule, că nu sunT. Și dacă sunt? au broască, au meșteșug, costă parale!

De zece ori se întoarse din drum ca să mai privească o dată, încă o dată, prăvălia. La urmă o privi lung, îi surâse, i se umplu ochii de lacrimi și plecă, mormăind:

— MititicA. Tristă și eA. Cu obloanele în jos, cu ușa închisă.

Ca un om care a închis ochii! Se crapă de ziuă? Face ochii mari, cât geamurile ei, și parcă vorbește, momind pe trecători să intre, să-i dea o bună-ziua și să-i târguiască câte ceva. Lingușitoarea.

Cu capul în jos, ciulind mustățile, ștergându-și sudoarea de pe frunte, iuțind și muind pașii, mestecând și tușind, se duce

185 acasă. Vorbește. Se vede în luptă cu ceilalți: cu ucenicii, cu calfele, cu mușteriii mărunți și cu toptangiii. La unii surâde,

unora le strânge mâna, cu alții se ceartă, la urmă se împacă cu toți, îi atrage, îi momește, îi înșeală.

Obosit, ajunge acasă.

La răsântia din care se desface drumul înspre Calea Vergului, se pitulește căsuța Hagiului, în mijlocul unei grădini stufoase.

Deschide ușa tinzii; o încuie grabnic; intră într-o odaie mică și întunecoasă; aprinde o lumânare de seu; se așează pe pat; își ia capul în mâini și-și reazemă coatele de genunchi.

Peretii sunt cojiți și galbeni; grinzile tavanului, negre și prăfuite; icoanele, cu sfinți șterși; patul de scânduri, acoperit cu o pătură lăptoasă, vărgată cu alb și vișiniu. Două perne de paie la perete și una de lână îmbrăcată într-o față soioasă. Pe jos, pardoseală de cărămizi reci. Odaie tristă, întunecoasă, un mormânt pe ai cărui ochi de geam, ca un sfert de hârtie, ți-ar fi frică să privești, de frică să nu vezi morții odihnindu-se cu fețele în sus.

Hagiul tresări și suflă în lumânare.

— Costă parale. Mă gândesc eu și pe întuneric. Oh! Doamne, Doamne, ce bun ești, ce înțelept ești! De n-ar fi soare, câte lumânări mi-ar trebui să ard ziua în prăvălie! Ce cheltuială!

Abia se lungi în pat, și gândurile începură, întâi blânde, prietenoase, ș-apoi îndoielnice, posomorâte.

Bine că a rămas singur stăpân în prăvălie! Jupânul era bun, era cinstit, da' dE. Două chei la o tejgheA. Două mâini în parale.

Douăzeci de degete în firfiriC. Patru buzunare și două socoteli. Cine știe! Din greșealĂ. Bani sunt micI. Ușor îți scapă printre degetE. Ba în buzunaR. În pungĂ. În căptușeala hainei. Stăpânusău era bun, era cinstit, dar ierta de multe ori pe calfe, pe simbriași, pe ucenici, când rupeau și spărgeau prin prăvălie. Venea un cerșetor, doi, douăzeci: „Să le dăm, că avem copii”. Da, dar el n-avea copii. Da, dar jumătate din acei bani aruncați era munca lui, erau banii lui, erau mângâierea și fericiBarbu Delavrancea 186 rea lui. Unde pui hainele pe care i le cumpăra cu de-a sila, lumânările de Paști, discurile, miruiala, căci îl ducea de guler la bisericĂ. Dar cutia bisericii, de care îi era spaimă. Socoteală limpede: masa, creditul și numele stăpânului său produceau mai puțin ca mila stăpânului, hainele pentru masa

stăpânului, evlavia stăpânului și nepriceperea stăpânului la vânzarea găitanului.

Hagiul se rostogolește în pat. Prea e fericit. Nu poate dormi.

Râde și oftează. E deștept și visează. Ce vis! De nu s-ar sfârși!

Dacă aci, în zăduf și întuneric, ar sta în picioare, și banii ar crește, ca o revărsare de apă, de la tălpi în sus până peste creștetul capului. Oh! ce fericit ar fi Hagiul! înainte să-și dea sufletul, ar vedea fața și veșnicia lui Dumnezeu. Moartea să aibă coasă de aur, el și-ar înfige amândouă mâinile în tăișul ei!

Picături de ploaie bat în geamurile Hagiului. Hagiul tresare.

Nimeni. Se șterge pe frunte de nădușeală. Răsuflă greu, ca pe-un suiș de deal c-o povară în spinare. Îi bate inima: visul unei morți fericite i s-a prefăcut într-o viață de spaimă. Picături grele izbesc în geamuri. Gândul că ar putea să-l jefuiască cineva îl face să sară din pat. Aprinde lumânarea. E galben ca ceara. Părul, nepieptănat și lung, i-atârnă în vițioane pe ceafă și pe frunte. Se uita la icoane. Se închină. Și-aduce aminte de Dumnezeu. Firește că se gândește la el! Se gândește că suferă pe pământ din cauza leneșilor și a tâlharilor. Lui nu i-ar fura o bășică cu zece mii de galbeni, îngropați sub cărămizile de sub pat, ci l-ar fura de zece mii de ori, i-ar fura sufletul turnat în fiecă galben. El niciodată n-a priceput ce este zece, o sută, o mie. Astea sunt vorbe, sunt numere pe răboj ori pe hârtie. În zece galbeni este inima lui de zece ori; într-o sută, inima lui de o sută de ori; într-o mie, inima lui de o mie de ori. În zece mii, el nu vede un purcoi de galbeni, ci zece mii de copii ai lui, fiecare cu chipul și cu viața lui. Iată de ce se gândește la Dumnezeu.

— S-aprind candelă, deși Milostivul ar trebui să vadă și pe întuneric! zise Hagiul și se ridică, tremurând, în dreptul icoanelor. Scoase binișor paharul din candelă; îl puse pe pat; stoarse și îndreptă firul de iască; turnă în păhărelul murdar untdelemn dintr-un ulcior; măsură cu ochii roata untdelemnului.

— Un deșt de untdelemn! un deșt! e prea mult. Risipă.

Se revarsă de ziuă. Cum o să mai vadă Atotțiitorul o limbuliță gălbuie când soarele o potopi lumea cu lumina lui?

Puse paharul pe un taler de pământ și turnă apă. Untdelemnul se scurse în taler, rămânând în pahar un rotocol de-o muchie Se vâri în pătură. Candela sfârâi și trosni. Hagiul, ametit, de cuțit.

Mormăi în mustăți:

— De ce-o fi trosnind? Semn rău! Am turnat destul untdelemn.

De ce-o fi trosnind? De nu mi-ar arde prăvălia!

V Așa petrecu viața Hagiul până la bătrânețe. Un șir necurmat de chinuri fericite, nebăgând nimic în el, nepunând nimic pe el.

Fără foc; fără fiertură; neiubind pe nimeni; tresărind când umbra i se încurca în picioare; închizându-se ziua cu zăvorul în casă; robotind nopțile în odaie cu o lumânare de seu în mână, ca o stafie uscată.

La bătrânețe, găitănăria nu mai mergea. Desfăcu prăvălia.

Vându tot.

— M-am ales și eu c-o pâine, după o muncă câinească de la opt până la șaiszeci de ani.

Dar în acest bătrân, pentru care prietenii, copiii și nevasta erau banii agonisiți și ascunși, un singur gând, mai presus de orice, îi tulbura fericirea:

— Dumnezeu vede toată. Plătește toate. Vede toate! Cum vede? N-am furat pe nimeni. N-am luat banul nimănui!

„Vede toate, plătește toate”. Icoanele și vorbele din biserică i se deșteptau în minte. Ce strică bogatul nemilostiv dacă nu fură

188 și nu bate pe nimeni? Dacă bogații ar da în fiecă zi la săraci, săracii s-ar îmbogăți și bogații ar săraci. În ce ar fi D-zeu mai câștigat? Trupul lui n-a vroit femeie; buzele lui n-au avut copil de sărutat; pânțelele lui n-a poftit la mâncări grase, și o veșnicie toată să nu vadă fața luminoasă a idolului său?

Într-o zi bătrânul, nemaiputând răbda aceste gânduri, s-a hotărât:

— Da, da, am să mă iau bine cu Dum. Să văd locurile sfinte!

Ce jertfă ar putea întrece jertfa mea?

Locurile sfinte. Lemn sfânt. Cei care nu se duce. Se poate vinde lemnul sfânt. Pe-acolo toate pădurile trebuie să fie sfinte.

Și bătrânul s-a dus la hagiâlăc și s-a întors aghios – „hagiul”

— Sfânt, dar mai soios de cum plecase.

Și tuturor, de câte ori îl întrebau cum e pe-acolo, strecura vorba de minunile lemnului sfânt. Văzuse el, cu ochii lui, leproși vindecați cu lemn sfânt. Le atingea rănile cu o bucățică mică, mititică, de lemn, și rănile se închideau, și pielea se netezea pe unde fusese carne vie. Un pusnic a trăit zece ani, fără să bage nimic în gura lui, mirosind lemn sfânt. Unui nebun i-au venit mințile la loc cum l-a atins cu lemn sfânt pe frunte.

Povestind așa minunile și închinându-se, Hagiul a vândut lemn sfânt bătrânilor, babelor și văduvelor.

De multe ori Hagiul, vesel că s-a pus bine cu Dumnezeu și fericit că și-a întors paralele cheltuite cu hagiulăcuț – ba a mai și câștigat – bombănea, uitându-se în toate părțile:

— Ce negoț, ce daraveri, ce bănet s-ar face! Lemnul sfânt merge găitan! Acum patruzeci de ani o prăvălie cu lemn sfânt ar fi fost un potop de aur. Astăzi lumea începe să fie reA. Credință puțină. Doamne! Doamne!

Și Hagiul își făcu cruce că lumea se ducea la peire.

Pustiile de bătrâneți sunt grele. Tusea îl apucă mai des și-l ține mai mult; sângele nu mai rabdă gerul; aducerea-aminte se împuținează. Deseori se cearta el cu el:

— Ba sunt opt mii.

— Ba sunt zece!

— Ce fel zece?

— Atunci, dincolo, sunt opt!

— Aș! nu se poate, aseară i-am numărat.

Și auzul îl cam lasă. De vorbește mai tare, se aude, se sperie și se uită în toate părțile.

— Na, Hagiule, cap sec, strigi cât te ia gura, parcă cine știe ce-ai fi având! Iaca, n-ai, n-ai, n-ai, ești sărac lipit!

Iar în mintea lui: „Am, am ceva, dar e mai bine sa zic că n-am chioară para”.

VI Până la optzeci de ani nu i s-a întâmplat nimic serios Hagiului.

Nu l-a durut un dinte măcar, i-au căzut toți de bătrânețe, pierzându-i pe unii în coajă, pe alții în miez de pâine.

Tocmai în ăst an se puse o iarnă grea. Trosneau pomii în grădină. Pe geamurile Hagiului înflorise gheața cu frunze mari și groase. Degeaba se încerca nepoată-sa să facă ochiuri în geam. Rotunjea biata fată gura, sufla din toată inima; se croia câte un rotocol, dar se prindea la loc.

— Suflă mai cu inimă, Leano, strigă Hagiul, cocoloșit într-un colț al patului.

— Suflu, nene Hagiule, suflu, dar mă taie frigul și mi-a înghețat răsuflarea, răspunse nepoată-sa, tremurând c-o cergă în spinare. Ar trebui să-mi dai de lemne, că înlemnim până mâine.

— Cum? lemne acum? pe frigul ăsta? Pe-așa frig o cioaclă de lemne costă un galben. Un galben!

Leana plecă bombănind în odaia de-alături. Hagiul rămase singur. Trist, întuneric și frig. Vântul se repede pe coș, rece ca gheața, și nu găsește în vatră nici cărbuni, nici cenușă. Hagiul tremură și morfoleşte o bucățiță de pâine. Fiori reci îi trec prin șira spinării. Nu-și mai simte picioarele din tălpi până la genunchi.

Zăpada se ridică până la geamuri, în toată mahalaua nu s-aude nici om, nici câine.

Hagiul adoarme, mâhnit că, dacă iarna va ține tot așa, n-o mai duce fără lemne. Și ce scumpe trebuie să fie lemnele. Așa e, o să iasă din iarnă sărac lipit. A adormit. Se mișcă. Se învârtește.

Toată noaptea visează că se prigorește la un foc mare.

A doua zi nepoată-sa îl găsi pe jumătate înghețat. Abia putu să zică: „Leano, foc, că mor”, și îi întinse un bănuț de aur, închizând ochii. Îi fu rușine ca să nu-l vadă acel ochi de aur cu câtă ușurință îl aruncă în mâinile nemiloase ale lumii. Oftă dureros.

Focul pâlpâie în vatră. Mormanul de jăratric dogorește și aruncă un polei cald și rumen, pe peretele din față. Tavanul trosnește și zidurile asudează. Leana, cu picioarele goale până la genunchi, se pârpilește în gura sobei. Bătrânul a ieșit din pătură și-i e cald, și îl ia cu fiori. Picioarele îi tremură. E lihnit, îi cere inima a ciorbă, ca niciodată în viața lui.

— Ce pui atâtea lemne? Prea multe lemne! Leano, n-auzi? Și tot mi-e frig. Prea multe lemne! Mi-e foame. O să dai foc casei! Ah! pâinea nu mă mai satură. Picioarele nu mă mai țin!

— Oi fi bolnav, răspunse Leana. Să chem pe cineva. Lângă spițerie e un doftor.

— Să nu calce nimeni în casa mea! strigă Hagiul. Cât scrie doftorul pe hârtie nu plătești cu viața toată! Sunt sănătos, voinic, mai bine ca oricând!

Dar, voind să umble, căzu pe pat, zicând: „Oh! da, niciodată n-am fost mai bine!” ben, cu ochii duși în fundul capului, cu părul lung și ciufulit.

După trei zile de friguri Hagiul se sculă din pat, uscat și galLeana îl întrebă încetișor dacă n-ar vrea ceva.

— Aș vrea, răspunse trist Hagiul, aș vrea o ciorbă de găină.

Cu nițică lămâie. Lămâia e scumpă. Câteva boabe de sare de lămâie. Și, vezi, găina să nu fie prea mare. Mică și grea.

Pe seară, Leana întinse în mijlocul patului un ștergar. Pe ștergar o strachină cu ciorbă caldă. Aburii se ridică din strachină. O

191 aripă galbenă iese din zeama presărată cu stelute de grăsime.

Pe buzele străchinii, o lingură de cositor. Alături clondirul, cu două degete de vin, cu dop de hârtie. Hagiul privi cu lăcomie, se șterse pe frunte și zise cu o nespusă părere de rău:

— Ce poftă de copil!

Se văzu topind, el, cu mâna lui, bulgări de aur, turnându-i în strachină și sorbindu-i cu lingura.

Se apropie de pat. Începu să mănânce. Plescăi; își supse gropile din obraji; se încruntă; și-acoperi ochii cu sprâncenele; se răsti la Leana, aruncând lingura:

— Una de lemn. Asta e coclită!

Leana, râvnind la ciorbă și înghițind în sec, ieși afară și-i aduse una de lemn.

Hagiul începu iarăși a sorbi zgomotos. Se scutură și scuipe de mai multe ori.

— Ia ciorba de-aci! M-am săturat. Simt pe gât o cocleală acru. Sărat. Un miros nesuferit. Ia-O. Fugi cu ea. Nu vezi?

Îmi sorb viața!

Leana luă strachina și ieși.

Hagiul își trânti capul pe o pernă de paie. Trupul lui, o flacăra.

Ce friguri! Sub el se deschisese ca o mare fără fund. Și se ducea adânc, adânc, tot mai adânc. Și pe gât gustul aurului, sângele viu al aurului! Nefericit părinte, gustase din carnea copiilor lui. Ciorba îi miroșise a aur!

Când Leana intră în odaie, el se ridică în coate și-i strigă:

— Stinge focul. Să dai cărbunii și cenușa înapoi!

Aruncă ciorba. Și să dai fulgii și bucățelele înapoi. Vreau banii pe jumătate, dacă nu toți!

Și începu să plângă cu hohote.

— Ucigaș! nebun! nelegiuit! în veci n-o să te sature!

Leana, înmărmurită, se uită la el. Tocmai atunci se-auzi miorlăind la ușa cotoiul, tovarășul ei de foame și de tremurat, singura ființă care o mângâie și pe care o mângâie.

Leana crăpă ușa. Hagiul se uită speriat și, văzând cotoiul strecurându-se pe ușa, se răsti:

— Să-i tai coada! Să-i tai coada! O coadă d-un stâjen!

Până să intre, se răcește odaia! Să cheltuiesc și pentru el?

Unde e toporul? Am să i-o tai eu!

Se ridică în picioare. Picioarele tremurară, se îndoiră, trosniră din încheieturi. Hagiul se curmă de mijloc; deschise ochii, mari și roșii; căscă gura și căzu pe spate.

Leana, speriată, fugi afară, închinându-se.

S-a înnoptat. Ea pândește la ușa. Tremură și inima i se bate.

Ar vrea să intre, și spaima că e mort ori nebun o îngheață. Vântul fluieră în streășina casei. Zăpada le-a troienit ușa pe dinafară. În tindă e frig și întuneric.

Pe la miezul nopții i se păru că în odaia Hagiului se târăște cineva de-a bușile. Ascultă. Auzi deslușit un sunet de bani.

— El e. N-a murit, șopti Leana, banii îi prelungesc viața. Săracu nenea Hagiul!

Liniștită puțin, dibui pe întuneric clanța de la odăița ei, deschise ușa binișor și se duse să se culce, tânguind încet pe nen-său Hagiul:

— Săracu, ce bogat este!

A doua zi, de dimineață, Leana, intrând în odaia Hagiului, îl găsi numai în cămașă, în cămașa sa petic de petic, trântit cu fața în

jos, pe aur, îngropat în galbeni, cu fruntea pe-un purcoi de lire, cu ochii închiși.

Cum îl văzu, începu să plângă.

Dar, ca prin minune, trupul Hagiului se cutremură. Banii sunară de-a lungul, de la picioare până la frunte. Săltă capul; deschise ochii stinși și-i îndreptă, ca niște sticle reci, asupra Leanei; bolborosi câteva cuvinte nedeslușite; mușcă în vânt cu gingiile albe și izbuti să slomnească:

— Nu te uită. Închide ochii. Ochii fură. Închide ochii!

Căscă gura; limba i se mototoli în gât; capul îi căzu într-o Între vis și viață LINIȘTE I parte; picioarele i se lungiră; mâinile i se înfipseră în banii. Și adormi de veci, cu ochii deschiși și țintă asupra Leanei.

Când l-au scădat, pe genunchi, pe piept și pe frunte se vedeau rotocoale de bani. Și i-au rupt pleoapele de sus, și ochii lui spăimântați nu s-au închis.

Leana l-a îngropat cu alai mare. Zece popi, archiereu, oranist, colivă, steagul Bisericii Troița, flori, lumânări, zăbranice.

Lumea, privind, zicea:

— Ce frumusețe! Bine de el!

La capul lui mergea Leana; după ea, câțiva bătrâni, cu ctitorul în mijloc.

Unul din bătrâni întrebă pe ctitor:

— Ce bani a lăsat?

— Un milion, răspunse ctitorul.

— Cât face un milion?

— Un milion? De zece ori câte o sută de mii.

— Săracu Hagiul!

— Dacă ar vedea el cum se cheltuiește cu înmormântarea lui.

— Ar muri! răspunse unul din bătrâni. Și oranistul, clătinându-și ceaprazurile de fir, intră în curtea bisericii. Mai multe glasuri sauziră în depărtare: „Veșnica lui pomenire, veșnica lui pomenire”.

Mariei Delavrancea De trei ori l-am văzut în viața mea și rămăsese neschimbat: aceeași față, aceeași barbă căruntă, același mers oblu și capul plecat tot pe umărul drept.

Aceeași liniște adâncă.

Și l-am văzut în mijlocul unei naturi așa de mândre, că s-ar fi mișcat sufletul celui din urmă ticălos. Pieptul uriaș al Ceahlăului și Dâmbovicioara, despiciând în două creierii munților, pentru ca să-și deșire trâmba apelor sale reci și albăstriei, au descrețit fruntea veștețită a atâtor cartofori, au scăpărat în inima a atâtor zgârșiți o veselie străină de sunetul banului ș-au desfătat atâți nerozi de negustori câți brazi și câți mesteceni sunt pe ceafa de piatră a acestor ținuturi fericite.

Apele se bat, rostogolesc bolovanii, umplu vulturile și sar peste stâncile lustruite; șipotele țâșnesc și-și azvârlă sulul apelor reci ca niște arcuri de sticlă străvezie; munții se încalecă grumaz peste grumaz, până în slava cerului; călătorii admiră, râd, petrec, beau pe mușchiul moale și blând ca o catifea verde. Numai el privește așa de risipit, că parcă nu vede; ascultă zgomotul cascadelor și glumele celorlalți așa de nepăsător, că parcă n-aude; și se mișcă așa de ușurel și de încet, că parcă ar sta pe loc.

De trei ori l-am văzut și de trei ori mi s-a părut că văd o mașină perfectă, alcătuită în chip de om, a cărei mișcare dinlăuntru ar fi taina vreunui mecanic de geniu, care ar fi voit să-și bată joc de oameni și de Dumnezeu: pe oameni înșelându-i și pe Dumnezeu imitându-l.

II La ora mâncării m-am așezat la o masă din apropierea lui.

Întotdeauna o liniște adâncă îl înghite ca într-un coșciug de plumb.

Respirația nu i se simte. Privirea îi e pironită în farfurie. Măinile i se mișcă c-o îndemânare și c-o precizie de spaimă. Furculița, cuțitul și lingura nu i se simt. Când poruncește servitorului, glasul nu i s-aude. Mănâncă și te îndoiești dacă mestecă. E cald. Sudoarea îi brobonează fruntea, îi picură pe veșminte; el nu se șterge; vântul răscolește praful și gunoaietele – căci lumea mănâncă în

195 curtea birtului – vârtejul trece peste dânsul; lumea zărvăie; mulți se supără că nu sunt bine serviți; el tace. Și de-o lună de zile de când stă la băi n-a vorbit cu nimeni, n-a salutat pe nimeni, n-a întins mâna nimănui.

Dar o fi trist, o fi nefericit, o fi bolnav, o fi nebuN. Nimeni nu știe. E liniștit ca un obosit care doarme, nepăsător ca un mort și nepătruns ca o peșteră fără fund. Ceilalți îl privesc nemulțumiți, căci liniștea lui le insultă zgomotul și ușurința lor. Și mulți îl arată cu degetul, șoptindu-și:

— Cine o fi acest domn care trăiește cu dușii de pe lume?

— Nu știu. Mi se pare că e un străin.

— Ce limbă vorbește?

— Aș! niciuna!

— Ia privește la el: o țuică, o sticlă de vin, trei feluri de bucate, pe care le înghite fără să le mestece. Încolo: nu vorbește, nu râde, nu se supără. Ce ciudat om!

— Vezi, zicea o doamnă frumușică către un căpitan de tunari, ce galbenă și ce întinsă piele are pe obraji mutul care mănâncă singur, care tace fără a se gândi, care mănâncă fără a mesteca, care mișcă buzele și nu i se aude glasul? Nu-ți poți închipui, dragă Pol, cum îmi năsprește nervii cu muțenia lui. L-aș săruta o dată dacă i-aș auzi glasul, i-aș da în genunchi dacă mi-ar spune cum îl cheamă și, dacă ar face o beție, aș fi în stare.

— Ce? răspunse căpitanul, dând ochii peste cap și râzând un râs guturăit și gros. Ce-ai face dacă s-ar îmbăta? Spune-mi, Mimi, c-aș vrea să știe și maiorul când o veni. Maiorul o să râdă când și-o cunoaște bine giuvaierul de nevestă.

Și înghițiră câteva pahare de vin. Doamna se scobi în dinți; râse pe nas; deschise ochii mari și galeși și îl bătu pe picior.

Căpitanul își rezemase capul în mâna dreaptă, privind alene la masa acelui domn tăcut și liniștit.

— Vrei tu, Mimi, să-i auzi glasul?

— Vreau, vreau, răspunse ea repede și trânti un pahar cu fundul pe masă.

— Ce-mi dai?

— Ceva mai mult decât i-aș da mutului dacă ar vorbi.

— Bine, răspunse căpitanul.

Făcu semn unui chelner să vină și, când se apropie de dânsul, îi șopti ceva la ureche, îi bătu din picior, îi zâmbi și îi zise:

— Nu fi prost, mă, îți dau un bacșiș bun.

— Și eu, îngână Mimi, fără să știe despre ce este vorba.

— Ce ți-a cerut acum? întrebă căpitanul pe chelner.

— Tocană.

— Tocană? Foarte bine. O să vorbească. Chelnerul plecă, iar căpitanul făcu mâna copăiță și prinse o duzină de muște. La unele le rupse aripile, la altele le strivi capetele și, când chelnerul sosi cu tocana, le presără în sosul ei galben și cleios, șoptindu-i:

— Du-i-o; e numa bună; acum o să vorbească. Doamna pufni de râs, îngânând:

— Ce nebun ești, Pol! Ce haz ai când te cam cherchelești!

Eram mâhnit de această cruzime, și totuși abia îmi stăpâneam râsul privind la scârboasa tocană, care începuse să alerge.

Necunoscutul privi lung în farfurie și nu arătă nici scârbă, nici supărare. Luă furculița, scoase liniștit, una după alta, toate muștele, tăcu și începu să mănânce, fără a se sinchisi de vecinii care râdeau cu hohote.

— Ce gugumănie rea! mormăii eu, revoltat de veselia căpitanului ș-a doamnei de lângă dânsul, dar așa de încet, încât socotii că nimeni nu mă auzise.

Dar acel domn, singur și închis ca printr-un blestem la orice impresie tristă ori veselă, ridică capul din farfurie, zâmbi o clipă ușurel și nepăsător. Se uită țintă la mine și tresării când îi auzii glasul:

— De ce te superi, domnule, ar trebui eu să mă supăr. Eu însă am un câine cam hârbar: de câteva ori mi-a murdărit ghetetele și niciodată nu l-am bătut. Și oamenii, ca și dobitoacele, sunt mai adeseori murdari și proști, iar nu răi. Toată deosebirea e că oa-197 menii, când sunt proști, murdari și răi, sunt mai proști, mai murdari și mai răi decât orice dobitoc.

Căpitanul îl auzi și tăcu. Vroi să fumeze și-și băgă țigareta cu focul în gură. Eu vrusei să răspund necunoscutului, dar el băuse cel din urmă pahar de vin, își luase pălăria și bastonul și, într-o clipă, se făcu nevăzut.

Fără voia mea, ca și când m-aș fi sculat în mijlocul nopții după un vis care te zăpăcește, mă sculai de la masă, fără să-mi plătesc mâncarea, și mă repezii după acel domn ciudat, fantastic, al cărui

glas rece, desprețuitor și totuși blând și bun îmi ațâțase atâta curiozitate, că nimeni și nimic nu m-ar mai fi stăpânit locului.

Răsturnai scaunul, mă izbii de o cucoană bătrână, care trânti în urma mea un „Hei! ce, ești chior, domnule?”, și-o rupsei la fugă, simțindu-mă fatal atras de acel necunoscut bizar.

Cu toată graba mea și tâcâiala inimii, îl vedeam lămurit în minte: galben, cărunt, tăcut, desprețuitor, singur în mijlocul lumii ca într-un pustiu, și glasul lui, care mă tăiase adânc, ca o limbă de oțel rece, îl auzeam neconținut bănănându-mi în creier.

În acest om simțeam o fatalitate care te ametește. O prăpastie adâncă care te țintuiește pe buzele ei și-i privești fundul adânc și înecat în negură. O melancolie frumoasă și înfiorătoare, ce te înduioșează, te zguduie și îți risipește orice idee de viață, înfigând în tine numai patima oarbă a necunoscutului.

L-am ajuns. Cu bastonul, cu mâinile în buzunar, cu capul plecat în jos, adus de spete, tresărind din vreme în vreme, el mergea încetinel, fără să i se-audă pașii și fără a arunca privirea în lături. Dar cum dete de șoseaua ce mână, suind cotiș, către Nămăești și Rucăr, iuți pașii, scoțând mâinile din buzunarele bluzei. Ridică capul în sus, ca și cum ar fi fost furat de blânda frumusețe a caselor mici, albe, curate și înconjurate cu ogrăzi de pruni și cu porumbiști verzi și fășâitoare; își plimbă în neștire privirea uimită din platoul Bughii în albia largă și pietroasă a Râu-Târgului.

În dreptul unei case mici, pusă cam sub șosea, îngrădită cu lațe 198 și ocolită cu măturică, cu crăițe, cu fasolică și cu floridomnești, abătu din drum, coborî pe-o potecă, deschise poarta și, fără a se uita îndărăt, intră în curte, se urcă în pridvor și se făcu nevăzut în casă, trântind ușa după el.

Firește, mă hotărâi să pândesc în șosea.

Dădui târcoale în jurul casei, până când văzui ieșind din curte o țarancă voinică și frumoasă; mă luai după ea; intrai în vorbă: „Ba un' te duci, ba ce-ți pasă; ba ce să iei de la cârciumă; ba o fărâmă de untdelemn, că mâine e Sfânta duminică”. La cârciumă, mai dă-i o țuică, mai dă-i alta, mai dă-i și pe-a treia, și vorba se dezleagă.

— Leliță, îi zisei eu, cum cheamă pe boierul găzduit de d-ta?

— Că zău, să mă crezi, domnișorule, nici eu nu știu. Unde te-
apropii de dânsul. Toată ziua tace; noaptea doar ce-l mai auzi
bolborosind, singur în odaie, cu perdelele lăsate și cu ușa
încuiată. Da', de, n-am ce zice, e om bun și plătește bine. Ce nu
mă împacă sunt niște cărți ale lui cu capete de oameni morți, cu
picioare jupuite. Doamne ferește!

Țăranca veselă, vorbă lungă și hazlie, căzu la învoială că-mi
închiriază odaia de alături de acel domn, pă „nu mai jos de doi
poli, că la ea e curat, că e odihnă bună, că sunt țoale să te îngropi
în ele până în gât; și, unde mai pui, umbră deasă și prune de tot
felul; mă rog, la câte rămnește inima omului”.

A doua zi, pe vremea prânzului, luai geamantanul și mă așezai la
noua gazdă.

III În prima noapte nu putui dormi. Vecinul meu se plimbă în
lungul odăii până la miezul nopții, apoi îl auzii cum se încerca să
puie zăvorul încet-încet, și către unu-două din noapte oftă așa de
lung ca și cum ar fi scăpat din mâinile cuiva care s-ar fi încercat
să-l năbușească. Mărturisesc că frica m-a apucat când l-am auzit
că începe să vorbească: la început câte-o vorbă nedeslușită,

199 apoi fraze întregi, la urmă mi se păru că citește și, în sfârșit,
această scenă tainică se încheie cu un mare zgomot, făcându-mă
să sar din plapumă. Desigur, trântise niște cărți.

Mă lungii din nou în pat, cu ochii deschiși în întunericul odăii.

Câtva timp nu mai auzii nimic afară de șuietul jalnic al râului.

Nu trecu mult, și zgomotul de-alături se auzi iarăși, dar de astă
dată vecinul meu mi se păru apucat de furii. Se răstea, ofta, înșira
cuvinte fără înțeles, rupea și mototolea la hârtie, ca și cum ar fi
smuls foi din vreo carte, îl auzii bine cum răcăi de mai multe ori
niște chibrituri și dete foc la ceva care ardea repede.

Se deslușea bine pălălăile supte de coșul sobei.

După acest foc, ce nu ținu decât câteva minute, el începu să se
plimbe în lungul odăii, zicând cu nespusă mânie:

— Da, da, foarte bine! încă unul! încă unul! încă un dobitoc care
nu știe ce vorbește! Așa le trebuie. Șarlatani! Oamenii sunt proști!
Niciodată n-am înțeles ca în noaptea aceea cum un om poate muri
de frică. Vecinul meu plângea. Eu nu puteam închide ochii.

Desigur, vecinul meu e nebun. Dacă zăvorul de la ușa lui ar fi crâcnit, în neștire, atins de el din greșeală, eu aș fi înghețat în acea clipă, așa cum mă aflam, c-un pumn încleștat și c-o mână pe frunte. Toate lucrurile în casă, masa, perdelele, scaunele și soba se clătinau din loc, îmbrăcau forme de monștri, de câte dihanii toate pot să treacă printr-o închipuire smintită de spaimă, și dănțuiau, și săreau, și se strâmbau la mine, ca și cum nebunia de-alături le-ar fi dat suflet și plan de-a mă cuprinde în vârtejul ei fantastic.

Inima începu să mi se bată; răsuflarea mi se împiedică de câteva ori și, fără să știu de unde mai aveam putere, mă răsturnai cu fața în jos. La ziua albă, somnul, bunul somn, mă fură cu odihna lui mângâietoare.

M-am deșteptat după amiază. Nu-mi mai era frică. Mă întremasem.

Odată închipuirea liniștită, mă simțeam, ca și în ziua de mai înainte, legat de pașii aceluia necunoscut.

— Nu se poate, nu e nebun. Un nebun așa de cuminte e cu neputință. Mi-e rușine mie de mine. Ce laș am fost!

Nu sfârșisem bine de mormăit aceste cuvinte, și luai niște foarfece de pe masa mea, intrai binișor în casă la vecin și, măsurându-mi depărtarea ochilor pe-o perdea de la fereastra lui, tăiai două rotocoale prin care puteam privi de-afară înăuntrul odăii ca prin două sticle de ochelari.

Toată ziua am umblat încotro m-au dus picioarele. Am jucat popice la Crasan, m-am suit pe platoul Bughii, m-am dus până la Mățău. Toate câte le admiram cu două zile mai înainte nu mai însemnau nimica. Natura mi se părea o secătură și așteptam cu nerăbdare ca noaptea să înghită farmecele priveliștilor, absorbit de aceste întrebări: „Cine o fi acest om? De unde o fi venind? Ce fel de viață duce? Ziua liniștit și noaptea în prada atâtor chinuri. Ce om este acest nefericit?”

Pe la miezul nopții, văzând că și-a aprins lumânarea, am intrat binișor în curte.

Luna mi-era nesuferită, căci lumina din creștetul cerului să fi zis că este ziuă.

În vârful picioarelor m-am apropiat de fereastra odăii lui. Mă suii pe prispa care ocolea de jur împrejur casele și, abia respirând de emoție, îmi potrivii ochii pe cele două rotocoale tăiate în perdeaua de la fereastră.

Vedeam bine în odaia lui.

Ca la un minut închisei ochii.

Era o crimă purtarea mea. Spionam un om atât de bun și de liniștit. Despecetluam o scrisoare plină de taine, care nu-mi era adresată mie. Intram hoțește într-o conștiință închisă și nefericită. Dar când deschisei ochii, toate grijile și gândurile omenești, curate și înalte, se risipiră. O putere mai mare decât voința și cinstea mea mă țintui la fereastră.

El își lepădase bluza și vesta. Deschisese pe-o masă mare de 201 brad două volume groase, cu figuri negre și tablouri colorate. Deslușit nu vedeam cam ce reprezentau.

La gura sobei era un morman de scrum de hârtie.

Se uită puțin pe una din cărți. Citi liniștit o pagină, apoi începu să se plimbe în lungul odăii, cu niște pași din ce în ce mai largi și mai apăsăți. Obrajii lui, galbeni și fără pic de viață, se deschiseră, se luminară, se rumeniră puțin, dar așa de repede, încât înțelesei că acea căldură nu le era firească, ci, ca și cum l-ar fi dogorit un foc străin de sângele lui, o gură de sobă încinsă, o izbire de soare în creștetul capului. Ochii lui, stinși și adormiți în orbitele întunecoase de sub fruntea lată și albă, se deschiseră mari, aprinși, scânteietori și începură a-i juca în toate părțile.

Buzele i se dezlipiră, tremurară, apoi îndrugară câteva vorbe pe care nu le auzii.

Mersu-i închis între cele două ziduri era o goană furioasă; și nu se întorcea din mers decât numai când era aproape să se izbească cu capul de pereți.

Se opri în mijlocul casei, se frecă pe frunte. Când ridică ochii în sus, erau încărcăți cu lacrimi. Dădu din mâini, ca și cum ar fi vorbit cu cineva, și zise cu dezgust și cu revoltă:

— Of! of! să nu crezi în Dumnezeu, bine, dar să nu crezi în noroc? Idiot și ateu e acela care nu crede în soartă, în soarta care te încinge cu cercuri de fier de la naștere, în soarta pe care ți-o fată

oamenii și împrejurările, lumea și moravurile ei. Viața nu e liberă; viața e o sclavie și un joc de cărți; o carte fatală te prigonește zece generații întregi, dacă vitalitatea bestiei dintr-un neam nu se curmă mai degrabă!

După aceste cuvinte făcu de câteva ori pe nas „hî-hî” și se așeză pe un scaun de lângă masă, își cuprinse tâmplele în mâini, plecându-se pe-o carte.

Înmărmurisem privind și ascultând fără să înțeleg nimic din câte vedeam și auzeam.

După ce întoarse câteva foi, o mână îi căzu moleșit și greu pe tomul de alături și începu să plângă ca un copil. Lacrimile îi 202 picurau una după alta, repede ca o ploaie caldă, pe foile cărții, până când, nemaivăzând, desigur, rândurile, se sculă de la masă, oftă adânc, ca și în noaptea trecută, și îngână cu ochii în sus, ca și cum ar fi fost o femeie care se roagă la icoană:

— Dar eu tocmai așa am făcut, tocmai. Tuburile n-au răsuflat.

Sângele a avut tocmai căldura unui om pe deplin sănătoS. Și sânge mai curat ca al meu era cu greu de găsit. Nici-o boală n-am avut care să-și fi vărsat și plămădit în el elementele morții, acele milioane de atomi vii care se revoltă și tulbură și înfrâng tainica goană și primenire a vieții. Aș vrea să-mi dovedesc mie însumi că am greșit, numai astfel poate mi-aș birui lașitatea și mi-aș zdrobi viața ca pe-un pahar din care ai băut până te-ai îmbătat și nu mai ai ce bea.

Și începu iarăși să se plimbe. De astă dată obrazii lui erau un amestec de galben, alb și vânăt. Mi se păru că tremură. După câteva învârtituri prin odaie, se repezi la cartea pe care citise, o zvârli cu scârbă de pe masă, o mototoli, îi smulse foile, răsufând pe nas așa de puternic încât îl auzii cum auzi din depărtare un cal speriat.

Adună toate foile, le îndesă în gura sobei, aprinse un chibrit și le dădu foc. Casa se lumineă de vâlvătai. El, după ce arseră cele din urmă petice, se întoarse la masa de lucru și zise cu mulțumire rea:

— Da, așa le trebuie! încă unul care nu știe ce spune! Încă unul care nu se mulțumește pe ce știe și scrie volume întregi despre ce nu știe și nu-i este dat să știe!

Poate că erau trei ceasuri după miezul nopții. Luna scăpătase mult la vale. Mi-era răcoare, dar nu-mi venea să părăsesc locul de pândă.

Era obosit; sta adus de mijloc, întors cu spatele la mine și rezemat în mâini de masa albă. După câteva minute de gândire se duse la un geamantan; îl deschise; scoase o cutie; se așeză pe un scaun; aruncă un picior peste celălalt; puse cutia pe masă; o deschise; luă din ea o lupă și un cuțitaș de oțel; își sumese mâneca

203 stângă până-n cot; își rezemă vârful cuțitului de pulpa mâinii și zise liniștit:

— Desigur, sângele meu n-a fost bun. O moștenire de la moși, de la strămoși, un faliment de sânge pe care l-am primit în vinele mele fără să știu, fără să vreau și fără ca ei să fi știut și să fi vrut.

Cum sfârși aceste cuvinte, apăsă cu mâna dreaptă pe plăselele negre ale cuțitului, a cărui limbă subțire și sclipitoare îi pătrunse carnea. Când îl trase în sus, sângele țâșni, îi alunecă la vale înroșindu-i cămașa strânsă ca un covrig în jurul cotului.

Și privea liniștit.

Pe mine m-apucară niște fiori reci de-a lungul spinării. Văzând cum picura sângele de la cot la pământ, îmi simții ochii calzi de lacrimi. De osteneală și de spaimă îmi veni amețeală. Închisei ochii și zguduii puțin cele două vergele de fier, de care mă înhățasem să nu cad.

Când mă desmeticii, dădui să privesc prin rotocoalele din perdea, dar nu mai văzui nimic. Clipii din ochi. Mă frecai bine pe frunte, în casă era lumină și totuși nu mai văzui nimic.

Deodată, începui să tremur. Două fâșii de ger mi se strecurară prin amândoi ochii. Tocmai în dreptul lor întâlnisem o altă pereche de ochi care scânteiau ca doi ochi de pisică, uitându-se adânc într-ai mei. Eram prins. Mă simțise. Și îl auzii că râde, zicându-mi:

— Nu e așa, vecine, că sângele meu e roșu și bun? Nu e așa?

Un mort, dacă, printr-o minune, ar fi răs și ar fi vorbit, n-ar fi răs și n-ar fi vorbit mai rece, mai uscat și mai sinistru ca acea fantomă neagră care-mi bătu în geam.

Am rupt-o la fugă. Pe la poartă mi s-au tăiat picioarele și abia m-am târât, câțiva pași, pe malul șanțului de la șosea.

Răsăritul bătea în profir. Cocoșii cântau, lipăind din aripi.

Brăiele de mușcele se zăreau într-o lumină leșioasă. Răul Târgului venea cu șuietul său din depărtare. Iarba era udă.

Poate că de frig, ori de frică, adormii și nu mă deșteptai decât 204 numai la scârțâitul asurzitor al unui car încărcat cu scânduri, coborând de la herăstraiile din Rucăr. Soarele era sus.

Vegheasem toată noaptea în picioare; nu mâncasem; mă dureau coastele; mi-era frig; răcisem; amețeam. Mă prinseră frigurile.

Intrai în odaia mea. Mă tolăni pe pat. Unde picai, acolo adormii.

Cât oi fi dormit nu știu, dar visam că se făcea că un prieten, cum arar se mai găesc pe lume, mă mângâia pe frunte și pe mâinile mele înghețate.

Mă deșteptai. Deschisei ochii și rămăsei încremenit cu ochii țaglă, așa cum eram, trântit de-a curmezișul patului, cu gâtul strâmb și cu vinele de la gât supuse. Vroii să strig. Căscai gura, dar n-auzii nimic, în fața mea sta nemișcat acel om necunoscut.

Privirea lui mi se părea că mă judecă, mă osândește și mă execută.

— Nu fi copil, n-ai de ce să te sperii, îmi zise el blajin și mă potoli. Ai dormit în șosea; ai răcit; o să-ți treacă; nu e nimic; de tot te poți lecu, afară de dezgust și de îndoială.

Și văzând că dau să vorbesc fără a izbuti, îmi luă o mână într-ale sale, mă mângâie, apoi începu să-mi vorbească, zâmbind:

— Am să-ți dau o sticlă de vin; s-o bei toată, să mănânci bine și-o să-ți treacă. Sunt doctor, adică am învățat medicina și nu mai cerc să vindec pe nimeni. Deseară ai să afli tot ce ai vrut să afli.

La toate am fost osândit pe lume, dar să mă creadă oamenii și nebun, după ce sunt nefericit, ar fi mai mult decât mi-este dat să rabd și să tac.

Mi-aduse o sticlă de vin, pe fundul căreia se vedeau mănunchiuri de țintaură.

Și plecă.

Am băut tot vinul. M-am dus la birt; am mâncat zdravăn, m-am rătăcit de-a lungul râului până la podul care taie aproape pe la jumătate calea dintre Câmpu-Lung și Nămăești. Țărancele, cu fotele roșii și cu cămășile albe, sumese într-un șold, nălbeau pânzele, copii desculți și numai în cămăși groase și ridicate până la burta lor, doldora de prune și de mere, bălăceau prin șuvițele de apă ce se coteau din matca râului iarăși în matca lui.

Eu băteam cu bastonul pietricelele și mă gândeam cum, fără de voie, furam tainele unui suflet atât de bun ca al vecinului meu.

Morile vuiiau de-a lungul apei, vânturând prin spițele lor late talazurile limpezi și clăbucite de spumă. Pivele își bocăneau cracii groși și grei, bătând, ghemuind și strivind abalele.

IV Pe înnoptate m-am dus acasă. Toate câte îmi treceau prin minte despre acel om ciudat mi se păreau prostii și nu-mi lămuriau cea noapte fantastică.

Pe la zece ore ușa se deschise. El apăru în prag; îmi ticăi inima și abia putui crede urechilor când îl auzii chemându-mă:

— Poftim la mine dacă vrei. Am ceai și tutun bun. Și-o să vorbim, mai ales că n-ai știut să-ți stăpânești curiozitatea. Nu e bine să furi cu coada ochiului, nici să tragi cu urechea pe la geamurile oamenilor. Dacă te-ar plăti cineva pentru aceleași fapte, ți-ar fi rușine, ți-ar suna în minte cuvântul de spioN. Deși nu plata, ci faptul înjosește.

Mă luă de mână și mă duse în odaia lui. Pe masa de brad erau două cărți, două ceaiuri care-și afumau aburii căldicei și mirositori, și cuțitașul de chirurg pătat cu sânge închegat.

Cu frica în sân, m-așezai pe-un scaun. El era în fața mea.

Aprinserăm câte o țigară. Sorbi de două-trei ori din ceai și începu să vorbească, ca un om zăpăcit de gânduri, care nu știe cum să și le adune.

— Ei, ei, îmi zise el, oftând ușurel, omul de când se naște vine cu jumătate de soartă în el. Când un copil rămâne nepăsător la zgomote, la ocări, la bătăi, și nu se gândește decât la mâncare; când nu simte milă de cerșetori; când se îndoapă cu dumaticatul din urmă, fiind sătul până în gât, mai bine decât să-l dea cuiva;

când chinuiește pisicile și câinii; când strânge lucru peste lucru, jucărie peste jucărie, acest copil a sosit cu jumătate de noroc în lume. Dacă împrejurările nu l-ar suci din calea lui firească, el, Barbu Delavrancea 206 desigur, va fi, la mare, un calic, un nemilos, un necinstit, un egoist. Nu-i mai trebuie nimic ca să fie fericit, afară poate de puținică deșteptăciune, pentru ca să-și aleagă frizura bine, să-și scuture hainele bine, să-și lustruiască ghetele și să mintă întotdeauna.

Ai putea, aproape cu siguranță, de la un mic semn, să deosebești, cu douăzeci de ani înainte, care copil va ajunge un om procopsit și fericit și care va muri cum a și trăit: sărac și nefericit. Dacă pe la vârsta de cinci-șase ani deschide niște ochi blegi și reci, nepăsători, mari și uscați, nu mai rămâne îndoială că prostia simțurilor la el e în strânsă legătură cu prostia creierului, și aceste două prostii sunt de ajuns ca să-l fericească o viață întreagă. Dacă, din contra, ochii lui se măresc și se micșorează; dacă se strâng nervos în pleoape și se desfac repede până la frunte; dacă clipesc fără ordine și dacă mânia, ca și bucuria lui i se aprind în luminile lor, e de ajuns ca să te încredințezi că această viață care-i scapără în priviri pornește dintr-un foc de viață din aluatul aprins al creierului, și aceste două vieți sunt de ajuns pentru ca să-l chinuiască întreaga lui viață, mai ales în lumea noastră, șireată și proastă, lustruită și ignorantă până la sălbăticie.

Eu, neajungând nimic și necunoscându-mă nimeni, pot, fără să crezi că mă laud, să-ți spun că din întâmplare am sosit pe lume un copil viu, neastâmpărat, milos, necumpătat în toate, amestecând răsul cu plânsul într-o clipă, simțitor, dureros de simțitor, căci de mic nu deosebeam între o palmă și-o vorbă rea sau urâtă. Un singur cusur aveam: eram sărac. Și-a fost de ajuns. Aci se opri din vorbă. Sorbi din ceai. Ridică din umărul drept și făcu pe nas de câteva ori „hî-hî”, ca și cum ar fi răs. Apoi începu, clipind des:

— Nu știi dacă d-ta înțelegi pe deplin cuvântul să-ră-ci-e?

— Îmi pare rău că-l înțeleg.

— Nu e vorba de sărăcia-lipsă, ci de sărăcia care te alungă să-ți slugărnicești viața în casele bogate ale parveniților. Pâinea ți se pare amară, vinul acru, hainele te ard, salteaua – umplută cu pietre, și perna pe care-ți pleci capul – înțesată cu mărăcini.

Între vis și viață Toți acești îmbogățiți prin șărlătării și furturi sunt convinși că plătindu-ți un serviciu îți cumpără și viața. O, Doamne, dar te uiți cu scârbă și cu milă la ei. Nu știi cum să-și îndulcească viața măcar de-ar avea vistieriile împărățiilor toate. Cu mult mai bine trăiesc câinii și slugile la vatra lor bogată și toantă. Sfârșisem bine liceul. Urmam la medicină. Dam lecții la copiii unui falit milionar; copii răi, rău năvăliți, leneși și gugumani. După trei săptămâni vorbeam despre progresele copiilor. Eram la masă. El, un om gros în pânțele și în ceafă, închis și ciupit în obraji, ținea întruna că să-și facă copiii militari; milităria e carieră sigură mai ales când ai cevașilea cheag. Ea, o femeie uscată și naltă, înfiptă la vorbă, încăpățanată și necăjicioasă, nu lăsa deloc cu deputăția.

Deputăția este o meserie care duce departe. M-am amestecat în discuție, căci mi-era silă să-i ascult. Le-am spus cât de multe lipsesc copiilor și cât de multe le mai trebuie.

— D-ta prea observi multe, prea știi multe și prea vorbești mult, îmi răspunse el, zuruindu-și inconștient banii din buzunar.

Pentru prima oară vorbeam cu ei. Pentru prima oară vorbeau ei cu mine.

A doua zi, bineînțeles, mi-am luat cărțile și-am plecat în voia întâmplării. La douăzeci de ani, pe pământ și sub cer, lesne se încăputează un culcuș de trai.

După câțiva vreme mă pripășisem la un mare funcționar. Dam lecții la o fetiță de șapte ani, destul de frumușică, destul de deșteaptă, și destul de leneșă, și destul de răsfățată. Era primul și singurul copil la părinți. Acești oameni mi se păreau mai buni, mai de omenie.

El, om liniștit, nici prost, nici deștept, și nu învățase multă carte ca să-și vatăme inteligența sa mediocră. Ea era frumoasă, tânără, vie, îi plăceau discuțiile; nebună după Rolla¹, recita binișor Le Saule² și Steluța lui Alecsandri, mai ales acel singur vers ge-

1 Vast poem al lui Alfred de Musset, publicat în 1833.

Una dintre cele mai cunoscute poezii ale lui Alfred de Musset, publicată în 1830.

208 nial și simplu: „Pe când eram în lume tu singură și eu”, îl spunea minunat, cu toată melancolia, cu toată părerea de rău adâncă și omenească ce i se cuvine.

Aci iar își tăie cuvântul. De astă dată surâse iar amestecat cu acel „hî-hî” trist și obișnuit. Răsuci o țigaretă, o aprinse la lumânare; mă îndemnă să-mi beau ceaiul și începu să-mi povestească cu o ironie așa de ciudată, că parc-ar fi rânjit la cineva.

— Doamna era foarte bună cu mine. Vorbea, râdea, discuta ceasuri întregi. Vroia să afle ce-mi place și ce nu. Ne certam mai pe toți poeții mari și, după ce mă ațâța la discuție, mă asculta privindu-mă lung și nemișcat, sfârșind mai întotdeauna prin a-mi da dreptate și a-mi mărturisi că-i place grozav cum vorbeam și cum citesc.

Eu mă înroșeam și ea râdea.

Ne făcusem destul de prieteni, doar nu ne ziceam pe nume și nu ne ziceam nici într-un fel.

Într-o zi discutam împreună dacă un vestit poet al nostru a iubit ori ba, ca un adevărat artist și poet, și dacă poeziile lui de iubire răspund la porniri adevărate și profunde. Ea zicea că da, eu susțineam contrariul.

— Ce vrei, acele versuri ușoare, limpezi, bogate, acele comparații fericite, acea credință în dragostea lui sunt niște dovezi puternice că poetul a simțit și a știut să spuie ce simte.

— Nu, eu nu sunt de părerea d-tale, îi răspunsei eu. Versurile lui sunt ușoare pentru că nu spun nimic. O muzică de silabe nu poate fi decât ușoară. Limpezimea lor le vine nu din profunditate, ci din indiferență. Când spui lucruri pe care orice om de bun-simț, tolănit fără grijă pe o sofa moale, le poate spune, ar fi și păcat să nu fii limpede, mai ales când toată viața ai ciripit în versuri. Comparațiile lui, în genere, ca toate celelalte figuri, sunt, după formă și după cum tind să lumineze și să învieze o idee, nefirești și școlărește căutate. Bogăția la el e lipsită de mișcarea și

de căldura vieții. Tocmai felul acestei bogății dovedește că scriitorul nu vede, nu simte și nu înțelege deodată. Când vede și 209 simte, nu înțelege; când vede și înțelege, nu simte. Și când vede, simte și înțelege, atunci desigur că este vorba despre ceea ce omului ordinar de tot nu i-ar trece prin minte. Atâtea diminutive, atâtea figuri căutate și moarte, atâtea nepătrundere în inima omenească, atâtea cumpătare în vers, atâtea blândețe de simțire, atâtea duioșie de cuvinte, toate acestea ți-arată pe omul cu temperament molâu și fericit. Aș putea zice că numai când descrie ce vede și înseamnă ce umblă în gura poporului, numai în aceste cazuri e destul de bine, este chiar un artist desăvârșit. Iubirea, ca și toate celelalte patimi ce nu se pot vedea, pentru el au rămas comori ascunse, pe care niciodată nu le-a putut găsi. Cine iubește are căldura logică și retorica temperamentului lui, nu se încurcă în imagini și în cuvinte ce trec prin mintea oricărui școlar bun și moșier deștept.

Ea mă luă de braț și eu tresării. Mi-era cald. Mi-era silă. Nu înțelegeam bine. Mi-era frică. Toată vitejia de cuvinte pieri. Amuții, fără să-mi dau seama bine de ce. Și nici acum nu-mi aduc aminte dacă, plimbându-ne prin odăi și iarăși întorcându-ne pe urmele noastre, am scos vreo vorbă.

Pentru prima oară prietenia ei mă umilea. Dacă ar fi fost o femeie de pe drumuri, dacă nu m-ar fi plătit și nu mi-ar fi dat să mănânc, mi-ar fi făcut plăcere căldura brațului ei rotund apăsător într-al meu; aș fi iubit-O. Dacă n-aș fi apucat să cred că este cinstită.

Mă surprinsese. Mă uimise. Îmi răsturna toate credințele mele. Și mai ales când a auzit clopoțelul de la ușă, și-a tresărit la brațul meu, și-a alergat veselă și mângâietoare înaintea bărbatului său, îți mărturisesc că am înghețat în picioare.

Și mi-a făcut un rău nespus când mi-am simțit naivitatea sângerată și când curățenia iluziilor mele mi s-a părut că este o curată prostie. Nu este simțire nobilă care să nu se zguduie când vrăjmașul ei ți-o surprinde dormitând și ți-o izbește repede.

Toată noaptea, un singur gând am tors în creier. Dacă a cercat să mă iubească, desigur că mâine mă va urî. Am fost atât de

210 neghiob și de rușinos cu dânsa, am văzut-o atât de înjosit prefăcută între mine și bărbatul său, încât ea o să vadă în mine un frate nesuferit, care surprinde păcatele unei surori mai mari.

O săptămână nu mi-a vorbit. Ea tăcea, eu tăceam. Altă greșeală de care vedeam bine că-i pare rău. Nevorbindu-mi, ea simțea că se acuză de o vină care poate că nu fusese decât un capriciu ușor și trecător, o pompare mai repede a sângelui spre creier, o amețeală a închipuirii, o iluzie ce arunca pentru o clipă drepturile bărbatului asupra unui tânăr necunoscut.

După o săptămână, într-o sărbătoare, ea veni spre mine. Eram singuri. Zâmbi, dar trist și răutăcios. Și, ca și cum și-ar fi adus aminte de ieri, îmi zise:

— Vasăzică, d-ta susții că ce admiră o lume toată sunt niște copilării rimate, că lumea se înșeală și că numai d-ta ai dreptate.

Nu știu cum – parcă nu mi s-ar fi întâmplat nimica – prinsei la vorbă, și învârtește la foi, și despică la versuri, și înhață figurile care mi se păreau mai ordinare și mai nepotrivite și, când socoteam, după vechiul și prietenosul obicei, că ea o să mă aprobe, o auzii că-mi zice c-o mânie ascunsă cu mult meșteșug:

— D-ta prea citești multe, prea știi multe, prea observi multe și prea vorbești multe.

În acel minut, ca printr-o minune, mi se păru că văd sub pielea ei tot organismul brut al falitului. Aceași frază, aceleași cuvinte, aceeași mânie și același dispreț.

Aș fi dorit să-i spun: „Puteai să mă dai pe ușă afară ceva mai puțin crud”. Curajul mă părăsi. Cine crede că dreptatea are și îndrăzneală nu știe ce spune.

A doua zi am plecat și de la înaltul funcționar. De astă dată trist, cu un început de îndoială, de dezgust și de nu știu ce boală, ale cărei efecte fizice le simțeam pretutindeni, dar mai ales în creier.

Neputând sta la nimeni, m-am hotărât să mă fac copist, pentru ca să pot sfârși medicina.

În secția noastră trebuia să facem un raport ministrului de domenii.

Șeful de birou mi-a dat să-i copiez ciorna acestui raport, ciornă lungă de mai multe coale, fără nici-o ordine, fără nici-un înțeles;

greșeli de fraze, de cuvinte, de punctuație; greșeli de logică, motive slabe; lipsă de studii; lipsă de fond, lipsă de formă.

Am arătat șefului câteva greșeli prea grosolane din sumedenia de nerozii.

— D-ta prea știi multe, prea observi multe.

Desigur, toată lumea se învoise ca să mă tortureze cu aceleași cuvinte nesuferite.

Șeful meu fusese rău, dar înzecit de rău pentru mine, fără să știe. Nemaiputându-mă stăpâni, cercai să-i dovedesc câtă dreptate am. Era nimic în fața mai micilor săi. S-a înroșit sfeclă, a bătut cu pumnul în masă, căci avea ciudata manie de-a imita pe ministrul său, și mi-a răspuns furios:

— Nu ești bun de nimic! Te amesteci în toate ca mărarul. Ei, ce e? O să cadă cerul pe noi? Ce este un raport? Un raport. Un raport. Parcă o să-l citească dl ministru. Că altă treabă n-are.

— Nu știam că dl ministru cere rapoarte pe care nu le citește, răspunsei eu.

— D-ta prea vorbești multe! Să-l copiezi așa cum e!

Cu aceste cuvinte îmi întoarse spatele, mormăind: Poftim, tocmai cin' s-a găsit!

Am tăcut, deși fierbea sângele în mine. Și de câte ori, discutând cu prietenii mei, veneam cu vreo idee nouă, pe care nu o puteau afla în lecțiile nenorocit de mărginite ale doctorilor noștri, toți sfârșeau cu o ironie rea și înțestată:

— Mă, dar multe mai știi și mult mai vorbești!

La primul examen de anatomie răspundeam profesorului după același autor după care își jefuia el lecțiile. Asupra unei dezvoltări mă opri din vorbă:

— Ce autor susține aceste lucruri? I-am spus numele pe care-l cunoștea destul de bine.

Barbu Delavrancea

— Nu e adevărat!

— Dle doctor, e așa cum spun eu. În cea din urma ediție are o notă de două pagini, care nu se găsește în primele ediții.

— Destul, n-o să învăț carte de la d-ta! Așteptam rezultatul examenului. Eram galben. Tremuram de necaz. Doctorul

Marcovici1 tocmai ieșea din cancelarie necăjit, strigând cât îl lua gura:

— Bravo! are dreptate elevul, și îl respinge! Profesor de buchi, iar nu de facultate!

Cum mă văzu, mă înhăță de haină.

— Bine, nenE. Ai căzut la examen! Și, după o înjurătură strașnică, zise răstit: Măi frățioare, ești băiat sărac și știu că înveți carte, dar de ce nu-ți păzești gura? Când un guguman susține că n-ai dreptate și când acel guguman ți-e examinator, închide gura și taci. Cazi la examen pentru că ai citit pe-o ediție nouă, și el nu are decât pe aceea pe care a tradus-o pe de margini când învăța la școală. Și nu știu ce i-ai mai zis, că ține întruna că ești obraznic și că vorbești prea mult. El e ignorant și afon. De, ce să-ți fac!

Am rămas uimit. Pământul mi se învărtea sub picioare. De m-ai fi tăiat, n-ar fi curs picătură de sânge.

Mă dusei acasă.

Era noapte și lumânarea mi se isprăvise în sfeșnic. În mine se hotărâse desăvârșit caracterul revoltatului. Stam lungit în pat, cu ghețele în picioare și cu pălăria turtită.

Pentru ce toți oamenii îmi impută că vorbesc mult? Pentru ce și prietenii, și cei pe care abia îi cunosc, și ignoranții, și cei cu carte, și perversii, și cei blânzi din fire, și faliții, și șefii de birou, și profesorii, și copiii, sunt, toți cu toții, contra mea de cum oi deschide gura? Desigur, văd lămurit toate aceste nedreptăți care mi se fac.

În capitala noastră de parveniți, de negustori, de străini, de declamatori, de șireți, de ignoranți, inteligența în medie e mai Marcovici Alexandru (1835-1886), medic român; a făcut studii la Paris. Profesor de clinică medicală și terapeutică la Facultatea de medicină din București.

213 jos decât mediocră. Creierul e condamnat la adevăruri ordinare.

Gândiri personale nu se petrec în mintea leneșă și slabă a orașului.

Și când ceea ce frământă și arzi tu vreme îndelungată, în cutia de os a capului, izbucnește afară, ca o lumină vie, cel care te ascultă e amețit; ba, mai mult, creierul lui simte durere, căci e zguduit din acea adormire obișnuită și fericită. Mintea ta taie cărările bătătorite și ordinare ale minții lui. O singură vedere personală, adâncită, spusă într-o formă mai energică, e de ajuns ca să-i ridici un stăvilar peste care nu poate sări decât cu o muncă grea și cu o cădere și mai grea de partea cealaltă, iată ce trebuie să însemneze că eu vorbesc prea mult. O singură frază sau două ore de vorbire e același lucru: dacă îi trezești din somn, dacă îi pui pe gânduri și le tulburi odihna, vorbești prea mult. Ei însă pot să-și spargă urechile zile întregi; ceea ce îndrugă e blând, trece prin mintea oricărui hidrocefal, e ușor, e liniștit, e copilăresc, e vechi, e știut, este în proprietatea tuturor, nu ațâță viața moleșită din capul adversarului, nu o aprinde și nu o arde mai grabnic decât în somn, deci ei vorbesc puțin, cuviincios și înțelept.

Când mi-am deslușit acea prigonire a tuturor contra mea, era prea târziu, căci revolta era înveninată de dezgust și de dispreț. Revolta te răscoală contra lumii, dezgustul te face să cazi în mijlocul ei, disprețul te exilează din ea. Ești străin și singur între-ai tăi și în mulțime. Vorbesc o limbă din care nu înțelegi decât cuvintele dezlegate. Duc o viață pe care nu o explici decât ca și pe viața unui câine: nu mai e nici urât, nici frumos, nici cinstit, nici necinstit, nici bine, nici rău. Niște mașini care sfărâmă, macină, moaie, dospesc, împrăștie, ard și se mișcă: unele fac explozie, altele se odorogesc, altele se duc la treapăt, și prea puține aleargă în neștire, în goana vieții, ținând frunte tuturor, zdrobind tot ce întâlnesc în cale și, totuși, neștiind, în această vijelie a patimilor mici și murdare, nici de unde vin, nici pentru ce, nici încotro se duc.

M-am închis în mine; am tăcut; mă uitam lung, zâmbeam, ascultam, închideam ochii.

Așa de învrăjbit tăceam, încât prietenii au început să șoptească:

— S-a prostit savantul; decât „da” și „nu” nu mai știe să mormăie.

Și nici n-aș fi înțeles ce fel de oameni și ce fel de prieteni mi-ar fi fost dacă, când vorbeam, nu m-ar fi acuzat că vorbesc mult și când tăceam nu m-ar fi acuzat de prost.

Mai târziu mi-au scornit una și mai boacănă: „Vorbea prea mult, tace prea mult – de netăgăduit, fazele nebuniei”.

Și când asemenea zvonuri mi-ajungeau la urechi, dam din umeri, mă gândeam când la fierea unuia, când la turtirea frunții altuia, când la prea multul sânge al lui X, când la anemia cutăruia, și sfârșeam socoteala îngânând liniștit:

— Firește, la început se purtau cu mine ca niște cunoscuți, apoi ca niște prieteni, mai apoi ca niște amici și acum ca niște frați.

V Am trecut doctoratul cu mult succes.

Teza mea era o lucrare deosebită. Grămădisem în ea multe observații și multă citire.

La un consult, doctorul Marcovici – care mă iubea și respecta în mine, el, vorbărețul, pe omul tăcut, el, omul de geniu, care n-avusese unde să se dezvolte, pe omul de talent, sărac și nebăgat în seamă. – m-a chemat și pe mine ca să-mi dau părerea.

Era la un bolnav bătrân, vădov și uscat de o ftizie lentă, nesimțită, împiedicată în drumul ei de bunul trai și de deseale călătorii în țările calde.

După o lună l-am pus pe picioare.

Peste câteva zile am primit o scrisoare de la bătrân. Mă ruga să vin pe la el. Cum m-a văzut, m-a strâns de mână foarte prietenos. Mi-a mulțumit de buna îngrijire în timpul bolii și, mai înainte de a-i putea spune vreun cuvânt, îmi zise repede:

— Nu, nu, dle doctor, Marcovici m-a încredințat că numai și numai d-ta m-ai scăpat. Și Marcovici e doctor mare, cinstit și sincer.

Am mâncat la el. Și-a fost de ajuns.

Mâncam de trei ori pe săptămână la bătrân.

Avea o singură fată, de 18 ani. Micșoară, delicată, blândă, sfioasă, ușoară la mers, nu i se auzea decât fășăitul mătăsos al rochiilor sale învoalte. Palidă, cu nasul subțire, cu gura mică, cu buza de jos răsfrântă puțin, cu două gropițe în obraji la orice zâmbet, cu ochii albaștri migdalați, umezi, buni și limpezi, puși sub niște

arcuri de sprâncene subțiri și pierdute în tâmplele ei albăstriei. Părul bălai, tremurând fir cu fir la fiecă mișcare a capului, i se lăsa din creștetul frunții în cosițe mlădiate după urechile ei mici și albe.

Niciodată n-am întâlnit o ființă a cărei viață dinlăuntru să se zugrăvească mai bine în mlădierea moale a trupului, în pielea străvezie a obrazilor, în privirea melancolică și blajină a ochilor și în glasul dulce, tremurător, prelung, ca un cântec ce se pierde în depărtare. Voință slabă, aproape moartă; simțire caldă, delicată, dar vagă. O impresie plăcută, primită prea repede, pentru ea era o adevărată durere; tresărea ca și cum s-ar fi tăiat; se rumenea, își pleca fruntea în mâini și ochii i se umezeau; plăcerea și durerea în ea erau așa de împletite, că niciuna, nici alta nu puteau naște și să trăi decât împreună.

Surâsul ei era melancolic; veselia ei era tristă; mulțumirea ei adâncă o slăbea, o moleșea, o așeza încetișor pe scaun, ca și cum ar fi fost amețită de friguri. Era o minune ciudată: tăcută, blândă, suferind și neavând nimica, nevoind nimica, necăutând nimica, întotdeauna pe gânduri, privind liniștit și departe, ca și cum și-ar fi desfășurat ziua ceea ce visase noaptea.

Așa cum era, te mișca, te atrăgea în atmosfera palidă și tristă ce plutea și se învârtea în jurul ei.

Neavând răbdare și plăcere de a citi, cântând la piano rar și încet, să fi zis că sub degetele ei piano era un pieptene de oțel care-și zbârnâie dinții de un mosor pătruns cu ace; fiindu-i silă să se gătească; neplăcându-i plimbarea, lumea și zgomotul, mintea i se încheia cu câteva adevăruri aflate de ea singură și spuse atât
216 de simplu, încât de multe ori mi se părea că nu spune nimic. Mai târziu m-am încredințat că acest cap delicat, neavând nici un grăunte de cultură, neînvățând nimic din discuțiile oamenilor, de care fugea prin instinct, brodea uneori adevăruri de o profunditate uimitoare.

Cunoștea viața, înțelegea natura printr-un soi de devinare învălmășită în imaginile ce-i aprindea în creier. Și în tot ce văzuse i se părea că domnește neclintit o armonie desăvârșită și neînțeleasă.

Era dar o minte înaltă, dar săracă, o naivitate curată, dar bănuitoare, o mută care-și vorbea sieși prin gesturi, prin monosilabe, prin încremenirea trupului drept pe picioare și-o goană de priviri ca două săgeți care se duc alături, departe, departe, dincolo de zarea care-ți joacă înaintea ochilor și de care niciodată nu te poți apropia.

O vijelie vine; norii se grămădesc; lumina se posomorăște; fulgerele scapără lăncile lor de foc, frânte pe marginile negre ale norilor; ploaia de vară cade șiroaie bășicate. Ea privește lung, neclipind, apoi întoarce spatele acestei lupte înfiorătoare și ridică din umărul drept. A privit, a înțeles în felul ei, și-a desfășurat gândurile și-a vorbit prin ridicarea umărului.

Seara, la ceai, câțiva prieteni de-ai casei vorbesc despre cruzimile războiului cu Franța, despre nerușinările sceptice ale politicii noastre. Femeile vântură intrigile obișnuite ale capitalei.

Ea ascultă fără să se miște. Și, după multă vreme, când ce a auzit s-a îmbucac într-un sistem al ei de a rându lumea, zice blând:

— Oameni. Oameni. Bieții oameni!

Și în aceste crâmpie de gândire își grămădea toată filosofia de un dezgust anemic, organic și nevinovat.

Mintea ei rânduia imagini fără cuvinte, înțelegea și dezlega ca o surdo-mută. Și melancolia și-o desfășura prin gesturi întocmai cum un pianist și-ar executa un capriciu pe un dactilion.

În cuvintele „Oameni! oameni!”, spuse de ea încetinel și pe

1 De la deviner – a ghici (fr.).

217 gânduri, ca un copil care ar cere apă buimăcit de somn, eu simțeam cum vrea de lămurit să spuie că oamenii sunt răi, sunt proști, sunt grosolani, nefericiți și fatal târâți, din firea lor, în războaie, în intrigi, în calomnii, în brutalități, în veșnică neodihnă.

O înțelegeam pe deplin.

Și niciodată nu mi-a dat de ochi ca doi oameni cu naturi deosebite, pe căi deosebite și din cauze cu totul contrarii, și ajungă a se întâlni, a se simți, a se înțelege, a se potrivi și a se iubi fără voia lor, cum ni s-a întâmplat nouă.

Ea bogată, eu sărac; ea curtenită, eu izgonit și disprețuit; ea slabă, mică și palidă, eu voinic, mare și rumen; ea slujită de o

familie întreagă de slugi, eu slugărnîcînd tocmai cînd viața are mai mult amor propriu și mai curat entuziasm; ea ignorantă ca un copil ce abia se înalță clătîndu-se pe picioare, eu obosit de-atîtea tomuri, de-atîtea experiențe, de-atîta știință de carte și de meditații, cît abia poți înghesui într-o bibliotecă; ea trăind o viață de vise, eu reducînd lumea la o mașină care se mișcă și se cumpănește pe picioare și pornește în tîria unei mișcări inițiale care nu se stinge decît atunci cînd oasele se usucă, mușchii seacă, nervii se apătează și arterele se îngroașă. Astfel ne întîlnirăm pe aceeași cale.

Și totuși, cîtă asemănare: ea tîcînd și disprețuind din lipsă de viață, din cauza unui sînge subțire, sărac de acele milioane de globule roșii, vii, calde, sărac de focul vieții care arde și se aprinde tot atît cît arde; eu tîcînd și disprețuind din cauza unei vieți colosale, izbită, strînsă, închisă, neînțeleasă, ghemuită și insultată de prostia neumană a lumii în care mă învîrtisem.

Într-o zi – venisem cam devreme pentru masă – îmi întinse mîna. Mîna era rece, slabă, moleșită, ca o blană de pisoii mic.

I-am strîns-o într-a mea.

— Ce mînă caldă ai, îmi zise ea. Ah! și ce bună căldură! o simt cum mi se ridică pînă la gât, pînă la cap.

Nu știam ce să-i spun. Pentru întîiași dată o auzeam vorbind mai mult.

— Da, urmă ea, ai o căldură care-mi dă viață. Numai șuvițele de soare ce se strecoară în odaia mea mă fac să simt aceeași plăcere.

Tăcu. Începu să tremure, fără să-și ia mîna din mîna mea.

— Poate că nu ești bine.

— Ba nu, sunt bine, dar poate că nu sunt întreagă. Nu sunt ca cealaltă lume. O gîlăgie îmi face rău. Un rîs nestăpînit îmi face rău. O vorbă rea spusă pe socoteala altuia îmi face rău.

Cum își bate ceaiul cu lingurița bancherul cel pleșuv și cum și-l soarbe de lacom și de gras îmi fac rău. Glumele necuviincioase ale cucoanei Eugenia îmi fac rău. Graba tînărului moșier, cu care vroiește să mă slujească, îmi face rău. Laudele mincinoase ale prietenelor mele îmi fac rău. Iată de ce sufăr. Încolo, cînd sunt singură, mă simt liniștită. Sunt bine fără a simți acest bine.

Lumea se învârtește în minte ca un haos de umbre rele. Numai d-ta îmi faci bine, fără să știi, ascultând, tăcând și câteodată speriiind cu câteva cuvinte prostia fricoasă a celorlalți.

Mă înroșisem.

M-am uitat apăsât la dânsa. Rumenise în amândoi obraji, și ochii ei albaștri și mari, pironiți în jos, erau încărcăți cu lacrimi.

Nu știam ce să-i spui.

Îmi venea s-o mângâi, îmi venea s-o sărut. I-am întins o mână pe umăr, apoi, fără să vreau, am apropiat-o de gâtul ei alb, am ridicat-o mai sus și-am lăsat-o să alunece ușor pe rotunjimea obrazului până sub bărbia palidă și străvezie ca un măr de ceară.

A trecut o lună de zile. În tot acest timp nu mi-a vorbit.

Dar mă privea lung, mă căuta, mă îngrijea la masă, la cafea și la ceai, mă ruga din ochi să mai stau serile când ceilalți oameni se risipeau pe la casele lor. Când slujnica îmi aducea dulceață, se uita cercetător la linguriță, la paharul cu apă și mai ales la dulceață, poruncind întotdeauna numai din dulcețurile care, după cum băgase ea de seamă, îmi plăceau mai mult.

Îmi dădea mâna.

Mă îngrijea.

Se uita la mine.

Se gândea.

Tăcea.

Atâta tot.

Eu nu cutezam să cred nimic. Și mărturisesc că mie, celui izbit și dezgustat, că mie, celui obosit, sceptic și mort înainte de a trăi, îmi plăcea atât de mult, încât mi-era spaimă de ideea că i-aș fi indiferent.

Mi-era dragă ca un caz rar, de o stare patologică ce putea trece drept stare fiziologică. Puținătatea de viață îi ucisese toate pornirile brutale, lăsându-i neatinsă puterea de abstracție și de idealizare. Chiar la trup, această sărăcie de viață o oprise la acele mărimi, cumpăniri și forme delicate și naive peste care natura, de regulă, pune apoi carne, carne și iarăși carne, pentru ca prăsila ei să poată birui toate vrăjmășiile ce se ridică contra vieții.

Îmi era dragă ca un suflet rar aruncat în neștire în lumea nesimțitoare, mojică, fudulă, putredă de mici vicii care se înnoadă mai mult cu prostia decât cu marea destrăbălare a nervilor.

Mi-era dragă pentru că pălmuia cu disprețul tăcerii toată nerozimea guralivă și înțepată ce mișună pretutindeni, în saloane, la mese și mai ales acolo unde ordinea firească ar avea nevoie de mai multă sfințenie și tăcere.

Mi-era dragă pentru că la nimeni ca la dânsa senzațiile nu se ridicau și nu se topeau, în stare de sentimente, mai curat, mai nobil.

O iubeam și mi se părea o cumplită rușine de a-i mărturisi că o iubesc.

Pe la începutul lui iulie, într-o zi, bătrânul mă deșteptă din somn fără de veste.

— Doctore, îmi zise el zguduindu-mă de braț, fata mea e bolnavă. Am sărit din pat.

M-am îmbrăcat înaintea lui într-o clipă.

Neputând să-mi potrivesc legătura, am rupt-o. Când m-a luat de mână ca să mă sui în trăsură, m-am suit, dar am sărit dincolo.

Dorința de a pleca, de a mă duce, de a o vedea mă zăpăcise. Mi 220 se părea că trăsura nu mai pornește, deși nici bătrânul n-avusese vreme să se suie alătura. Am ajuns. Eu cel dintâi am pus mâna pe clanța ușii de la odaia ei.

— Doctore, n-ar fi bine s-o vestim, ca să știe, ca să.

M-am înroșit.

Ea era întinsă în pat, cu ochii închiși, cu tâmplele înrourate de sudoare, c-o mână pe frunte și acoperită până la gât c-o velință albă.

Am rămas singur cu dânsa. Mi-am apropiat un scaun de pat.

I-am luat o mână într-ale mele. La toate întrebările îmi răspunse galeș și blând:

— N-am nimic, n-am dormit astă-noapte. N-am nimic; m-am gândit. N-am nimic. Oh! Aș fi dorit să nu te întâlnesc niciodată, și doresc să te văd totdeauna! Dacă îndrăznesc atât de mult, e tocmai fiindcă mi se pare că mi se va sfârși viața, că nu mai pot

trăi, că nu m-aud decât dintr-o depărtare nedeslușită. Visez, visez.

Poate că sunt bolnavă, dar n-am nimic.

Înmărmurisem. Măinile îmi tremurau. Gângăniî câteva cuvinte idioate. Mă plecai să-i sărut mâna și, stând cu buzele pe mâna ei, nu izbutii s-o sărut.

— Nu e așa, doctore, întrebă ea oftând, nu e așa că lumea și viața sunt așa cum ți se par ție? Nu e așa că lumea și viața sunt în cap la noi? Că dacă sunt rele sau bune, sunt la noi în închipuire rele sau bune? Nu e așa că dacă iubești pe cineva îl iubești fiindcă ai găsit un om care intră ca într-un calapod în omul-iluzie care s-a născut și trăiește în cap la tine? Nu e așa că dacă urăști pe cineva e că acest cineva îți pocește iluziile tale, intrând în ele tocmai ca un cocoșat care s-ar îmbrăca cu veșmintele unui om bine făcut?

— Da, da, i-am răspuns eu, minunându-mă de atâta adâncime de minte într-un cap ignorant ca al unui sălbatic.

— Doctore, ești omul care mi se născuse în minte și pe care miera frică să-l caut. Dacă crezi că n-o sa mor, iubește-mă.

Dar numai dacă crezi că o să trăiesc. Oh! aș vrea să trăiesc! Aș vrea să trăiesc! Acum, aș vrea să trăiesc.

Plângea fără zgomot, ca și cum și-ar fi adus aminte de-o fericire uitată. Lacrimile i se spărgeau între gene, alunecând la vale și pe un obraz, și pe celălalt. Îi sărutam mâna, repetând întruna:

— O să trăiești! O să trăiești!

Apoi își retrase binișor mâna de sub buzele mele, zicându-mi:

— Du-te, te rog, aș vrea să dorm. După un somn lung, odihnitor, o să mi se pară că tot ce ți-am spus ți le-aș fi spus de un an de zile. Altfel, mi-ar fi rușine să te privesc drept în față.

Bătrânul mă aștepta în pragul camerei.

Cum mă văzu, mă luă de mână, mă târi la el în odaie, mă așeză pe un fotoliu, întrebându-mă pripit:

— Ce are? E bolnavă greu? Ce are? D-ta știi că eu numai pe ea o am! Ce are?

— Nimic. N-are nimic. Și dacă ar avea ceva, nici doctorul n-ar putea să-i dea vreo rețetă, nici farmacistul n-ar putea să prepare rețeta, dacă doctorul i-ar da-o.

— Vasăzică, poate fi primejdie mare, zise bătrânul, țintuind ochii spăimântați asupra mea.

— Da, pentru că iubește.

— Pe cine? întrebă bătrânul tresărind.

— Mai bine ar fi să-ți spuie ea.

Bătrânul se uită în ochii mei.

Când am plecat, mi-a dat mâna de trei ori; de trei ori m-a dus până la ușă și iarăși m-a întors; apoi mi-a șoptit:

— Aș dori să fii d-ta.

Am plecat. Mă împiedicam de pietrele de pe stradă, deși mergeam cu capul în jos. Când am intrat în casă, un client mă aștepta, voind să mă consulte. I-am scris o rețetă.

— Ah! n-o să mai fiu singur! N-o să mai fiu singur!

Acel domn mi-a luat rețeta. M-a privit ciudat, a plecat și când a ajuns în mijlocul drumului a rupt rețeta și-a aruncat-o în vânt.

Bucățelele de hârtie pluteau legănându-se. Clientul și-a mai aruncat privirile încă o dată îndărăt. Desigur, credea că sunt nebun.

Eu am râs cu poftă și m-am tolănit pe-o canapea. Am adormit.

VI Aci își tăie povestea. Sorbi de pe fundul paharului ceaiul rece și gălbui ca chihlimbarul, își trecu mâna peste fruntea asudată, oftă, făcu de câteva ori pe nas „hî-hî-hî” și dădu din cap.

— Mă îngrozește acea fericire de un an de zile! Când mi-amintesc că pacea și blândețea ei s-au stins, durerea care mă încinge e ca un foc ce mi s-aprinde din tălpi până la creștet; gura mi se amărăște, ca și cum mi s-ar sparge în ea o bășică de fiere; apoi, un fior rece, ca un șarpe umed, mi se încolățește în sus pe șira spinării. Să nu te înțeleagă și să nu te rabde, să nu te îmbrățișeze și să nu te iubească decât o singură ființă, și această ființă să te părăsească de veci! Și în veci să n-o poți uita; să-i auzi glasul în urechi; să-ți stea țaglă înaintea ochilor niște ochi albaștri, care se închid a moarte; să simți pe pielea mâinilor urmele slabelor și recilor ei străngeri de mână; și, privind un munte, ascultând lăutarii ori gonind în fuga zvăpăiată a drumului de fier, în toate și oriunde, s-aud neconținut dorul ei: cel de pe urmă: „Ah, și cum aș vrea să trăiesc!”. „Spune-mi d-ta dacă n-aș avea dreptul să cer

socoteală lui Dumnezeu și să-l insult, ca pe-un câine, căci a născocit lumea asta numai ca să-și sature răutatea sa eternă! Spune-mi d-ta dacă n-ar trebui să-mi strivesc ochii, ca să nu mai văd înaintea lor cea din urmă cădere a pleoapelor peste frumoșii săi ochi!

După ce se șterse de sudoarea care-i brobonase fruntea și tâmplele, trânti cât putu mâinile pe masă. Paharele răsunară. Eu tresării speriat. Ochii lui erau roșii și așa de căscați, că păreau gata a se spinteca. Se sculă de pe scaun, începu să se plimbe prin odaie, făcând niște pași largi și apăsați.

— În sfârșit, domnule, zise el c-un glas sălbatic, eram cu dânsa în Italia, la Pisa. Oh! frumoasa Italie, cu cerul ei vioriu și adânc, cu soarele ei – potop de lumină și de viață – cu pământul acoperit cu vii, cu iasomie și cu portocale, pământ care te amețește cu aburii săi de vin, cu miremele sale de flori și de fructe; Italia, cu 223 nopțile argintii, cu năprasnicele clădiri, cu cântăreții și tragedienii săi zvăpăiați și nemuritori; fericita Italie, grădina lumii, visul Nordului, basmul popoarelor; pentru mine va rămânea mormântul în care mi-am închis de vecie marea mea iluzie, căci era cea dintâi iluzie fericită a unui nefericit dezgustat deodată cu laptele pe care l-a supt, de la primul scutec sărac care l-a înfășat! Nici aerul curat și viu, nici căldura potolită și încărcată cu viață, nici frumusețea fără de pereche a priveliștilor care zguduie și trezesc în organisme stinse pofta și rămășițele vieții n-o întremau din acea lăncezire funebră. Îngălbenise, apoi se albise solbă. În jurul obrajilor i se rotunjeau ape de marmură vineție. Și răbda liniștit, privind la mine blajin, fără vorbă, fără părere de rău, fără spaimă de moartea care se lățea pe nesimțite și îi sfredelea cele două mari centre ale vieții: inima și creierul. Aș fi vrut să plângă, să se răscoale contra lui Dumnezeu și a științei omenești. Aș fi vrut să-mi spuie ce-o doare, să mă blesteme, să mă urască, să întoarcă ochii de la mine și să înceteze odată cu acele priviri de o blândețe și de o răbdare supraumană. Nu-i auzeam glasul decât rareori, și îngâna:

— Ți-am spus, ți-am spus să nu mă iubești dacă știința ta te-ar incredința că n-o să trăiesc. Simt o milă adâncă, răpindu-mi cele

din urmă noapți de odihnă, când mă gândesc c-o să te las iar singur pe lume. Încolo, nu știu dacă mai simt ceva. Sunt așa de slabă, că nu mai am putere de a iubi și conștiință limpede de-a ști că iubesc.

Nu-i răspundeam nimic. Îi sărutam mâinile. Gândurile mele erau un fel de ceață care-mi obosea creierul.

În ziua când a născut eu am simțit o durere monstroasă în adâncul răunchilor. Am încremenit de spaimă privind chinurile de care natura are nevoie pentru a-și descărca viața în proaspetele ei prășile. Trei zile și trei noapți n-a deschis ochii. Răsuflarea-i era slabă; abia aburea pe o mică oglindă. Inima îi bătea rar, neregulat, și câteodată îi năpustea sângele c-o mânie neînțeleasă; mâinile îi tresăreau; fața i se lumina și buzele cereau să se dezliBarbu Delavrancea 224 pească una de alta. M-am sfătuit cu unul din cei mai mari doctori italieni, un bătrân bun, un savant al cărui zâmbet dovedea că-n fața problemelor mari, de la care atârnă moartea sau viața, rămăsese sceptic și fatalist ca cel mai umil ignorant.

— Domnule, îmi zise el, după ce cercetă cu de-amănuntul pe bolnavă, ca și cum i-ar fi făcut o adevărată disecție cu ochii, iată un caz de boală care mă face din nou să cred că medicina, cu cât se apropie mai mult de o știință pozitivă, cu cât vrea mai mult să pipăie, să vadă, să guste și să audă organismul omului, cu cât vrea să se închidă în anatomie și fiziologie, cu atât câștigă și pierde deopotrivă de mult. Nu aș vrea ca oamenii de știință să creadă în basmul unui suflet așezat într-o hotărâtă parte a trupului, nici într-un suflet materie-eteriană, care tremură, și pătrunde, și circulă deosebit de om, în tot lăuntru omului; dar aș dori să nu se disprețuiască cu atâta ușurință o stare psihologică care trebuie să fie cu mult mai subtilă, mai greu de studiat și de înțeles.

Această stare psihologică trebuie să fie cauza, iar starea fiziologică — Efectul. Eu socotesc că de multe ori buna stare, ordinea și vigoarea fiziologică sunt zăpăcite, slăbite de un dezgust sufletesc ascuns, bolnăvicios, covârșitor, și adesea scăpând din lumina

conștiinței bolnavului și din inteligența disprețuitoare a savantului.

Soția d-tale, născută din părinți bolnavi, de când a deschis ochii, de n-ar fi avut un cap predispus la gânduri, viața trupului nu i-ar fi fost răpită și arsă numai de creier. Acum, după emoragia din urmă, slaba ei viață este o minune a sistemului nervos. Fii bărbat. Eu nu cred într-o scăpare. I-ar trebui nu să-i vindeci viața, ci să-i torni o nouă viață, să o naști a doua oară. Încearcă, dacă vrei, transfuziunea. Un sânge curat ar putea face o minune. Dar un sânge ferit de boli, moștenit curat din mai multe generații, un sânge în stare de progres, în care viața să fie îndesată și cu puțință de a zămisli viață acolo unde moartea a început. În orașul nostru, ca în orice oraș vechi și cult, nu știu dacă vei găsi un astfel de om.

Apoi bătrânul doctor se uită peste ochelari, zbârci fruntea sa 225 albă și mare, mă strânse de obraji, iar se uită lung la mine și-mi zise trist:

— De, nu știu, firește, dacă d-ta te hotărăști, dacă vrei, dacă crezi. Dacă-ți iubești mult, mult soția.

— Domnule doctor, o iubesc, o iubesc, o iubesc! Ea a dat iluzii de fericire unui dezgustat, eu îi dau tot sângele meu cu o plăcere pătimașă și fericită!

Așa i-am răspuns și într-o clipă mi-am scos haina și vesta.

După ce bătrânul m-a pipăit și mi-a frecat câțva mușchii de la mâini, a plecat să-și aducă instrumentele trebuincioase la această operație, de care spânzura, ca într-un fir de păr, întreaga mea fericire, îngânând în pragul ușii:

— Bine, bine, ai un sânge care ar învia un cadavru putred de mai multe săptămâni.

Când doctorul s-a reîntors, m-a găsit plângând la capul ei.

Dormea, amorfise. Era cu puțință să se mai deștepte? Plângeam, și înaintea ochilor mei toate lucrurile păreau întunecate.

Ea zâmbea, întinsă și străvezie ca o bucată de ceară.

Ah! și ce plăcere sălbatică am simțit când doctorul mi-a deschis o vână de la cot!

Îndată ce sângele meu a început să intre și să se împrăștie în corpul ei mic și moleșit, buzele începură a-i tresări, a se rumeni, a învia. Pleoapele crăpară puțin și ochii i se arătară ca două fășii albastre și umezi, apoi i se deschiseră mari și încărcăți cu lacrimi. În privirea ei neclintită se vedeau mirarea, frica, dorința de a ști ce se petrece în ea și în jurul ei. În privirea ei vie, tăiată de clipiri repezi, se vedeau o nouă viață, un avânt puternic, un dor de trai nemărginit, o senzație ciudată de căldură și de fericire.

Măinile i se încălziră; chipul i se luminează, i se aprinse de voință și de plăcere. Eram fericit. Și nu m-aș fi clintit din loc pentru nimic în lume, de spaimă ca nu cumva tubul care unea cotul meu cu vinele ei să se spargă ori să se miște. O bășicuță de aer de-ar fi pătruns în căile circulației, mi-ar fi ucis sărmanul meu ideal, care începuse a se deștepta.

Dar când voi să spuie nu știu ce cuvânt de mulțumire, fața i se albi din nou, buza de sus începu să-i tremure, dădu ochii peste cap, gura i se umezi, lacrimile începură a i se întinde în două șiroaie pe amândoi obraji. O convulsie epileptică. Vărsă. Doctorul întrerupse operația.

Am căzut pe-o canapea. Pierdusem cunoștința. Auzeam ca prin somn pașii doctorului și glasul lui.

— Se poate. E de mirare. Ciudat. Nu se știe.

Când a plecat, m-a zguduit și mi-a șoptit în ureche:

— Mă întorc îndată. Nu pierde nădejdea. Vom încerca cealaltă transfuziune, transfuziunea mediată. Încep să nădăjduiesc.

Peste două ore m-am deșteptat.

Visasem și nu-mi aduceam aminte nimic din câte-mi trecuseră prin minte. Chipuri urâte, crâmpie de vorbe, zgomote, plângeri, coșciuge, bătăi de clopote, un vârtej amestecat, fără șir și fără înțeles, îmi zbuciumase creierul. O viață monstruoasă de chinuri, iată ce-mi fusese acea amortire a trupului meu zguduit de dureri și desființat de neodihnă și de vegheri. La urmă se făcea că plutesc în apa Arnului. Când m-am deșteptat, eram scaldat într-o sudoare rece din tălpi până la creștet.

Ea dormea cu fața în sus. Nasul i se subțiasse, ochii i se afundaseră în cap, închiși în niște rotocoale vinete. O clipă mi-apăru ca moartă.

Durerea se prefăcu în nesimțire.

— Ei bine, a murit, a murit, nu face nimic! Și eu oi muri.

Toată lumea moare. Natura întreagă moare. Cine poate opri în loc jocul fatal al legilor neîndurate din univers? Revolta noastră?

Ș-am început să râd.

Dar când am pășit pragul, cu gând de a-mi vedea copila, asupra căreia mărturisesc că-mi fusese scârbă să-mi arunc privirile, am amețit, m-am rezemat de zid și, fără să-mi simt durerea, am început să plâng.

M-am târât până la leagănul fetei, în odaia de-alături. Și ea dormea cu fața-n sus și cu mâinile pe piept. Desigur, toată lumea 227 adormise în jurul durerii mele! Și așa de micuță, abia sosind pe lume, era de mirare cum semăna mă-sei. Aceleași linii delicate și frumoase, aceleași sprâncene negre și subțiri, aceeași frunte, aceeași bărbie ca un merișor de ceară, același chip galben, același trup slab. Un adevărat triumf al slăbiciunii! O glumă crudă a naturii care dăduse la o parte pe cel puternic pentru a continua pe cel plâpând.

În această ființă stoarsă de viață vedeam bine năzuința haină a ei de-a stinge o spiță din omenire. Ș-am întors capul cu dezgust de la ceea ce ar fi trebuit să privesc cu plăcere.

Această ființă vie mirosea a două cadavre!

Peste trei zile doctorul s-a hotărât la a doua transfuziune.

Mi-am deschis vinele ca și întâiași dată.

În nesiguranța mea eram fericit, privind ca fermecat la bătrânul doctor, care bătea sângele într-un vas de sticlă pentru a-i scoate fibrele.

Eram liber, îmi luase numai sângele. Puteam să iau parte la operație. Și deși mă simțeam aiurit, parcă creierul mi s-ar fi ridicat în sus din țeasta capului, totuși, credeam că ajutorul meu va fi de un folos hotărâtor la izbânda încercării.

Ne-am apropiat de patul ei.

Mișca. Asudase la tâmple. Cerca să-și deschidă pleoapele grele.

Încremenisem. Când doctorul a început să-i pompeze sângele, din nou a început să învieze. Buzele i s-au rumenit. Ochii i s-au deschis mari și albaștri, umezi și frumoși ca niște ochi frumoși când zac de-o boală lungă.

„Oh! să nu-i închidă, că moare! În ochi i s-a grămădit toată viața!” Aste gânduri îmi trecură prin minte ca un fulger și înghețai.

Mâna ei rece mă apucă de mijloc, mă atrase spre dânsa, mă apropie de gura ei, mă sărută și-mi șopti:

— Degeaba! degeaba! Ah! și cum aș vrea să trăiesc.

Mă sărută încă o dată, așa de apăsător, că parcă ar fi voit să intre în buzele mele, oftă și, când închise ochii, de s-ar fi stins

228 soarele, creierul meu nu s-ar fi înecat într-un potop de noapte mai neagră și mai înfiorătoare!

Căzusem în genunchi.

N-am mai simțit decât cea din urmă zgârcire a trupului ei și înțepenirea cumplită a mâinilor, care mi se împletiseră pe după gât.

Greutatea trupului meu moleșit mă dezlipi de acest cadavru scump și mă rostogolii pe parchet fără cunoștință.

O săptămână întregă mi s-a părut că m-am plimbat, c-am vorbit, că m-au certat oamenii, că m-au trântit în pat, că bătrânul doctor îmi pomenea de nu știu ce știință. Pe unde mă plimbam, ce-am vorbit, cine mă lungea în pat. Nu știu nimic. Niciodată nu mi-am adus aminte.

După o săptămână m-am deșteptat prins de friguri. Pe un scaun, lângă mine, sta doctorul citind un jurnal.

— Unde e, doctore, unde e?

Atât am putut să-i strig.

— Nu vorbi așa de tare, îmi răspunse el, apucându-mă de mână. Trebuia s-o înmormântăm ca pe orice creștin, ca pe orice mort. E datoria noastră, a celor vii, să nu lăsăm ca putreziciunea, cu duhoarea și lividitatea ei înjositoare, să insulte trupul și chipul unei ființe pe care am iubit-o. Lângă un cadavru un sentiment de rușine și de religiozitate ne cuprinde pe toți deopotrivă. Care om corupt, sceptic, ateu ar îngădui ca natura să schilodească înaintea lui un trup odinioară cu voință, cu simțire, cu vicii și cu

virtuți ca și ale lui? Care om nu s-ar gândi că prin acea stare de nesimțire și de pace veșnică va trece și el? Cine, în fața unui cadavru deformat și sfredelit de viermi, nu și-ar închipui trupul său în prada murdăriilor de care natura are nevoie pentru a-și relua materia înstrăinată din sânul ei pentru o clipă? La ce-ți slujește știința d-tale dacă țiți ca un copil și insultă ca un sălbatic de mai multe zile, fără să ai conștiință? E o profunditate tristă, dar nobilă, în care trebuie să pătrundă un om ca d-ta, mai ales când știe din ce e alcătuit omul. Noi, studiind legile naturii omenești și cunoscându-le, le datorăm o supunere mai demnă 229 decât a celui din urmă nenorocit, care nu pricepe de ce mănâncă, de ce doarme, de ce se luptă, de ce se naște și de ce moare.

Mi-am cuprins fața în mâini, m-am întins, parcă aș fi voit să-mi ies din piele și, năbușit de plâns, i-am răspuns revoltat:

— Ah! doctore, ești mare și drept, dar la ce sunt bune cuvintele tale? în urechi aud neconținut dulcele ei glas; înaintea ochilor, chiar de mi i-ai scoate, văd neconținut niște ochi albaștri închizându-se a moarte; pe pielea mâinilor simt apăsându-se urmele slabelor și recilor ei strângeri de mână; în fundul creierului mă arde cel din urmă dor al ei: „Ah! și cum aș vrea să trăiesc!”

— Gândește-te că ai o copilă care îi seamănă întocmai.

— Atât mai rău! în capul celei vii voi vedea totdeauna un cap de mort, pentru care cu bucurie mi l-aș fi zdrobit pe al meu între două pietre de moară.

Și cuprins de furia de a mă strânge de gât, am sărit din pat cu părul vulvoi și m-am repezit la fiarele ferestrelor.

Acolo, vântul răcoritor mi-a liniștit mintea bolnavă.

Arnul, gălbui și liniștit, alunecând fără vuiet pe sub arcurile podurilor de piatră, m-a amețit. Pământul mi se învătea sub picioare, vechile palate pisane se clătinau pe tălpile lor. Și-am căzut în brațele bătrânului doctor.

— Cel puțin e frumos locașul ei de odihnă?

Două săptămâni am stat lungit în pat, dormitând, aiurând, visând, cerând apă ziua și noaptea, neînțelegând nimic, nesimțind

nimic, părăndu-mi-se că umblu, că stau, că petrec, că râd, că plâng, că sunt într-o trăsură mare, că mă sui în turnul plecat al Pisei, că plutesc pe deasupra unei ape întinse, că mă ridică cineva c-o sârmă în sus, în sus, și că plutesc în aer peste întreaga lume. Când m-am sculat din pat, eram slab și galben. Lumea mi se părea o minune din care nu făceam parte.

Mă simțeam azvârlit în prăpastia unei liniști fără fund.

Mă plimbam încet prin odaie. M-am oprit la fereastră. Pe Lungarno1 trecea un regiment de bersaglieri cu muzica în frunte.

Ei, ca niște jucării de plumb, și frumosul lor marș, ca și cum un copil ar fi cântat printr-un pieptene acoperit cu foaie de țigară.

Mi-am aruncat ochii spre Baptister. Maiestosul Baptister al catedralei din Pisa ca o oală răsturnată cu fundul în sus.

În odaia de alături țipa un glas ascuțit.

— Cine plânge acolo?

O servitoare, o italiancă scurtă și groasă, mi-a răspuns:

— Fetița d-voastră.

— Fata mea? Ce fată? AH. BinE. Las-o să plângă.

— Doriți s-o vedeți?

— Nu, nu doresc.

— Ce frumoasă și ce delicată e!

— E frumoasă? E delicată? Bine. Nu face nimic.

— Și seamănă cu doamna, așa de mult! așa de mult!

— Seamănă cu doamna! Bine. Lasă să semene. Și eram liniștit, profund de liniștit. Desigur, altcuiva îi era milă în mine.

Altcineva se mai încerca să plângă în mine, un om din trecut, o conștiință adormită ori moartă, care tresărise ca prin minune, galvanizată de cuvintele „și seamănă cu doamna așa de mult!”

M-am însănătoșit, dar am rămas slab, galben și liniștit.

Într-o zi m-am dus cu doctorul ca să-mi arate mormântul ei.

În camposanto (cimitir, cum îi zicem noi, popor nerespectuos și sceptic), i-am văzut mormântul proaspăt, nebătătorit încă, negătit cu flori, ars de soare și neplâns de nimeni. M-am uitat la dânsul; l-am măsurat cu ochii; l-am deschis în închipuirea mea și n-am văzut pe nimeni. Un coșciug gol, o pernă albă, de care nici un cap nu se rezema, un giulgiu alb, care nu înfășura pe nimeni.

Am îngenuncheat din voința și priceperea mușchilor de la picioare. Am plecat capul în jos, căci de la ea, fără nici o poruncă, junghietura s-a frânt din cauza instinctului muscular care apleacă capul când se îndoiaie genunchii. Ochii mi-au umezit o 1 Bulevard principal în orașul Pisa din Italia.

231 clipă, căci glandula lacrimală se contractă puțin când plecăm capul, când apăsăm sprâncenele pe ochi și ridicăm în sus mușchii feței de la rădăcina nasului.

M-am ridicat de pe mormânt: inimă moartă, cum venisem.

Am luat pe doctor de braț și-am plecat spre casă. În fața unui atelier de sculptură m-am oprit. Am poruncit un monument frumos; am dat cât mi s-a cerut și, pornind înainte, am întrebat pe bunul doctor, care mă privea lung:

— Nu e așa că o să fie cel mai frumos mormânt? Aș vrea să ne întoarcem, să plătesc însutit, ca în toată Pisa să nu fie alt monument mai frumos!

— Știi, îmi răspunse el strângându-mă de braț, că eu cred în trecerea sentimentelor dintr-unele într-altele, întocmai cum lumina se poate schimba în mișcare, mișcarea în electricitate, electricitatea în căldură și căldura în lumină? La d-ta durerea s-a schimbat într-o vanitate sinistră și liniștită. Ferește-te de liniște.

Liniștea în d-ta poate deveni organică și te poate sorbi atât de mult, încât să nu-ți rămână, spre deosebire de un cadavru, decât puterea involuntară de a nu te descompune și libertatea fizică de a te mișca.

VII Aci se opri.

Își luă capul în mâini. Se odihni. Aprinse a nu știu câta țigară.

Dădu din cap. Făcu pe nas de câteva ori „hî-hî”, ca de obicei. Și începu iarăși cu un glas înfundat și obosit, parcă mi-ar fi vorbit dintr-un dulap închis:

— M-am întors în țară. M-am retras la moșia ei părintească.

Și aproape trei ani de zile n-am vorbit cu nimeni. În această vreme, nu s-a publicat nici o carte, nici o dare de seamă despre transfuziune, în nemțește, în franțuzește și în italienește, fără să le fi citit.

Uram pe toți doctorii care se ocupau de această operație, mai

232 ales pe de Belina, căci, după cum spun niște „arhive de fiziologie”

1870, pagina 43, din 175 de cazuri a vindecat bine de tot

85. Și am o manie care nu m-a părăsit nici până azi, să rup și să ard la miezul nopții toate volumele ce-mi vin din străinătate privitoare la transfuziune.

Îmi blestem sângele că n-a fost în stare să-mi vindece idealul.

Dar copila mea se făcuse de trei ani. Era slabă, cu ochii albaștri, și umezi, și frumoși ca ai ei. Era ea, din tălpi până la creștet. Era ea, micuță și tristă. Era ea, de trei ani.

Și-ți închipuiești eroare mai presus de răbdarea omenească când această fetiță îmi zicea „tată” și-și împletea subțirelele ei brațe pe după gâtul meu, și când eu mi-apropiam buzele de fruntea ei ca s-o sărut, buzele înghețau tremurând, în frumosul și nevinovatul cap al copilei eu vedeam capul uscat și mort al ei.

Și lăsând-o repede jos, îi ziceam fără milă:

— Du-te de te joacă, du-te, du-te.

Într-o zi am scăpat-o din brațe. A plâns.

Am deschis un volum sosit de curând, în care era vorba despre un nou aparat de transfuziune mediată.

Frumusețea naturii mi-era indiferentă. Treceam prin holdele aurii, prin câmpiile înflorite, ori coboram o vale mocirloasă, mi-era deopotrivă.

Un singur gând: ce strică biata copilă? O iubesc eu ori nu? Ar trebui să-i dau în genunchi, tocmai fiindcă poartă frumosul și nobilul ei chip. E cu puțință ca durerea să fi făcut din mine un câine liniștit, fără pic de iubire și fără pic de milă?

Oh! cât m-am silit, cât mi-am frământat mintea ca sa aflu dacă iubesc ori nu pe-acest copil, al meu și-al ei, ușurel ca o umbră, blond și auriu ca lucefărul, blând ca o sfântă, fraged ca un lăstar crud și trist ca un ochi de mort care se închide!

Și se uita la mine sfios, gata să plângă, gata să zâmbească, cerșindu-mi mângâierea mea adormită.

Mintea i se dezvoltase, singură de la ea, într-un chip surprinzător. Era de șase ani trecuți.

Într-o seară, după ce umblasem toată ziua, m-apropiam de pridvorul caselor, obosit și fără nici un gând. Cui nu i-ar fi plăcut acea seară de vară, întinsă ca un zăbranic fumuriu peste toată aria nemărginită a câmpiilor? Cine n-ar fi admirat cerul fără pic de nori, cupolă uriașă, în creștetul căruia câteva stele, ca niște ochi de argint, începuseră a clipi? Cine n-ar fi ascultat cu plăcere întoarcerea vitelor de la pășune cu bălângăitul lor depărtat, cu strigătele flăcăilor pierdute în orăcăitul broaștelor gălăgioase?

Cine nu și-ar fi deschis inima toată la odihna acestei blânde seri? Numai mie nu-mi erau date pacea și bucuria sufletului. Abia suisem trei trepte de la pridvor când auzii glasul bun și bolnăvicios al fetiței mele. Vorbea cu doica parcă ar fi vorbit cu o mumă.

— Doică, mie nu mi-e bine, și nu mă doare nimic.

— Ei, draga mamei, ai ostenit, toată ziua colo, colo.

— Aș, nu, toată ziua am dormit pe canapea.

— Cine știe. Să văd fruntea. Cam arzi.

— Doică, dar nici tata nu e bine.

— De unde știi?

— Dac-ar fi bine, ar fi mai vesel.

— Dar nu e vesel?

— Dacă ar fi vesel, n-ar citi atât de mult. Cine știe ce caută în cărțile lui cu coaste, cu picioare și cu capete de oameni tăiați.

Mie mi-e frică de cărțile lui.

— Dar nu citește, mamă, toată ziua.

— Când nu citește, ce folos, rătăcește pretutindeni, parcă i-ar fi urâte lucrurile și oamenii din casă.

— Ei, ce-ai vrea tu, dragă, să facă?

— Eu aș vrea, aș vrea – dar să nu mă spui – aș vrea să mă mângâie, să mă sărute și să se joace cu mine. Eu nu știu cum sărută tata, și ce mult aș dori să știu! Când vrea să mă sărute, odată se întunecă și mă scapă din brațe. Eu îl iubesc mult, mult, și mi-e frică de el. Eu îl iubesc, dar el nu mă iubește. Îmi vine să-i dau toate jucăriile și să-i zic: îmi plac foarte mult, dar ia-le și

234 iubește-mă. Doică, mie mi-e cald. Și mi-e sete. Și mi-e silă.

Aș vrea să mă culc.

A plecat spre odaia ei, oftând ca un om bătrân.

De mi-ai fi dat foc, nu m-aș fi încălzit mai mult. Acele vorbe bune și nevinovate, acel oftat din fundul rărunchilor, acea melancolie bolnavă m-au zguduit și m-au trezit din împietrirea mea fatală. Am plâns ca un copil când se pierde de mă-sa și mi-am deșirat în minte tot trecutul nefericit. După ce m-am odihnit pe treptele pridvorului, cu capul în mâini, cu ochii închiși și surd la auiala întinsă a satului, m-am sculat. Am făcut doi pași, împleticindumă. Simțeam întreaga greutate a durerii mele, dar mă simțeam părinte. Învinsesem acea liniște mormântală. Mă simțeam om.

Eram sigur că-mi iubesc fetița. Și ce altă fericire aș fi dorit mai mult? Mi-am șters nădușeala de pe frunte.

— Tot am pentru cine trăi!

Când pusei mâna pe clanță, tresării. Când deschisei ușa, rămăsei în prag. Plecai umilit capul în jos. De astă dată mie mi-era frică de dânsa.

O iubeam.

M-apropiai de pat. Se culcase. Adormise cu o mână sub obraz.

Îi pipăii fruntea. Ardea; tresărea. Era slabă, străvezie; urechile, lustruite; zgârciul nasului îi albea pe sub pielea subțire; mânușițele deșirate; pieptul îngust și cilindric. Doctorul cerceta și părintele suferea la capul acestui copil de o frumusețe vagă și de o delicatețe plăpândă.

Pe o masă ardea o lumânare. Mă sculai să o dau la o parte din ochii ei. Și când eram cu spatele spre dânsa am tresărit auzind-o:

— Tata! tata!

Se deșteptase.

O sărutai până nu mai știui de mine.

Ieșii afară, de rușine. Nu-mi mai putui stăpâni lacrimile. O idee îmi fulgeră: „Arde, arde, se mistuie înainte de a trăi! Oh! și este același obraz, același cap, aceeași ființă care îmi moare sub ochi de două ori.”

A doua zi când am văzut-o era tot în pat. M-a privit lung și blând, ca și mă-sa. Toată viața îi năvălise în ochi, ca și mă-sei.

Privirile ei largi mă cuprindeau, mă ardeau, ca și ale mă-sei. O sărutai de multe ori. Și ea, mângâindu-mă cu mâinile slabe și alunecoase, mă tortură, fără să știe, cu aceste cuvinte:

— Ah! ce bine-mi pare! Ce bine săruți tu, ce bine săruți tu, tată! Ce bine îmi pare că sunt bolnavă!

O lăsați să doarmă.

Ieșii cu capul în jos, simțind pe grumaji piciorul neîndurat al soartei, care m-abătea la pământ. Intrați în bibliotecă. Privii repede peste toți autorii de medicină. Căzui pe un scaun. Tot ce știam vântura prin minte. Nimic. Am răsfoit un vraf de tomuri. Nimic.

Contra unui rău atât de mare, înghesuit într-un piept atât de mic, cine putea să lupte? Și-apoi nu era ea altă ființă care pierrea, ci tot cealaltă: murise de anemie, murea și de oftică. Un foc mare se stinsese, și din el mai plutea în întunericul lumii o slabă scânteie. Trebuia să se stingă.

Mă întorsei în odaie ca să o văd. Voiam să încerc ceva, fie chiar de mi-ar fi murit în mâini.

Când deschisei ușa, mi se păru că se învârtește în pat. Eram sigur că doarme. O privii mult stând în picioare și, fără să vreau, mormăii cufundat în gânduri:

— O! ce buze albe! Ce buze albe! Ce obraji galbeni!

Plecai deznădăjduit, îmi trebuia aer, aer, aer. Apucați peste câmpi. Nu mă întorsei decât cu noaptea în cap. De-a dreptul la dânsa m-am dus. Era deșteaptă și mă aștepta. O văzui și mi s-a părut că mă înșelau ochii. Atâta viață în ochi! Și gura ei atât de rumenă!

— Ce obraji frumoși! Ce buze vii! Ce buze rumene!

Mă apropiai de dânsa ca să o sărut, ca să-mi vărs focul. Oh!

Cine m-ar putea crede fără a înmărmuri? Fusese deșteaptă, îmi auzise spaima de buzele ei albe și și le făcuse cu vopsea roșie de pe pereți.

Atâta răbdare și jertfă dumnezeiască de la un copil de șase ani îmi zdrobi toate puterile.

Căzui ca o cârpă lângă dânsa.

Corpul îmi murise și capul mi să părea că are să sară în bucăți de o revoltă oarbă.

Am plâns.

Am sărutat-o.

Am adormit lângă dânsa.

Vecinul meu se opri iarăși din vorbă. Era alb ca varul. Oftă.

Se sculă în picioare. Se uită pe fereastră și zise răstit:

— Ce proști suntem! Soarele e de mult pe cer, și noi cu lumânările aprinse!

În adevăr, afară era ziuă albă. Dar eu încremenisem uitându-mă la el cum se plimba de repede prin odaie. Un leu furios închis în zăbrele de fier. Se opri lângă mine și mă strânse de braț.

— Ce te uiți la mine? Ce mai vrei? Nu mi-a fost destul? Nu ți-e de ajuns? Fluviile n-au ieșit din albiile lor, munții nu s-au prăvălit. A murit și ea, ca și mă-sa, iacă tot!

Mânia îi da un aer așa de mare, că mi se păru că se izbește cu capul de tavan. Tremuram vargă. După cele din urmă cuvinte, ca prin minune, fața i se liniști, ochii i se micșorară; mă lăsă de braț; îmi întinse mâna prietenește și îmi zise liniștit:

— Iartă-mă dacă te speriai. Un moment de mânie, care trecu și nu va mai veni. În noaptea aceasta mi-am trăit din nou nefericita mea viață, și desigur că va fi cea din urmă noapte din viața mea.

Liniștea mă va înghiți din nou. A avut dreptate bătrânul doctor italian. Liniștea mea a devenit organică. Între un cadavru și mine nu sunt alte deosebiri decât puterea involuntară de a nu mă descompune și libertatea fizică de a mă mișca. Cred că de acum înainte chiar mania de a citi noaptea mă va părăsi. Cea din urmă tresărire de viață s-a stins cu această noapte, ca și cum ar fi fost cel din urmă acord dureros cu care se încheie și se stinge o simfonie tristă.

VIII Când am ieșit din odaia lui și am dat de soarele cald, mi s-a părut că ies dintr-un mormânt la lumina bună a zilei.

Înșiruită de-a lungul șoselei, o ceată nebunatică de domni și de doamne goneau călări spre Rucăr.

Eram amețit.

Mă plimbai pe terasa din mijlocul orașului, poreclită „Bulevard pardon” de mulțimea care se plimbă pe dânsa și se izbește la fiecare pas. Gândurile mi-erău împrăștiate. Peste trei zile am simțit o prietenie adâncă pentru acest nefericit doctor.

Vorbea puțin, rar și despre lucruri neînsemnate. Și nu vorbea decât cu mine.

Într-o zi, pe Podul Mogoșoaiei, îl văzui întins, cu mâinile cruce pe piept și clătînându-se între îngerii auriți ai dricului negru, urmat de o mulțime de rude, desigur, cu batistele la ochi. Privirea mi se întunecă de câteva lacrimi.

Și de nu l-aș fi văzut cu mâinile pe piept și dus cu picioarele înainte, aș fi crezut că e viu, că se plimbă, într-o trăsură mai ciudată și mai caraghioasă decât a unui oarecare prinț grec.

Aș fi crezut.

Între liniștea lui de altădată și liniștea lui de mort, nici o deosebire.

DOMNUL VUCEA Auzisem eu de turci, de muscali și de nemții cu coadă; ziua, la miază-mare, îi vedeam înaintea ochilor cu paloșe late, cu sulițe lungi, călări pe cai, sărind gardurile mahalalei, ca și cum ar fi sărit o dâră de bou; îi vedeam robind roate de copii și de muieri, lăsând în urma lor jale și nori groși de pulbere.

Barbu Delavrancea Dar oricât m-ar fi spăimântat și fericit lumea basmelor ș-a poveștilor, când mi-aduceam aminte că de la Sfântă Mărie o să trec la Școala domnească, din culoarea de negru1, uitam și de turci, și de muscali, și de nemții cu coadă, și de „țara cocorilor”.

Mă apropiam cu gândul, sfiicios, tremurând, de-acea vestită școală, ca de un urs împăiat, gata sa fug. Mi-era frică și mi-era dragă. Și mi-era dragă fără sa bănuiesc nici cum e, nici unde e.

Două lucruri aflasem: că e „domnească”, iar nu cum era a noastră din curtea bisericii, și că dascălul e „profesor”, trebuind să-i zici „Domnul”, iar nu cum îi ziceam noi, la al nostru, „Nea Nicuță”.

De pe la Săn-Petru eu îmi luam ghiozdanul, îi treceam băierile pe după gât și colindam pe aceleași cărări din grădina noastră, zicând că am plecat la Școala domnească. Uneori îmi legam de mijloc, c-un crâmpei din frânghia mamei, tăiat pe furiș, și pe Grivei, și-l luam cu mine. Câinele căsca de căldură, repezea capul după muște, clănțănind dinții.

Eu îi vorbeam de Școala domnească:

— Hai, măi Grivei, măi, nu fi leneș. Acolo e școală, nu glumă.

Profesor mare și învățat, iar nu ca Nea Nicuță, care se încurcă când zice cazania. Măi Grivei, este așa de grozav profesorul că, de-ai vrea, chiar și tu ai învăța carte. Ci lasă muștele, nu fi prost. Să-i zici „Domnul”, că, de nu, îți mănâncă coada. Și să nu scoți limba de-un cot, că-ți mănâncă și urechile, bunătat' de urechi, măi Grivei, măi.

Câte nu spuneam și pisicii! Parc-o simt și acum, ghemuită în sân, caldă și moale. Torcea, cu capul pe gura cămășii, cu ochii leneși și galbeni.

— He! he! MărtinicO. Hai la Școala domnească, că sunt profesori buni. Să nu-ți fie frică. Dacă ai învăța adunarea, îți dă un șoarecE. La scădere îți dă doI. La fracții te face împărăteasa Sectorul II Negru, în trecut, una din cele patru unități teritorial-administrative în care era împărțit orașul București.

239 șoarecilor. Dacă nu te-i sili, să știi, dragă Martinică, te ia de coadă, te învărtește de trei ori și-ți crapă fierea de pământ.

Voiam să sperii pisica. Pisica, sfârr-sfâr, închidea pleoapele leneși și nepăsător, iar mie îmi treceau fiori reci de-a lungul spinării, căci eu credeam pe profesor atât de mare, că mi-l închipuiam mai mare și mai tare ca tata chiar. Doamne, dar dacă, în loc să ia pisica de coadă, m-o înhăța pe mine de-un picior?

Se ducea cheful pe copcă, și mă întorceam acasă, înșirând pisicii vorbe de mângâiere:

— Lasă, Martinică, nu fi fricoasă, că Domnul e buN. Nu bate la palmĂ. Nu pune în cârcă ca să tragă la spetE. Nici nu te-așterne cu tălpile la falangă, ca Nea Nicuță, când bea ce-a strâns cu discul.

Mai erau cinci zile până la Școala domnească. Toate lighioile din curte aflaseră că va să mă duc la o școală mare. Câinele, pisica și cei patru cai ai tatei știau pe de rost cum trebuie să fie în ochii Domnului: niciunul nu s-ar fi dus fără botini în picioare, căci desculți nu i-ar fi primit decât Nea Nicuță, c-un sfaț pe lună.

Noaptea visam școala: un palat mare, mare și frumos, ca în basme, cu porți de fier, cu geamlăcuri, cu uși de cleștar, cu ziduri vopsite ca niște icoane, și mai împodobite decât steaua lui Nea Nicuță, încondeiată de Burghilea, zugrav vestit, căruia îi frecam

vopselele între pietre numai ca să mă uit la el zile întregi cum din nimic scotea sfinți, îngeri, draci, cai și balauri.

Veni și ziua de Școală domnească.

Abia se luminase. Mă deșteptă frate-meu, care învăța la o școală și mai naltă, și citea pe cărți cu oameni cu pantalonii scurți și umflați, cu pălării mari, cu funde la ciorapi, cu săbiile mai mult scoase decât în teacă. Mi-aduc bine aminte că unul sărea de la al cincilea cat, și c-o mână își ținea pălăria. Grozav îi era de pălărie!

De la Nea Nicuță apucasem să citesc pe silabisite. Frate-meu mă învățase să citesc ca pe apă în cartea de citire. La „când cu ciuma lui Caragea, se răspândeau orașenii prin sate și sătenii 240 prin pustii”, nu m-ar fi oprit nimeni din turuială. O ziceam dintr-o răsufulare. Ba uneori uitam să întorc foile și tot nu făceam greșeală.

Frate-meu mă mai învățase cele patru socoteli și fracțiile. Ce știam mai bine era tabla lui Pitagora. Mă învățase și istoria cu șase domni vestiți: Radu Negru, de care aș fi jurat că fusese român neam de arap; Mircea cel Bătrân, în capul meu, se încurca în barbă; Alexandru cel Bun, ala vodă, vezi; Ștefan cel Mare de care râdeam să mă prăpădesc, gândindu-mă că fusese așa de pitic că aprodul Purice se pusese piuă ca el, Ștefan cel Mare, să încalece calul; Mihai Viteazul mă făcea să tai cu nuiua vârfurile de știr și de urzici când îl spuneam pe dinafară; și, în sfârșit, Constantin Brâncoveanu mă făcea să plâng de câte ori îl tăiau turcii pe el și pe cuconii lui.

Și spunea c-o să mă scrie de-a dreptul în clasa a treia.

Mă deșteptă.

Tresării. Îmi tâcăia inima.

Și-mi zise:

— Să nu-ți fie frică. Să spui tare și deslușit.

— TarE. Da.

Și nu vedeam înaintea ochilor de frică.

— Și deslușit.

— Și deslușit.

— Să nu tremuri.

— Să nu tremur.

Și mie-mi clănțăneau dinții în gură.

Mă îmbrăcai: mă spălai cu apă rece; mă încălțai cu niște pantofi noi; mama mă pieptănă și mă sărută pe frunte, așa că o pricepui. „Să nu-ți fie frică, să nu mă dai de rușine”.

Știam eu în câte feluri săruta mama: altfel de eram bolnav, altfel când o ascultam, altfel când învățam lecția, altfel de plângeam și voia să mă împace, și cu totul altfel mă sărută când mă trimise la Școala domnească.

Pe drum, bonca-bonca, mă împiedicam de toate pietrele. Ini-
241 ma îmi zvâcnea cum îmi zvâcnea când alții se încercau să-mi ia zmeul de coadă.

Și tocmai departe, dincolo de Sfântul Ștefan, frate-meu se opri și-mi zise:

— Aici e școala.

Școala!

Mi se opri răsufierea. Făcui ochii mari. Nu-mi venea să cred.

Acea să fie Școala domnească? Niște case lungi, pitice și dărăpănate. Dar n-avea porți înalte de fier, căci n-avea deloc. În fața școlii, o veche pivniță, plină cu gunoi; în jurul ei, o curte mare cu bălării.

Așa case văzusem și eu.

Frate-meu mă lăsă în curte. O sumedenie de copii țipau, se zbenguiau, săreau într-un picior la șodron, se jucau cu sâmburi de roșcovă și cu nasturi.

Păi așa școlari mai văzusem și eu!

De nu m-ar trânti. Și iată, frate-meu mă luă de mână și-mi zise încet:

— Să mergem în clasa a treia. Directorul mi-a dat bilet să te înscriu.

Când intrai în clasă, văzui o vergea lungă, galbenă și lucioasă, rezemată de masa profesorului, a Domnului.

Domnul – un om nalt, slab, cu barba rară și înspicată.

Domnul era încruntat și galben.

Domnul striga pe băieți c-un glas ascuțit.

Băieții stau ca sfinții în bănci. Vreo trei, cu urechile roșii și aprinse ca focul, în genunchi, lângă o tablă neagră; lacrimile le picurau în cărțile deschise și aduse la vârful nasului.

Vergea, lacrimi, urechi roșii. Domn uscat și nalt. Se dusesese curajul! Dărdâiam. Și frate-meu, după ce vorbi încet cu profesorul, îmi șopti:

— O să te asculte, să spui tare și deslușit.

Și plecă, îmi venea să mă iau după dânsul. Și n-am plâns, nu de rușine, ci de frică.

Domnul se uită la mine cu niște ochi osteniți. Intrasem în pământ. Când deschise gura, mi se păru că mă și înghite.

— Ei. BăietE. De câți ani ești?

— De opt. Am împlinit la Sân-Petru.

Glasul îmi tremura ca și cum mi-ar fi bătut toaca pe beregată.

— Știi să citești?

— Știu.

— Scoate „Lectura”.

Bag mâna în ghiozdanul făcut de mama dintr-o foaie de cuadrilat și scot Lupul și mielul. Așa ziceam noi cărții de citire, fiindcă începea cu: Lupul și mielul.

Ceru și el o carte și-o deschise.

Mie-mi juca cartea în mâini și-mi jucă până căzu jos.

Băieții râseră.

Mă plecai să iau cartea. Domnul strigă așa de tare „tăcere!”, că incremenii cum eram, adus de mijloc.

— Ia-ți cartea! Deschide-o la foaia 50 și citește!

Luai cartea. O deschisei. Eu o întorceam la foaia 50, ea se întorcea la foaia 80, la Ciurma lui Caragea. La 50 era Tentația.

— Ci zi odată, motogule!

Eu, de frică, începui:

— Tentația!

Cartea se deschise la foaia 80; și eu, trage-i tare și deslușit:

— Când-cu-ciurma-lui-Caragea-se-răspândeau-orășenii prinsate-și i-sătenii-prin pustii.

Școlarii pufniră de râs.

— Destul, văd că știți. Ce-ai învățat la aritmetică?

— Adunarea, scăderea, înmulțirea, împărțirea și fracțiile vulgare cu adunarea, scăderea, înmulțirea și împărțirea lor.

— Cât fac 25 de măgari și cu 15 boi?

Mă gândii eu, mă răzgândii. Îmi dam cu socoteala: asta nu e adunare, că frate-meu îmi da să adun tot lucruri de un fel, și așa zicea el că este adunarea. Ei, trebuie să fie înmulțire. Dar fratemeu ar fi fost mai bun, mi-ar fi spus cât a dat pe un măgar și pe

243 un bou, ca să pot spune cât fac toți la un loc. Dacă văzui că nu se poate altfel, mă hotărâi să răspund:

— Domnule, nu pot face socoteala pe măgari și pe boi, că tata n-are decât cai. La cai m-aș pricepe.

Eu știam că tata cumpăraseră un cal, pe Micul, cu 200 de lei.

Domnul râse, școlarii pufniră, pe mine mă podidiră lacrimile.

— Fie și pe cai. Ei, acum să te vād!

Mă duc la tablă; iau tibișirul; îl scap de vreo trei ori din mână și încep să socotesc măgarii și boii în cai, pe prețul Micului, adică pe 200 de lei. Adun 25 de măgari cu 15 boi, înmulțesc suma cu 200 de lei și mă întorc spre profesor. El se uitase în jos și nu văzuse nimic din socoteala mea.

Tușesc bine și strig:

— Opt mii, Domnule!

Râzi Domnul, și râzi, și râzi! Când se potoli, zise, privind în tavan:

— Auzi, 25 și cu 15 să faci 8000! Monitor general, ia-l și du-l în clasa a doua!

Monitorul general mă înhăță de mânecă și mă scoase pe ușă afară. Pe drum îmi spuse: „Te-a dat îndărăt”.

După câteva învățături, deschise o ușă. Intrai în clasa a doua și dădui cu ochii de un profesor cu barba albă.

— Domnule Vucea, pe dumnealui l-a dat îndărăt domnul Petran.

— Ha, ha, tătarul, îndărăt tătarul. Ha, ha, tătarule! bine, tătarule!

Așa încăpui eu pe mâna Domnului Vucea.

După o lună de zile înțelesesem rostul învățăturii și cunoșteam bine pe domnul Vucea.

Mulți ani l-am visat. Chiar acum îl vād înaintea ochilor.

Scund, grăsuliu, cu părul mărunț și încărunțit, cu barba ascuțită, potrivită din foarfecă, mai mult albă, și albă ca zăpada în vârful ei netezit; niște ochi verzui, mici și rezezi; o față gălbuie, curată și fără pic de sânge. Iarna se cocoleșea într-o bundă cu blană lăptoasă, vara însă își rămâneau ochii la el de frumos ce era

244 îmbrăcat: haină albăstrie, pantaloni negri, jiletcă de dril năutiu, călcată și lustruită, un lanț de aur, gros ca pe deget.

Și ce curat! își ștergea ghetetele cu batista, dădea neconținut bobârnace gunoaielor de pe haine, și după bobârnac sufla de trei ori, scurt și repede, și după ce sufla făcea din gâtlee: „hea, hea”.

Dar când mergea, Domnul Vucea nu era defel ca ceilalți oameni.

Ne uitam la el de departe. Pășea iute, mărunț, ușor, ca un șoarece, și scuipa în urmă când trecea pe lângă murdării; dacă era noroi, călca din piatră în piatră, tot în creștetul pietrelor, scuturând picioarele ca o pisică. La ușa cancelariei își cuprindea barba în mâna dreaptă, și-o netezea, ridicând buza de deasupra în sus, ca și cum ar fi mârâit; mustățile și le clănțănea între degete; deschidea mâna, sufla într-însa, tușea și intra pe ușă binișor, fără să i s-audă pașii.

Lețiile mergeau strună. Nu învăța nimeni nimic.

Clasa avea șaisprezece bănci; băncile aveau șaisprezece „primi” și șaisprezece „monitori”; peste monitori erau trei „monitori generali”; doi de învățatură și unul de „ordine”. „Generalii” ascultau pe „monitori”; „monitorii” ascultau pe „primi”; „primii” ascultau pe școlarii fără grad. Școlarii dau „interes” primilor, primii monitorilor; monitorii ungeau pe generali; iar generalul de ordine, care nu pune note la învățatură, ci numai însemna, cu o cruce, cu două și cu trei, pe cei ce nu stau smirna, când îi venea lui poftă „să se audă musca în tavan”, lua ce putea de la monitori, primi și școlari. Generalii băteau pe toți; monitorii, de la primi în jos; primii, pe școlari; școlarii se târnuiau între dânșii.

Pentru nota „rău” nu dădeai nimic; pentru „binișor”: pâine, brânză, măslina; pentru „bine” făceai bogaciul, simitul și plăcinta pe din două; pentru „prea bine”, pe lângă celelalte, mai dăruiai arșice și condeie de fier noi; pentru „foarte bine”, ceva gologani, mai ales din banii noi care tocmai pe-atunci ieșiseră;

„eminențele”, „eminența mică” (e) și (eminența mare” (E), cu ajutorul băncuțelor și al jumătăților de sfaņ.

Generalii arătau monitorilor să învețe „de-aici și până aici”; monitorii, primilor; primii, școlarilor.

De obicei, Domnul Vucea, când intra în clasă, noi fiind toți cu ochii pironiți în carte, începea să cerceteze notele. Pe „binișor” îi trăgea de urechi, lui „rău” îi trăgea la palmă cu linia lată, cu nuiaua sau chiar cu linia în patru muchi când se făcea foc.

Oh! atunci era nespus de rău! Se scărpină în barbă, repede de nu i se vedeau degetele, și poruncea fără milă:

— Dă-i zece tătarului, dă-i zece! ha! tătarul! zece! cinci cum o fi și cinci pe dungă!

Generalii trăgeau strașnic. De câte ori auzeam „jart”, auzeam și „aoleo”! Inima noastră, cât puricele, deodată se umflă și ni se poticnea răsufarea.

Mi-aduc aminte că odată am strâns ban cu ban, din ce-mi da mama, până am făcut o jumătate de sfaņ. Două săptămâni nu luasem decât binișor și rău. M-a zguduit de urechi, mi-a tras la palmă, iar în ziua când era să ajung la linia în patru muchi, la „cinci cum o fi și la cinci pe dungă”, am dat monitorului o jumătate de sfaņ. În ziua aceea mi-a dat: foarte bine, eminențe mici și eminențe mari.

Domnul Vucea, văzând așa minune, s-a scărpinat în barbă și-a răs, un răs necăjit.

— Ha, tătarul, vezi, tătarul, când vrea învață tătarul, dă-i trei pe dungă că poate și nu vrea!

Lunea la Domnul Vucea, era de spus. Spusul era cronica mahalalelor.

Vucea sta pe catedră, cu capul rezemat în mâini, coatele pe catedră. Un școlar repezea mâna în sus, cu două degete întinse.

— Ha, ce este? S-a întâmplat ceva?

— E de spus, Domnule Vucea.

— Bine, tătarule. Spune, tătarule!

Și începea.

— Un geambaş da la praştie un cal neînvăţat; un copil mic, jucându-se şi nebăgând de seamă, a intrat în aria calului; calul l-a

246 călcat în picioare şi l-a făcut praf; pe copil l-au ridicat mort, cu capul zdrelit şi learcă de sânge.

Domnul Vucea se cutremura, se îngălbenea şi, încheindu-se la haină, zicea:

— HA. Tătar de copil!

Se scula altul şi începea.

— Lângă noi au călcat hoţii. În casă erau cinci copii. Doi dormeau cu mă-sa şi trei cu tată-său. Mi-e frică să mai spun, domnule Vucea.

Vucea, tremurând, întreba:

— Pe copii i-au omorât?

— La trei le-au tăiat capul cu satârul. Celorlalţi le-au băgat pumnul pe beregată.

— Oh! tătarii! Dar pe mumă?

— Mumei nu ştiu ce i-au făcut. Ş-au strâns-o de gât cu ştergarul.

— Vezi, tătarii! Ce i-or fi făcut? Ş-au omorât-o blestemaţii.

Dar pe bărbat?

— Pe el l-au jupuit de la tălpi până la creştet, apoi l-au duminat bucăţele şi l-au făcut morman în mijlocul casei; în vârful mormanului i-au pus capul cu dinţii rânjiţi.

— Oh! Oh! cu dinţii rânjiţi! Pripăşel, vin-aici, ticălosule!

Vin-aici!

Pripăşel era căţeluşul lui creţ, de care nu se despărţea.

— Vin-aici! striga Domnul Vucea, şi începea să se plimbe prin clasă.

Şi al treilea se scula, că el ştie una „mai frumoasă”. Apoi venea al patrulea ş-al cincilea, cu scorneli care mai de care mai încornorate.

Suna de ieşire. Rugăciunea. Se mântuia clasa.

După prânz, tot luna, era cercetarea veşmintelor ş-a pălăriilor.

Veşmintele să fi fost curate şi cârpite. Pălăriile şi căciulile cu băieri pe după gât atârând pe spate.

Domnul Vucea ne lua pe rând. După el mergeau cei trei ge-

247 nerali: unul cu nuiăua, altul cu linia lată și cel mai înfiorător, cu linia în patru muchii.

Până să cerceteze pe toți, până să facă morală unora și până să bată pe cei de cuviință, clopotul suna de ieșire. Cu toții săream în picioare. Un general zicea Împărate ceresc, Crezul și Lumină lină. Domnul Vucea umbla binișor și pe furiș cu nuiăua în mână, ca să umfle pe cei ce n-ar fi stat dreți și smeriți înaintea lui Dumnezeu.

Și adeseori, când ajungeam pe la „și iarăși va să vie să judece viii și morții„, se-auzea câte un: „jart, trosc, pleosc, aoleo! ha! Tătarule!”

Iată lecțiile de luna.

Joia după prânz nu învățam, era odihna tradițională de la mijlocul săptămânii. Dimineața era ordinea și învățătura practică. Domnul Vucea, însoțit de generalii armați, întreba pe fiecare în parte o sumedenie de lucruri cu răspunsurile lor știute de mai nainte.

— Cum trebuie să vie școlarul la școală?

— Cu lecțiile învățate.

— Cum trebuie să stea școlarul în bancă?

— Drept, cu căciula pe spate și cu ochii pe carte.

— Cum trebuie să meargă școlarul pe uliță?

— Liniștit, să nu asmuță câinii, să nu înjure și să nu se bată.

— Câte nații sunt în Principatele Unite?

— Mai multe, dar cei mai mulți și mai deștepți sunt cei patru milioane și jumătate de români, căci românul păcălește pe toți ceilalți, pe turc, pe muscal, pe neamț, pe tătar, pe popă și pe țigan.

— Cum deosebește românul pe grec de român?

— Îl pune să zică: „retevei de tei, miriște de mei”.

— Și cum zice grecul?

— Pițigăindu-și buzele, pelticind și stropind, zice: „retavela tela tin de la miliste mela”.

Se isprăvea și cu joia.

Puneam cărțile în ghiozdan, ne rugam pentru „minte, învățătură

248 și sănătate, părinți și profesori” ș-o tuleam la poarcă, la arșice și la zmeu.

Sâmbăta era rânduiala de duminică. Măinile, obrajii, urechile, gâtul și părul să fi fost spălate cu săpun, iar unghiile tăiate, începea inspectia de dimineață. La palmă îți trăgea cu linia, peste obraji lipea câteva tătarului, de urechi te încălzea, de păr te da căteaua, la ceafă burdușea pe tătar.

Cu unghiile era învrăjbit rău.

Dacă nu erau bine tăiate, făceai mâna puică, strângând degetele floare, cu unghiile în sus, apoi, cu linia în patru muchi, judeca puica tătarului. Și era judecată grea, că țipam ca din gură de șarpe. Iar Domnul Vucea, jucând pe picioare și scărpinându-se în barbă, ca și cum ar fi cântat pe-o chitară, râdea, clipea repede și zicea mereu:

— Fă puică, tătarule! Iată cum zvâcnește tătarul. Parcă-l omori. Dă-i bine, general! Mai unA. Mai cinci.

Și în loc să scadă, suia mereu, de ce strigai mai tare.

Marțea, miercurea și vinerea.

Scotea pe un general la tablă ori la hartă. Monitorul general bolborosea capitalele câtorva județe, făcea pomelnicul părților de cuvânt, încurca pe tablă un caz de înmulțire, la al cărui sfârșit n-ajungea niciodată.

Domnul Vucea căsca, se freca la ochi, se scărpină în barbă, până i se ura.

— Destul, tătarule. Văd că știi. Bine, tătarule. Acum să prindem un tătar. Treci la loc. „Cuvântul de ordine.”

Monitorul general striga cu glas tare:

— Ochii pe carte, gândul la lecție, liniște profundă și făr' de mișcare. Cinci dintr-o dată și oprit!

„Cinci dintr-o dată și oprit” însemna că cel ce va mișca o mână sau va întoarce capul cât de puțin va mânca cinci nuiele la palmă și-l va închide la arest până noaptea.

Toți încremeneau cu ochii în carte.

Domnul Vucea închidea ochii. Se prefăcea că doarme (uneori 249 dormea cumsecade). Își rezema capul în mâini, acoperindu-și fața cu degetele răsfirate, ca să prindă vreun tătar.

După un ceas de amortire tâmpită, ne apuca amețeala. Ne auzeam răsuflările.

Ideea de-a nu mișca ne obosea și capul începea sa ne tremure.

Locul unde fundul țestii se înjugă cu șira spinării ne durea.

De era vară, nădușeala începea să ne curgă pe obraji și pe după urechi, în jos, de-a lungul gâtului. Cu neputință ca cei mai slabi să nu miște o mână, un picior; sau, gâdiliți de șiroaiele de nădușeală, să nu vrea să se șteargă.

Destul!

Nelegiuirea se pedepsea.

Domnul Vucea tresărea vesel de pe catedră, se scărpină în barbă și striga mulțumit:

— Ha, tătarul! Am prins un tătar! General de ordine, cincii și oprit! Când nu era prinsul, era pârâțul de arșice.

— Ei, ce drăcos mai are arșice? întreba Domnul Vucea.

Și copiii, unii răi, alții din prostie, începeau:

— Cutare a spălat pe cutare de zece capre ș-o mială.

— Ha, tătarul!

— Cutare are un ciorap plin de solbe.

— Ha, tătarul!

— Cutare are cincii ichiuri plumbuite, trei din dreapta și două din stânga.

— Ha, tătarul!

— Cutare a făcut un „pui-de-giol” de douăzeci de capre.

— Ha, tătarul!

Și pe toți îi însemna. A doua zi trebuia să aducă ichiurile, caprele, mielele și solbele lucioase, căci altfel ar fi mâncat la palmă dimineața, după prânz, în toate zilele, până le aducea.

Cel care n-avea atâtea arșice plângea la mă-sa și la tat-său ca să-i dea parale și să cumpere câte îi lipseau.

După ce Domnul Vucea umplea cu oase toată cutia de la catedră, venea mezatul.

— Ei, acum să vedem, cum se vând „gioalele”?

Și noi, gata:

— La Sfântu Ștefan, trei capre ș-o mială la trei parale.

— La Olteni, patru capre.

— La Delea-Nouă, trei.

— La Lucaci, trei ș-o mială.

— La Troiță, ichiurile pe-un firfiric.

Domnul Vucea împărțea comoara la care jinduiam cu toții, însemna ce da fiecăruia, și în timp de trei zile trebuia să-i aducem banii, în ziua când primea paralele ne bătea fericeA. Nu bătea pe nimeni!

Dar când pierdea pe PripăseL. Ce noroc pe unii mai mari!

Câte zece se sculau să spuie că bănuiesc ei cam pe unde să fie Pripăsel.

— Eu știu o cățelușă în cutare uliță.

— Și eu alta frumoasă, pe dincolo.

— Eu, una albă și creață, a unui doctor.

— Ha, tătarul, e crai ticălosul! Să mi-l găsiți, că mâhnesc pe cucoana. (Cucoana era femeia lui.) Ce crai de tătar! Mic și-al dracului.

Și îndată plecau câte zece după Pripășel, dar numai din cei mari și care dovedeau că au bani să cumpere salam, șuncă și cârnați, ca să poată momi pe Pripășel.

Dar și noi, cei mai mici, aveam partea noastră.

În timpul verii, pe căldură și zăpușeală, Domnul Vucea asuda mult. Și ținea la viață ca un pusnic la Dumnezeu. Ne trecea pe toți într-o odaie – clasa noastră avea două odăi despărțite la mijloc c-o ușă – se dezbrăca, scotea cămașa și trimitea pe unul mai mic să i-o usuce la soare. Trebuia să-i întindem cămașa numai pe pelin, că altfel „cinci dintr-o dată și oprit”.

Într-o zi mă trimise și pe mine. Mărturisesc păcatul. Am trecut pe la putina cu apă și i-am trântit pe cămașă două căni, pline, 251 râse. Până la patru n-a fost cu puțință să se usuce. Și m-am plimbat de la cămașă la Domnul Vucea, spunându-i întruna:

— Nu se usucă, Domnule, e asudată rău.

Domnul Vucea n-avea slugi. Afară de bucătăreasă, slugi eram noi. Pe cei săraci și neîmbrăcați nemțește ne înșirase pe lista târguielii.

Când ne-a rânduit la piață și la băcănie, a strigat catalogul.

— Cutare!

— Aici!

— Ha, tătaruL. Nu e buN. Cade cu coșnița.

Nu era bun.

Firește că nu.

Era voinic, sănătos, rumen la față, dar cu pieliță subțire, mâini albe, pălărie de pai, frumos împletită și ghetete lustruite.

— Cutare!

— Aici!

— Bine. Bravo tătarul, bun! pe listă.

Bun! Slab și galben. Cizme groase și mari. Zdrențaros și cu mâini crăpate.

— Cutare!

— Aici!

— Prost! Gură-cască. Uită-coșniță. Prost!

Așa. Prost! Cu haine fumurii de vânător, găitănate cu verde, cu pantaloni scurți și cu cizme de lac. Copil de moșier. Pe vreme rea venea cu trăsura la școală.

Și, ciudat, aceștia nu erau buni nici pentru „cinci dintr-o dată și oprit”.

Cei goi, cei flămânzi, cei din marginea orașului, cei orfani, cei umiliți, cei bătuți – la coșniță.

Ne alegea doi-doi. În fiecare zi câte o pereche nu venea la școală decât ca să strige: „aici – aici – de rând la piață”. Și plecau acasă la Domnul Vucea, în Lucaci. După ce târguiau, cucoana îi oprea toată ziua la deretecatul casei, bătutul saltelelor și măturatul curții.

Și ce lucruri bune târguia Domnul Vucea din gura pieței! Cum 252 le mâncam cu ochii, înghițind în sec! Jimblă caldă de la „OchiAlbi”, albă, prăjită și cu coltuc revărsat. Mirosul, și făcea paralele!

Dar salamul, dar costița afumată, dar halvaua, dar migdalele, dar calupurile de ciucalată, dar alunele mari și năutul prăjit, dar stafidele galbene și curmalele din cutii! Pe toate le duceam la încheietura cotului. Și cât erau de bune, că mie-mi lăsa gura apă, atât erau de grele. Și o dată n-a zis Domnul Vucea: „Na și ție una, tătarele!”

Ce mă chinuiau, din piață până la cucoană, erau jimbla, salamul, alunele și migdalele. Eu întorceam capul de la coșniță, dar jimbla și salamul miroseau, iar alunele și migdalele sunau. Erau vii. Jimbla și salamul mă luau de nas; migdalele și alunele mă luau de urechi; toate mă întorceau spre coșnița în care purtam greutatea unei fericiri străine.

Să fi furat?

Oh! tăceți!

Nu știți de câte ori m-a chinuit acest gând.

Și nu m-a oprit morala creștină. Eram sigur că Dumnezeu ar fi ținut cu mine. Dar de unde știam eu ce însemna băcanul într-un catastif mic?

Și n-ați cunoscut pe cucoana. Naltă, subțire, slabă și cu niște ochi. Doamne, ce ochi! Ce ochi ascuțiți și cum îi jucau în cap!

Ochii ei, de m-ar fi ținut un sfert de ceas, mi-ar fi găurit fruntea și-ar fi trecut pe dincolo.

Cum îi aduceam coșnița, deschidea catastiful, citea în gând, mișcând buzele, apoi se uita la mine: la mâini, la gură, la sân, la buzunare. Mi se părea că mă dezbracă, că-mi scutură albiturile, rând pe rând, una după alta.

După cum ne deprinsese să fim – lași, mincinoși, pârători, leneși – ne-ar fi fost ușor să furăm, dar ochii cucoanei erau mai neîndurați ca morala creștină.

Eram sigur că ochii ei, dintr-o aruncătură, cântăreau salamul și numărau alunele și migdalele!

Ce vise mărețe îmi sfărâmaseră mie Școala domnească! În loc de palatele închipuite, când mă plimbam cu Grivei și cu pisica în sân, găsisem niște case mici, murdare, cu tencuiala jupuită. În loc de un profesor învățat și blând, căzusem în gheara unui bătrân copilăros și rău.

Îl uram, și ura mea, de victimă nevinovată, n-avea nici o margine.

Să fi ars casa pe el, m-aș fi tăvălit de bucurie.

Acasă nu spuneam nimic. Mila mamei și-a tatei mi-ar fi ucis cel din urmă pic de mândrie. Ei, care nu lăsaseră pe niciunul din frații mei să se-apeuce de negustorie, sub cuvânt că până la stăpân

trebuie să fie „slugă”, să afle că eu, o dată pe săptămână, slugărnicesc?

Nu mă plângeam, dar în fiecă seară, când mama mă punea să-mi fac rugăciunea, eu o sfârșeam cu cuvintele: „Doamne, îndură-te și ia pe Domnul Vucea, că nu ne învață nimic, ne bate și ne trimite cu coșnița în piață!”

Cucoana, și ea mi-era urâtă, dar mi-a făcut pe pofta inimii, m-a răzbunat de un an întreg de chinuri în cea din urmă zi de examen. Eu și cu un prieten eram de rând. De dimineață ne-am dus acasă la Domnul Vucea.

Era în halat.

Îndată ce ne văzu:

— Bine, tătarilor, foarte bine, eminență mare, c-avem de lucru astăzi!

Într-un șopron, ne arată un maldăr de hamuri, verzi de mușită și cu alăturile ruginite.

— Iată, tătarilor, până deseară e destulă vreme să curățați, să spălați și să ungeți hamurile.

— Dar pe noi nu ne-ai ascultat la examen, Domnule, și azi se sfârșește examenul.

— Bine, tătarilor. Nu face nimic. Știu eu că sunteți băieți buni.

Domnul Vucea avea o cabrioletă și două perechi de hamuri.

Când venea vacanța, cumpăra un cal; când începea școala, îl Amândoi, și abia duceam hamurile. Noroc că, dacă eu eram vindea.

De 9 ani, prietenul meu împlinea 14.

Curtea era mare și cu iarbă deasă, presărată cu pajuri galbene de păpădie.

Sub un nuc bătrân, o fântână.

Lângă ghizdurile ei, începurăm a freca cu moloz.

Domnul Vucea ieșise în pridvor, gata să plece la școală. Deodată, se auzi glasul înțepat al cucoanei:

— Ascultă, unde pleci?

— La școală, Bibiloi.

— Dar Pripășel? E o săptămână și nu l-ai găsit.

— Un tătar, Bibiloi, un craidon blestemat. O să-l găsim.

Am trimis cincisprezece școlari.

— Și vino încoa odată!

Domnul Vucea, tremurând, intră în casă. Cearta începu de la târguielile de țară, căci a doua zi de examen trebuiau să plece.

— N-ajunge!

— Ba ajunge.

— Icrele n-ajung!

— Ba ajung.

— Castanele n-ajung!

— Ba ajung.

— Salam ai luat puțin!

— Ba e destul.

Atunci vocea cucoanei se ascuți și se ridică sus de tot:

— Ajunge? ai? E destul? ai? Când zic eu că n-ajunge și nu e destul?

Și, după țipăt, se auzi „jart, jart, trosc, pleosc”. Iar Domnul Vucea, după fiecă trosnet, zicea repede:

— Ce faci, Bibiloi? Stai, Bibiloi! Nu da, Bibiloi! Cumpăr, Bibiloi!

Coborî treptele pridvorului cu fața roșie ca racul.

Ce minune! Ce bucurie pe mine! Eu socotisem că numai el dă altora „cinci dintr-o dată și oprit”. Strașnice „cinci” mâncase Domnul Vucea!

Leșinasem de răs. Prietenul meu zicea neconținut:

— Ce faci, Bibiloi? Stai, Bibiloi! Nu da, Bibiloi! Cumpăr, Bibiloi!

Abia mă potolii. Îmi ștersei ochii de lacrimi și întrebai pe prietenul meu:

— Cum se poate? Cucoana să bată pe Domnul Vucea?

El îmi răspunse cu un aer șiret:

— Îl bate. Cu a de astăzi, eu știu de patru ori. Îl bate. Ea e mai mică și el e prea mare. Ea e tânără și el bătrân.

Nu pricepui nimic. Mai mici ce eram noi, mai tineri ce eram, și tot el ne bătea pe noi.

Și frecând curelele:

— Dumnezeu să-i dea zile multe cucoanei, că tot ea, pân-o muri, o să fie mai mică ca dânsul.

Pe seară, sfârșind frecatul și unsul hamurilor, trecusem în clasa a treia.

Când intrasem în Școala domnească eram de opt ani, știam cele patru operații și fracțiile. Acum eram de nouă ani, trecusem în clasa a treia, și nu mai știam decât adunarea și scăderea.

Dar ce-mi păsa mie! Școală domnească.

Ș-am plecat vesel acasă.

Grivei, ca totdeauna, îmi ieși înainte, dădu din coadă și-mi linse mâinile.

— Măi Grivei, măi, să te ferească Sfântul de Școala domnească!

A doua zi mă simții liber. Iertasem pe Domnul Vucea.

NEGHINIȚĂ A fost odată o babă, bătrână, bătrână. Abia zărea de bătrână ce era. Și mâinile îi umblau la ciorap, iar în gândul ei se ruga la Dumnezeu s-o dăruiască cu un copil, că n-avea decât pe unchiașul ei. Și unchiașul, ba la pădure, ba la arie, ba la târg, iar baba sta singură cuc, că toată ziua i-ar fi țiuțit tăcerea în fundul urechilor dacă n-ar fi strănutat și n-ar fi tușit câteodată. Ba uneori, ca să-și mai ție de urât, tot ea vorbea și tot ea răspundea. Și râdea ea de ea, ca și cum ar fi râs ea de altcineva, înșirând ochiurile pe cârlige.

— Ei, ei, ce n-ar plăti un flăcău la bătrânțele noastre!

— Cât, de? cât?

— Ihi, ihi, mult de tot!

— Adică ce, nu te-ai mulțumi și c-o fată mare?

— Ba, ce să zic, bine ar fi și-o fată.

— Da, dar la fată vrea zestre.

— S-ar găsi, că eu și unchiașul avem ce ne trebuie și nu ne trebuie mult, trei coți de pânză albă și câte un coșciug; iar boii moșului, iar plugul moșului, iar casa moșului și a babei, toate ar fi ale fetei.

— Bine, mătușă, bine, da' de unde și fată? Tu nu știi că copacii uscați nu mai dau de la rădăcină?

Și bătrâna începu să râdă și să ofteze: „hi, hi, hi, ooof, of!”

— Ei, toate se întorc, și apele se întorc de la Dumnezeu, numai tinerețile ba. Ce nu e la timp nu mai e niciodată. M-aș mulțumi eu și pe un prichindel de băiat.

— Ba te-ai mulțumi și pe-o codană. Tu să-nșiri, și ea să deșire, tu să cerni, și ea să risipească, tu să pui de mămăligă, și ea să răstoarne căldarea pe foc.

— Dacă e pe-așa, m-aș mulțumi și pe-un copil cât ghemul, numai s-aud în casă „mamă”, că mult e pustiu când ușa se închide peste doi bătrâni.

— Da' dacă ar fi mai mic?

— Fie și mai mic.

Și bătrâna începu să râdă.

— Ce neroadă!

— Ba neroadă, nu glumă!

— Dar dacă ar fi cât un bob de mazăre?

Și tocmai când da bătrâna capul peste cap de răs, odată tresări că, de după ușă, se-auzi un glas ascuțit și înțepat:

— Dar dacă ar fi cât o neghiniță?

Bătrâna se uită, se uită și începu să se închine.

— Bine, bine, zise același glas, văd eu că nu-ți trebuie copii.

Baba își luă inima în dinți și zise:

— Ba-mi trebuie! Da' unde ești! Cine ești?

— Cine sunt? Neghiniță, gândul lumii. De mic ce sunt, pătrund în urechile oamenilor și-i ascult cum gândesc. Adineauri eram în urechea ta a dreaptă, apoi am trecut în a stângă, ș-am răs de m-am prăpădit când am văzut ce-ți trec prin minte.

— Ei, aș! Ce mi-a trecut? Nimic!

— Nu e adevărat, răspunse Neghiniță râzând, omul spune mai puțin decât gândește. Dacă nu-ți șopteam eu că copacul uscat nu mai dă de la rădăcină, cine știe ce-ai mai fi spus.

Baba se făcu ca para focului.

— Zău aș! Nu te rușina, mamă, nu zău. Așa e omul. Când e mic face nebunii fiindcă e mic; când e la tinerețe face nebunii fiindcă e tânăr, iar la bătrânețe se gândește la nebunii fiindcă nu le poate face.

Bătrâna pierdu sfiala și răbdarea și se răsti cât putu:

— Neghiniță, ci tacă-ți gura și vin să te văd!

Și pe loc se-auzi un țâșt ca de lăcustă și un bâzâit ca de albină.

Bătrâna simți pe mână o picătura caldă.

— Iacătă-mă și pe mine!

Biata femeie făcu niște ochi mari cât toate zilele și se miră toată de ce văzu pe mână, că cerul de i s-ar fi deschis nu s-ar fi minunat mai mult.

Neghiniță era frumos ca o piatră scumpă; și era mic cât o 258 neghină; și avea niște ochișori ca două scântei albastre, și niște mâini și piciorușe ca niște firișoare de păiajen.

Bătrâna dădu să-l sărute. Neghiniță, țâști pe nas, țâști iar pe mână!

— Încet, mamă, încet, că mă strivești, zise Neghiniță.

— Să te sărut, că-mi umpluși casa cu dragoste când îmi ziseși mamă.

— Încet, să nu mă sorbi.

Îl sărută.

— Cum mănânci tu, Neghiniță al maicăi?

— Eu? Eu mă satur din fum. Până acum am mâncat la mese împărătești fără să știe nimeni. Și ce-am mai răs când ceilalți tremurau înaintea împăraților, iar eu mă plimbam prin urechile lor și le aflam gândul.

— Bine o fi de ei, Neghiniță mamă.

— Aș, binele focului! Săracii mor de foame, iar ei mor de mâncare. De săraci e rău că n-au cui să poruncească, și de ei e rău că trebuie să poruncească la mulți. Pe ceilalți oameni când îi minți te iau de guler și te judecă judecată dreaptă; pe ei îi minți și dau din cap; ba și mai și: ei știu că-i minți, și tac, și înghit, și n-au ce face, ca să nu se strice trebile împărăției.

— Da' bine, Neghiniță, ție-ți trebuie un an ca să umbli cât altul umblă într-o zi.

— Da? Ei, nu e așa deloc. Eu mă las pe-o adiere și plutesc ca pe apă, și mă mlădii pe apa vântului ca pe valurile mării. Ba uneori întrec rândunelele ca o săgeată de argint.

— Ce bucurie pe unchiașul meu, zise bătrâna, când o afla că are și el un copil. Deseară o să se îmbete de bucurie.

— Ba e vorbă, răspunse Neghiniță, eu vreau să văd pe tata acuși-acușic!

Și bătrâna, când auzi cuvântul tată, se bucură de bucuria moșului și îi zise:

— Aria moșului este cât vezi cu ochiul de departe, pusă pe-un 259 deal mare și întins. Unde-i vedea șase cai murgi treierând grâu, acolo să te oprești, că dai peste unchiașul babei.

— Iată, plec.

Cum îi deschise ușa, Neghiniță se aruncă, cu mâinile întinse și cu piciorușele deschise, într-o undă de adiere. Și se făcu nevăzut, ca un strop de lumină.

Pe drum întâlni o cireadă de vaci. De minunici ce era, se dete afund într-o urmă de vacă și începu să strige:

— Măi văcari, măi, veniți de mă scoateți din inima pământului, că vă fac pe voia gândului!

Văcarii se luară după glas, până deteră peste Neghiniță. Unul, mai rău și mai prost dintre ei, vru să-l strivească și-și rezezi călcâiul din băierile inimii. Neghiniță țâști, și sări alătura, iar văcarul, lovind cu sete pământul, își scrinti piciorul și începu să se vaiete. Ceilalți începură cu măciuca și, cum izbeau, rămăneau cu jumătatea în mână, iar ailaltă se ducea zbârnâind.

— Să nu vă păziți vacile, cum vă păziți mințile. Cruce lată, minte întunecată, urechi de văcar, urechi de măgar! le zise Neghiniță, și se dădu vântului.

Ajunse la unchiaș. I se sui pe nas, ca să-l vadă mai bine.

Unchiașul se bucură, dar nu ca baba, iar Neghiniță se întristă.

Dar ca să se-arate grozav, zise unchiașului:

— Nu căta că-s mititel. Calul nu e mai mare ca copilul? și-l încalecă copilul. Bivolul nu e mai mare ca omul? și-l înjugă omul.

Munții nu-s mai mari ca oile? și-i pasc turmele. Pământul nu e mai mare ca fierul plugului? și-l despică fierul plugului. Codrul nu e mai mare ca un topor? și-l culcă toporul la pământ. Tu nu ești mai mare ca mine? și te-au ostenit murgii în arie. Ia să vezi cum îi dau eu la arie, fără bici, fără nimic.

Unchiașul, minunat, îl duse la arie. Cum ajunse, Neghiniță sări pe-un cal și începu să strige: „Hi, hăi, hi, hăi!” Ciupește pe unul, ciupește pe altul, caii începură să fugă, dar ce fugă, parc-ar

260 fi avut douăzeci de bice pe șalele lor. Și cum se crucea moșul, iată și un negustor care trecea la scaunul împărăției.

— Moșule, îi zise negustorul, cine mână caii așa de grozav, că eu aud „hi-hăi, hi-hăi” și nu văd pe nimeni!”

— Ei, tată, răspunse bătrânul, m-a dăruit Dumnezeu cu un copil ca o neghină, da' cu mintea cât zece ca mine și ca d-ta.

Neghiniță opri caii și sări în palma unchiașului. Cum îl văzu negustorul, se gândi să ducă împăratului așa minune.

— Moșule, zise negustorul, îți dau o pungă de bani pe el.

Neghiniță, sfâr, în urechea moșului și îi șopti ce să vorbească.

Și moșul zise, crezând că de la el zice:

— Tu, care vinzi și cumperi, ai cumpărat vreun suflet pe-o pungă de bani?

— Îți daU. Două.

Și iar moșul, după Neghiniță:

— Două pungi. Pentru un suflet?

— Îți daU. Zece.

Moșul îngălbeni și zise, iar după șoapta lui Neghiniță:

— Sufletele se dăruiesc Domnului și se vând Necuratului.

— Îți daU. Douăzeci!

Și moșul, călcând în gura lăcomiei, tăcu, cu toate șoaptele bietului Neghiniță.

Neghiniță văzu lăcomia, da' tot el șopti moșului: „Fie!” Și moșul zise:

— Fie!

Bătu palmă în palmă cu negustorul. Tocmeala se făcuse. Negustorul plăti și luă pe Neghiniță, vândut de bunăvoie. Negustorul plecă. Neghiniță strigă moșului:

— Moșule, moșule, ai fost să n-ai copii, iar biată babă, da!

Împăratul era la mare și la greu sfat cu toți cărturarii, că bântuia seceta și molima. Și dacă negustorul îi spusese că are un copil ca o neghiniță, împăratul rămase înmărmurit, învățații împărăției căscară ochii mari și se traseră de bărbile lungi.

— Nu se poate, măria-ta, așa ceva nu scrie la carte.

— Ba se poate, zise Neghiniță, sărind pe masa sfatului, că multe se pot și nu stau în cărți; și mult mai multe sunt altfel de cum

sunt ticluite din condei. Și după ce se minunară cât se minunară, începu sfatul. Neghiniță se sui pe mâna împăratului, pe umăr, apoi în creștetul capului, și de-acolo zise râzând:

— Învață, măria-ta, că cei mai mici sunt cei mai mari.

Împăratul, cam de voie, cam de nevoie, răspunse:

— Așa e, Neghiniță, așa e.

Iar cărturarii își deteră ghies pe sub masă și plecară ochii în jos.

Împăratul porunci să-i toarne lui Neghiniță o casă cu zece caturi, cât o nucă de mare, toată din aur-lamur și împodobită cu pietre scumpe.

Neghiniță rămase la sfat și se pierdu din ochii tuturor, numai ca să se ție de năzdrăvănii. Și, încet-încet, pâși-pâși, până intră în urechea învățatului care căuta în stele cu ocheele.

Acolo ascultă ce ascultă, și înțelese că acest vestit cărturar, în loc să se gândească la sfat, se gândea că împăratul are nasul cam mare. Se duse binișor și intră în urechea cărturarului care zicea că știe mărtunțiile omului și leacurile bolilor. Țsta se gândea nu la sfat, ci că-i plăcea inelul împăratului. Așa află, pe rând, că unul se gândea la o cucoană frumoasă, că altul se gândea cam ce lingușeală să cârpească împăratului, altul că ce n-ar da el pentru o sticlă de vin, altul că bine e să fii împărat, altul că împăratul e om ca toți oamenii, numai unul, cu fruntea cât toate zilele, asculta cuvintele și întrebările împăratului.

Neghiniță, cum află gândul tuturor, zbughi în urechea împăratului și îi șopti tot, din fir până în ață. Împăratul, crezând că singur, el de la el, a citit în mintea lor, se mânie foc și le zise:

— Ei, tu, care cați în stele, ți-ai făcut ochii ochean și-mi vezi nasul cât un buștean. Astfel ți-e gândul la sfatul domnesc?

Cărturarul se cutremură și dădu în genunchi, cerând iertare.

— Tu, se răsti împăratul către doctor, dacă ai avea inelul meu, ai omori mai puțini oameni?

Doctorul se cutremură și dădu și el în genunchi.

— Tu, zise împăratul necăjit ălorlalți, te gândești la secături și nu vezi că ești cu un picior în groapă; tu îți pregătești limba ca să mă minți; tu crezi că într-o sticlă cu vin este mai mult duh decât în capul meu; tu nu știi că un învățat pe scaunul domniei ar face

mai multe boroboațe ca un neghiob; tu te pricepi că împăratul e om ca toți oamenii, da' nu te gândești că învățații sunt ca neoamenii; iar tu abia te ții să nu caști o gură cât să înghiți împărăția toată; numai ție ți-e mintea la sfatul domnesc.

Cu toții căzură în genunchi.

— Acum ce să le fac, zise împăratul mânios, să le tai capul?

Cărturarii muriră și înviară, iar Neghinița, care se suise în creștetul împăratului:

— Ferit-a Dumnezeu, măria-ta, fără învățați cine să mintă lumea?

— Să nu fie decât adevărul pe lume!

— Ferit-a Dumnezeu! Ce-ai face chiar măria-ta fără minciună?

Apoi măria-ta ți-ai făcut socoteala vieții? Mai multe ceasuri ai mâncat, ai dormit, ai vânat, ți-ai socotit cazanele cu bani, ai petrecut, ba cu luminăția-sa împărăteasa, ba și fără ea, decât te-ai necăjit cu trebile și cu nevoile împărăției. Cum ai sta măria-ta pe scaunul lumii când lumea ar afla adevărul?

Împăratul zâmbi, cu ciudă, nu e vorbă, dar zâmbi ca să dreagă treaba și îi iertă pe toți. Văzând însă că cel din urmă cărturar, care se gândise la sfat, tremura mereu, îi zise:

— Ei, dar tu, cel mai cuminte, de ce tremuri?

— Măria-ta, zise bietul bătrân, mai bine să spun și eu decât să aflu măria-ta. Iată, socotesc că nu știu nimic și tot mă gândesc că mi-e leafa prea mică.

Împăratul râse cu poftă și-i făgădui o leafă mai mare, apoi sparse sfatul cărturarilor și plecă cu Neghinița în creștetul capului, nedomirrit de cum ghicise gândurile tuturor.

Împărăteasa și cuconii ei, văzând pe Neghinița, se minunară, 263 dar, când aflară că împăratul, la vreme de bătrânețe, ghicește gândurile oamenilor, se cruciră și tot nu le venea să creadă.

— Împărate, zise împărăteasa, zău așa, ghicește-mi și mie un gând.

— Să vedem, răspunse împăratul.

Împărăteasa se gândi și începu să râdă. Neghinița o zbughise în urechea împărătesei și-i aflase gândul: „Că ce bine-ar fi să mai fie o dată împăratul tânăr!” Și într-o clipă intră în urechea dreaptă a

împăratului, și șopa-șopa-șopa. Împăratul – pace! Împărăteasa râdea și zicea:

— Vezi că nu ghicești? vezi?

Pasămite, împăratul era cam tare de urechea dreaptă. Neghiniță înțelese, și țâști în urechea stângă, și iar șopa-șopa.

Împăratul se lumină la față, dădu din cap, râse cu hohote și zise:

— Ei. Împărăteasă, împărăteasă. Da' tot muier! De, bine te gândiși tu, da' nu se poate.

Împărăteasa se rușină, plecă ochii în jos și se gândi: „Dar dacă o ghici și la ce m-oi fi gândit înainte, intru în pământ! De câte ori n-am dat dracului sfaturile împărăției când nu se mai isprăveau până după miezul nopții.”

În sfârșit, ce-i veni lui Neghiniță, vru să rătă și de împărat; și își zise într-o bună dimineață: „Vezi ce e omul! Spune-i orice, spune-i mereu același lucrU. Omul crede, că omul e prost. Ce nu crede întâi crede mai pe urmă. Am să-i fac una și bună împăratului, să-l las fără sfetnicii cei credincioși și să-l încurc cu nebunii.”

Împăratul, de umbla în fruntea oștilor, de sta la sfat mare, de se culca, de se scula, de mânca, de-și mângâia cuconii, un gând nu-l mai slăbea: „Nu vezi, omule de Dumnezeu, că ți-au îmbătrânit sfetnicii și împărăția merge rău?”

Pasămite, Neghiniță îi intrase într-o ureche.

Azi așa, mâine așa, până nu mai avu încotro. Sparse sfatul cel vechi și chemă altul nou.

Tot unu și unu!

Cum veniră, cum aruncară pe bietul împărat din scaunul neamului lui.

— Acu să-l vedem! zise împielitatul de Neghiniță. Împăratul ieși plângând din cetate. Neghiniță, sus pe umărul lui.

— De ce plângi, măria-ta? ține-ți firea, nu fi muier.

— Ei, ei, Neghiniță, cum să nu plâng?! Unde mi-e toiagul împărătesc?

— Ci taci, măria-ta! Ia taie un corn și fă-ți, coala, o cârjă.

Buzduganul e greu la bătrânețe, te doboară. Cârja te sprijină.

— Ei, ei, Neghiniță, unde mi-e scaunul împărătesc pe care au stat atâția moși-strămoși ai mei?

— Ci taci, măria-ta! Întinde-te colea, pe fânul înflorit și moale, și să-mi spui drept care e mai dulce la oase? Scaunul cu scumpetea, sau fânul cu frumusețea?

— I, i, Neghiniță, unde mi-e coroana cu stemele și cu luminile?

— Ci taci, măria-ta! Pune foaie lată de lipan pe deasupra pletelor albe și spune-mi drept, care e mai ușoară, coroana cu grijile sau lipanul cu umbrele?

— Așa o fi, Neghiniță, mai zise împăratul, oftând tocmai din băierile inimii, așa o fi, se potrivește ș-așa, fiindcă știi tu să le potrivești, dar când mă gândesc în ce slavă eram ierl. Îmi vine să scald tot pământul cu lacrimile mele!

— Ci taci, măria-ta! Adică ce slăvire? Toată viața, ba războaie, ba sfaturi, ba taie capul unuia, ba întinde la bice pe altul, ba citește jalbele, ba ascultă păsurile, ba câte și mai câte, și mai multe fără să vrei de câte pe vrute. Mărire să fi fost asta? Dar ia gândește-te măria-ta că un supus era supusul măriei-tale ș-avea un stăpân, iar măria-ta, purtând grija tuturor, erai sluga tuturor.

Vezi, de-aia măria-ta ai fost cel mai slugă, cel mai nevolnic din toată împărăția. Curată socoteală: erai împărat, nu om; acum ești om, nu împărat. Și ești mai mare, că unde-ți spune gândul, acolo te duc picioarele. Ș-apoi, cine știe? Socotești măria-ta că boierii pot ceva fără prostime? Să ceară prostimea pe vechiul lor împăraT. Și să vezi măria-ta.

Se mai îmbună împăratul la cuvântul lui Neghiniță și se duse, în cruciș și în curmeziș, în toată împărăția, c-o foaie de lipan pe cap și sprijinit pe-o cârjă de corn. Și de ce vedea se minuna și întreba pe Neghiniță:

— Neghiniță, de ce-l bat pe ăla, de răcnește ca din gură de șarpe?

— Fiindcă împăratul e surd și n-aude, răspunse Neghiniță.

— Neghiniță, de ce-or fi atâția oameni goi și desculți?

— Fiindcă împăratul e orb și nu vede.

— Neghiniță, de ce bătrânul ăla s-o fi muncind să roadă în gingii o cojiță uscată?

— Fiindcă împăratul mănâncă prea mult.

— Neghiniță, de ce-o munci unii și noaptea, de dau pe brânci?

— Ca să doarmă împăratul și ziua, de i-o veni poftă.

— Neghiniță, atunci de ce să vie pe scaunul meu un împărat și surd, și orb, și lacom, și somnoros?

— Ei, poi, înainte de-a fi împărat, vedea, auzea, muncea, cumpătat la mâncare și la băutură.

Bietul pribeag stătu pe gânduri, în mijlocul unui oraș mare, mare și zise:

— I, i, Neghiniță, mult cuvânt ai! Acum s-ajung împărat, și aș ști eu să fac cum e bine.

Și, ca din senin, abia sfârșise vorba de pe urmă, ș-auzi o gălăgie, un vaiet, o duduitoră, că parcă se cutremura pământul. Când colo, ce să fie? Ștafetă mare. Niște voinici, cu sulii lungi, aduceau vestea că norodul a băgat la dubă pe împăratul ăl nou, cu sfetnici cu tot, și că cheamă iarăși pe adevăratul împărat. Cum auzi bătrânul, zise voinicilor:

— Stați, că eu sunt!

Și-l cunoscără toți, și îi deteră în genunchi. Iar Neghiniță, de colo, de pe umăr:

— Măria-ta, mai vezi, mai auzi, ori ți s-a făcut foame și-ți vine să dormi?

La toate vine rândul, după cum se întoarce roata, că de-aia e 266 roată, să se întoarcă, iar nu să stea locului. Și-i veni rândul și lui Neghiniță, gândul lumii.

Într-o zi vru să glumească cu împăratul, să mai facă vreo drăcie. Îi intră în urechea dreaptă, crezând că e în a stângă. Cu stânga n-auzea de loc. „Nu face nimic. Mi-e lene să mă mut, se gândi Neghiniță. În loc să șoptesc, voi striga.” Și începu să strige din toate puterile în urechea cu care împăratul auzea de minune.

— Un împărat dacă n-a ști el de la el adevărul, nu-l mai află de la nimeni!

Împăratul, auzind acest glas tare în fundul urechii, îi zvâcni inima și-și trase o palma cât putu peste ureche, zicând:

— Iiiii, să știi că ce credeam eu că-mi trece prin minte era numai în ureche!

Și când își scutură urechea în podul palmei. Neghiniță căzu leșinat.

— Tu mi-ai fost? Tu m-ai făcut să cad din scaunul împărăției?

Bine! Am eu ac de cojocul tău!

Împăratul, înfuriat, porunci să-l lege de gât cu un fir lung de mătase și-l coborî de-l înecă în puțul din curtea domnească.

Așa sfârși bietul Neghiniță.

POVESTE O, povești, povești. Lumea toată este o poveste, căci ce-a fost odată ca niciodată o fi fost ca și astăzi, și ce este astăzi va fi odată ca niciodată.

Câte focuri, câte lumânări și câte văpaițe n-ai ars, poveste, și toate s-au stins, și multe se vor aprinde ca să se stingă iarăși, numai tu, poveste, nu te vei stinge decât cu cel din urmă om. Și 267 numai ăla va ști bine că lumea asta a fost o lungă și aceeași poveste.

A fost odată un împărat. Împăratul avea o nevastă. Amândoi aveau o fată. Împărăteasa își iubea fata ca luminile ochilor, dar împăratul se prăpădea după ea.

Împăratul, bătrân, bătrân, de câte ori o lua pe genunchi, zicea:

— Tu mi-ai deschis pleoapele, că, p-aci-p-aci, era să le închid de veci, fata tatei!

Iar peste capul fetei cu cosițe de aur cădea barba lui albă ca niște șuvoaie de apă. Și fata, despicănd în două barba mai lungă ca ea, scotea capul, ca prin gura cămășii, și zicea râzând:

— Bau, tată.

Și împăratul plângea de bucurie, și lacrimile alunecau de-a lungul bărbii până la sfârcuri, și de-acolo picurau, ca din niște feștile, pe genunchii goi ai domniței.

Iar împărăteasa avea haz, căci începea și ea, adunându-și lacrimile în pumni, și-l certa că prea plânge ca o muiere de fiecă și orișicând.

Și începeau:

— Ba iar ai plâns.

— Ba n-am plâns.

— Ba te-am văzut eu.

— Și eu te-am văzut pe tine.

— Ba eu am răs.

— Și eu am răs.

Iar domnița, mică-mică, dar cu ochii în zece, îi da de gol pe amândoi:

— Tata a plâns că m-a usturat pe genunchi, și mama a plâns că are ochii roșii.

Acum nu mai aveau ce zice și începeau să râdă, mormăind, ca să nu se audă unul pe altul.

— Ce nătâng (sau ce nătângă), de azi înainte nu mai plâng, că plânsul nu e de-a bună.

Așa au petrecut ei mulți ani, până când domnița a început a 268 nu mai fi mică și barba împăratului de până la brâu i-a trecut peste genunchi.

Și două lucruri necăjeau pe împărat: că nu-l mai răbdau puterile să-și joace copila pe genunchi și-apoi că prea se făcuse frumoasă din cale-afară.

— Unde să-i găsec eu potrivă, zicea împăratul toată ziua, dând cu toiagul de colo-colo o pietricică pe care cășuna în neștire.

Și două lucruri necăjeau pe împărăteasa: că n-o mai ajungeau mâinile pân' la sfârșitul părului când își pieptăna fata și-apoi. Or ține-o zilele să vadă un nepot și o nepoată, frumoși ca domnița ei? De se întâlneau, ea cu el, fiecare cu focul lui, se înțelegeau din ochi, deși abia se mai vedeau, și cu glas uscat se luau iute la harță, parc-ar fi fost necăjiți unul pe altul.

— Ei, ce mai ai și astăzi?

— Măria-ta ce ai?

— Ce să am, ale pustii de bătrâneți. Nu mă mai țin genunchii ca să-mi joc copila. Ce n-aș da să-mi mai facă bau prin barbă!

— Da' eu, măria-ta, trebuie să mă sui pe-un scaun ca să-i ajung cu pieptenele în creștet, și-apoi să mă grămădesc broască la pământ ca să dau de cărlionții de la sfârcul pletelor.

— Ia vezi, nu glumi, să nu-i rupi părul, că te-ai topiiiit!

— Bătrânețile, măria-ta, câteodată.

— Ce-ai zis?

— BătrânețilE. Uneori îmi rămâne câte un fir lung, ca un fir de beteală, în dinții pieptenelui.

— Nu, nu, să nu-ți rămâie niciunul! Auzitu-m-ai tu, ori nu m-ai auzit?

Și împăratul pleca mânios, tremurând, izbind cu toiagul în pământ.

Iar domnița ajunsese fată mare. Când își încingea talia cu betelie de aur și pornea ușor ca o umbră, la toți ai curții li se făcea frică ca nu cumva vântul să-i ofilească lumina feței, ori că mijlocul să se frângă sau că piciorușele, în conduri de argint, să nu-i scapete în crăpăturile pământului. Și când împărăteasa o scâlda, căci nu lăsa nici o altă mână s-o atingă, atât se rumenea fața și

269 cutele apei, că împărăteasa nu-i mai zicea „ai de te scaldă”, ci „ai de fă apa mărgan”.

Într-o zi, ce-i veni domniței, că se strecură de lângă mă-sa și se duse, pe un zăduf de foc, să bea, ea singură, apă de la puțul de piatră, din fundul curților împărătești. Acolo, o babă bătrână, uscată ca o scândură și ciuruită în obraji ca un burete, ridica de pe colacul de piatră un ulcior cu apă proaspătă și rece.

— Bunico, zise domnița, să sorb și eu o gură de apă pe gurguiul ulciorului, că mult țâșnesc din el boabe ca de mărgăritar.

— Ei, măria-ta, unul scoate și o mie beau! răspunse baba și se încruntă. Altul ară și altul cară; pe cine nu-l pârlește soarele nu-l degeră nici gerul. Dar ține și bea, și când ai înghiți să nu te îneci, că numai flămândul se îneacă la masa sătului.

Baba rânji și îi întinse ulciorul.

Bietei domnițe i se făcu frică; puse mâna pe gâtul ulciorului; mâna îi tremură și, scăpând ulciorul de pe colacul de piatră, îl făcu praf și fărâme.

Domnița incremeni, iar baba oftă de i se subție pânțele, senegri ca boziul și zise:

— Răpi-ți-ar Necuratul mințile cum mi-ai răpit tu bucuria apei, și orice ai face, orice ai drege, blestemul meu să te-ajungă cum îți-ajunge umbra ta de călcâiele tale!

Așa o blestemă baba și, făcând cu mâna în patru părți, plecă ca o vijelie.

Domnița intră, podidită de plâns, în iatacul ei de cleștar. Se trânti în pat și adormi cu genele ude și cu mâinile încrucișate pe piept.

Când tresări din somn și deschise ochii, și mă-sa și tată-său se uitau la ea cum se uită bătrânii la icoane. Împărăteasa tăcu, iar împăratul zise încet:

— Nu mă lăsa, lumina și toiagul bătrâneților mele!

Și nici o vorbă nu mai scoaseră tustrei, ci se uitară unul la altul până scăpătă soarele.

Și tot acolo adormiră, fără să se miște, parc-ar fi fost de piatră.

Împăratul îngenuncheat pe barbă, împărăteasa c-o tâmplă pe 270 dunga patului, iar domnița aci fiartă de călduri, aci cutremurată de fiori.

A doua zi împăratul adună pe toți doctorii și le zise:

— Jumătate din împărăția mea aceluia care-mi va vindeca fata!

Și nici un doctor nu-i ghici leacul.

A treia zi adună pe toți vracii și pe toate vrăjitoarele și le zise:

— Toată împărăția mea aceluia care va tămădui pe domnița!

Și nimeni nu știu ce să facă și ce să zică, numai o babă, uscată ca scândura și ciuruită ca un burete, zise împăratului rânjind:

— Măria-ta, domniței i-a abătut de măritiș.

— Mai știi minune! zise împărăteasa.

— Da' unde să-i găsec potriva? șopti împăratul în urechea împărătesei.

Și pe loc porni vestea pe la toate împărățiile cu feciori de domn care de mult râvniseră la fata cu păr de aur.

Până să s-adune feciorii de împărat, trecu vreme la mijloc, că unii porneau din revărsatul zorilor, alții tocmai din scaldătoarea soarelui, și alții de unde noaptea se ridică ca un zăbranic negru, și alții chiar de pe unde pământul e drob și piftie.

În ajun de-a-i trece pe dinainte șirul băieților de împărat, domnița, care nu se mai mișcase din pat, pofti sa se scoale și să se plimbe, singură-singurică, prin grădina împărăției.

Frumoasă și galeșă și rezemată c-o mână pe umărul împărătesei, iar cu cealaltă petrecută pe după gâtul împăratului, intră în grădină și, cu toate rugăciunile părinților de-a-i lăsa și pe ei, domnița le închise binișor ușa în obraz și-i lăsă cu inima arsă.

Cum rămase singură, cutreieră cărările cu naramzi și chiparoși, cu luminișuri de smarald și cu bolți umbrite și răcoroase.

După ce umblă cât umblă, cu ochii pe jumătate închiși, oftă fără să știe de ce, fără să știe ce vrea, și se lungi pe iarbă, la umbra unei perdele de chiparoși.

Cum sta lungită, o apucă o piroteală și, cum privea într-un 271 adânc fără fund, printre genele lungi, i se păru c-aude un cântec de chitară.

Tim, tam, tam, tam, tam, ușor, încet, prelunG. O adiere de sunete, o mângâiere dulce, un farmec de pe altă lume. Tim, tam, tim, tam, taM. Ca o licărire depărtată care s-apropie, și iar s-afundă, și iar se întoarce. Dar cântecul o gădilă pe obrajii rumeni și-i furnică din tălpile mititele până în creștetul luminos.

Și i se păru c-aude un glas, un glas fericit care cânta și vorbea după tremuratul ușurel al chitarei.

— Tim, taM. Adormi și rămâi deșteaptă. Tim, tam, tam.

Care e adevăratul vis, ziua ori noaptea? Făt-Frumos vine noaptea și pleacă de cu ziuă. Făt-Frumos este șchiop, da' nimeni nu cântă ca el și nimeni nu mângâie și nu sărută mai dulce ca el.

Tim, tam, tam.

Și domnița simți niște buze de foc pe amândoi obrajii. Și tresări și, sprijinindu-se într-un cot, privi speriată înainte, pe cărarea îngustă cu stropi de umbră și de lumină.

Și în fund, în fund de tot, văzu pe minunatul cântăreț, care-i zâmbea și-i făcea semn să se apropie. La șoldul stâng purta paloș lat, în mâna dreaptă ținea o chitară cu gât lung și ochii-i scânteiau ca doi cărbuni aprinși.

Domnița dădu să țipe și nu putu. Sări în picioare, vroi să fugă, da', ca și cum ar fi fost prinsă de talie de niște brațe lungi, începu să pășească spre cântărețul care o aștepta cu mâinile întinse.

Când se apropie de el, deschise brațele și, voind, fără să vrea, ca să-l strângă în brațe, mâinile îi trecură prin el, apoi simți un sărutat sub bărbie și, uitându-se înainte, văzu pe cântăreț ca o umbră, o umbră șchioapă care se ducea cântând.

— Tim, tam, tam, tim, tam, tam. Făt-Frumos este șchiop.

Și nimeni nu leagănă mai bine ca el, și nimeni nu mângâie și nu sărută mai dulce ca el. Tim, tam, taM. Umbra s-a topit, adormi și rămâi dășteaptă, fată cu plete de aur.

Domnița, dreaptă și nemișcată ca o făclie, se uită după umbra 272 șchioapă cum se ducea, se tot ducea, mică, mai mică, și mai mică, până ce se înecă în ceața depărtării. Apoi, fără să mai simtă ceva, afară de un vuiet adânc, adânc, în fundul urechilor, intră în iatacul de cleștar, se trânti în pat și începu să plângă.

Iar împăratul și împărăteasa îi culegeau fiecare lacrimă în năframele lor și-o întrebau:

— Spune-ne nouă ce vrei, lumina și toiagul bătrâneților noastre!

A doua zi, împăratul și împărăteasa stăteau încremeniți pe jețurile lor de sedef presărate cu pietre scumpe.

Domnița bolea, lungită în pat, cu ochii pe jumătate închiși, iar pe dinaintea ei treceau feciorii de împărat, ca să-și aleagă unul, ea, dorita tuturor.

Trecu al dintâi, numai în zale de sus până jos, cu chivără de argint; și când pășea, zalele sclipitoare zuruiau ca și cum ar fi fost vii. Domnița nu dădu nici un semn. Voinicul plecă rușinat.

Trecu altul, cu parul lung și negru corb, cu cămașa ușoară, albă ca floarea și cu chenare de găitan aurit, încins pe la mijloc cu un brâu de mătase verde. Și când pășea, pletele i se legăneau pe umeri, iar cutele albe, din șolduri până la călcâie, se îndoiau frumos după legănatul trupului.

Domnița nu se uită nici la el. Și drăguțul se duse cu inima secată. Trecu al treilea, numai în fireturi și steme, și nici pe el nu căzură ochii domniței.

Așa, până-n deseară, se încheie și se rușină lungul șir de feciori de împărați.

Tocmai la isprăvit, șontâc-șontâc, veni și un cântăreț schiop.

Pe șoldul stâng purta un paloș lat, în mâna dreaptă ținea o chitară cu gâtul lung. Împăratul și împărăteasa, cum îl văzură, se înfiorară. Ce gură mare și strâmbă! Și ochii din cap îi scânteiau ca doi cărbuni aprinși. Nalt, deșirat, c-un picior mai scurt și cu altul mai lung.

Șontâc-șontâc, și, când ajunsese în dreptul patului, domnița tresări, deschise niște ochi mari, sări drept în picioare și-i întinse mâna.

Împăratul și împărăteasa plecară ochii în jos, iar domnița, dându-le în genunchi, le zise:

— Iată mirele meU. Nimeni nu cântă ca eL. Nimeni nu sărută ca el.

Împăratul își ridică mustățile cu o mână, și cu alta apăsându-și barba, zise, ca și cum și-ar fi dat sufletul:

— Fie!

Împărăteasa se cutremură și se duse să poruncească de masă. Se puse masă împărătească, dar masă tristă, mai tristă ca întunericul.

A doua zi era să fie nunta, și a treia zi era să fie război mare cu toți feciorii de împărați rușinați de cântărețul șchiop și deșirat.

În jurul mesei, lângă împărăteasă, se așeză fie-sa, lângă ea cântărețul și, mai departe de cântăreț, oftă și stătu bietul împărat.

Împăratul nu mai lua ochii de la el și, dând din cap, îi zise:

— Ginere, de ce înghiți carnea nemestecată?

— Mi-e foame, tată, mi-e foame. Aș înghiți nouă suflete nemestecate.

Viu tocmai de la marginea pământului.

Așa răspunse cântărețul și mai înghiți o halcă de carne.

— Ginere, da' de ce-ți scânteiază și-ți dogoresc ochii ca doi cărbuni aprinși?

— În ochii mei vezi stemele măriei-tale, răspunse cântărețul uitându-se în jos.

Împăratul își luă coroana de pe frunte și o aruncă cât colo.

— Ginere, de ce c-o mână bagi pâinea în gura și cu alta o scoți? Numai carnea îți place?

— Cine-a frământat azima îi mirosea mâinile a ceapă.

— Vezi, tată, vezi? zise fata înduioșată.

— Ginere, ce-ți tăcănesc dinții și măselele, ca și cum ar fi de oțel?

— Din greșeală am strâns furculița în dinți, răspunse cântărețul și trânti furculița pe farfurie.

— Ginere, dar de ce-ți sunt unghiile așa de lungi și de ascuțite?

— Ce unghii? Și parc-ar fi fost o pisică, așa își trase unghiile 274 sub piele. Ce unghii, măria-ta? Ieri mi le-am tocit cu gresia, ca să nu zgârii mâinile albe ale drăguței mele.

— Ginere, da' mult păr ai pe mâna dreaptă, parc-ai fi lup, așa e de des și de aspru!

Cântărețul se făcu negru-verde și răspunse, încheindu-și banta:
— E un semn, un petic de păr, pe care-l avem din moși-strămoși.
— Ginere, mai zise împăratul tremurând, ce ai pe frunte, ca
— Socrule, răspunse el necăjit, într-o parte m-a izbit cu buzdar
încolo sunt alb ca zăpada și rumen ca răsura.

Două umflături de berbec tânăr?

Duganul un uriaș, și în alta un zmeu. Ei au crăpat în luptă, iar eu
am rămas cu două cucuie.

— Vezi, tată, vezi? îngână domnița și-și înghiți lacrimile, căci mult
i se părea tată-său de rău. Cântărețul se sculă de la masă.

— Sunt obosit de-atâta drum. Să mă ierțați, mă duc să mă culc.

— Ginere, se răsti împăratul, dar nu faci barem o cruce după
masă?

Cântărețul își întoarse fața, clănțani din dinți și zise:

— Eu mă închin la mine, să nu mă vadă nimeni. Și plecă pe Fata
se culcă în iatacul ei de cleștar. Împăratul ceru împărătesei
Împăratul se culcă și avea la cap două sfeșnice mari de argint
Trase un somn și tresări. Nimeni. Trase două și iar tresări.

Ușă afară.

Crucea din paraclisul domnesc ca s-o puie sub căpătâi.

Și la picioare alte două, câteșipatru cu făclii aprinse.

Iar nimeni. A treia oară, tresărind și mai tare, văzu la capul lui o
dihanie deșirată, cu păr ca de lup, cu ochii ca doi cărbuni aprinși,
clănțanind din niște dinți de oțel mai lungi ca piroanele.

Împăratul scoase crucea de sub căpătâi și o ridică deasupra
dimonului strigând:

— Piei, dimone, ucigă-te-ar crucea!

Împăratul văzu atunci ce nu mai văzuse în toată viața lui.

Dihania se cutremură, se lungi și se subție și, ca și cum ar fi
275 fost un fir de ață, se strecură prin gaura broaștei. Dar cât de
repede se strecură, împăratul tot văzu că are un picior mai lung
cu zece coți ca celălalt.

Și când împăratul se uită pe jos, văzu o chitară cu gâtul lung și
cu coardele plesnite și, înhățând-o, răcni:

— El este!

Se repezi în iatacul fetei, trântind ușile ca o vijelie.

Pipăi patul. Fata nicăieri.

Atunci alergă la grajdul murgului care mânca jărat și strigă:

— Murgule!

Într-o clipă murgul rupse ștreangul, dărâmă ușa și îngenunche înaintea stăpânului său.

— Împăratul încălecă și porunci:

— Ca gândul!

Și porni bidiviul mai iute ca vântul, în urma împăratului, barba, despătată în două, îi fâlfâia ca două steaguri albe. Văile și dealurile i se pierdeau în urmă rotocolindu-se. Codrii îi păreau ca niște ape tulburi fugind la miazăzi. Vântul pe care-l lăsa în urmă îndoia stejarii, frângându-i ca pe niște nuiele.

Înaintea lor, cântărețul gonea și se lungea de ce-l apropiiau.

Cât o beldie, cât un brad, cât un plop, aruncând piciorul ăl lung în văi și p-ăl scurt în dealuri. În cărca lui, domnița.

Când mai trebui o aruncătură până la dihanie, se revărsă de ziuă.

Cocoșii cântară de trei ori. Pocitura se opri în loc, se răsuci ca un sfredel și intră în pământ, lăsând pe iarbă pe domnița fără simțiri.

Murgul îngenunche. Împăratul își ridică fata. C-o mână o luă de mijloc și alta i-o înfipse în păr.

Încălecă și porni.

— Încet, Murgule, să n-o deșteptăm.

Atât mai zise împăratul și, dând ochii peste cap, căscă gura și

276 fâlcile îi trosniră din încheieturi, închise ochii, și două lacrimi îi înghețară sub gene ca două diamante. Împăratul încremeni pe cal, iar de-a curmezișul, în brațele lui reci, sta leșinată domnița cu părul de aur, lung până-n pământ, ca o beteală lungă. Peste ea curgea barba albă a împăratului.

Încet-încet, îi duse Murgul zile și nopți, împăratul sta țeapăn, cu ochii închiși, iar mâinile domniței, albe și moi, se clătinau, bătând ușurel coastele Murgului.

Când intrară în curtea palatului, împărăteasa, toți boierii mari și toți curtenii le dădură în genunchi.

Iar când Murgul necheză, împărăteasa și boierii, punând mâna pe împărat și pe domniță, înmărmuriră. Împăratul era rece ca gheața, domnița, caldă și i se bătea inima.

Și voind să ridice pe împărat de pe cal, le-a fost cu neputință; și voind să ia pe domniță din brațele împăratului, mâna lui nu i se descleștă din creștetul ei.

Atunci au chemat popi mulți și mitropoliți, câți erau, și au început sfintele slujbe ca să dezlege pe împărat din spinarea caluși isprăvindu-se slujba, o babă bătrână, uscată și ciuruită ca

— Fetele, dacă îmbătrânesc la ușa părinților, înnebunesc, dar

— Amiiin! zise prelung un diacon care rămăsese în urmă cu Și atunci, ca prin minune, împăratul alunecă la vale pe șeile iar mulți au auzit un oftat greu când împăratul căzu, lung și Domnița deschise ochii, începu să jelească pe tată-său, și-l lui și creștetul domniței din mâna rece a împăratului.

Un burete, a zis în gura mare: și dacă fug, le ia dracu.

Slujba.

Calului și mâna i se dezlipi din creștetul domniței.

Țeapăn, la pământ.

Jeli ani mulți, dar de frica dracului nu s-a mai măritat.

Cine știe? ce-a fost odată ca niciodată o fi fost ca și astăzi.

Și ce este astăzi va fi odată ca niciodată.

IRINEL Așa am fost eu: să scriu tot ce-mi trece prin minte și să nu spui nimic oamenilor.

Oamenii sunt teribili. Privire grea și vorbă cu atâtea înțelesuri.

Nu pumnul, ci ochii omului mă sperie; prin ei, ca prin niște lunete, văd ce se petrece în adâncimea unei tăceri viclene.

Da, sunt nesuferite aceste supape de lumină. Mi-e cu neputință să privesc în ele fără să mă cutremur.

Așa m-am născut. Sunt mulți ca mine. Un singur lucru mă deosebește de ei: eu am priceput devreme de ce sufăr printre oameni, fără a-i urî, iar ei îi urăsc fără să știe de ce.

După cum vedeți, nu sunt curajos – ferească Dumnezeu! – dar nici poltron. În fața unui revolver nu tremur.

Dacă m-ați vedea cum mă reped printre muncitori – închizând ochii, bineînțeles. – desigur că m-ați crede un erou și n-ați înțelege deloc cum un asemenea cavalier să fie așa de timid în fața domnilor liniștiți și galanți.

Dar când vorbesc cu o femeie frumoasă? Ah, femeile, femeile!

Nu, nu, ele nu vorbesc ca noi, nu privesc ca noi, nu se mișcă ca noi.

Cuvântul lor e cald și amețitor.

Unei femei îi e de ajuns tinerețea și deșteptăciunea. Și, dacă e să vă spun drept, eu prefer deșteptăciunea frumuseții. Frumusețea este femeia dinafară, inteligența e femeia dinlăuntru. O frumusețe prostănacă este un farmec mort. O urâtă, știind să te taie cu o privire, se aseamănă cu o carte ale cărei scoarțe proaste ascund un cuprins fermecător.

Femei urâte nu există, ci numai femei, femei bătrâne și femei proaste. Ba chiar cele bătrâne întineresc cu spiritul lor diabolic.

Să nu credeți că voi povesti ceva imoral.

Timidul revoltat, de odinioară, acum e tot timid, dar liniștit, cu o vastă iubire de omenire și mai ales de femei. Pesimistul de odinioară e astăzi un om blând, insipid de dulceag; și acela – vă 278 cer iertare – care se trântea disperat în pat și nu credea decât în pasiune și frumos astăzi este un pu-ri-tan, bineînțeles un puritan care. Trebuie să vă spun. A început să aibă mai multă îndrăzneală când privește în ochii unei femei.

Să revin.

Ceea ce mi s-a întâmplat mie, considerând evenimentul pe dinafară, s-a întâmplat multora; ceea ce însă se petrece în sufletul meu, fără a fi un fenomen extraordinar, vă va interesa întrucâtva, dacă nu credeți că nebunii și oamenii sănătoși se pot reduce la două formule, una cuprinzând pe cei care iau visul drept realitate și alta cuprinzând pe cei care neagă realității orice părțică de vis.

Oamenii se deosebesc așa de mult unii de alții, că cea mai mare greșală a filosofilor stă în reducerea omenirii la un tip sau chiar la mai multe tipuri.

Câți oameni, atâtea tipuri, atâtea lumi, atâtea probleme. Și dacă e ceva care aseamănă pe oameni între ei, e tocmai ceea ce-i aseamănă cu tot restul animalelor: a mânca, a dormi, a umbla, a se înmulți.

Afară de această asemănare, alta nu mai există.

Iată de ce-mi vine să râd de mulțumirea părinților când văd că ochii copiilor seamănă cu ochii lor, fără a se întreba dacă prin acele sticle albastre și drăgălașe vor pătrunde aceleași impresii și se vor răsfrânge aceleași imagini.

Mă iertați, clina copilărească a filosofiei a fost pururea patima capetelor slabe și mai ales a oamenilor fără acțiune.

Sunt timid. V-am spus-o și vă rog să nu vă îndoșiți.

Câte mi s-au întâmplat din pricina aceasta, nu vă pot spune.

Ar fi prea lung și ați râde prea mult de mine, fără ca să iau și eu parte, privind, bineînțeles, cu ochii în jos.

Să încep.

Când îmi muriră părinții, amândoi în același an, eram mic, mi se pare de șapte ani.

Am voit să-i plâng pe amândoi – pe amândoi îi iubeam. M-am apropiat de cosciugul lor. Nu eram singur.

Trebuie să știți că tata a lăsat o avere frumoșică.

Erau dar la capul lui mulți care nu-l putuseră suferi.

Se vorbea de un testament.

Mi-aduc aminte de unul din familie, despre care tata zicea: „Nu ne-a mai călcat pragul, nu mai știu ce este supărarea”.

E crud să vă spun: fratele lui, unchiul meu. Un om foarte bun, cu un singur cusur: pierduse toată averea în cărți. Am găsit în hârtiile tatei o sumedenie de polițe de-ale lui, iscălite frumos, cu floare, dar neplătite.

M-am apropiat de catafalc, convins că voi plânge cum nimenea nu mai plânsese.

Casă părintească fără părinți!

Cineva mă luă de mână și-mi zise, sărutându-mă pe amândoi obrazii: „Iorgule, Iorgule, plângi, Iorgule, pe acela care nu se va mai întoarce!”

El.

Unchiul cu polițele.

Și când să mă podidească lacrimile, l-am privit. Mi-am întors ochii și-am întâlnit atâtea perechi de ochi, cĂ. Mi-a fost rușine și n-am mai plâns.

O! e teribil lucru să-ți fie rușine să plângi când suferi!

Vedeți ce timid sunt? Ați înțeles? E greu de priceput. D-voastră sunteți altfel. Niciunul nu vă asemănați cu mine.

Mai degrabă veți înțelege de ce, știind perfect de bine lecția, n-am răspuns nimic în fața unui profesor vestit, cunoscut în toată țara. O! un profesor mare!

La fiecare lecție începea:

— Un profesor trebuie să fie părintele vostru!

— Educație! Educație, pedagogie, sistem nou!

Și când s-a răstit la mine și mi-a strigat: „Educație! Pedagogie! Sistem nou! Ochii-n sus!”. Am ridicat capul, dar, întâlnind niște ochi pedagogicești, mi s-a ncleștat fălcile și, din lecția cea mai bine preparată, m-am ales cu un zero la catalog.

Mă prind că asemenea timiditate o înțelegeți.

Fiecare din d-voastre ați pățit-o în fața pedagogiei și a profesorilor care v-au fost ca niște adevărați părinți.

Să nu credeți însă că în toți frica a fost la fel. Unii s-au gândit la nuia, alții la notă, alții la urechi, puțini la premiu, și cei mai mulți, la repetenție. Unora le-a zvâcnit inima, multora li s-a împiedicat răsufierea, la puțini li s-a ridicat sângele la cap, la câțiva le-a venit ameteală.

Mie nu-mi păsa nici de bătaie, nici de premiu, nici de notă rea; simțeam însă doi ochi care mă pironeau drept în mijlocul frunții. Fără ei aș fi spus toate regatele, marile ducate și ducatele Germaniei, cu capitalele și cu orașele „cele mai principale”, ca pe apă, pe nerăsufiate.

Ce n-aș fi dat să mă lase profesorii în pace, ca să învăț degetele cele mari, unul împrejurul celui alt, din ce în ce mai repede, din ce în ce mai încet, după cum lecția curgea mai repede sau mai pe gândite.

Pedagogia a fost dușmana mea. Mi s-a părut că această știință a fost inventată ca să mă chinuiască și să mă facă de râs.

Tocmai târziu am înțeles că pedagogia s-a născocit pentru unii profesori neghiobi – există – și pentru unii școlari model, care nu există.

Eram așa de bun și de timid că, împlinind 21 de ani, n-am voit să ies de sub tutela unchiu-meu, fratele mamei, om blând ca și mine, rușinos ca și mama.

Îmi vine să râd. Nu cumva vă spun vreo minciună? De ce v-aș spune? Nu vă cer nimic, nu-mi cereți nimic, de ce să vă mint?

Și adevărul e că nu v-am spus de ce n-am luat socotelile tutelei și de ce-am rămas în aceleași case albe ca laptele – mai ales noaptea pe lună – cu pridvor, cu trepte de stejar, cu stâlpi cu flori la capiteluri și cu brățări pe la mijloc.

Îmi plăceau casele? Da.

Iubeam pe unchiul meu, care-mi îndoise averea? Da.

Mi-era rușine ca, îndată ce ajunseseam vârstnic, să-i cer socoteală, ca și cum m-aș fi îndoit de cinstea lui? Da.

Ei șir?

De aceea rămăsesem eu la epitropie? Dacă v-ați uita cam la o parte, m-aș înroși și v-aș răspunde: da. Iar de m-ați privi, chiar acum când mi-au răsărit multe fire albe, ca un copil vinovat, v-aș spune:

— Nu, nu e adevărat că iubeam așa de mult casele în care crescusem și pe unchiul meu care mă crescuse.

Mai era cineva pe-acolo, afară de un văr, cam de aceeași vârstă ca mine, afară de unchiu-meu (mătușa mea murise), afară de case și de un câine lățos. Mai era cineva.

Ei, acest cineva pe câți ștregari nu strânge de pe drumuri, pe câți timizi nu-i amețește, pe câți negustori nu-i preface în poeți, pe câți filosofi nu-i scoate din fire, suflând în sistemele lor, ca în niște pânze de păianjen!

E nespus de fermecător acest cineva, care te face să rămâi sub tutelă, când au trecut 24 de ore după ce ai împlinit 21 de ani și ai un venit de 15.000 de lei!

Mi se pare că ați ghicit secretul.

Oh! femeile, femeile!

Ce-or fi având ele cu timizii și cu filosofii?

Nu era tot aceeași Irinel cu care mă jucasem de-a „cirip-cirip”?

Nu era aceeași nebună, cu rochiile până la genunchi, ai căreia ciorapi albi se înverzeau până seara? Nu era același drac zvăpăiat

care își arunca cartea în pridvor când se întorcea de la școală și mă prindea de gât cu amândouă mâinile ca să o duc în cârcă?

Copilul devenise femeie, în locul ochilor, de o infinită naivitate, se aprinseseră două vâpăi de demon.

Și acum Irinel mă lua de mână.

Dar era de 15 ani. Și de mult mâna ei era alta: mai caldă, Barbu Delavrancea 282 mai nu știu cum. Veselia ei nu mai era egală și continuă ca altădată.

Nu mai vorbea repede și întruna.

Și dacă-i ziceam:

— Irinel, ce crezi tu, o să plouă astăzi?

Sau:

— Irinel, mai sunt două săptămâni până la vacanța mare, nu e așa c-o să fii fericită, ca și altădată, când om pleca la Slănic?

Irinel tăcea și privea drept înainte. Eram sigur că nu se uita la nimic, că nu vedea nimic.

Tăcerea ei mă amenința și îi ziceam, cu glasul pe jumătate, ca și cum aș fi fost vinovat:

— Irinel, abia veniși de la pension și ți s-a urât?

Și, drept răspuns, începea o veselie exagerată. Și râsete, și vorbă, și istorii începute, dar nesfârșite.

— Tu nu știi, îmi zicea ea, tare și repede, ce scrisoare mi-a arătat o amică a mea. Numai eu am citit-O. Și cu altă fată. Și cu sora ei. Și mi se pare că a arătat-o și altora. Am râs să mă prăpădesc.

Și Irinel începea să râdă. Și râdea, râdea, până ce lacrimile îi curgeau pe obraji ei rumeni. Apoi, după ce ofta, începea:

— Îi scrie. Tremurând. De niște stele. Două numa. Care ard și îi vorbesc. Cum o să ardă stelele de care e vorba? sunt cărbuni? Cum să vorbească stelele? Nu pricep. Și-apoi.

Gheață. Topire. Marmură. Litere de foc. Mânăstire. Sinucidere.

Ah! Pauvre Marie! Mi-e milă de ea. De câteva ori ne-am luat de gât și ne-am sărutat, ne-am sărutat și-am început să plângem. Trebuie să știi, Iorgule, că ea-mi citește, în fiecă luni, câte-o scrisoare pe care se văd urmele crețe ale unor lacrimi mari, și eu, abia stăpânindu-mă să nu bufnesc de râs de „stelele gemene care-

l ard și-i vorbesc”, trebuie neapărat să plâng. Și să mă crezi că plâng din toată inima. Pauvre chérie! 2.

Irinel, gata să plângă, după ce răsese cu atâta poftă, băga de Sărmana Maria! (fr.).

Sărăcuța! (fr.).

283 seamă că eu plec ochii în jos, ca și cum aș fi fost supărat, și mă întreba răutăcios:

— Iorgule, ce crezi, azi plouă sau nu?

Asemenea scene se petreceau dimineața. Irinel, până seara, îmi zicea poftim, în loc de na, broda sau cânta la piano în loc să ne plimbăm prin grădină.

Toată ziua simțeam o ură teribilă, de timid, în contra „celor două stele care vorbeau”.

Trei ani am petrecut această viață de vise îndrăznețe în timpul săptămânii, de frică și de întristare, duminica, de planuri minunate, amânate din zi în zi, ascunse cu ipocrizia extraordinară a timizilor și a inocenților.

În fine, după o vacanță petrecută la Slănic, m-am hotărât.

Când plecă la pension, abia îndrăznirăm să ne sărutăm. Ce sărutare rece! Nu ne-am uitat unul la altul. Mi-aduc aminte că eu priveam la o canapea și mi s-a părut că buzele mele au atins o stofă galbenă și aspră în loc de obraji pietroși și rumeni.

M-am hotărât.

Și eram sigur că nimic nu putea să sfârșească hotărârea mea eroică. Ca să prind curaj, în prima noapte m-am gândit la scena ce, neapărat, duminica viitoare, avea să se petreacă. Toată noaptea n-am dormit, în întuneric vedeam grădina, vedeam pe Irinel, mă auzeam, o auzeam.

Cocoșii cântau. Stam lungit, cu fața în sus, cu ochii închiși.

Asudasem de curajul din scena închipuită.

— Irinel, vrei să mergem în grădină?

— Nu, merci!

— Nu se poate, trebuie să ne plimbăm!

Înțelesese că sunt hotărât să-i spun ceva grav. Asemenea curaj impune.

Cocoșii cântau. Miezul nopții. Ploua de vărsa. Fulgerele, ca niște șerpi de lumină, prinși o clipă în perdelele mele.

— Irinel, să mergi cu mine! Nu vezi ce zi frumoasă? Am găsit un ciorchine de corniță coaptă. Toată săptămâna l-am păzit.

— Nu, merci!

— Imposibil. Trebuie să mergi. Am să-ți spun ceva.

— Ce?

Și mă pironi cu ochii.

Atâta lumină cine să răbde? Mă uitai în jos. Revoltat de frică, simții un curaj de erou. Ridicai capul.

— Trebuie să vii!

În viața mea nu poruncisem nimănuI. Ei îi poruncii!

Întuneric beznă. Ploua. Mă întorsei la perete. Închisei ochii.

Se făcea o Duminică minunat de frumoasă. Și cu același curaj îi mai zisei o dată:

— Trebuie să vii!

Și o luai de mână și îi spusei ceea ce de doi ani voiam să-i spun:

— Irinel, te iubesc! Tu mă iubești? De ce taci? De ce pleci ochii în jos? Spune-mi: vrei să plec din casa unde te-am văzut crescând?

— Rămâi!

Ne-am îmbrățișat.

S-a isprăvit.

Doamne, ce curaj are omul când iubește!

Nădușeala se răci pe mine când mă gândii că scena nu se petrecuse încă și că trebuia să se petreacă întocmai. Frica de așa curaj mă îngheță în plapumă.

Se lumina de ziuă. Adormii încet-încetinel, reîncepând aceeași scenă.

— Irinel. Vrei să ne plimbăm.

— NU. Merci!

— Ba da. Trebuie.

Mă deșteptai pe la zece ore.

Unchiul meu mă întrebă:

— Iorgule, nu ești bine de te-ai sculat așa târziu?

Eu mă știam vinovat.

— Aș, nU. O cartE. Am adormit târziu.

Urechile mi-ardeau, ca și cum le-aș fi fost lipit de o sobă ferbinte. Pridvorul mi se învărtea sub picioare.

În minutul acela îmi trecu prin minte un gând care mă ameți.

Irinel ca Irinel, dar cu unchiu-meu ce curaj să am?

Cum, el, om bătrân, cu obiceiuri sfinte, să vadă, la vreme de bătrânețe, în neamul lui, căsătorie cu dezlegare domnească?

De ce sta în picioare înaintea mea? Și cum mă privea! Mă înțelesese. Mă cântărea. Desigur că-i treceau prin minte cuvintele pe care eu le auzeam deslușit, ca și cum cineva mi-ar fi șoptit la ureche: „Nu credeam, nepoate, ca tocmai tu să-mi scoți copila din minte! Ce-ar zice biată mă-ta de-ar trăi și te-ar vedea?”

De ce nu pleca bătrânul dinaintea mea? Mă privea pe mine, sau se uita într-altă parte? Nu știu dacă vinovatul este rău, dar judecătorul e crud. Și judecătorul meu creștea ca un zid între mine și Irinel. În urechi îmi răsuna sentința pe care el, eram convins, o dăduse: „Ce tineret stricat! Bătrânii se duc, și cu ei se duc și bunele obiceiuri.”

Aproape să cad de pe scaun. Unchiu-meu îmi zise:

— Iorgule tată, tu n-ai luat cafeaua. Mi se pare că nu ești bine. Ai?

Ce ironie!

Cuvintele lui, mai dulci ca altădată?

Degeaba. Îl înțelesesem.

Să te ferească Dumnezeu de un om bun care te osândește. Și e destul să te simți vinovat în fața unui om bun și drept.

De ce-ori fi născocit oamenii pedeapsa? Pedeapsa este alinarea vinovatului. Aș fi dorit ca unchiu-meu să și-o pronunțe. Dar, nu; el mă prinsese, mă judecase și, în loc de pedeapsă, plecă și-mi trimise o cafea cu lapte și două cornuri.

În viața mea n-am simțit o tortură mai mare.

Desigur că ne văzuse plimbându-ne tăcuți, iar nu veseli ca altădată. Înțelesese de ce Irinel sta, unele duminici, închisă în casă. Știa de ce adormisem tocmai dinspre ziuă. Și, cine știe, Barbu Delavrancea 286 poate că mă auzise strigând prin vis: „Irinel, Irinel, te iubesc! Tu mă iubești pe mine?”

Cum, unchiu-meu să vadă pe fata lui măritată după băiatul sorăsei? Să se facă de răs la vreme de bătrânețe?

Și de ce?

Pentru capriciul unui băiat crescut și îngrijit de el?

Dar cum crescuserăm noi, Irinel și cu mine, nu eram veri buni, ci frate și soră. Și de-ar fi rămas vorba numai pe condica civilă. Dar cum era să calce el legile bisericesti?

Toată săptămâna, dimineața, seara și peste zi, la masă și la cursurile universitare, același gând.

— E imposibil! Mă mir cum nu am înțeles. Imposibil.

Sâmbătă, pe la ora 6, văzui vechea noastră trăsură. În ea, unchiul meu, alături, Irinel.

Privind de pe treptele pridvorului la părul alb și la buclele blonde, răsai, abia stăpânindu-mi lacrimile:

— Imposibil!

Irinel sări ușor din trăsură, se apropie de mine. Era veselă.

Ne sărutarăm. Să mă credeți: mi se păruse că sărut în aer.

— Dar ce ai, Iorgule? Ești așa de palid! Ai slăbit, ori mi se pare mie?

Înainte de a-i răspunde ceva, unchiu-meu se grăbi, se grăbi:

— Nu știi ce are IorgU. Mi se pare că e bolnav și nu vrea să spuie.

O! o! nu știi ce am, unchiule? Nu știi ce am? Ți se pare că sunt bolnav? Nu vreau eu să spun? Și d-ta spui ce ai? Sfânt om.

Dar de-o ipocrizie.

Credea că nu-l înțelesesem.

Lui Irinel îi răspunsei încet:

— N-am nimic, Irinel. Dar tu ești bine?

D-aci înainte, un an de melancolie. De ce v-aș spune că slăbeam, că îngălbeneam, ca răceam cam des și, cu o plăcere între vis și viață și eu am tăcut de la Sfântă Marie până la Sânt-Petru.

— Ce ai?

— Nimic.

— Ești bolnav?

— Nu, unchiule. Nu, dragă Irinel.

Mai mult un tic.

— Ce-mi dai să-ți spun?

Ascunsă, exageram o mică tuse când mă plimbam cu Irinel? Ați văzut atâția oameni slabi și galbeni și ați citit atâtea romane cu amanți care ofțicează, care se împușcă sau se aruncă în mare, că a vă povesti eu cum slăbisem, cum mă apucasem de biliard, cum începusem să beau bere, ajungând uneori până la trei halbe, v-aș face să căscați.

Nimic extraordinar în iubirea și melancolia unui timid. Cine se oprește, fie măcar și-o clipă, în fața unui om care suferă și tace? În sfârșit, ziua grea și mare sosi.

Irinel sfârșise pensionul. La 20 iunie își adusesese tot de la școală.

Chiar în ziua aceea întrebă repede pe unchiu-meu la ce băi plecăm și, aflând, intră la mine în odaie.

Eu citeam, trântit în pat, minunatul discurs al lui Kogălniceanu, tipărit în fruntea Letopisețelor¹.

Mă hotărâsem să las dreptul și să învăț literele și istoria.

Cum o văzui, sării în sus. Ea se învărti repede într-un picior.

Rochia păru o imensă rochiță-a-rândunicii. După ce se învărti, răsând și bătând în palme, se opri înaintea mea, îmi făcu o reverență, întinzându-și ușurel rochia de amândouă laturile, și mă întrebă cochet:

— Mon cher cousin², poți să ghicești unde plecăm var-asta?

— Nu, Irinel, răspunsei eu, exagerând tusea care devenise

¹ Documente istorice publicate de M. Kogălniceanu în 3 volume, în 1845,

² Scumpul meu văr (fr.).

Și după ce iar se învărti lovindu-mă cu rochia peste picioare, și râse, și bătu din palme, mă întrebă foarte serios:

— Îmi săruți mâna cu respect, ca la o cucoană bătrână, dacă ți-oi spune?

— Da, Irinel.

Și tusea obligată își jucă rolul.

— Nu, mai întâi să-mi săruți mâna.

Îmi întinse o mână, pe care o sărutai trist și cu poftă.

— Și p-asta.

— Și p-aia, Irinel.

— La Mehadia! Mi se urâse cu Slănicu.

Se învârti prin casă, de astă dată așa de repede, că rochiile i se nălțară până la genunchi. Eu mă înroșii, ea se înroși. Apoi, izbucnind într-un râs argintiu, se repezi la mine și-mi zise:

— Să jucăm o polcă. Eu cânt. Eu să fiu cavalerul. Eu să te port.

Tocmai atunci auzii pe unchiu-meu.

— Irinel! Irinel! Unde ești?

Ea dispăru într-o clipă.

Mă trântii în pat. Luai Letopisețele. În loc să citesc, începui să mă gândesc. „Irinel! Irinel!” Cel dintâi, repede, aspru, răutăcios, cel de-al doilea, mai lung, mai dulce, mângâietor chiar. Desigur, a voit s-o dreagă, să mă înșele. Să cred eu că nu s-a gândit la nimic. Dar ce-a însemnat acel „unde ești”? Am înțeles cum a zis „unde”. Aci era tot înțelesul întrebării. Nu că avea să-i spuie ceva, dar dorea foarte mult să știe: „unde” e. Adică nu care cumva e la mine în odaie? Atâta pază e umilitoare pentru un orfan de care a îngrijit o viață întreagă și i-a îndoit averea, ca să aibă dreptul să-i zică, c-o singură vorbă, c-o singură privire: „Așa știu eu să răsplătesc pe un ingrat, pe un tânăr care nu seamănă bătrânilor ce se duc și înmormântează cu ei moravurile sfinte din țara asta!”

Acest „unde ești” prea fusese cusut cu ață albă. Ce, nu știa el unde era ea?

— Ah! unui orfan nu-i e permis să iubească!

Ușa de la odaie se deschise. Irinel apăru în prag.

Ce nefericire! Să-ți vezi fericirea în prag și să știi că nu-l va trece, că va rămânea acolo, așa de aproape, și totuși infinit depărtat de tine!

Irinel se apropie de mine.

Știam eu că ea trecuse pragul, dar că fericirea mea rămăsese dincolo. Înțelesesem că bătrânul o trimisese într-adins, prefăcându-se, și mai bine, că nu bănuise nimic.

— Știi ce mi-a spus tata? În ziua de Sân-Petru o să ne vie un musafir. Un mare negustor.

Ce mai era ș-asta?

— Și ce ți-a mai spus?

— NimiC. A, ba dA. Să tăiem Curcanul cel mai graS. Să fie curat și frumos așezat în casĂ. Că musafirul e deputat, bătrân.

Că E. Nu știi mai cum și ce fel.

După ce Irinel mă certă și râse de mine că tușesc ca fetele din pension care fac pe doctor să le dea fier și vin vechi, mai mult pentru vin decât pentru fier, plecă.

— Uf! bine că e bătrân! Dacă ar fi fost tânăr?

În ziua de Sân-Petru mă sculai cu o frică care mă făcea să tresar la fiecă zgomot.

CE. Nu s-au mai văzut bătrâni smintiți însurați cu fete de 18 ani?

M-am plimbat trei ceasuri prin curte.

Așteptam pe acest rival cu nerăbdarea cu care așteptam uneori pe Irinel. Mă înșel sau nu? Aceeași senzație, identic aceeași se petrecea în mine, așteptând obiectul urii ca și când așteptam pe acela al iubirii. Voiam să-l văd. Mai curând. Într-o clipă.

Să-l cunosC. Sa aflu cine era.

Pe la zece ore, o trăsură se opri în dreptul porților.

A sosit.

Când îl văzui, începui să râd. Prea era slab, prea era bătrân!

Elegant, nu e vorbă: cu redingotă neagră și cu legătură roșie. L-am

290 salutată cu respect și, pot zice, cu dragoste. Căit că urăsem pe un astfel de bătrân cu părul alb ca zăpada, mă dusei liniștit în grădină.

Ce nepăsare în toate!

Ușa de la grădină se deschise ca și cum vântul ar fi trântit-o.

Irinel apăru. Privi în toate părțile și, văzându-mă, se repezi spre mine. Vântul îi flutură rochia de batistă albă cu bobite negre.

Era galbenă. Mă luă de mână. Mâna îi tremura. Vroind să vorbească, îmi zise de mai multe ori:

— Sta! Sta! Stai să răsufli.

Apoi tăcu și mă privi.

Ce privire!

Ochii ei scânteiau; albastrul lor mi se păru un ocean revoltat, fără fund, fără țarmuri.

Privii în jos, prost de o spaimă neînțeleasă. Îmi văzui ghetetele și mă gândii: „Azi mi le-a făcut ori nu? Firește că da. Nu mi le face în toate zilele?”

— Iorgule, știi de ce-a venit bătrânul?
— Nu, îi răspunsei eu c-o liniște stupidă.
„Mi-a făcut ghetelE. Ori a fost rouă.”

— Iorgule, știi ce mi-a zis tata?

— Nu.

— Să pui rochia de fulard.

— Rochia de fulard? A care-mi place mie?

— Dar știi de ce să mă gătesc?

— Firește că da.

Ea tresări. Eu continuai, ștergându-mi o gheată cu batista.

— Firește că știi. Nu este azi sărbătoare mare?

— Ah! îmi răspunse ea trântindu-mi mâna de care mă ținea, nu știi nimic! Ce om indiferent și nepriceput ești!

Indiferent?

Înțelesesem tot din privirea și emoțiunea ei și cu o liniște care, desigur, nu era a mea, mă plecai și-mi ștersei și cealaltă gheată.

— Bătrânul a venit, a venit, Irinel.

Era albă. Buza de jos îi tremura. Lumina ochilor i se întunecase.

Între vis și viață in-gi-ne-ria, și cineva o să se ducă din casa asta!

— Doi se vor duce din casa asta.

Sub pretext că sufăr serios de plămânu stâng.

— Bătrânul a venit. Irinel. Ei, și? O să dejuneze cu noi?

Atât mai bine. O să fim mai mulți la masă.

Eu vorbeam? Nu eram decât eu și ea în grădină.

— Bătrânul a venit, a venit! îmi răspunse ea, acoperindu-și ochii cu amândouă mâinile. Bătrânul a venit, pentru ca cineva să se ducă din casa asta! El are.

Irinel începu să plângă.

— Ce are?

— Un băiat, inginer.

— Inginer? A învățat ingineria?

— Da, a învățat ingineria! răspunse furios Irinel. DA. A învățat O văzui cum se opri în pragul porții, cum s-aplecă ușurel și, luându-și poala curată a rochiei, își șterse obrajii de lacrimi.

Mă uitai lung după ea, apoi mă lungii cu fața în sus sub o boltă de pomi roditori.

Ce de viață în natură! Merele îndoiau ramurile groase; unele vrăbii ciripeau, scuturând din aripi; altele cădeau grămadă, încăierate într-o luptă desperată. Pe fața mea soarele ploua rotocoale de lumină. Simții lacrimile alunecându-mi în urechi, mă sculai în picioare, mă uitai spre portiță și zisei cuprins de o melancolie înfinită: A doua zi prezentai unchiului meu o falsă recomandatie în scris – a unui doctor – care mă obliga să mă duc la Bourboule1, Să trec mai repede peste acest moment.

Am sărutat mâna unchiului meu și pe Irinel! Pe Irinel!

Trecusem hotarul țării. Priveam pe fereastra deschisă a Stațiune balneo-climaterică în Franța, în apropiere de cheile râului Dordogne.

292 vagonului la întinsele câmpii ale Ungariei. Începui să mă gândesc.

Dar dacă nu m-ar fi privit așa de adânc? O privire fixă mă ametește. Dar dacă mi-ar fi spus ea mie ce-aș fi voit să-i spun eu ei? Timiditatea, în gradul acesta, să fie una din formele nebuniei? Dar ce curaj mi-ar fi trebuit? Cum aș fi mărturisit unchiului meu? Irinel nu-mi era ca și soră?

Imposibil! Fusesse fatal!

Locomotiva găfâi și scoase un șuietat asurzitor. Câteva lacrimi pe fereastră. Căutai cu ochii încotro ar veni țara și cam încotro ar cădea casa și grădina unde fusesem fericit. Un semn cu mâna și zisei oftând:

— Adio, Irinel!

PARAZIȚII I

Cosmin așteaptă pe doi prieteni. E singur, la o masa rotundă, în grădina „Costandin”. Cu capul rezemat în mâna dreaptă, privește fără a clipi. Nici „băieții” care gonesc cu farfurii, sticle și pahare, nici mulțimea zgomotoasă și lacomă nu-i tulbură privirea melancolică.

În grădină se aud, din toate părțile, strigătele obișnuite: „Băiete, o baterie!”, „O idee!”, „La moment!”, „Un patrician!”, „Gaata!”, „Pârjoala, Mitică!”, „A sosit!”, „Un taifas, la a cincea!”, „Soseș-teeE. Pe telegraf!” Peste zarva aceasta piruie naiul lui Dinicu. Maistrul muscalagiu cântă Ciocârlia, o scăpărare uimitoare de sunete.

Pentru Cosmin lumea, așa de vie și de apropiată, se proiectează într-o depărtare tăcută și fumurie. La lumina felinarelor oamenii îi par ca niște umbre nehotărâte în conturul lor. Cosmin închise ochii săi oboseți și, în întinericul de o clipă, îi licări Între vis și viață 293 tremurând, ca într-un vis, o grădiniță cu liliac, o scară răsucită ca un melc colosal, un pat murdar în care zace un bătrân cu capul mare, cu părul alb, lung și rar, și o femeie frumoasă, tânără încă, voind să-l mângâie pe el, care se înfiorase de aspectul bătrânului. Tresări, parc-ar fi simțit furnicarul mângâierilor prelungindu-i-se până pe după umerii osoși. În fundul acestei iluzii, două priviri, albastre și triste, tremurată ca două flăcări de spirt când sunt aproape să se stingă. Cosmin deschise ochii, bătu în masă și zise aspru unui chelner:

— Băiete, o țuică!

Cosmin bău țuica.

Rupse o bucățică de pâine.

— Ce aveți? Dă-mi o listă!

— Îndată, să vie, răspunse băiatul, plecând cu niște pași despicați.

Cosmin își netezi colțul părului de pe frunte. Chipul lui uscățiv e obosit. Ochii negri și mici se sting și se aprind neconținut. Curat îmbrăcat. E oarecum elegant în niște haine gata.

După câteva minute de nehotărâre începu să citească lungul șir de bucate. Ceru o ciorbă de perișoare. Și pe când lungea buzele ca o pâlnie ca să soarbă, cineva îl bătu pe umăr. Era Candian, unul din cei doi prieteni. Tânăr, blond, cu ochii albaștri și cu mustățile învoalte. Ochelari legați în aur.

— Te aștept de-un ceas, zise Cosmin. Mănoiu nu vine?

— Mon cher ami, răspunse pripit Candian, m-am încurcat la „Noua generație”. Era o bancă. Era o vijeliE. Băiete, șterge scaunul, nu vezi că este ud? uf! ce cârciumă infectă!

— Îndată, domnule!

— Era o bancă, continuă Candian, frecându-și mâinile, monstruoasă.

Se ridicase de la o mie la douăsprezece. O razuară² de primă ordine. Opt, nouă, opt, nouă, și ponții, șapte, cinci, bac, patru.

1 Scumpul meu prieten (fr.)

2 La jocul de cărți, partida la care toți jucătorii pierd în favoarea bancherului; de la fr. Raseră rade.

— Vasăzică, ai pierdut?

— Eu? din contră. Am câștigat. Cine pricepe jocul ca mine?

Eu totdeauna voi câștiga, iar Mănoiu totdeauna va pierde. Îndată ce am văzut pe Titeanu tăind, l-am rugat să mă ia cu o sută. Are un noroc. Idiot! E singurul bancher. Mon cher ami, trebuie să fii be-bete1 ca să pontezi contra lui.

Candian avea obiceiul să spuie când câștiga că câștigă totdeauna, iar când pierdea că pierde totdeauna. Dar și când pierdea, și când câștiga, susținea că nimeni, ca el și ca Titeanu, nu pricepe „bacaraua”. „Bacaraua e un joc de noroc la care proștii n-au noroc.” Foarte mulțumit de axioma lui. Da, a lui, deși a auzit-o de la un general, la „Jockey-Club”.

— Mănoiu pierdea mult? întrebă Cosmin, făcând semn amicului său ca să vorbească mai încet.

— Era la al optulea bilet de o sută. Ce-i pasă! Avea trei mii de lei.

— Mă miR. Fără averE. Fără ocupațiE. PăcaT. O viață pierdută.

— Viață pierdută? De ce? Te-i fi gândind la examene. Ei, mon cher, cartea și facultatea sunt pentru cei slabi. Mănoiu este un filosof al secolului. Socoteala lui este mai profundă ca a naivilor de geniu. Ce poți s-ajungi cu o licență în drept? Magistrat? Trei sute de lei pe lună. Avocat? Câți ani să caști gura pe la ușile tribunalelor? Și cu câtă răbdare și cu ce mijloace ajungi la o clientelă modestă? Și-apoi samsarlăcul domina profesia. Ca să izbutești în avocatură, îți trebuie tot atâta, cum să zic, tot atât de puțină conștiință ca și când ai izbuti să faci bani fără profesie.

— Mai încet. Te aud oamenii. Se cunoaște veselie omului care a câștigat la joc. O veselie nervoasă și rea.

— Rea? de ce rea? Ba nu zău, aș vrea să știu cu ce și-a făcut milionul avocatul Pelea?! Și tu nu ai atâtea degete la amândouă mâinile câte case are el în București. Fiecare cărămidă din casele lui este un delict, fiecare zid, un testament forțat, fiecare casă, o

1 Bete – dobitoc (fr.).

295 crimă. Și plecându-se la urechea lui Cosmin: Administreează averea unei bătrâne cu istericale. Un altul stă patru ceasuri pe zi la tribunal și la curte, fără nici un proces, numai ca să-și justifice veniturile misterioase. Dar cel cu sindicatul falimentelor? De ce pledează numai la aceeași secție? Și cum pledează? Și câștigă patruzeci-cincizeci de mii de lei pe an.

Cosmin nu mai mânca, ascultând la amicul său.

— Ți s-au răcit perișoarele, îi zise Candian sugând un rac. Te surprinde ce-ți spun? Așa e lumea care triumfă. Tu ești tânăr.

Abia de doi ani în București. Puțin.

Candian mânca și vorbea cu o repeziciune uimitoare.

— Peste câțiva ani vei înțelege de ce atâția ramoliți au cu miile de franci pe lună, de ce cutare militar scandalos a ajuns colonel, de ce un cartofor ordinar ne reprezintă țara în străinătate și de ce un falit, de trei ori simplu și o dată fraudulos, se plimbă într-un cupeu cu coroană de marchiz. Și eu am crezut în examene, dar acum sunt prea cuminte ca să mai râdă de mine niște profesori ignoranți și leneși. În marea luptă a vieții nu este o lege fatală a meritului care să puie pe fiecare la locul lui. Oamenii de diferite valori, închiși în societate, nu se aseamănă cu lichidele de diferite densități turnate în același vas. Da, mon cher, în natură știm de mai nainte care va fi deasupra și care va fi dedesubt, în lume, însă, sunt nebuni care conduc pe oamenii cuminte, sunt pungași care împart dreptatea oamenilor cinstiți, sunt arlechini care legiferează pentru popoare serioase. Ei, ce i-a făcut pe nebuni, pe pungași și pe arlechini ca să se ridice și să domnească? Examenele? Universitățile? E altceva, CosminE. E altceva. Este marea artă de-a nu roși de nimic și de nimeni!

— Prea bine, șopti cu asprime Cosmin, făcând semn amicului său ca să vorbească mai încet, poate să ai dreptate, dar noi vorbeam de altceva. De unde are Mănoiu atâtea parale?

Candian bău un pahar de vin, își îndreptă ochelarii și răspunse zâmbind:

— Secretul vieții este profund, și arta ei, vastă.

Barbu Delavrancea

— O cafea turcească. Cu rom! strigă Candian.

— Un tai-faS. Să viiiiie! La mo-menT. PotrivitĂ. Cu caimac și
— Nu pricep, răspunse Cosmin, plecând ochii în jos, ca și cum s-ar fi rușinat de ceea ce nu pricepuse.

Candian îl lovi, repede și scurt, cu dosul palmei peste piept și începu să râdă.

— Nu pricepi? Eu cred că de un an de zile ai priceput.

Cosmin tresări și zise răstit unui chelner:

— Băietе, castraveți acri! Cu ce să mănânc fleica?

— La momenT. Să viie!

Chitaristul cânta o romanță de Cavadial. Roșu, cu capul pe spate, pișca, patetic și cadențat, coardele chitarei. Banda îl acompania, ușor și prelung. Dinicu, cu naiul la gură, sufla binisorbiniș or în țevile groase și înalte.

Cu romul eI. Să viiiiie!

— Ești la prima foaie a vieții, continuă Candian, suflând în țigară.

Oh! ce bine ai s-o înțelegi! De unde are Mănoiu parale?

Nu știi de unde. Apoi, după o pauză: Cu ce trăiește versificatorul nostru? Cu versurile? Operele lui, la băcănie. Cu gazetăria? Abia se îmbracă. Marea artă, Cosmine, nemărginita artă pe care tu, oricât te-ai înroși, o înțelegi, o bănuiești cel puțin. Unii din tinerii de astăzi au înțeles-o pe deplin. Și, după câțva timp, șopti, ca și cum și-ar fi vorbit sieși: A meA. Mă costĂ. Chestie de noroc.

Cosmin se uită drept în ochii lui Candian, și în privirea lui era întrebarea: „A ta, te costă? când n-ai de unde, cum te costă?”

— Numai eu am fost așa de copil ca s-o iubesc sincer, pe când ea ar trebui să mă iubească. Și, să-ți spun drept, n-am de ce mă sfii, pe ea ar trebui s-o coste.

Cosmin se uită țintă în ochii amicului său. Candian începu să râdă.

— Mon cher ami, reluă Candian după ce aruncă câteva rotoBariton și compozitor român, autor al unui mare număr de melodii pentru voce și piano.

Între vis și viață 297 coale de fum pe care le risipi suflând în ele, capitalul tinereții unora le dă femeie, altora le dă femeie, casă și masă.

Cosmin, de felul lui palid, se aprinse în obraji; tuși de câteva ori; răsuci o țigare; sorbi din ceașcă, deși nu mai avea cafea; se căută în buzunare fără a ști ce caută; scoase batista; o puse pe masă; scutură fărâmiturile; aruncă jos șervetul și batista.

— Mon cheR. Continuă vesel Candian după ce bău două pahare de înfundaT. Altora le dă femeie, casă, masă și bani, și la cei de geniu, femeie, casă, masă, bani și pozițiuni sociale. Mănoiu a ajuns până la bani. Cei mai puțin deștepți se opresc numai la masă. Ce copilărie! Dar după femeie, casă și masă absolut nimic nu se mai poate măsura cu ceea ce deja au comis.

Cosmin privi în tăișul cuțitului și îngână:

— Da, da, ai dreptatE. Tot ce urmează după primul păcat nu se poate compara cu primul păcat.

— Și până acum nu mă gândii decât la bărbații cinstiți, bătrâni și nenorociți, care au greșit să se însoare cu femei tinere. Dacă e vorba însă de bărbații care se ridică și se îmbogățesc prin turpitudini.

O! în acest caz problema morală se schimbă, în acest caz păcatul comis contra lor este o dreptate, fiind pedeapsa păcatelor comise de ei; în acest caz crima chiar e mai de valoare decât virtutea, căci izbește acolo unde virtutea și legile nu pot să izbească.

Banii unui cămătar, Cosmine, i-aș hrăpi cu amândouă mâinile. El a furat, eu fur. El scapă prin imperfecțiunea legilor și eu prin slăbiciunea femeii. Pentru ce aș imita virtutea lașă, care-și descoperă capul înaintea lui și-i întinde mâna? Și-apoi, el a furat numai pentru el, eu, risipind, fur pentru multă lume: pentru birjar, pentru Capșal, pentru teatru, pentru croitor, pentru femei, pentru amici și chiar pentru săraci când nu mi-e lene să bag mâna în buzunar; și dacă fur pentru cineva mai puțin, este, desigur, pentru mine. Mănoiu are dreptate.

1 Cafenea bucureșteană, pe Calea Victoriei, loc de întâlnire al scriitorilor și artiștilor.

Barbu Delavrancea

— Mănoiu are paralE. Răspunse Cosmin, și ceru a doua sticlă de vin.

— Și parale, și dreptate. Xantup este un spoliator bătrân și nerușinat. A fost toptangiu, a dat faliment. A deschis o prăvălie de albituri, a dat faliment. A făcut multe și n-a scăpat decât grație unui prelat prăpădit după grațiile nevestii-și. A luat cu arendă un mare domeniu al statului și n-a plătit arendă nici până astăzi. În sfârșit, a stat un an la pușcărie pentru al treilea faliment.

Acum are două milioane, avere trecută pe numele nevetei. Și creditorii se uită lung la el, ba unii îl salută. Și când legea este neputincioasă față de Xantup, și când cinstea întinde mâna lui Xantup, și când virtutea salută pe Xantup, este cineva mai puternic decât legea, decât cinstea și decât virtutea: Mănoiu. Madame Xantup trăiește cu Mănoiu, și Mănoiu cu milioanele lui Xantup.

— DA. Dar e dezgustător, e dezgustător, zise Cosmin trosnindu-și i degetele.

Dinicu cânta Miserere¹ și naiul lui izbutise să smulgă aplauzele mulțimii. De la o masă se auzi glasul răgușit al unui faimos bețiv, urmașul degenerat al unei mari familii:

— Ah! aaah! la-să-mĂ. La-să-mă, DiniculE. Să mă vezi mort, DiniculE. Încă o dată Trovatorul²!

Un tânăr cu chef, bufnind de răs, strigă:

— Bravo, Prințule, ești nemuritor!

Câțiva ofițeri aplaudară, râzând cu hohote.

Dinicu începu iarăși Miserere.

— Iată cine, în felul lui, este un artist neîntrecut, zise Candian, arătând amicului său pe Prințul de care râdea lumea. Așa de mult bea, că nu mai mănâncă. Câteva măslina și doi-trei țări, trași prin spuză, și încolo, toată ziua, țuică, vin și pelin. De unde Arie patetică din actul al IV-lea al operei italiene Il Trovatore de Giuseppe Verdi (1813-1901).

Il Trovatore, operă italiană; libretul de M. Salvatore Cammarano și muzica de Giuseppe Verdi.

299 bea? De unde bani? N-are chioară lăscaie și bea neconținut. Te rog, privește-l. Abia se ține pe picioare. Nu vezi cum caută altă masă cu alți cunoscuți? Ce artist, mon cher, ce artist! Cu cât meșteșug se supără pentru ca ceilalți să râdă și el să aibă dreptul

ca să le zică: „Hait! Ai răs? o sticlă de pelin. Și nici două, că te plesnesc!” Într-o zi Mănoiu i-a pus sare în paharul cu pelin.

Prințul a băut, a trântit paharul jos, a ridicat sprâncenele, parc-ar fi fost un bas în rolul lui Mefistofele, și-a rânjit cei doi dinți negri din gingia de sus și a strigat răgușit și satanic: „Mănoiule, mi-ai stricat șmahul, păcătosule! Băiete, să treci la domnul patru oca de pelin. Ai auzit? marș! marș! că te plesnesc!” Noi am răs, băiatul care ne servea a răs, dar Prințul și-a asigurat pelinul pentru o noapte. Ce artist, mon cher, ce mare artist!

Cosmin închise ochii, și în acea clipă îi scăpără iarăși tabloul de la început: un cap năuc, afundat într-o pernă soioasă. Și mângâierile furișate ale aceleiași femeii. Și cei doi ochi albaștri, melancolici, muștrători.

Vântul începu să bată. Frunze late se desprind din ramurile platanilor și legănându-se în aer cad tremurând și ușurel.

— Îmi pare rău că n-a mâncat și Mănoiu cu noi. Sunt două luni de când nu l-am văzut. Poate să plec peste trei zile.

— Unde?

— La Câmpulung.

— Singur?

— Da.

— Și madame. Sașa MaleriaN. RămânE. În București?

Cosmin se răsti la băiatul care-i servea:

— Dumitre, socoteala!

— Nu mergi cu mine la „Noua generație”?

— Nu, n-am fost niciodată și nu cunosc pe nimeni.

— Și dacă nu-i cunoști? Mai întâi că toți sunt cu ochii la bancheR. Dar tu ești încă fată mare. În curând te vei convinge că anii de modestie sunt ani pierduți.

— Zece și șaptezeci și cincini, domnule Cosmin, zise chelnerul, Barbu Delavrancea 300 citind repede pe un carton roșu: „Zece bani țuica, douăzeci pâinea, unul și cincizeci înfundata, cincizeci supa, șaptezeci fleica, trei și cincizeci ruginita”.

— Bine, bine, îi zise Cosmin, aruncând pe masă un bilet de douăzeci de lei.

Chitaristul, cu capul întins pe spate, cânta „doi ochi am iubit într-a-mea viață,, iar Prințul repeta, scuturând din cap, „unul chior și altul cu albeață”.

În stradă cei doi prieteni se despărțiră.

— Când ne mai vedem? întrebă Candian.

— Nu știu, răspunse Cosmin. Șansă bună dacă te duci la „Noua generație”.

— Nu cred, căci astă-seară avem o bacara spartiană.

Jocul de cărți cu femeii îl numeau cei din cercul lui Candian și Mănoiu „academie liberă, palestre sau bacara spartiană „.

II

„Același, același cinic”, șopti Cosmin, apucând pe Strada Academiei.

Cerul era senin; stelele sclipeau ca niște ochi de aur; un vânt ușor, în zăpușeala acestei nopți de iulie. Zidurile dogoreau. Cosmin mergea fără să știe încotro. În capul lui, o adevărată răscoală.

Venise la birt ca să uite o mulțime de impresii, și acum pleca mai tulburat de cum venise. Viața sa i se desfășura cu o limpezime neîndurată. Scenele îi păreau atât de vii, că le trăia din nou în clipe repezi, întocmai cum le trăise altădată în zile și nopți lungi.

Când a venit din orașul B. Și s-a înscris la Facultatea de drept, era sărac, rău îmbrăcat și hotărât să învețe carte. Ce vis frumos, primul lui vis: să rabzi, să lupți, să învingi, și înaintea învingătorului lumea să-și descopere capul. Acum s-a dus sărăcia lucie, dar cu ea s-au dus și iluziile.

Când a intrat în sala Facultății de drept, era cel mai rău îmbrăcat. Ce-i păsa? Va fi cel dintâi la examene. La început acest

301 „ce-mi pasă!” fu pentru provincial o supremă mângâiere. După câteva săptămâni însă începu să-și piardă farmecul. Într-o zi, intrând în odăița lui săracă, deschise un volum de drept roman.

După câteva minute de citire ochii îi alunecară pe rândurile negre ca pe ceva luciu. Colegii săi, cu cămăși curate, cu haine croite pe trupul lor, cu ghete lustruite, cu ceasornice și lanțuri de aur, cu mănuși, cu portofolii la subsuoară. El, cu o redingotă veche,

neagră odinioară, cu pantaloni roși, cu ghetele scâlciate, cu cămașa mototolită și de o culoare nehotărâtă. De astă dată, „ce-mi pasă!” îl întristă. Rândurile dreptului roman începură a juca. Pleoapele i se închiseră puțin, iar împrejurul literelor tremură fantastic o bură de scânteii albastre. De ce când ceilalți discută o chestie de drept, cum de obicei se întâmplă în anul întâi, nu se găsește unul ca să-l întrebe și pe el ce crede despre cutare controversă? De ce când ies de la cursuri ei pleacă discutând, iar pe el îl lasă singur, îndărăt, cu caietul de note în mână, un sul sărăcăcios de hârtie vânăată? Și de ce cu toții se adună în jurul unui fleac, strâns încheiat într-o redingotă de postav fin? Chiar profesorii – unul care se încurcă la citațiile latinești, greșind neconținut timpurile, și altul care citește pe niște foi îngălbenite de douăzeci de ani – chiar și ei nu se uită la el, ca și cum nu ar fi în clasă. Ah! nu e de loc o copilărie. În liceu, același lucru. Cu cât erai mai rău îmbrăcat, cu atât observațiile erau mai aspre și mai nedrepte.

Șapte ani a luat premiul al doilea pentru că un coleg al său era bogat și fiul vicepreședintelui Camerei. Firește, „premiul întâi” venea la școală îmbrăcat ca o păpușă, cu părul lins și cu cărarea aleasă drept din creștetul capului. „Ce-mi pasă!” a zis șapte ani.

În facultate, în câteva săptămâni, se dezgustă ca de o jucărie potrivită numai cu o vârstă oarecare, în liceu „ce-mi pasă!” era puternic ca iluziile unui copil. Și-apoi, cine înșira pe tablă mai repede ca el formulele algebrice? Cine desena mai corect mașinile din fizică? Cine răspundea la toate mai bine ca Iorgu Cosmin?

Acum lucrurile s-au schimbat. La facultate, proștii dau din cap; prostia este bine îmbrăcată și are neamuri cunoscute; iar tu stai 302 smirna, cu zdrențele pe tine, sau iei serios note, pe când prostia continuă a da din cap, prefăcându-se că scrie. În facultate ești deja în lume: judecat după aparență. Nimeni nu are vreme ca să te examineze și să te cunoască. Of! ce n-ar fi dat Cosmin ca să-i fi pus o dată la concurs, o singură dată! Dar concursul este arma copiilor. În lume aparențele hotărâsc, și obișnuitul „ce-mi pasă!” devine ridicol.

Cu cincizeci de lei pe lună pentru casă, masă, îmbrăcăminte și cărți este cu neputință.

După două luni de la sosirea lui în București, se hotărî să ocupe un loc de copist. La tribunale, la ministere, pretutindenii în sfârșit, cei mari și-au aruncat de sus o privire rea asupra lui. Rău îmbrăcat, fără sprijin, nici barem o carte de vizită cu câteva cuvinte.

Două luni și-a plimbat în zadar, pe la diferite autorități, redingota înverzită de soare, ghetele scâlciate, pantalonii cu cogemite genunchi, fruntea umilită și obrajii aprinși de rușine. S-a hotărât să dea lecții la vreun pension, fie și de domnișoare. Una dintre directoare, care de un an de zile anunța continuu că-i trebuie „un profesor, bacalaureat, care să predea matematicile și istoria la patru clase gimnaziale, și gramatica, caligrafia și desenul, la două clase primare”, când l-a văzut s-a uitat lung la el și i-a zis: „Domnul meu, îmi pare foarte rău, domnul meu, că te-ai deranjat, dar mi s-a recomandat un alt tânăr, domnul meu”. O lună de zile a mai citit acel anunțiu în ziare. Firește, domnul meu fusese rău îmbrăcat. Avusese dreptate tatăl său, un bătrân grefier din orașul B.: „Fătul meu, îți dau tot ce pot să-ți dau, dar n-are să-ți ajungă. În București viața este scumpă, și tu ești mare. Dacă ai vrea, te-aș trimite la profesorul Paul Malerian. Îl cunosc de mult.

Și el și nevasta lui sunt oameni buni și stau bine. Cred că cu plăcere te vor găzdui. Voi plăti ceva, iar restul să-ți fie de haine, cărți. Ești de douăzeci de ani. Nu mai ești copil.” Cu câtă mândrie răspunsese atunci: „Ce-mi pasă! voi trăi cum voi putea!” După o jumătate de an de răbdare și de luptă, Iorgu Cosmin se hotărî să ceară de la tatăl său scrisoarea umilitoare cu care să cerșească 303 adăpostul unor necunoscuți, al doamnei și al domnului Malerian.

Dar cum or fi aști oameni? Buni? Atât nu e destul. Or fi având copii? Tatăl său nu-i spunea nimic în scrisoarea care se termina cu aceste cuvinte: „Te vor primi cu bucurie. Ești mare, fii cuminte. Eu sunt bătrân, ca mâine o să închid ochii.”

Străzile i se clătinau sub picioare. Făcea un drum la sfârșitul căruia imaginația îi deschidea o prăpastie. Inima i se bătea cum

numai la examene o simțise. Mândria inocentului de douăzeci de ani era învinsă. Nu făcuse nimic în viața lui, afară de premiul al doilea din liceu, și totuși, i se părea că se aseamănă cu un erou care întinde mâna și cere de pomană.

Oh! prima scenă. Ce lumină! ce întuneric! A intrat în curte. Un câine lăptos îl latră. Căinii nu pot suferi pe cerșetori. I s-a bătut inima, apoi n-a mai simțit-o. A pus mâna pe telul clopoțelului. A sunat. În adevăr, a sunat. S-a sfârșit. Ce rău era îmbrăcat! O servitoare i-a deschis și l-a întrebat pe cine caută.

Ce-a răspuns nu și-aduce aminte. I-a dat scrisoarea. Servitoarea l-a poftit în intrarea de jos. „Domnu Paul nu este acasă. Cuconița e sus.”, Sus s-aud două glasuri fragede: „De la cine e, mama?”, „Cine-ți scrie, mama?” Aude, sau i se pare? „Bătrânul Cosmin, un om de treabă, care a găzduit pe Malerian când a fost greu bolnav.”, „Când a fost tata așa de bolnav, mama? Ce boală, mamă?” „Înainte de-a se însura. Acum bătrânul Cosmin se roagă ca să primim în casă pe fiul său, neputând altfel să urmeze la facultate. E foarte sărac.” Iorgu Cosmin vroi să fugă, dar nu i se dezlipiră picioarele. „Săracul, să-l primim, ai? ce zici, mama?” „Bietul Cosmin, ne vorbește de plată, îi e rușine. VreA. Să ne plătească ceva. Băiatul trebuie să fie afară. Să-i dăm odăița din fund.

Tată-său a făcut un mare bine lui Malerian.”

Nu, săracul nu e afară, e în sală. A auzit tot. Oh! cei de sus să isprăvească odată. O femeie. Două domnișoare. VorbesC. Le e milă de dânsul. „săracul”. „odăița din fund”. „Mama, o să mănânce cu noi?” Un glas rău. Desigur, nu este al aceleia care zisese repede „să-l primim, mama”. „Mama, la masă să nu-l pui Barbu Delavrancea

— Valeri, Gelina! strigă doamna Malerian.

Un glas rece și ascuțit.

Să fi strigat altcineva în acest gât rumen și rotund?

Ușa din dreapta se deschise binișor. Sunt ele. Și în fundul 304 lângă mine.” Ce rușine! Abia-și stăpânește lacrimile. Un lung oftat umplu sala. L-or fi auzit? Conversația s-a oprit imediat. O femeie coborî scările, înaltă, mlădioasă, cu ochii negri, scânteietori, ca de pisică. O mână îi alunecă pe plimbul scării, iar

cu cealaltă își ridică puținel rochia, ca să nu se împiedice. Ce picior elegant!

Pielea ghetelor, ca elitrele de cărăbuș. Doamna Sașa Malerian.

Cosmin pleacă ochii în jos; își vede ghetetele; cea din dreapta e ruptă. Mai bine și-ar fi cumpărat o pereche de ghete decât pe Demangeat¹. Cu tot dreptul roman nu poți să cârpești o gheată.

Ce curios! Îi vine să râdă de ghetetele lui. Când doamna Malerian se apropie, el nu mai simți nimic.

Frumoasa doamnă îi vorbește blând. Totuși, privirea ei parcă-l taie. Nu-i răspunde decât: „Da, nu, da”. Frumoasa doamnă i-a dat brațul. Se urcară pe scară. Se împiedică de cea din urmă treaptă.

Ce bogată sală! Plante cu foi mari, ghivece cu zambile, două portrete, mărime naturală, ea și, desigur, el, dl Paul Malerian.

Ce urât și bătrân, pe lângă ea!

Urechilor le aude cuvintele. Care a fi zis: „Săracul, să-l primim, ai, ce zici, mama?,” și care: „Mama, la masă să nu-l pui lângă mine!”

— Fetele mele, dle Cosmin, Valeri și Gelina, așa-i zicem noi, din Angelina.

Valeri, aidoma ca mă-sa. Aceiași ochi, același nas subțire cu nări mișcătoare, aceeași frunte, același par negru, aceeași talie, același glas limpede și tăios. Desigur că la masă nu va sta lângă dânsa.

Gelina e blondă, cu părul ca un fum, palidă, subțirică, foarte subțirică, și ușoară ca și rochia ei de fular alb cu bobite Joseph-Charles Demangeat – jurisconsult francez, profesor de drept roman la Facultatea de drept din Paris începând din 1862.

305 negre. Ce ochi! Albaștri, leneși și melancolici. Desigur, Gelina zisese: „Săracul, să-l primim”. Și cuvântul „săracul” se scuturase de mila nesuferită cu care se încarcă pe buzele tuturor. Și el putea să-i zică: „Săraca, ce puțin sânge! Săracii ochi, ce melancolic privesc!”

Și de-aci încolo?

Cosmin se șterse de nădușeală. Ajunsese la Episcopie. Cinismul lui Candian îi răscolise viața, îi aprinsese imaginația, îi deșteptase conștiința. Se opri. Privi la trăsuri, la felinare, la oamenii care se plimbau ca să răsufle de căldura de peste zi. Se încercă să vadă, să vadă mult și bine, ca să-și oprească gândurile. Imposibil.

Dacă s-ar întoarce la birt? O idee. Ar putea bea, singur la o masă, deși nu are obiceiul să bea.

Da, a scăpat de veșmintele sărăcăcioase. Paul Malerian nu-i ia nici un ban. Și de ce l-a îngrijit ca pe-un copil al său? A aflat mai târziu. „Ești marE. Să fii cuminte”. Parcă așa se sfârșeau toate scrisorile tată-său. Era în adevăr mare, dar cumintE. Ce va să zică a fi cuminte? Cât de cuminte își închipuia că mângâie obrajii palizi ai Gelinei când sufla în lumânare! Ce cuminte se adâncea în ochii ei albaștri și misterioși! N-ați auzit niciodată de glasuri care mângâie cu orice cuvânt? Ș-apoi, frumusețea este în noi, iar nu afară din noi. Dintr-o privire, dintr-o ridicare sfiicioasă a rochiei, dintr-o vorbă, dintr-un surâs, noi dregem nasul, colorăm ochii și părul, dăm o voluptate fermecătoare formelor.

Ne batem joc de ochii noștri și de perfecțiunea statuilor. Urâtă? Frumoasă? Despre toate acestea răspund iluziile fiecăruia. Ochii nu sunt de vină. Și nimeni nu e de vină. Chiar acum, când se simte robit de altcineva, ce poate să zică despre acele licăriri albastre? Că sunt reci? Or fi, dar au adâncimea și misterul unor prăpăstii.

Ah! Doamne, de ce nu i-a spus nimiC. Nici un semN. Absolut nimic.

În locul ei altcineva a vorbit. Ești de carne și de nervi, simți și 306 te naști cu patimi, ș-apoi, de douăzeci de anI. Și inocent! Nimeni nu-și dă seama de puterea fatală a inocenței. Este destul să-ți șoptească: „Ce-o fi aceeA. Tu nu știi, și alții sunt fericiți”.

Îngerul rău este curiozitatea inocenței. Sașa Malerian a suflat.

A stins cele două lumini albastrE. A vorbit așa, că inocența lui i-a șoptit: „Ce fericire!” Cine ar fi rezistat la fericire? Ochii ei sunt verzi, cu scânteii roșietice, ca de pisică lacomă.

La început a fost ca la toate începuturile. Un braț care se încolăcește de brațul tău, înfiorându-te. Un surâs neînțeles și plin de înțelesuri vagi și căldicele. O răsuflare apropiată de obraji. O mică greșeală. Să se rezeme cu pieptul de masă tocmai unde sunt mâinile talE. Și să simți pe mâini un piept rotund și apăsaT. Tot din greșeală. „Ah! pardon!” Ș-apoi un surâs viclean, care-ți spune clar: „Ce naiv! nu vezi că nu m-am înșelat?”. Apoi un vals în trei

pași. O încercare. Iarăși o greșeală. A uitat ușa deschisă când își punea corsetul, și pieptul i se mișca puternic.

Tot din greșeală. În sfârșit (inocența fiind prea sperioasă), o vorbă. Una singură. Cele două lumini albastre și melancolice.

Fiind numai de șaisprezece ani, n-au avut curaj să o spuie. Și lacrimi. Și sărutări. Frica de-a nu fi auzite le dau farmecul pe care niciodată nu-l vor avea în libertate deplină.

Cine nu s-ar fi convins? El n-a putut rezista. O pasiune violentă nu poate trăi în brațele unui bătrân urât, gârbov și năuc.

Cum să n-o creadă? S-a uitat la ea și s-a uitat la el! Și-apoi, când Sașa i-a spus durerile vieții, cu lacrimi care îi măreau ochii, i-a fost cu neputință să nu o creadă, să nu o înțeleagă, să nu o ierte și să nu o iubească.

Paul Malerian a agonisit până la patruzeci și cinci de ani, ban pe ban. Profesor, cărți didactice, lecții private, viață calică. A ajuns cu bani și cu moșie, apoi a căutat o fată tânără, frumoasă și săracă. Ce greșeală neiertată pentru un negustor! Pe când strângea un capital, risipea pe celălalt, și tocmai pe acela care trebuia unei fete tinere și frumoase. Bătrânul fusese maniac și poate că e nebun. Cinci ani înainte ca să se însoare, l-a apucat o 307 furie, și-a luat averea pusă în bonuri, s-a suit în tren și, sosind în orașul B., a intrat într-o casă din apropierea tribunalului, fără să știe a cui este. S-a culcat și a adormit cu banii rispiți prin odaie. Grefierul Cosmin, întorcându-se acasă, l-a găsit dormind astfel. Un necunoscut și atâtea bonuri! După trei zile, i-a trecut, și-a venit în fire și, socotindu-și avutul, nu-i lipsea nici un ban.

De unde știa Sașa acestea? Furii i-au venit de mai multe ori.

Într-o zi, ea citise o scrisoare adresată lui Cosmin, grefier la tribunalul din B., uitată de Malerian pe birou, în bibliotecă. Acolo unde el a cerut acum să-i puie patul. Unde geme cu capul afundat într-o pernă murdară.

Cum dar să nu te învingă acest corp care se mlădie și te apasă, acești ochi măriți de suferință și de pasiune? Cum să nu cedezi unor sărutări care se sapă în obrajii tăi? Ce de viclenii, câte minciuni, câte curse întinse bătrânului! Cum s-a schimbat odăița

din fund! La miezul nopții, uneori și mai devreme, s-aud niște pași ușori și un fâșăit de fuste ca o adiere de vânt. Este ea. Ea cu mâna ei încuie ușa.

Mult timp n-a priceput nimeni. Nici el? Dar de ce adeseori, după miezul nopții, se plimba cu pași mari prin odaie? Spunea pe dinafară versuri din Horațiu. Nici cele două lumini albastre, care îi tulbură fericirea, n-au bănuț nimic? Dar de ce se uită așa la dânsul, pironindu-și ochii drept în ochii lui, până când îl învinge? Nu se poate, ea știe, cel puțin el simte aceasta, este convins fără nici un fel de probă. Ce fericire dezgustătoare!

Numai atât? Ceva mai grav. De o lună, Paul Malerian a căzut la pat. Se vaietă că-l doare. Ce l-o fi durând? Nu spune. A gonit pe doctor și a poruncit să-i coboare patul în biblioteca a cărei ușă dă în intrarea de jos. Nu vrea să-i primenească patul. Mâinile uscate îi cad ca niște oase pe capul lui mare, afundat într-o pernă galbenă și soită de nădușeală. Până acum trei zile înghițea câteva linguri de supă, la dejun și seara, pe care i le da Sașa cu mâna ei. Și după ce o mângâia, începea să plângă, repetând aceeași frază pe care o spunea de două luni de zile: „Sașo, iubita mea, omul 308 nu moare decât după ce-l uită ceilalți”. Valeri plânge sus și îi e frică să-l vadă. Numai Gelina îi vorbește de mai multe ori pe zi și, când se urcă sus, se uită la mine și mai lung și mai neclintit.

Cea din urma fază. Aseară a strigat Sașei: „Fug! Du-te.

Odăița din fund. Să nu te vadă fetele!”

În sfârșit astăzi, pe la șapte ore, pe când cobora scara în vârful degetelor, o clipă i-a zvâcnit inima. Bătrânul vorbea tare. L-a auzit bine, și cele din urmă cuvinte îi sună și acum în fundul urechilor: „Mi-zera-bil grefier, mi-a lăsat banii și mi-a răpit onoarea!”

Un hohot de răs și-apoi nimic. El a fugit, da, a fugit, și bătăile inimii nu i s-au potolit decât după ce a venit Candian.

E fericită sau nefericită asemenea viață? Iată întrebarea care-și puse Cosmin reîntorcându-se la „Costandin”, hotărât să bea, să bea mult, să fumeze și să uite tot.

E unsprezece ore, noaptea. Cosmin se așează la o masă din fundul grădinii și cere o sticlă de vin negru. N-au mai rămas decât prea puțini oameni, și toți beau, rād, discută, strigă. Prințul n-a

plecat. E la o masă între doi ofițeri. O țigară stinsă i-atârnă pe buza de jos. Din când în când strigă la sublocotenentul care-l trage de barbă: „Lasă-mă. Uf! fugi! piei dinaintea ochilor mei, piei, scârnăvie!” Dinicu începu Ciocârlia. În grădină e un miros greu de vin, de tutun și de bucate. Mesele sunt ude și pătate cu cafea. Cei care au mai rămas cer „baterii”, țigări, „taifasuri” și „tararale” cu coniacul lor. Nu e unul care să nu soarbă din cafea sau să nu aducă la gură un pahar de vin cu borviz. Cosmin ceru a doua sticlă de vin. Băiatul care-l servește destupă sticla privindul mirat. Nu l-a văzut niciodată bând așa de mult și în neștire. Aprinse o țigare; o fumă repede; aprinse alta, și alta, apoi ceru un pachet, cu carton, mare, de un franc”.

A treia sticlă. Cosmin bea repede, nervos; ochii i s-au înroșit și-i lăcrimează. În fundul urechilor aude un vuiet depărtat. Niciodată n-a simțit așa greutate la tâmple. Ei, dar ce să fie! Firește că nimic. Ce ciudat! Să se sperie el, tânăr și viguros, de un bătrân bolnav și nebun! Și cum se sting culoarea și puterea

309 ochilor albaștri. O copilărie. Farmecul lor nu e decât un caprițiu al imaginației. Ce e iubirea? Capriciu? Boală? Ce vin rău și prefăcut. Desigur că e prefăcut. Ce-a băut pentru ca să-i vie amețea? Nimica toată. O! el poate mai mult. Este tânăr. Să mai vie a patra sticlă. Cât de ridicole i se par toate câte îi trecuseră prin cap. Adevărate nebunii. Este o artă a vieții, o mare artă, pe care acum a priceput-o. Iată, colo, Prințul, cu câtă artă lasă pe ceilalți să râdă de el pentru ca să le bea vinul. Ce artist, în felul lui! Adică cum au făcut atâția calici milioanele? Nu sunt oameni politici a căror înaltă poziție bănească și socială o dătoresc femeilor? Legile sunt neputincioase în fața acestor uzurpatori. Virtutea salută viciul. Și un băiat care ar grămădi biblioteci întregi în capul lui naiv ce-ar putea ajunge decât „untreisute-de-lei-pe-lună”? Ce dracu, parcă aude glasul și râsul lui Candian! Aș, vinul e prefăcut. Încă un pahar, va fi cel din urmă, iar nu ca celalt. Candian e un cinic. Cum e cu putință să se sperie de un bătrân? Ș-apoi ce-a făcut? L-a înșelat? Nu.

E și natural, și drept. Nu se însoară cineva la cincizeci de ani cu o fată frumoasă, sănătoasă și de șaptesprezece ani. Ai? Parcă de

șaptesprezece i-a spus Sașa. Așa e. Oare nu e revoltătoare această împerechere a șaptesprece ani cu cincizeci? Cincizeci parcă i-a spus Sașa. Pe cine a înșelat? Și mai întâi cine a înșelat? Bătrânul. El a înșelat natura, care pururea se răzbună.

El a torturat atâția ani – și ce ani lungi! – pe o femeie tânără, frumoasă și voinică. În acest caz viciul este mai nobil ca virtutea. Virtutea ar fi monstruoasă. Păcatul, dacă păcat este, a scăpat o victimă din brațele unui schelet. O veneră lângă un cadavru! Ce caraghios. E de răs. (Cosmin râse și își aprinse țigara.) Ba nu, zău, este de răs. Și ce trebuie să fi fost în seara de nuntă! Zău că e de răs. Nu e trist deloc. Marea artă e de-a arunca la o parte scheletul și de-a răzbuna natura insultată. Nu cumva acest gând l-a spus în gura mare?

— Ce poftiți, domnule Cosmin? îl întreabă un băiat somnoros, cu șervetul aruncat pe umărul stâng.

— Socoteala!

A plătit. Nu știe bine cât. În urma sa auzi glasul răgușit al Prințului.

— Uf! ce păcătos! umblă drept! marș! drept, puică, să mă vezi mort!

— Cui o fi zis! mie? nu cred, bombăni Cosmin. Ce artist.

Ce mare artist în felul lui.

E hotărât să meargă drept și repede. Nici vorbă că nu va fi așa de laș încât să-i fie frică de un bătrân. Să îndrăznească! Scrâșni din dinți, ridică pumnii și îi rezezi în jos, ca și cum ar fi trântit pe cineva. Sângele îi năvăli la cap.

Pe la douăsprezece ore ajunse în dreptul porților. Puse binișor mâna pe clanța porțiței. Se opri un moment, apoi o deschise cu zgomot.

— Ce lașitate. Să-mi fie frică de un bătrân! Din cotitura străzii se auzi un fluierat ascuțit. Sergentul de noapte. A trântit prea tare porțița? Întăiași dată a băut atât de mult. A fugit de-acasă?

A zis ceva bătrânul? Da, și avea dreptate, ca proprietar însă, iar nu ca om. Trebuia să afle, era fatal. Vinul a fost prefăcut. O, marea artă îți dă casă, masă, plăceri, bani și pozițiune socială.

Cine se oprește la mijlocul drumului este un prost care răpește tot și nu se alege cu nimic. Când a plecat de la „Costandin” lui trebuie să-i fi zis: „Drept, păcătosule”! Ce artist. Ce nerușinat! Sergentul fluieră a doua oară. Cosmin tresări, aducându-și aminte că s-a oprit în poartă.

Vasăzică, îi e frică? Marea artă cere curaj, și el este poltron.

El, și poltron!

Cosmin se opinti, ca și cum ar fi fost înhămat la o căruță încărcată, făcu doi pași și se clătină. Pământul i se învârti sub tălpi. Vinul a fost prefăcut. Dar lampa din bibliotecă de ce-o fi arzând așa de târziu? La bătrân e lumină. Poate că-l așteaptă pe el. (Un fior rece îi trecu de-a lungul spinării și începu să vadă mai limpede.) Dacă ar merge încet, încet, ca o pisică, ca să nu-l simtă nimeni, până sub fereastra luminată?

Binișor, în vârful picioarelor, stăpânindu-și răsuflarea, se apăsă roșu de zid și înainte, oprindu-se la fiecare pas ca să asculte. Da, nu-i e frică, ideea însă că bătrânul l-ar aștepta e mai presus de forțele lui. Ușile care dau în balconul de la al doilea etaj pocniră. Cosmin tresări și se lipi de zid. Cineva ieșise în balcon.

Și nu este o părere. Îl întreabă șuierat: „Tu ești?” E glasul ei, e Sașa, ca un sul alburiu. Cosmin tresări și răspunse încet, abia îndrăznind să se dezlipească de zid: „Da, eu, am venit târziu”.

„Te-am așteptat, șopti Sașa. Ca să nu vorbim mult, caută în batista aceasta, du-te, vezi, citește. Să nu pierzi nimic.” O batistă căzu sub balcon, lângă treptele de piatră, și Sașa dispăru, închizând ușile încetinel.

Pe unde să treacă? Pe lângă ferestrele bibliotecii? E lumină.

Doarme bătrânul? Îl așteaptă pe dânsul? Înlăuntru e lumină, afară e întuneric, desigur, n-o să-l vadă. Și totuși, e mai bine să se târască pe brânci. În întuneric păru o broască colosală. Luă batista și se întoarse. În dreptul ferestrei luminate se opri. N-ar putea privi măcar o clipă, măcar cu un ochi? E ceva. O greutate care-l trage la pământ și o sfoară nevăzută care îl ridică în sus, în sus, până la fereastră, măcar o clipă, și-apoi, p-aci și-e drumul!

Nu se mai gândi. Ca și cum și-ar fi luat vânt ca să sară o prăpastie fără fund. Privi numai o clipă. Colțul perdelei ridicat.

Desigur, pe el îl aștepta. Bătrânul izbutise să se scoale din pat. E în mijlocul odăii, c-o bluză peste cămașa de ziuă, cu picioarele goale, curmate de la genunchi, ca doi pari strâmbi. Își mestecă limba și privește la un revolver de pe măsuta de noapte, în loc de ochi, două rotocoale vinete, două gropi întunecoase. A deschis gura.

Și-auzi numele destul de bine. O! e înfiorător!

III Cosmin se repezi pe poartă. Dacă nu s-ar fi temut de sergentul care dormea în colțul străzii, ar fi rupt-o la fugă. Emoțiile și, mai ales, acei ochi înfiorători i-au zguduit conștiința. Beția însă îi stăpânește trupul. Mâinile îi tremură; picioarele – slabe, și de 312 pe la genunchi în jos parcă ar fi încăputate. Pe Strada Doamnei îi e așa de greu. Se rezemă cu fruntea de niște uluci. „Ai băut prea mult, domnule”, îi zise un sergent ieșind din întuneric. Cosmin tresări. O nădușeală rece îi brobonă fruntea. S-a ușurat. E mai bine, un fel de bine ca după friguri. După ce pipăi buzunarul de sus al redingotei și se încredință că n-a pierdut batista Sașei, plecă repede, fără a răspunde sergentului, care-l întreba mereu: „Ți-e mai bine, domnule?”

Pe bulevard, la lumina unei lămpi, scoase batista, o desfăcu.

În ea, un plic. Rupse plicul. O scrisoare și două sute de lei. Citi repede rândurile strâmbे cu litere mari. Sașa îi scria ca să nu vie acasă. Pe Malerian îl apucase furiile, strigase, rupsesse mai multe scaune, luase un revolver, se încuiase în bibliotecă, strigând că „odată cu el a venit și rândul altuia!” L-a așteptat mult timp prin curte, neștiind ce să facă cu „nebunul”. Valeri are spasmi de frică. Scrisoarea se termina spunându-i ca să se ducă la un otel, să închirieze o odaie și să-i trimită adresa a doua zi de dimineață. După mii de îmbrățișări venea un postscriptum. „Te împrumut cu 200 de lei.” Cosmin mototoli scrisoarea și vâri banii în buzunar.

Îl „împrumuta”. Al doilea „împrumut”. El ține socoteala, știe tot ce i-a dat, și neapărat că va plăti aceste datorii. ToT. Tot.

Afară de parale! Banii nu sunt ai ei, ci sunt munciți, para cu para, de acela care zace în bibliotecă. N-a putut lupta contra pasiunii unei femei, unei nefericite, dar simte că nu trebuie să cadă în

rândul lui Candian și al lui Mănoiu. Nu cumva și ei vor fi început prin a se „împrumuta”?

A ajuns în Calea Victoriei.

Poate că dacă Sașa nu întrebuița cuvântul „împrumut”, l-ar fi scăpat de un scrupul de conștiință. Ea a voit să nu-i atingă amorul propriu, și tocmai această evidentă voință îl supără. Alt cuvânt nu găsea? Uneori cuvintele sunt mai puternice decât faptele. Câte nu fac oamenii ocolind să-și spună ceea ce fac.

Bunul trai l-a schimbat, l-a prefăcut. Se simte slab, fără curajul 313 de odinioară de-a se îmbrăca oricum și de-a trăi cum o da Dumnezeu.

Orice-ar face, nu crede ca a doua zi să fie așa de energic ca să-i trimită banii înapoi însoțiți de cuvintele: „Am înțeles cuvântul împrumutat și mă grăbesc de-a-mi plăti datoria.” Și chiar dacă ar avea curajul ca să se arunce în voia soartei, cu Sașa cum rămâne? Iubirea ei, oricum ar fi, e nemărginită. Cine nu a văzut-o cum îl îngrijește când se întâmplă să-l doară vreo măsea, nu-și închipuiește cum îl mângâie, cum tremură și cu câtă delicatețe îi pune pe obraz o perniță caldă, cu sare, bineînțeles după ce l-a sărutat, cu lacrimile în ochi, în locul unde-l doare. Într-un rând Gelina era bolnavă de friguri tifoide și pe el îl durea capul. Pentru Sașa nu era decât un bolnav în casă, și încă bolnav greu, îl durea capul. „Ce e mai mare rău pe lume decât durerea de cap?”

Și Gelina tocmai acum se bolnăvi! Nu face nimic; îi trece ei, că n-are decât friguri. Durerea de cap însă. „nu e nimic mai rău pe lume ca durerea de cap!” E ceva monstruos în iubirea Sașei, dar el s-o judece? El e singura ei speranță și mângâiere, el e fericirea și idealul unei ființe pentru care tinerețea a fost un lung șir de amărăciuni.

La Biserica Crețulescu bătu, lung și lugubru, două ore după miezul nopții. Câțiva măturători târșâiau leneș lungile lor târnuri. Unde să se ducă? La ce otel? Ar fi cutreierat toată noaptea dacă tăcerea și pustietatea străzilor nu l-ar fi obosit. Simte însă că nici în pat, într-un hotel, n-ar putea dormi.

În dreptul palatului un cupeu se opri. Cineva sări pe trotuar, întinzându-i mâna. Era Candian.

— Tu, și noaptea, la ora asta? O fată mare așa de târziu?
— Am fost la un prieten, îngână Cosmin, dar tu?
— Ți-am spus că avem la mine „academie liberă” cu dame foarte cumsecade și cu șampanie. La unu m-am pomenit cu cupeul ei. Mă chema, spunându-mi că e bolnavă. Știi, nu pot să aduc la academie o cucoană mare, cu nume ilustru. Sunt oarecare forme, mon cher. M-am dus și n-avea nimic. M-a primit

314 râzând și cu ceai. De câte ori petrec o seară acasă, mă pomenesc cu cupeul. E de-o gelozie! ho! ho! Dacă ar ști. Dar pe fecior și pe vizitiu îi plătim și eu, și ea. Abia scăpai. Și, dacă vrei să-mi faci o mare plăcere, nu te mai duce acasă, ai cu mine, să vezi și tu „palestrele”. Sunt vro câteva femei adorabile, și avem un diavol de nouăsprezece ani neîmpliniți, un diavol. A moștenit două milioane. Să vezi ce elegant taie băncile. E și o blondină, o nemțoaică adorabilă, e cu el, și nu știe decât să rătă, să bea șampanie și câteva cuvinte, obt la Manoi, apataș bancher, pun, pun la Lizi sau praafo, Lizi! Când bate, căci joacă și ea contra amantului ei. E o frumusețe. O petrecere. Te rog să vii cu mine. Acasă nu, la otel e nehotărât, pe stradă e prea trist și prigonit de atâtea gânduri, mai ales de imaginea firoasă a bătrânului. Ei, și dacă s-ar duce? Poate că încercându-și norocul va îndoi capitalul și va putea plăti Sașei.

E ostenit, slab și cuprins de o adevărată boală în acea parte a sufletului care voiește și nu voiește.

— Merg, răspunse Cosmin.

— Te rog însă, mon cher, să fii mai vesel.

— Făgăduiesc, și nici n-am de ce să fiu trist.

La cel din urmă cuvânt, îi trecu prin minte figura sinistră a lui Malerian. Cosmin se strânse în umărul prietenului său.

— Ce, ți-e frig?

— Aș, nu, nu vezi c-am nădușit?

Dincolo de Episcopie cupeul apucă la dreapta și, după câteva minute, se opri pe Calea Dorobanților, în fața unor case cu două etaje. Candian șopti câteva cuvinte vizitiului, îi strecură o piesă de cinci lei, se întoarse către Cosmin și-l întrebă, arătând spre etajul de sus:

— Îi auzi?

În adevăr, strigătele și aplauzele lor se auzeau din stradă.

— Vesel, mon cher!

— Fii sigur, răspunse Cosmin emoționat.

IV Candian îmbrânci ușa salonului și zise cu o voce teatrală:

— Domnilor și doamnelor, vă prezint pe Iorgu Cosmin, un tânăr non plus ultra!

Mănoiu, un brun, cu părul creț, cu mustățile ascuțite, se ridică în picioare la masa de bacara și strigă:

— Ura! Să trăiască Iorgu Cosmin!

După el cincisprezece guri repetară: „Să trăiască Iorgu Cosmin”.

Recomandația se făcu repede; erau grăbiți; îi aștepta bancherul gata de-a porni, la dreapta, la stânga și la mijloc. Mai întâi cu doamnele. Firește, „sunt oarecare forme în viață”. Madame Linica Theodorescu, madame Sevastița Pirigumenos, domnișoara Lizi Gottlib, cea cu „prafo, Lizi”, domnișoara Laura D., pe numele de artistă, Loradonna, căci în curând „va vorbi lumea de o nouă astră pe cerul muzicii când se va hotărî să studieze canto”, domnișoara Zozo, „un drăcușor șarmant, o nebună delicioasă”, după expresiile lui Candian, și coana Anica Mitulescu, o femeie ca de vro 45 de ani, atât de groasă că, pe scaun, pieptul i se unește cu pântecul. Coana Anica îngrijește de apartament și de Candian. Pe trei din domni îi cunoștea. Pe Alexandru Mănoiu, pe un student de la Drept din seria de acum șapte ani și pe dnul N., revizor școlar, doctor în litere și filosofie de la Gand².

Candian îi prezentă pe ceilalți. Domnul Pantazi, gros, lat și înalt, cu favoritele lungi și cănite, rentier, Georges Panicu, „diavolul”, clipește nervos și vorbește pripit, „singurul lui cusur; încolo, inteligent, spiritual și irrezistibil în fața oricărei femei”, Mitică Fileanu, un tânăr ciupit de vărsat, cu părul roșu, cu ochii albaștri și mici, ca două mărgele în fundul capului, are un unchi milionar în Craiova, și n-are „nici atâtica altă rudă” (Candian își

1 Mai departe nu se poate merge (lat.) – fără egal.

2 Oraș în Flandra orientală.

316 arătase vârful degetului celui mic), Petre Leon, Mișu Popovici și Ionel Ludoveanu, „trei tineri plini de talent”.

Candian, văzând graba cu care se pregăteau toți ca să se așeze la masa verde, îi rugă să bea mai întâi câte un pahar de șampanie în sănătatea noului prieten, Iorgu Cosmin.

— Coană Anico, leagăna-te, te rog, și prezintă-ne trei sticle extrasec.

Coana Anica se legăna în mers, parcă i s-ar fi scurtat, pe rând, când piciorul drept, când piciorul stâng. Coana Anica însă încremenise cu ochii la biletele de bancă din fața lui Panicu. Pierduse mult și de aceea auzea foarte cu greu. Candian vrea să schimbe rugăciunea în „pașol, coană Anico”, dar Georges Panicu îl întrerupse, clipind repede. Vorbește diavolul? Se făcu tăcere.

— Ca-Candian, să trag taaa-lia-asta, ș-apo-poi sa șamșamșampani-nizăm. Ce-cer scu-cuze don'lui Co-Cosmin.

— Să-i facem plăcerea, răspunse Candian (apoi mai încet la urechea lui Cosmin), e irrezistibil diavolul, taie băncile cu o eleganță neîntrecută și n-are decât nouăsprezece ani neîmpliniți. E irrezistibil!

Panicu pierduse trei mii de lei cu o eleganță neîntrecută. Toți câștigau, și revizorul, și studentul în drept, și Mișu Popovici, și Mitică Fileanu, și talentatul Ludoveanu, pentru ca să nu vorbim decât de acei care n-avuseseră cu dâșii decât douăzeci până la cincizeci de lei. Numai Mănoiu și coana Anica Mitulescu pierdeau. Ah! coana Anica? Nu mai auzea, nu mai vedea, nu mai mirosea, murise în ea tot, afară de o răsuflare grea și de o idee fixă: „Dacă n-ar fi aruncat mult pe primele lovituri, ar fi avut acum cel puțin 1.000 de lei”.

Panicu începuse cu o înfierbântare războinică. Diavolul care nu împlinise încă nouăsprezece ani (ce talent!) trimitea cărțile la dreapta și la stânga c-o iuțeală într-adevăr minunată: zbârnâiau răzând postavul, ca niște săgeți scăpate din arcuri.

1 Marș! (șterge-o) (rus., trecutul verbului itti, alterat).

Candian se retrase la o parte cu Cosmin și începu să-i vorbească despre cei de la masa verde. Sunt numai pasiune. Oricare din ei, dacă ar fi studiat frumoasele arte, am fi avut și noi „Renașterea Italiei”. Să-i vezi dinspre ziuă, ce ochi scânteietori, „geniali” chiar, în figurile lor palide de „savanți”. „Să se organizeze forțele

productive și creatoare ale României și se va vedea de ce sunt capabili acești cunoscători profunzi ai vieții moderne.

Revizorul este un savant în toată puterea cuvântului, dar ce vrei să facă în țara românească? În Franța de mult ar fi ajuns academician și profesor la Sorbona.” Ionel Ludoveanu poate că e „primul condei” în ziaristica noastră. Acel cap tărtăneț închide în el un talent excepțional. N-a trecut decât patru clase gimnaziale și scrie articole de fond într-un ziar modern cu „aspirațiuni de ordine și de propășire”. Mitică Fileanu e tot ce a produs Craiova mai inteligent. Au vorbit și ziarele de modul strălucit cu care și-a susținut licența în drept la Paris. Profesorii „l-au strâns de mână”, numindu-l, după afirmațiunea organului la care colaborează Ludoveanu, „notre cher collegue”¹. Un singur cusur are, și „poate că e o calitate,, e un fel de „socialist oportunist” în politică. Are un program de idei atât de personale, că nu e de părerea nici a radicalilor, nici a socialiștilor din țară, și de aceea nu s-a sfiit a iscăli trei programe în șase luni cu ocazia a trei alegeri, dar, după cum zice el, toate la un loc alcătuiesc programul lui, bazat pe patru idei fundamentale: „Patriot ca român, conservator în fața diplomației europenești, socialist în fața capitalului și democrat în fața poporului,,. Pantazi, un om serios „d'un savoir faire”² și de-o energie fără pereche. La cărți e tipul cel mai tare. Privește câte o jumătate de ceas ș-apoi pontează. El e organizatorul seratelor noastre, și revizorul, în limba lui de savant, îl numește „Solone al Fortunei, singurul care a știut să smulgă banda de la ochii norocului,,. Rentier, e o vorbă. „E cel mai mare artist în

1 Scumpul nostru coleg (fr.).

2 Capacitate de a se descurca; abilitate, șiretenie (fr.).

318 felul lui.” Câștigă bani mulți, dar îl și costă. Cum să nu-l coste Linica Theodorescu? A trecut ea de 30 de ani, dar e neîntrecută în misterele sexului”. Dacă ochii ei, mari, negri și galeși n-ar bate-n galben, ar fi cei mai frumoși ochi din România. Într-o seară revizorul i-a zis „ochi de bou”. Linica s-a făcut foc, el însă i-a dovedit că așa zice Omer celor mai frumoși ochi din antichitate.

E tare revizorul, nu e slab decât la pungă și la joc. Aruncă toată leafa pe-o singură carte, și dacă pierde, o lună de zile ne face „teoriile șansei”. Laura D. (niciodată nu i se spune numele de familie, un nume glorios în analele noastre), Loradonna, e slăbiciunea lui Mănoiu. „Se mai consoală de Xantupinoaia.”. Ia privește cum se apropie Ludoveanu de Sevastița Pirigumenos!

Pentru el ar fi un mare noroc. Dintr-o dată ar ajunge acolo unde Mănoiu n-a ajuns decât după multă răbdare și experiență. Și ea îl chinuiește cu un surâs rezervat. E și tânără, și frumoasă. La palestre nu vine decât rar, și „așa, pentru un gust”. Bărbat-său, un grec bătrân, a plecat la băi, bolnav „de stomah, de ficat, de rinichi și, după cum spun unii doctori, și de inimă”. Ea s-a asigurat de un testament făcut de jurisconsultul B. Și a rămas în București „sub pretext, mon cher, că iar e însărcinată”. Când aude grecul de așa ceva – căci o apucă în fiecă an în timpul când trebuie să plece el la băi – îl podidesc lacrimile de bucurie și-i depune, regulat, 5.000 de lei la Maurice Levy. Scena se termină cu declarația solemnă a lui Pirigumenos: „Țu, Sevasti, mu rog, și mi-ngropa, eu porunțescu și rumui”. Și Sevastița, cu câteva zile înainte de plecarea lui Pirigumenos, simte greață, oarecare amețeli, n-are poftă de mâncare și se desperează de scârba ce trebuie să rabde o mumă pentru copilul ei. Anul acesta Pirigumenos, sărutând-o, i-a zis: „Sevasti, știi că acum un anu am avutu prisentimentu și ci-am spusu, Sevasti, baga la capu și nu lepăda,.. „E convins, zise Candian, râzând cu hohote, că în fiecă an Sevasti leapădă mai nainte de-a se întoarce el de la băi. Anul trecut l-am întâlnit la o serată și l-am întrebat: „Ce mai faci, nene Pirigumenos? „Știi ce mi-a răspuns? „Cum, nu știi?! în av-319 gust am pierdut un buiatu, o minune de buiat! anu trecut o feta, anu ăsta un buiatU. Merga bine, merga binE. Nenea Pirigumenos!

Cosmin zâmbi, privind la Sevastița.

— Ai tras! Ai tras! strigă de la masa verde coana Anica c-un râs forțat. Nu se poate, diavolul mamei, ai tras!

Lui Panicu îi căzuse un trei-ochi din pachet, cu care, peste șapte al lui, făcea tocmai bac. Se puntase pe amândouă tablourile peste 1.500 de lei. Panicu clipi amețit și, mai încurcat ca oricând, dădu să spuie că nu trăsese, ci că-i alunecase cartea.

— Să mă, mă explic. Eu n-am atin-tins-o; a că-căzut, a alunecacat sin-gu-gu-ră. Să mă judece cu-cu-coane-le!

— Frumos, musiu Panicule, frumos de tot, adică ce, eu nu țiu de cucoane?! zise Mituleasca, sculându-se după scaun.

Linica Theodorescu, Sevastița Pirigumenos și Loradonna o apucară de mâini, mângâind-o fiecare cu câte o vorbă bună: „Coană Anico, dragă”. „Anicuțo, fata mea, ce-o să fii dacă nu cucoană? „Lasă, coană Anico, că trebuie sa se schimbe șansa diavolului; n-o să ție până mâine; ce, ești copilă?” Adevărul e că coana Anica, ca și ceilalți, și mai mult decât ei, pierduse neconținut.

Domnișoara Zozo sări la gâtul coanei Anica, o sărută și pe-o parte și pe cealaltă și, după ce-i șopti ceva la ureche, coana Anica se liniști. „Irrezistibilul” plăti amândouă tablourile, „fi-fi-fiin' că așa e e-el”, spre bucuria tuturor, mai ales a talentaților Petre Leon și Mișu Popovici. După ce se liniștiră, Lizi Gottlib trase paralele zicând: „Pun, pun la Lizi! praaafo, Lizi!” Georges Panicu o apucă de bărbie și-o mângâie, vroind s-o imite: „Pra-pra-pra-fos, Lizi”.

Candian arătă lui Cosmin pe Zozo.

— Ea, mon cher, a făcut pace, ea, c-o vorbă, c-un sărutat. Ce drăcușor șarmant! Privește-o, Cosmine, ce bărbie rotundă, ce ochi umezi! Dacă ar ști cealaltă cât iubesc eu pe Zozo! Numele ei? Zozo. Prenumele? Zozo. Din părinți? necunoscuți. Chiar ea ne spune râzând că, desigur, tată n-a avut și se îndoiește dacă a 320 avut și mumă. Revizorul zice: „Zozo s-a născut ca Venus, din valurile. Lumii”.

— Dar tânărul Panicu cine e?

— Dacă mă crezi, nici eu nu știu bine. O invenție a lui Pantazi.

Solone are un talent extraordinar de-a descoperi asemenea tipuri. A moștenit de curând două milioane. Un an de zile a plimbat, pe la diferite petreceri de noapte, pe un alt tânăr, tot așa de bogat. Acela a trecut frontiera cu o doamnă din lumea mare. Acum a găsit pe Georges Panicu. Toți îl fac haz. Aruncă paralele cu atât sânge rece, că revizorul îi zice „forța morală personificată”. Băieții – Popovici, Leon, Ludoveanu și alții – se prăpădesc după el. Coana Anica îi zice irezistibilul. Pe Lizi Gottlib a luat-o dintr-un liceu de domnișoare; fusese profesoară de canto, de limba germană și de pictură. Nu e urâtă nemțoaica. Și are haz Panicu, o pune să joace contra lui, de cabulă.

— Pe cea din urmă lovitură, zise Pantazi c-o voce de bas profund, pun și eu doi napoleoni.

— Joacă Solone? zise Candian. Pun și eu o sută de lei pe tabloul lui Zozo. Nu zău, pune și tu douăzeci de lei, e punctul lui Solone! Cosmin se sculă de pe scaun.

— Bine.

— Stai, Georges, nu porni, Iorgu Cosmin te onorează.

— Așa te vreau, Cosmine, strigă Mănoiu, frecându-și mâinile.

Femeile se uitară curios la Cosmin. Juca întâiași dată. Se simțea cuprins de-o veselie neînțeleasă. Uitase tot în această lume gălăgioasă și pasionată. Bancherul „dădu lovitura” și pierdu pe ambele tablouri.

— E lovitura lui Cosmin! strigă Mănoiu. Să șampanizăm în onoarea lui Iorgu Cosmin!

Femeile, cu coana Anica în frunte, repetară: „În onoarea lui Iorgu Cosmin!”, Domnișoara Gottlib își înnumără paralele: „Pun, pun, Lizi, praaafo, Lizi!”

Coana Anica dispăru ca să facă rost de șampanie. Georges Panicu declară că nu pierde decât „ci-cinci mi-mii de lei în to-to-tal”.

Până să aducă șampania, se împărțiră în mai multe grupuri.

Mănoiu luă de braț pe Cosmin și-l întrebă ce mai face, cum o duce cu studiile.

— Dar Sașa? E bine? Frumoasă femeie!

— Bine, răspunse Cosmin.

— Și Malerian?

— Și. Mă rog, Mănoiule, coana Anica e rudă cu Candian?

— As, rudă! Coana Anica a fost de pe vremuri cea mai vestită „procuristă”. Acum trei ani cât p-aci sa deschidă un pension de.

Cum a văzut ea la Paris. La Paris se dusesese anume pentru aceasta.

Întâlnind pe Candian la Șosea și făcându-i cunoștința, i-a propus.

— Ce?

— Nu ce crezi. Să-l recomande unei doamnE. Doamnă cu care trăiește astăzi. O văduvă de vro 40 de ani și un venit de

150000 de lei. Cu o condiție: coana Anica să-l supravegheze. Și coana Anica, ca o femeie cu minte, ia din toate părțile și lasă pe

băiat să-și facă gusturile, ba chiar ea i-a găsit pe Zozo, o fată în adevăr delicioasă.

Cosmin se puse pe gânduri. Cum? Așa, pe nevăzute? Numai după trup, după vârstă și după bani? Și el, Cosmin, cu atâtea scrupule! Ce a făcut în comparație cu ei? Este el vândut, ca orice carne proaspătă, după mușchi și frăgezime? Ar putea să nu se mai gândească dacă n-ar fi acel cap mare cu ochii ca două gropi întunecoase și dacă nu l-ar prizoni privirea albastră și senină a Gelinei.

Ludoveanu, student în drept, Petre Leon și Mișu Popovici vorbeau încet pe-o canapea. Ludoveanu le făcu semn:

— Tare e Solone! A găsit unul și mai și decât cel de anul trecut. Habar n-are de cărți! Încă o ședință, și ne scoatem lunile de băi. Știți ce a făcut Zozo pe tabloul ei? I-a arătat același nouă de două ori.

— Și n-a observat?

— Poți să joci cu el cum vrei. E orb.

Revizorul se opri în dreptul lor și, trecându-și mâna prin părul lui lung, zise, încântat de el însuși:

— La spartani, tinerii nu vorbeau decât între ei. Sunteți demni de acea eroică cetate! Apoi, răsând: Cum v-a mers la „palestre”?

— Câteva sute de fiecare, răspunse studentul în drept.

Revizorul făcu semn lui Ludoveanu.

Tânărul publicist se sculă repede.

— Cum mergi cu Sevastița?

— Cam greu.

— Nu te-arăta prăpădit. Ar fi păcat, Ludovene. E frumoasă. E frumoasă, tânără, cu avere, și-ți spun eU. Îi place. DaR. Ceva mai imperial.

— Am înțeles.

Între revizor și publicist, o veche prietenie.

Panicu povestea doamnelor cum, la vârsta de 16 ani, era să divorțeze pe femeia unui prefect dacă brutalul administrator al județului nu l-ar fi închis contra legilor și nu și-ar fi bătut femeia în „sec-secolul” nostru.

Pieptul coanei Anichii intră pe ușă, și o salvă de aplauze o primiră în salon. După ea, o ungueroaică cu șampania.

Se ridică toaste pentru toți. După afirmarea lui Panicu, nimeni nu este în stare să bea mai multă șampanie „bu-bună” fără a se „a-me-me-me-meți” ca el. Adevărul e că bea neconținut, ciocnind cu „ne-ne-ne-nea Pan-panta-ta-ta-zi”, care n-a isprăvit nici primul pahar. Bea, vorbește fără să-l mai înțeleagă nimeni, strigă, sărută mâinile „ge-ge-ge-gentil-lelor do'ane și do-don'șoare”.

Coana Anica a prins limbă și le mărturisește că pe cine a iubit mai mult a fost pe un tânăr care semăna așa de mult cu irezistibilul PanicU. Îl vede înaintea ochilor.

— Și să mă ierți, musiu Panicule, continuă coana Anica, ștergându-și lacrimile, să te sărut și să-mi vărs focul de altădată. Râsete și aplauze. „S-a aprins coana Anica!”, „Sa vie pompierii!”, „Focul de altădată care se varsă acum este o iubire și virtu-oasă și virtu-oală. Amor platonicohghelian”. Observația

323 revizorului atrase felicitările lui Ludoveanu și puse pe coana Anica pe gânduri. Mai târziu nu uită să-l întrebe încetinel: „Ce-o fi aceea? nu e vreo boală? Nu prea mă simt bine.”

Tinerețea, veselia, șampania, libertatea și căldura răpiră pe Cosmin, ca un torent care smulge o rădăcină fără adâncimi. A fost destul primul pahar de șampanie, ca un curent căldicel să i se ridice de la ceafă în obraji, la tâmple, în sus și profund, încurcând și ștergând imaginile triste, pregătind, în conștiința lui obosită, alt câmp pentru alte grupări de impresii fermecătoare și necunoscute până atunci. Și al doilea pahar, al treilea. Lumea e cum ești. Sigur, omul trist este dușmanul lui însuși și al omenirii.

Impresiile trebuie să se șteargă una după alta, una pe alta; cine se gândește mereu la o nenorocire e mereu nenorocit; numai bolnavii suferă continuu de aceeași impresie. Dacă tu nu te vei ierta și iubi, cum să te ierte și să te iubească alții? Numai nebunii refuză de-a lua parte la banchetul lumii. Uitarea este suprema mângâiere a tuturor, și buni și răi. Să nu ne împotrivim naturii: noi suntem jucăriile ei, iar nu ea servitoarea noastră. Ochii lui Cosmin scânteiară.

— La ce te gândești, Cosmine, îl întrebă Candian, întinzându-i un pahar de șampanie.

— De unde știi că mă gândesc?

— Nu bei?

— Al patrulea, e prea mult.

Prea mult? De ce? Dacă mășori fiece lucru, ajungi la revolver.

Revolver? Ce-a fi făcând Paul Malerian? Nici el nu îndrăznea.

Privea la revolver. Și ce ochi! Prostii. Candian nu este atât de cinic cum i se păruse lui. El și-a vândut tinerețea pentru mulți, nu numai pentru el. Și ce-ar fi câștigat omenirea dacă Candian, în loc să fi fost recrutat de coana Anica, ar fi ajuns un grefier sau un judecător de instrucție? Nimic. Cealaltă probă. Ce pierde omenirea dacă Candian împarte banii unei văduve decăzute?

Absolut nimic. Ei, și dacă Panicu aruncă banii, de ce n-ar culege 324 și el? Numai așa ar putea să scrie Sașei: „M-ai împrumutat și mă grăbesc să-mi plătesc datoria”.

Se apropie de Candian și-l întreabă:

— Dar Panicu ce are de gând? Nu ne mai taie o bancă?

— Monsieur Georges, strigă Zozo, destulă curte. Pe cine vrei să mai învingi? E timp de-o bănculiță.

— Cărți noi, musiu Panicu, zise coana Anica luându-l de gât, ori ți-e frică de băieți.

— Mi-mie? Nu mă cu-cunoști, cu-cu-coană Anico, răspunse Panicu. Într-o-tr-o zi am pe-pe-pe-peR. Spu-ne ne-ne-ne PanPan-Pan-tazi.

— Rău, neică, răspunse Pantazi, ți-am spus. Erai în casă la mine și mi-a părut foarte rău. Așa om energic și liniștit vă declar că eu, unul, n-am mai văzut. A pierdut douăzeci de mii de lei în două ceasuri, și râdea, făcea chef.

— Forța morală personificată! zise revizorul.

— Așa e, așa e, beau acest pahar în sănătatea lui Georges Panicu, strigă Loradonna. Și după ce bău paharul de șampanie, termină cu o scară: a, a, a, a, a, a, a.

Toți se adunară în jurul ei, iar Panicu declară că „o asemenea sca-sca-ră merită o, o, o, o„. O „bancă”, vroi să zică, mișcând mâinile ca și cum ar fi dat cărți. Roșu ca para focului, cu ochii tulburi și

lăcrimoși, se încurcă de toate scaunele până la masa verde. Șampania și tutunul lucraseră serios asupra „irrezistibilului”.

Domnișoara Lizi se așeză la dreapta lui. Coana Anica îi prezentă două pachete de cărți pe o tavă de argint. „Ca pe împărați te servesc, musiu Panicu!” Servise și mulți împărați coana Anica!

În câteva minute dete două mii de lei. „Ce dracu, se gândi Cosmin, care se așezase la joc, când pierde, pierde numai bilete întregi, și când câștigă nu se puntează decât jumătăți.” I se pare lui, ori ceilalți își retrag regulat jumătate din mize când pierd?

Coana Anica se sculă de la joc, dădu brațul lui Pantazi și ieși din salon. După câteva minute se întoarseră iarăși la braț. Se 325 crăpa de ziuă. O lumină slabă și albicioasă pătrundea prin storurile ferestrelor.

— Dacă deschideți un geam, vă tai și eu o bancă, zise râzând Pantazi, și începu să se plimbe cu mâinile la spate.

— Solone descinde în rândul muritorilor! exclamă revizorul.

— Ce mi-mi-mi. (Ce minune, vrei să zică Panicu, care obosise dând din mâini la dreapta, la stânga și la mijloc.) Să mă rără-rărăz. (Adică îi venise rândul să se răzbune.)

Georges Panicu era foarte respectuos cu nenea Pantazi. Avea și de ce. Cui îi pare rău când pierde? Lui Pantazi. Cine îl sfătuiește ca să nu joace oriunde? Pantazi. Cine-l introdusese în grupuri așa de vesele, de culte și de inteligente? Cine dovedise celorlalți că este „irrezistibil” în fața oricărei femei? Și cine făcea istoricul „marilor lovituri” date de el, fără a păli, ca un adevărat erou al jocului? Firește, nenea Pantazi. Iată de ce Georges Panicu se grăbi să piardă și cele din urmă lovituri și dădu locul lui Pantazi.

Pantazi începu să amestece cărțile.

Puntatorii sa sculară ca să-și întindă puțin oasele. Ludoveanu luă de braț pe revizor. Cosmin începu sa se plimbe. Iar i se învârtea pământul sub picioare. N-ar fi fost nimic dacă nu l-ar fi durut capul. Din întâmplare, trecu pe lângă revizor și Ludoveanu și, fără să vrea, auzi câteva cuvinte: „Să nu puntezi mult la Pantazi”, zisese Ludoveanu revizorului. „Știu”, răspunsese revizorul. De ce să nu punteze mult? Și de ce răspunsese celălalt „știu”? Știa ceva? Cosmin mai avea 100 de lei. Îl doare capul. Îi e greață.

— Gata! zise Pantazi aruncându-și favoritele pe umeri. Cine taie? Mon cher Panicu, vrei?

Panicu scâpă de câteva ori cartea cu care vroia să taie, o damă de treflă, „cu care, când taie el, pra-praf se alege de bancher”.

— O să te că-că-că.

O să te căiești, vrei să zică el lui nenea Pantazi, cu o evidentă părere de rău, căci tăiase cu dama de treflă. Așa e el, nici chiar lui nenea Pantazi nu-i poate tăia decât cu dama de treflă. Nu mai joacă decât să taie cu altă carte. Cine se pune cu cabula?

— Gata, zise a doua oară Pantazi, și fiecare își luă locul, având câte o cafea turcească în față.

În bancă erau 500 de lei.

— A che-che-cheval1, îngână Panicu, și câștigă pe amândouă tablourile.

Pantazi surâse și aroză2 banca. De trei ori pierdu, apoi strică cărțile și ceru altele. Coana Anica se grăbi a-i prezenta un pachet, pe care Pantazi îl puse la dreapta, și începu să vorbească c-o repeziciune neobișnuită, să râdă, să gesticuleze și să glumească cu toate femeile. „Gata!” strigă Pantazi, și întinse pachetul de cărți lui Panicu. I se păruse lui Cosmin, sau în adevăr Pantazi nu se atinsese de pachetul pe care-l adusese coana Anica? Îl doare capul afară din cale, dar își va încerca norocul. Panicu ceru o damă de treflă și tăie. Erau 1.000 de lei în bancă. De astă dată „a che-che-cheval” pierdu pe amândouă tablourile. Și jocul începu tacticos. Toți punctau puțin. Numai Panicu arunca zvăpăiat biletele, încredințat că până la urmă dama de treflă va „so-so-ta”3 banca.

Abia ajunsese la jumătatea cărților, și Pantazi își înzecise capitalul.

Cosmin pierduse tot. Candian îl împrumutase cu trei sute. În câteva lovituri le pierdu. Candian îl împrumută din nou și-i recomandă să punteze mai puțin, căci așa se întâmplă uneori: „Sunt bănci razuare”. Cosmin nu-l ascultă. Cum e cu puțință să aibă cineva așa noroc? E ceva în hazard care-l revoltă, și ar fi în stare să se arunce și el pe-o carte. Nu se poate, trebuie să câștige odată! Ah! și capul! A băut prea multă șampanie. Cafeaua nu i-a

făcut nici un bine. Îi vine amețală. Să nu i se întâmple ca pe Strada Doamnei. Ce rușinos ar fi! A mai rămas cu cincizeci de lei. Să-i arunce pe toți. I-a aruncat. A pierdut. E galben ca ceara și-i vine. Făcu semn lui Candian. Candian îl privi mirat și, neștiind ce are, îl întrebă: Călare (fr.). La jocul de cărți, a miza pe două tablouri deodată.

A distribui ce se cuvine jucătorilor (fr.: arroser la banque).

A câștiga toți banii bancherului (fr. Faire sauter la banque).

— Să-ți mai dau?

— Nu, răspuse Cosmin, strângând din fălci. Afară. Afară.

— În odaia mea de culcare, îi zise Candian dându-i brațul.

— Unde vă duceți? întrebă Zozo, râzând.

— Venim acum, răspuse Candian.

Dar nu s-a întors decât el, spunând celorlalți că amicului său nu prea-i e bine, nu e obișnuit cu șampania și cu nopțile albe, e „o fată mare”.

— Unde și-a făcut educația? întrebă Sevastița Pirigumenos.

— În pension la călugărițe, răspuse râzând Loradonna, unde am învățat eu să scriu scrisori cu chei.

— Ce, vă jucați cu cheile? zise coana Anica, bătând pe umeri pe musiu Pantazi.

Rezultatul acestei talii: Georges Panicu pierduse tot ce avusese în buzunar, mărturisind că rareori dama de treflă l-a trădat așa de grozav. Dar, cum izbuti el să îngâne, va plăti Lizi pentru dama de treflă. Și Lizi răspuse: „Pun, Șorjic, pun!”

— Așa e? întrebă Ludoveanu pe revizor, într-un colț al salonului.

— Da, răspuse revizorul, apoi, uitându-se la Panicu, care adormise pe un fotoliu: doarme ca Anibal după Capua!

Iorgu Cosmin e în odaia de culcare a lui Candian. I-a trecut greața, capul însă îl doare, mai ales în fundul ochilor. Tot e în mătase și broderii. Pe masa de toaletă vreo zece sticlute cu parfum, cu apă de Colonia, cu briantină. În odaie, un miros aromatic și greu.

Uf! s-a mai ușurat! Îi venise rău. Șampania, fumul de tutun, gălăgia, jocul, mai ales jocul, îl făcuseră să-și piarză conștiința. I se păruse că el e altul, și ce curios este acest sentiment de-a te

crede altul decât ai fost până atunci. Să vezi cum unul se stinge și că în pielea celui stins o nouă viață s-aprinde. Apoi un vârtej care te soarbe și cineva care te scoate de braț afară, afară, la spațiu, la aer, la răcoarea tremurătoare a dimineții. Prima impresie când te trezești pe un așternut moale e neapărat plăcută, Barbu Delavrancea 328 după o lungă călătorie. Ce călătorie? Patul, de la picioare, i se învârtă încet și lin, așa de lin, că această dulce rotațiune îl gădilă de-a lungul trupului. A dormit? E bolnav? Cosmin nu știe.

Bolnav sau nu, acum își dă seama de un secret al jocului și se înfioară. Coana Anica iese din sală cu Pantazi. Ludoveanu previne pe revizor ca să nu punteze mult, și acesta răspunde: „Știu”.

Pantazi vorbește, râde, gesticulează, glumește, cum nu e obiceiul lui, și, fără să amestece noul pachet de cărți, îl prezintă lui Panicu.

Candian, împrumutându-l a doua oară, îl povățuiește să punteze mai puțin. Și toți, până și cel mai pasionat, Mănoiu, să joace așa de cuminte, lăsând pe Panicu singur să azvârle tot ce avea în buzunar? S-a convins. Cărți măsluite. Ce rușine! Un tânăr milionar, înfumurat și fără experiență, aruncat în mijlocul acestor oameni. Și să nu se găsească unul care să-i strige: „Nu vezi că te înșeală?” Tuturor le trebuie bani și iar bani. Lacom și fără milă, au căzut pe el ca niște omizi pe un pom înflorit. Acum un an a fost în Muscel. Dincolo de Moșoroae a văzut un brad – cel mai nalt și cel mai falnic din acest codru secular, dar trist, aproape uscat – acoperit cu un fel de scamă fumurie, ce curgea de la ramuri în jos. Un rucărean i-a spus că încă doi ani, și vijelia va abate pe „Domnul brazilor” din cauza milioanele de parazite care l-au supt, încetul cu încetul, de la rădăcina din stâncă până la vârful din nouri. Cum ar putea să se scuture de parazite un Georges Panicu, un cretinizat de noroc, care bea, fumează și joacă, fără să fi împlinit măcar nouăsprezece ani? Și după ce el va cădea sub mulțimea și mâncărimea parazitelor, altuia îi va veni rândul, tot așa de tânăr și de bogat. Cât de luxoși apar, la Șosea, paraziții de ambele sexe! Parazit de parazit, de parazit, ca niște ghirlande otrăvitoare se întind de la om la om și-și trec din mână în mână

averile altora. Amanta lui Candian a moștenit pe bărbat-său, un mare proprietar. Candian își umple buzunarele de la văduvă. Goana Anica scutură buzunarele lui Candian.

Domnișoara Zozo trăiește în socoteala amândurora, și cine știe cine întinde de buzunarele domnișoarei Zozo. Parazit! Scârboasă 329 viață! Ușoară viață! Nu ți se cere decât lipsa totală a simțului moral, încolo poți să fii deștept, cult. De talent. Atât mai bine, vei fi un parazit mai armat, mai perfect și vei ataca mai sus! Și el e parazit? De mult simte că se duce în jos, în jos, dar cel puțin până acum cădea în lumină. Din noaptea aceasta a intrat pe gura unei prăpastii fără aer, fără lumină, fără fund. Cine-l mai poate reda luminii și seninului? Ce senine sunt privirile Gelinei! Ochii ei sunt adânci ca cerul, și părul, când se piaptână, îi cade, ușor și luminos, ca aureola Fecioarei de pe icoana la care se închina el când era mic. Când era mic? O grădină mare cu pomi înalți. Dealuri cu vii. Orașul. Casa. Fără mumă. Ce rău e să nu ai mumă. Cine să te mângâie? Ah! Ah! Nu mai simte nimic.

Ce vis frumos! Era cu Gelina la un șipot rece din coastele cu vii ale orașului său natal. Să te întorci la copilărie, aducând cu tine tot ce-ai găsit mai divin, iată un vis fericit!

Cosmin se freacă la ochi. Nu e copil, nici pe dealurile cu vii stufoase, și nici nu are lângă dânsul pe. Ci pe Candian.

— E douăsprezece ore, mon cher!

— Da? Aș vrea un pahar de apă, mi-e grozav de sete!

— Dar ce ai?

— Sunt dezgustat.

— Ei, ce-ai făcut?

— Am băut, am jucat, am jucat și m-am convins de un lucru revoltător.

— Ce? întrebă Candian, și se înroși puțin, apoi privi la prietenul său cu un surâs milos.

— A! e ceva mizerabil!

— Ei, spune, ce e, ce-ai văzut, sau ce ți s-a părut?

— Nu mi s-a părut, am văzut!

— Ce-ai văzut?

— Pantazi a jucat cu cărți măsluite.

— Da, ai dreptate, răspunse liniștit Candian.

— Și cărțile erau potrivite pentru Panicu.

— Da, așa este.

— Și voi știți!

— Se înțelege că da.

Cosmin, revoltat de atâta liniște, strigă, privind țintă în ochii lui Candian:

— Este o crimă ce faceți voi cu acel nenorocit!

— Convențional, așa e, ai dreptate, răspunse Candian, natural însă, nu. Te rog să crezi, mon cher, că Georges Panicu n-a muncit pe paralele lui nici cât au muncit, ast-noapte, Pantazi și coana Anica. A moștenit.

— A moștenit, n-a muncit, dar e proprietatea lui, și nimeni nu are dreptul să i-o fure.

Lui Cosmin îi tremura glasul de emoție.

— Dar bine, mon cher, zise Candian râzând, după ce că e proprietar, tot alții să-i păzească proprietatea?

— Candian! Candian! striga Cosmin apucându-l de umeri, voi nu vă dați seama de ce faceți?

— Nu, căci am trecut de criză. În curând și tu vei fi mai liniștit ca mine.

— Eu?

— Da, Cosmine, da, mai liniștit ca mine.

Afară, în spațiul fără tavan, Cosmin se simți mai bine. Încă o dată se simți liber înainte de-a-l înghiți acea prăpastie fără aer, fără fund, fără lumină.

V Niciodată nu se va mai întoarce. Glasul lor, sitav de răs și de băutură, îl aude în fundul urechilor. Privirile lor șirete, figurile lor obosite și palide le vede încă, neștiind cum să și le șteargă din minte. Dar încotro? Nicăieri! Fără casă, fără prieteni buni și onești, fără mângâiere și fără ideal. Îi e foame și n-are parale. La cin' sa ceară? Nimeni nu-i va da, afara de ea, ea, care l-a obișnuit, 331 de doi ani trecuți, să nu aibă nici o grijă, nici o mâhnire, nici o durere. Altădată putea sa rabde. Fusesse bine armat contra tuturor împrejurărilor, suferind cu înlesnire, cu naivitate, cu eroism.

Acum se simte învins. Dacă cineva i-ar fi zis la timp „sărăcia nu dezonorează”, sau „sărăcia de-acum va fi gloria ta”, nu ar fi cerșit un adăpost străin, care l-a transformat, l-a moleșit și l-a făcut să tremure la orice impresie neplăcută. Degeaba! Așa s-a întâmplat, și acum se simte neputincios în lupta pentru existență. Ce ușor e să faci planuri când altul ți-aprinde focul iarna, când altul îți face ghetetele și îți întinde masa! E chiar plăcut. Fără griji, leneș, tot de-a gata, și în fundul acestei odihne, un viitor iarăși de-a gata, ca și cum lumea n-ar merge fără asemenea monarh nepăsător. Nici o grijă, nici chiar grija bestiei. Și după o asemenea viață? Obosit, înfometat, tremurând, fără bani, fără amici, întinzând pe Calea Victoriei, neștiind unde va mânca astăzi și unde se va culca deseară. Să se reîntoarcă la viața de-odinioară?

Dar cu ce? Unde sunt vechile arme? Și examenele nu și le-a trecut. I-ar trebui o forță extraordinară, și el simte bine că din această forță nu are decât o părticică: oroarea de-a nu ajunge ca un Mănoiu, ca un Candian, ca un Pantazi. Atât nu e de ajuns. A face, iar nu a nu face, a lupta cum trebuie, iar nu a te scârbi de lupta altora. Ce mult se cere. Îi e foame, cel puțin acuși să aibă ce-i trebuie.

Ce curios l-au privit doi domni! Desigur, e descompus. Nu s-a uitat în oglindă. E și ridicol. Mai bine rămânea la Candian. Dacă s-ar întoarce? Iar acolo? Să-i spuie că n-a mâncat, că n-are unde dormi, că nu se mai poate duce la. Imposibil. Nici o mână curată care să-l susție, nici un cuvânt amical. Să scrie lui tată-său? Se caută prin buzunare. Nimic. Parcă i-a dat un rest de la birt. Unde l-a pus? După o noapte ca aceea cum să-și mai aducă aminte? Se uită la ceasornic. Unu. Ceasornicul i l-a dat tată-său. Cât o fi scris bătrânul grefier pentru acel ceasornic! Să-l amaneteze. Dar dacă cămătarul va privi bine în figura lui? Te pomenești că-l întreabă de unde are ceasornicul! E ușor să

332 răspunzi „E al meu”, cu un ton semeț, când ai alt chip, dar după o noapte de rușine nu e așa de ușor.

Cosmin abătând pe Strada Clemenței, cu capul în jos, cineva îl opri repede.

— Ce faci? de unde vii?

Saşa Malerian!

— Unde-ai dormit? Eşti bolnav? îl întrebă ea luându-l de braţ.

Braţul Saşei tremura.

Ce să răspundă?

— Ce ai?

— Nimic, răspunse el, abia îndrăznind să ridice capul.

Şi voind s-o întrebe şi el ce are, văzând-o cu cercuri vinete în jurul ochilor, nu avu destul curaj, neştiind cum să-i zică, tu sau d-ta.

— Tu ai ceva, Cosmine! Măinile reci! Ai friguri! Oh! Doamne, toate odată!

— S-a întâmplat ceva? întrebă Cosmin, aducându-şi aminte de ceea ce văzuse în bibliotecă.

Saşa îl întoarse pe Strada Vămii şi, ducându-l în ulicioara strâmtă şi umbrită de salcâmi care dă în curtea Bisericii Bradului, începu să-i vorbească repede, privind în toate părţile:

— Să nu te sperii. Nu e nimeni de vină. Oh! Doamne, bine că te-am întâlnit. N-a trecut un ceas după ce te-ai duS. Eu nu adormiseM. Nu ştiam unde ai plecat. Am auzit o detunătură de revolver. Cum mi-a zvâcnit inima din loc. Dacă s-o fi întors? Şi m-am gândit la tine. Gelina a sărit din pat strigând: „S-a împuşcat!”. „De unde ştii?”. Ea nu mi-a răspuns. A aprins lumânarea şi s-a repezit pe scări. M-am dus şi eu. Am deschis uşa. Să nu te speril. Zăcea întins în bibliotecă.

Cosmin îşi retrase braţul de la braţul ei. Se şterse de năduşală.

— Săracu' Malerian! mormăi Cosmin şi, aproape în acelaşi timp, simţi stingându-se în el o frică adâncă.

— Să nu te sperii. Aşa a fost să fie.

Cosmin tăcu. Aşa a fost să fie! Şi totuşi, nu s-ar fi putut să fie altfel?

— Saşa, răspunse el, Saşa, mi-e frică. Cine l-a ucis?

— Mai încet! El singur, răspunse Saşa, cu mirare şi cu grijă.

Nu fi copiL. Nu fi copil! De ce ți-e frică? Dacă nu te întâlneam!

Ce-ar fi zis lumea să nu te vadă! Trebuie neapărat să vii acasă.

Gândeşte-te.

— Ai dreptate.

În adevăr, ce ar zice lumea? Trebuie curaj, curaj mare în marea artă a vieții. Candian are dreptate. Și acest gând îi dădu curajul s-o întrebe:

— Un' te duceai?

— Am lăsat pe fete cu soră-mea și vroiam să tocmesc doliul.

Te rog însă pe tine. Șade rău să-l las singur.

Îi dădu parale, îl strânse de amândouă mâinile, îi spuse încă o dată să nu se sperie și se depărtă, privind îndărăt până ce dispăru.

Cosmin se întoarse în Calea Victoriei. Se opri, așteptând o birjă liberă. E de mirare. De necrezut. Primul mort pentru care trebuie să cauți pe ciocli. Tot el să-l îngroape? Care om a putut să zică: „Eu am fost mai tare decât împrejurările?” Omul e slab, e decăzut, e păcătoș. Foamea îl face să tremure. Trebuie să între la „Costandin” să mănânce ceva. Dacă n-ar întâlni pe Prințul. Ce ironie! Să-i mănânce și din paralele de înmormântare!

În care autor citise o legendă stranie. O femeie, împreună cu amantul, și-a ucis bărbatul și pe doi copii vitregi. Scena se petrece într-un castel așezat pe malul unui torent. Castelul cu turnuri înalte e cufundat în păduri seculare. Femeia plânse toată ziua de ochii servitorilor. După înmormântare, pe la miezul nopții, se închide cu amantul ei într-o sală vastă, cu pereții acoperiți cu armuri și cu portretele strămoșilor bărbatului ei. În mijlocul sălii, masă întinsă, cu bucate delicioase, cu vase de argint pline cu vin spumător. Se așează unul în fața celuilalt. Afară, vijelie. Fulgerele întunecă flăcările torțelor înfipite în felinare. Torentul se umflă și rostogolește stânci mari, smulse din maluri. „A ce miroase carnea?” o întrebă amantul, scăpând furculița din mână.

„Mănâncă, îi răspunse ea, mănâncă, e de căprioară.” „De ce e 334 așa de roșu și de gros vinul?” întrebă amantul, scăpând cupa de argint în mijlocul mesei. „Strugurii au fost prea copti”. Și n-apucă să sfârșească, că vântul se umflă și sparse ferestrele vechiului castel. Amantul se ridică în picioare și, abia putând să vorbească, îi zise, arătând la portretele care se mișcau de vijelie: „Tu nu-i vezi? Se mișcă și ne-arată! Nu-i auzi? Bătrânul acela, îmbrăcat numai în zale, a deschis gura. N-ai auzit cum ne-a zis:

„Mâncați din ei, beți din ei și nu știți a ce miroase carnea și vinul?”

Cosmin iuți pasul. Își scoase pălăria. E nesuferit de cald. Ce închipuire sălbatică! Sfârșitul legendei: amantul înnebunește și se aruncă pe fereastră în torentul de sub zidurile castelului, iar ea cade moartă la picioarele acelui bătrân fioros, îmbrăcat numai în zale. Dar ce are a face această istorie cu foamea lui? Închipuire de oameni bolnavi. Toată epoca feudală e plină de asemenea orori. „Pi! ce prostie!” Știe de ce i-a trecut prin minte acel basm fără gust. „Mi-am închipuit că voi mânca din paralele de înmormântare.” O copilărie! Tot atât de vinovat e el ca și fabricantul care a făcut revolverul, ca și acela care a inventat iarba de pușcă.

Abia îl mai țineau picioarele de foame. „Trebuie să mănânc!” Și dispăru în grădina de platani de la birtul lui „Costandin”.

VI A doua zi toate ziarele din capitală anunțau moartea tragică a „veteranului profesor Paul Malerian, unul din stâlpii culturii și redeșteptării noastre naționale„. Organul „moderat cu aspirațiuni de ordine și propășire”, la care colaborează cunoscuta până a lui Ionel Ludoveanu, descria pe larg viața „de virtute și de muncă eroică a luceafărului cultural”. După ce pomenea toate operele didactice ale răposatului, încheia: „A trăit, s-a jertfit, a luminat.

Școalele noastre să-și cernească drapelele. Unui suflet mare, un mare omagiu! Din viața lui a scăpărat lumina, din țărâna lui va renaște virtutea! Fenix pe care revoluțiunile nu l-au putut stârpi din mijlocul popoarelor. Ce martir! Când a crezut că națiunea nu
335 mai poate aștepta nimic de la el, ca un alt Brutus, s-a străpuns cu un glonț de revolver! Înainte de toate însă, noi, toți elevi ai lui și ai operelor lui, să imităm exemplul dlui ministru al instrucțiunii publice, care, și astă dată, s-a grăbit a dovedi că-și înțelege înalta misiune: d-sa a delegat pe eminentul revizor, dnul N., ca să salute la mormânt pe acela care a luptat pentru ordine prin disciplină, pentru propășire prin lumină”. Se cunoștea pana lui Ludoveanu, în colaborare, desigur, cu revizorul școlar, mai ales în partea privitoare la „ca un alt Brutus, s-a străpuns cu un glonț de revolver”. Sașa rugase pe Cosmin ca să dea notițe pe la toate ziarele, pentru că (după cum recunoștea și ea) bătrânul avea

drept la toate onorurile. Cât pentru dric, nici vorbă, de clasa întâi. Douăzeci de popi, un arhiepiscop și un episcop vor oficia slujba în Biserica Sf. Gheorghe și la Cimitirul Șerban-vodă. Colegii lui Malerian vor purta panglicele și perna de catifea, încărcată cu toate decorațiile: serviciul credincios, „Bene-merente”, clasa a doua și întâi, „Coroana” și „Steaua României”. Sașa Malerian, pentru ea și pentru fete, a poruncit un mare doliu, rochii lungi și zăbrance de la pălărie și până în pământ. Gelina s-a împotrivit, susținând că „exagerațiile îi fac rău”. Firește, Sașa i-a închis gura, aducându-i aminte că „se cuvine a fi mai respectuoasă cu sfintele rămășițe ale părintelui ei”.

Cosmin e în odăița din fund. Și-a pus coatele pe masă și capul între mâini. E obosit, e nervos și nu poate să urmărească un șir regulat de gânduri. Da, și-a zis foarte bine la birt: tot atât de vinovat e el de ce s-a întâmplat ca și acela care a inventat iarba de pușcă. Dar atunci era departe. Ce are a face distanța?

Aproape sau departe, ori ai dreptate, ori nu ai. Și cioclii care bat cu ciocanele în porți nu mai isprăvesc? Putea să mai trăiască? E o întrebare. Când cineva e așa de bolnav nu se poate zice că și-a scurtat zilele. L-a apucat furia? Altădată n-a fost nebun? În adevăr a fost, și nu s-a omorât. Sașa plânge? Se vede că povestește cuiva cum s-a întâmplat. A povestit de o sută de ori. Femeilor le trebuiesc impresii. Ah! să înceteze

336 odată! Ce nesimțire! Și e nesuferit să simți în tine o a doua persoană care te judecă. De ce s-a ucis? De ce i-au venit furii?

De ce s-a bolnăvit? De ce altădată, fiind în aceeași stare, nu s-a gândit să-și curme zilele. Sunt unele cuvinte inocente care te prigonesc. După doi ani trecuți, aude pe tată-său cum îi zice: „Ești mare, să fii cuminte!”. Dar îi aude glasul uscat, îl vede cum mișcă gura. Să fii cuminte. Să fii cuminte! E revoltător să auzi aceleași cuvinte. Când a început vina? Cum a început și ce putea să facă? Cum să reziste? Cine l-a îndemnat? Ah! e un demon în om care își bate joc de toate planurile lui, de toate hotărârile lui și, după ce-l încurcă, se oprește asupra faptelor, și atunci e teribil de elocințe, de clar, de neîndurat. Atunci îți spune: iată ce-ai făcut, iată ce trebuia să faci. Și acestui demon oamenii îi zic conștiință! Acest

demon se bucură de frica care-l cuprinde când se gândește să se ducă în bibliotecă. El e care-i zice: „Du-te să-l vezi, ești dator să-l vezi, dar nu vei îndrăzni!”. Cine vine?

Un fâșait de fuste, același fâșait de acum câteva zile. Ce caută? Ș-acum? E dezgustător!

Cosmin sări în picioare. Sașa Malerian deschise ușa. Nu mai găsisse pe nimeni ca să-i spuie cum s-a întâmplat? Iată o ființă care știe ce vrea și nici acum nu e în revoltă cu demonul din ea.

— Ce vrei? o întrebă Cosmin cu asprime.

— Cosmine, zise Sașa luându-l sfiicios de mână, te rog să vii până jos.

— Unde jos?

— În bibliotecă. Doi prieteni întreabă de tine, un jurnalist și un revizor școlar. Au venit să ia notițe, unul pentru ziar și celălalt pentru discursul de la cimitir.

— Și ce să le spun eu?

— Te rog, mon ange!

Cosmin își întoarse privirea spre fereastră. Sașa se opri din vorbă. Aștepta un răspuns. Ce va zice lumea care îi cunoaște? Ce 1 Îngerul meu (fr.).

337 vor zice cei doi prieteni dacă Cosmin nu ar vrea să vie? Iacă ce o muncește pe ea și nu îndrăznește să-i spuie. I se păruse că e bolnav.

Cosmin mototoli un petic de hârtie. Ce să facă? Femeile. Sunt nesimțitoare. Nu putea să-i zică altfel? Iorgule, Cosmin, altfel, altfel, dar „mon ange”? Ce este în el de înger? Ce om are vreo parte îngerească? „Mon ange” i-a zis în noaptea de plăceri și de rușine. Aceste cuvinte îi amintesc o fericire scârboasă acum, când celălalt stă drept, cu mâinile pe piept. De nu i-ar fi rușine, ar întreba-o dacă rana i se vede, dacă a închis ochii, dacă i-a închis bine. Ce laș! Ea e bărbat, el e femeie. Un bolnav fără voință.

— Te rog. Trebuie să vii. Zise Sașa mângâios.

— Așa e. Trebuie să vin. Spune acelor domni că vin îndată, răspunse Cosmin fără a-și întoarce privirea.

— Mă duc, zise Sașa mulțumită, aproape veselă.

Sașa plecă. Cosmin se uită în oglindă. Slab, galben și cu pleoapele roșii. Se pieptănă și ieși din odaie.

Deschise ușa bibliotecii. Un miros greu de flori și de lumânări.

L-a văzut! Da, s-au văzut unul pe altul! O nădușeală rece îl trece de la frunte până la genunchi. Ce nas enorm! Un ochi i-a sărit, și în locul lui un rotocol de plasture roșietic. Celălalt nu e închis bine. E ceva în fund care licărește, sau i se pare? Acel ochi e teribil. Dacă n-ar fi nimeni, ar fugi. „Mi-ze-ra-bil grefier”.

Îi aude încă cuvintele din urmă. Ce cap poartă pe umeri? În el vorbesc toți, și morții și viii, și acel demon triumfător. A înnebunit?

Acest gând îl scutură, îi dădu curaj și se îndreptă către prietenii săi. Le întinse mâna. De nu ar tremura! Nu, nu a tremurat, e un curaj în momentele supreme pe care-l simte orice om.

Câteva doamne, în picioare. O femeie bătrână apără pe Malerian cu un mănunchi de busuioc.

— Cum te simți, dle Cosmin, după o noapte albă? îl întrebă încet Ludoveanu.

— Dragă dle Cosmin, îi zise revizorul școlar, surâzând, am aflat de la Candian că d-ta cunoști de doi ani pe bătrân. Că ai trăit sub protecția lui.

Da, îl cunoaște. Așa E. Sub protecția lui. Ei și. Unde vrea s-ajungă? Ce vrea să-l întrebe?

— Da, răspunse Cosmin, îl cunosc, de doi ani, relațiuni între el și tatăl meu.

Desigur, e cineva în el care vorbește. „Numai între el și tatăl tău?” E bine să se stăpânească. Cu acești oameni îți pierzi mințile!

— Foarte bine, domnule Cosmin, continuă revizorul. Îl cunoști bine. Eu sunt delegat din partea dlui ministru ca să salut printr-un discurs pe valorosul profesor. Dacă ești bun, să-ți spun, încet și pe scurt, planul discursului meu. Aș dori să-ți dai părerea, fiindcă cunoști pe acela care o viață întregă a luptat „pentru ordine prin disciplină și pentru progres prin lumină”.

Ludoveanu se uită lung. Îi luase fraza, dar, pentru un prieten.

Și el profitase de la revizor de figura cu Brutus, cu toate că un personaj suspus îi atrăsese atenția că Brutus este al demagogilor.

— Voi începe cu omul în sine, urmă revizorul, apucând pe Cosmin de un nasture al redingotei, cu omul în sine. Cine a fost, ce este azi și ce va fi mâine? În această parte a discursului mă voi opri asupra virtuții. Virtutea e nota dominantă a omului care se duce, lăsând o soție neconsolată.

Dacă mi-o spune tot discursul? se gândi Cosmin. E o comedie nesuferită pe care o joacă în urechile lui acest cartofor pe care l-a văzut, o noapte întregă, înșelând la cărți.

— O. Soție neconsolată, urmă revizorul, două fiici neconsolate și neconsolați pe toți aceia asupra cărora s-a întins generozitatea sa.

— Această parte e bine, îi zise Cosmin, năbușit de căldură. A doua parte.

— Îndată. Pe bătrân îl voi compara cu un erou din prima epocă a republicii romane, cu Cincinat bunăoară. Pe soție, cu o matroană al cărei ideal rămâne închis în larii casei. (larii fusese pronunțat gros și cu gura rotundă.) puritatea vetrei și creșterea în virtute a copiilor.

Cosmin citea prin geamurile bibliotecii: „Virgilius Maro, Mar-339 cus Tullius Cicero”. Revizorul îl trase de mânecă. Puritate, virtute, larii, tot trebuia să asculte.

— Cred că e destul, zise Cosmin revizorului. Această parte va fi admirabilă.

— Și de ce voi face aceste comparații? zise cam tare revizorul.

Pentru ca să ajung la concluzia că sub cerul modern se găsește un templu antic, templul virtuții: casa lui Malerian! Și-apoi, într-o orațiune directă, mă voi adresa la toți câți l-ați cunoscut (revizorul se aprinse: intrase o doamnă tânără și elegantă) cam astfel: amici ai lui, spuneți voi ce este casa lui! Copii ai generozității lui, spuneți voi: unde și-a așezat virtutea locașul ei favorit? (Văzând că nu-l ascultă doamna elegantă, scăzu glasul.) Și voi încheia rugând pe Dumnezeu ca toate căminele să fie ca acela al lui Malerian, pentru mărirea și gloria neamului românesc.

Cosmin simți că răsuflarea i se oprește. Dacă și celelalte părți ale discursului vor fi tot așa, comedia va fi desăvârșită. Toți vor insulta pe acest nenorocit? Ce crimă a comis ca să merite o asemenea batjocură? Cosmin simți o milă caldă, care îi aduse

lacrimile în ochi, și începu să plângă, cercând în zadar să-și oprească plânsul. Își cerea iertare prea târziu. Dacă ar fi avut destul curaj, ar fi dat în genunchi, i-ar fi acoperit mâinile cu sărutări și i-ar fi strigat: „Iartă-mă! iertarea din urmă este divină, este eternă!”.

Revizorul, abia stăpânindu-și mulțumirea, îl luă de braț și îi șopti amical:

— Așa sunt toate inimile mari, ca a d-tale! Să ieșim, te rog.

Să-ți spun drept, sunt momente când eu, pe mine, mă fac să plâng.

Cosmin își retrase brațul cu un „te rog” pe care revizorul nu-l înțelese. Ieși din bibliotecă. Sui repede treptele scării. Pe la mijlocul coridorului se izbi de cineva. Ridică capul. Era Gelina îmbrăcată în negru.

— Plângi și d-ta, domnule Cosmin?

Și-l privi senin și lung.

Ah! acești ochi vii se aseamănă cu ai mortului! Să răspundă?

Ce să răspundă? Sunt oameni care n-au dreptul sa plângă.

Lacrimile lui fac parte din comedia revizorului, din minciuna tuturor acelora pe care i-a văzut aseară jucând și înșelând. Și ea, ca o sfântă îndurerată, nu se mișcă, stă drept, nu clipește, așteaptă un răspuns. Ce vrea? Ce vrea? Tăcerea ei judecă, osândește, execută. Sa fie rea, să-l insulte, să-l palmuiască, dar să nu-l privească așa. În sfârșit, s-a smucit din loc și s-a repezit în odaia lui. S-a aruncat în pat, cu capul în pernă. Aci e liber să plângă, dar nu mai poate.

După ce Cosmin ieșise din camera mortuară, Sașa Malerian intrase, dorind să întâmpine pe soția unui doctor cu renume.

Sașa Malerian primi politicos distinsele condoleanțe ale acestei doamne, care regreta că nu consultase pe „doctorul”, convinsă că l-ar fi scăpat. Nu doară că-și lăuda bărbatul, dar a făcut atâtea minuni! Pe unul l-a scăpat după ce-i pusese lumânarea în mână.

Sasa Malerian se șterse la ochi, mărturisind că îi pare rău de această greșală, și începu să-i povestească cum „s-a întâmplat cazul, când e să cadă nenorocirea pe om”. Mi-nchipuiesc, dragă doamnă, câta suferință și ce pierdere ați încercat.” Sașa însoți pe

doamna, „ce fusese atât de gentilă”, până la scară, apoi se apropie de revizorul școlar și de Ludoveanu.

Ludoveanu îi făgădui că „dacă doamna va binevoi să-i dea, peste câteva zile, mai multe detalii”, va scrie un studiu întreg.

— Negreșit, răspunse ea tânărului scriitor, să poftiți când voiți.

— Pierderea, doamnă, e deopotrivă de mare și pentru d-voastră, și pentru țară.

— Oamenii mari, zise revizorul ascuțindu-și glasul, sunt pentru popor ceea ce sunt părinții pentru copiii lor.

— Oh! ai dreptate, domnule, răspunse Sașa, fără să fi înțeles bine două lucruri: cum sunt oamenii mari și cum sunt ei pentru popoare?

— Să-mi dați voie, doamnă, zise revizorul, ca să vă expun, în câteva cuvinte, planul discursului meu. Cred că e o înaltă dato-341 rie ca să vă fac cunoscută esența celor ce voi avea onoarea de-a spune corpului profesoral, elevilor și amicilor marelui profesor.

— Pofțiți, domnule, poftiți, răspunse Sașa, făcând semn bătrânei cu mănunchiul de busuioc ca să apere figura alb-vânătă a lui Malerian.

Revizorul începu cu prima parte: omul. Nota caracteristică: virtutea; căminul: templu antic; concluzia: pentru gloria și mărirea țării așa ar trebui să fie toate casele. Când ajunse la orațiunea directă, „amici ai lui, spuneți voi. Copiii generozității lui, spuneți voi”. Sașa începu să plângă, căzu pe un scaun și ceru un pahar cu apă. În camera mortuară nu mai rămăsese decât bătrâna cu apărătoarea. Revizorul era încântat de efectul de mâine. Sașa felicită pe orator, asigurându-l că răposatul merită un asemenea discurs, rugându-l însă ca să-i permită o mică observație, privitoare la „înaltele fețe bisericești”. Oratorul se arătă fericit într-o îngânare curtenitoare: „O! doamnă. Cum de nU. Vă roG. Nimic nu e perfect”.

— Aș dori să scoateți pe Brutus din discurs. Revizorul își reluase fraza din articolul lui Ludoveanu: „când a crezut că națiunea nu mai poate aștepta nimic de la el, ca un alt Brutus s-a străpuns cu un glonț de revolver”.

— Vă mărturisesc că nu cunosc viața acestui om mare. Îmi pare rău că s-a împușcat, dar istoria aceasta ar nemulțumi pe episcop și pe arhiepiscop, care doresc să creadă că s-a împușcat din greșală. Altfel, legea i-ar opri ca să slujească.

Revizorul se uită lung la Ludoveanu, parcă ar fi voit să-i spuie: „Acea figură a rămas numai a ta, și e genială”. Apoi făgăduie că îl va compara cu alt roman, înlăturând pe „Brutus din chestie”. O idee minunată avu Ludoveanu: să scoată într-o broșură, frumos imprimată, studiul pe care-l pregătește, precum și „clasicul” discurs al amicului său.

Va costa maximum o mie de lei.

Sașa Malerian, încântată, abia-și stăpâni bucuria. Le mulțumi.

Îi însoți până la poartă și îi rugă să se ție de cuvânt „oricât ar costa”.

— Frumoasă femeie! Femeie fără vârstă! zise Ludoveanu.

— Genial tipograf! răspunse revizorul. O mie de lei pentru cincizeci de pagini!

Și începură să râdă.

VII S-au întors de la cimitir.

Cosmin s-a trântit cu fața în sus în odăița din fund. O lumină tristă îi bate în geamuri: cele din urmă raze gălbui ale apusului, în pleoapele sale ostenite strivi două lacrimi. Un surâs melancolic i se opri pe buze. De-ar întârzia cu masă. De nu ar auzi pe nimeni. De nu i s-ar deschide ușa. Așa cum stă, veșnic ar voi să stea. Sunt momente când sufletele ostenite nu mai pot răbda pe nimeni. Un cuvânt i-ar sfărâma acel echilibru estatic, acea liniște tristă prin care vede tot ce s-a petrecut de ieri până astăzi.

Faptele sunt aceleași, nici o iluzie nu le poleiește. Dar, după cum tavanul i s-a ridicat, ca un cer înalt sub privirea lui neclintită, tot astfel și faptele se afundă în timp, parcă s-ar fi petrecut acum douăzeci de ani, iar nu acum două ore. Comedia a fost mai crudă decât și-o închipuise.

În Biserica Sf. Gheorghe un profesor de istorie a discutat o jumătate de oră data când s-a născut „bătrânul dascăl al tânărului popor român”. Un volum, Primii noștri cărturari, încercare necunoscută și nevătămătoare, punea data nașterii lui

Paul Malerian, din satul Mălăereți, la 1815, pe când istoricul, cu documente, cu notițe de prin cele dintâi publicațiuni periodice, cu autografele lui Heliade, Aricescu și Laurian, dovedea că „nu se putea naște decât în 1817„. Lumea vorbea încet despre alte lucruri. „Închipuieste-ți i un moment că s-a născut la 1815, zicea un student vecinului său, știi ce s-ar întâmpla?„ „Nu..„ „Malerian n-ar fi mort..„ „De ce„? „Dacă s-a născut la 1815, nu e mort, căci a murit cel de la

1817..„ „Doamne, șoptea o femeie care se plictisise, vecinei sale, sa vede că omul acesta ține răboajele arhanghelului Mihail.” Când 343 oratorul ajunse la valoarea operelor didactice ale răposatului, geografii, istorii sacre, naționale, universale, gramatici și cărți de lectură, episcopul întrebă dacă mai ține mult. Pe drum, până la cimitir, în mijlocul mulțimii, câte n-a auzit! De ce s-ori fi înșirând oamenii după dricuri dacă e să vorbească de haine, de comerț, de politică și de scandaluri? Înaintea mortului, cântări ostenite, în urma lui, glume și petreceri. Cei mai respectuoși sunt aceia care se desprind de alai și se furișează la cea dintâi răspântie.

La cimitir a venit rândul revizorului. S-a suit pe mormanul de pământ proaspăt. Capul lui mic predomina, ca înălțime, toată mulțimea de școlari și curioși. După ce a aruncat mâna, căutând un gest eroico-sacerdotal, a pornit cu prima parte. Nimeni n-a plâns. Sașa își ținea batista la ochi. Nici chiar când oratorul a ajuns la „spuneți vol. Spuneți voi”, n-a produs nici un efect. Din cauza aceasta, sau poate fără voie, n-a trecut cu vederea figura cu Brutus”. Afirma dar că răposatul s-a sinucis. Aci o adevărată scenă. Episcopul și arhiepiscopul – alarmați. Sașa Malerian și-a luat batista de la ochi, lucru de care se vedea că-i pare foarte rău. Degeaba însă fulgera cu privirea pe orator, oratorul își terminase figura și lumea aflase că „veteranul, ca un alt Brutus, își străpunsese creierul cu un glonț de revolver”. După Brutus a urmat un lung șir de bărbați din antichitate, nici chiar Anibal n-a scăpat, căci și el, „într-un moment suprem, a sorbit otrava eroilor”. Și acela peste care cădea pământul, răsunând în pleoapa cosciugului, nu expia decât o singură greșeală care nu privea pe niciunul din acei comediați. Lumea se depărtează trist, fiind

cald, praf și cale lungă. E ceva însă de care îi e frică să se apropie cu gândul. Ce capriciu și pe Sașa, la întoarcere, să-l puie pe el cu Gelina în trăsură! Pe drum nu simțea nimic, nici milă, nici căință, nici rușine, nimic din lupta de până atunci. Aproape de casă a îndrăznit s-o privească. Peste figura albă a Gelinei, zăbranicul negru. O statuie de marmură vineție. În clipa aceea, ea începu să plângă, fără a se mișca. Și fără să vrea o întrebăse: „Plângi, domnișoară Gelino?” Și ea, cu o liniște supraumană și 344 cu un glas ca din altă lume: „Dar ce, vrei să râd?” Și acest răspuns îl deșteptase ca pe-un cloroformizat în mijlocul operației. Ah! da, el e autorul acestei oribile comedii. El a încoronat virtutea în templul antic de sub cerul modern! Ce rușine!

Cosmin sări din pat și încuie ușa. Când îl va chema la masă. Să nu-i dea brațuL. Desigur, ea se va grăbi ca să-l cheme. Așa e. Se aude cunoscutul fâșăit de fuste. Cel puțin acum ar fi trebuit să trimită pe altcineva.

Bătu în ușă.

Cosmin strânse pumnii și, după ce strivi între dinți un „ah”, îi răspunse:

— La masă? Bine. Vin îndată.

— Georges.

— Da, da, du-te, te rog, sunt dezbrăcat.

Câtva timp o simți stând cu mâna pe clanță, apoi fâșăitul rochiilor se depărtă. De mirare că nu-i răspunsesese: „Ești dezbrăcat?”

Nu face nimic, deschide, mon ange!” Cum n-o fi auzind glasul preoților: „Veșnica lui pomenire! veșnica lui pomenire”? Lui îi răsună în urechi ca niște trâmbițe. Ce curioși ochi are, când mângâie îi sticlesc ca la pisică. Ceea ce nu pricepe e că de ieri o vede altfel. O simte. O înțelege cu totul altfel decât până ieri.

Ce s-a schimbat în ea? Ce s-a schimbat în el? Și despre bătrân alte gânduri. Altele? Dar până acum câteva zile nu se gândise deloc la el. De la revolta și ura din seara de la „Costandin” până la mila nesfârșită de astăzi este o cale infinită. Când a străbătut-o?

La masă, Sașa l-a pus la dreapta. În stânga ei e sor'-sa, madame Firica Ghimbavu, văduva unui băcan. Lângă el, Valeri. În fața lui, Gelina. La început nimeni nu vorbea. Gelina privea neclintit în

farfurie. Sașa turna neconținut în paharul Firichii, care bea și, după fiecare pahar de vin, zicea oftând: „Săracu nenea Paul! Dumnezeu să-l ierte!” Pe la friptură Firica prinse poftă de vorbă.

— Vai! Sașo dragă, când mă gândesc la câte spunea revizorul, îmi vine. Săracu nenea Paul! Așa e. A munci. Nu putea să zică că va lasă pe drumuri. Moșie, casă, vie, bani. Săracu ne-

345 nea Paul. Dumnezeu să-l ierte! Acolo, cu virtutea și cu.

Templul, a fost grozav de bine! Și după ce mai bău încă un pahar de vin: Sașo dragă, cine erau ăia de care pomenea el, Brutus, Cinatu, Lanibal, pesemne alți profesori ca nenea Paul, Dumnezeu să-l ierte! Mă apucă fiori când mă gândesc. Vezi d-ta? Dacă nu se-mpușca, trăia și astăzi. Ar fi văzut și el fetele căpătuite. N-a avut parte, săracu nenea Paul!

Începu să plângă cu hohote, își suflă nasul și bău un pahar de vin. Cosmin plecă capul în jos. Gelina se sculă de la masă, spunând că o doare capul.

— Ai dreptate, Firico, zise Sașa, revizorul a fost la înălțime.

Ce păcat că a pomenit de Brutus! Episcopului nu i-a plăcut, încolo, minunat! Așa e, domnule Cosmin?

— Da, răspuse Cosmin.

— Dar și tânărul Ludoveanu a scris tot ce s-a petrecut.

Amândoi vor scoate o carte despre Malerian, și nu costă decât o mie de lei. Nu e bine, dle Cosmin?

— Da, răspuse Cosmin.

— Numai atât costă, mama? Întrebă Valeri.

— Da, ma chere, dar o fac așa de ieftin pentru că tată-to a fost un om mare. Nu e așa că e ieftin, dle Cosmin?

Sașei îi venea foarte greu să-i zică domnule, dar n-avea ce face, era Firica de față.

— Da, răspuse Cosmin.

Firica voind să zică ceva, îi căzu furculița și, pe când o trăgea cu piciorul, Sașa se plecă repede spre Cosmin și-l întrebă:

— Ești bolnav?

— Nu, răspuse Cosmin.

Firica ridică capul de sub masă. Era roșie, sudoarea îi curgea de pe obraji ei rotunzi.

— Dar cine era acela de la Sfântu Gheorghe, Sașo dragă? Doamne ferește! Îl apucase alte alea. Ei, și dacă s-a născut la atâta și nu la atât, ce-a ieșit de-acolo? Doamne, iartă-mă, că-ți vine să râzi!

Firica începu să râdă și să se închine. Bău un pahar de vin. Se întristă. Aduse șervetul la ochi. Începu să plângă, să suspine și să vorbească.

— Când mă gândesC. La nenea PauL. Ce om, SașO. Ce om! Moșie, casă, vie, bani, bani muncițiI. Și când să se bucurE. Să-și vadă fetele căpătuitE. Ooh! Valeri, oh! Valeri plângea, deși nu se gândea la nimic.

— Plângi, Valeri, plângi, fata mea, urmă Firica oftând, ce ai pierdut tu nu se mai găsește!

Să pierzi ceva pe care să nu-l mai găsești! Această frază emoționă pe Sașa și, văzând că soră-sa se uită la Valeri, întrebă pe Cosmin, încet și mângâietor, ca în serile de fericire: „Ești bolnav?

Spune-mi, ce ai”?

Cosmin se rugă să-i dea voie ca să se retragă.

În pragul ușii lui, Sașa îl apucă de braț. Acest braț îl făcu să se scuture. Parc-ar fi simțit un șarpe. Ea îl privi cu niște ochi scânteietori.

— Ești bolnav? Georges, ce ai? Să chem doctorul? Să-ți fac un ceai. Să ți-l aduc mai târziuU. Ești bolnaV. Ai călduri!

Vorbea șuierat și nu-și dezlipea ochii din ochii lui.

Cosmin își scoase brațul din al ei și-i răspunse deschizând usa:

— Te rog, te rog, să nu vie nimeni la mine astăseară. Sunt ostenit.

Nici doctor, nici ceai, nimic, nimic, nimic!

Cosmin se închise în odaie. Sașa se uită lung în ușă. Niciodată nu fusese atât de nervos și de aspru. Nimeni! Să-l știe bolnav și să nu-l îngrijească. Revizorul a spus atât de multe. L-a emoționat.

Așa E. Liniștea o să-i facă bine.

Cosmin aprinde lumânarea. Se plimbă prin casa. În capul lui se bat impresiile, se rup gândurile. Ar dori sa fie singur într-o câmpie nemărginită, să nu vadă om, să n-audă mișcare. În mijlocul pustiului să se culce, să doarmă și să nu se mai deștepte. Să nu

simtă, să nu dorească, să nu vadă decât o masă infinită de pământ.

„Toată lumea a râs de el, afară de o singură ființă!”. Numai acei ochi albaștri și senini au plâns de milă, de iubire, de durere.

Din ce vis nesuferit se trezește. N-a fost vis, ci realitate

347 și rușine! S-a încălzit în casa lui, s-a săturat la masa lui. Și el, el, care trăiește, ce-a făcut? I-a dat foc casei? I-a răpit averea?

I-a batjocorit viața, apoi i-a pus un revolver în mână și i-a zis: ori te împuști, ori să-ți vezi casa casă de prostituție! Nefericitul și-a ales moartea, iar el, el, prostituatul, a rămas stăpân acolo unde n-a adus nimic, afară de rușine! Sub ochii unui bătrân generos și ai unei ființe divine niciodată nu s-a comis o crimă mai stupidă la început și mai oribilă în urmă! A greșit? O dată. De două ori. De zece ori. Trebuia să se oprească. Trebuia să plece, fără să se uite îndărăt. Aș, nu, liniștit, nepăsător, petrecea, se simțea fericit, înfumurându-și mintea că răzbună natura insultată de un bătrân. El, judecător suprem? El? Un moleșit, un nesimțitor, un decăzut, un bețiv, un parazit murdar!

Cosmin se opri în mijlocul casei și, rotind o privire de om care-și pierde vederea, se izbi cu amândouă palmele peste obraji.

O ploaie de stele scăpărară înaintea ochilor.

Aude sau i se pare? Cineva bate la ușă. Sa nu vină! Să nu vină! Ar fi în stare să-i spuie tot ce au făcut și s-o întrebe: cum se numesc faptele lor? Bate la ușă. Prin cimitir răsună încă Veșnica lui pomenire! și ea îi bate la ușă? Dacă e așa, să între și să-i spuie dacă e nebunie sau crimă ceea ce au făcut ei! Cosmin se repezi la ușă și-o trânti de perete. Și-a pierdut mințile? Ochii care-l privesc sunt ai lui Malerian?

Picioarele i se muie. Se sprijini de colțul sobei, scăpă capul în piept și mormăi:

— Poftim, domnișoară, poftim.

Era Gelina, îmbrăcată în negru, așa cum fusese la cimitir.

— Domnule Cosmin, zise Gelina, și glasul ei curat tremură ca glasul unui soprano într-o catedrală, aș dori să-ți vorbesc, și grabnic, și deslușit. Mama s-a culcat. Valeri doar me.

Gelina se roși, trecu o batistă pe la ochi și se opri câteva momente. Cosmin, cu liniștea unui om care nu mai simte, îi dădu un scaun și o rugă să stea și să vorbească, că el „o ascultă, da, firește, cu plăcere. O! cum de nu. Cu plăcere.”

Era alb.

— Domnule Cosmin, reîncepu Gelina privind-l neclintit, a fost un om muncitor, cinstit și generos, și acum nu mai este. Și-l iubeam nu numai pentru că mi-era tată, ci pentru că, de când mi-aduc aminte, acest om mi s-a părut un martir. N-avea decât să mă privească, și mi-era de ajuns: știam ce vrea, știam ce-l doare, căci ori de câte ori eram unul lângă altul, înțelegeam și sufeream împreună. Într-o zi însă, este aproape un an, într-o zi de durere pentru mine, am rămas singură, am înțeles numai eu ceea ce el nu bănuia încă. Din acea zi am suferit pentru amândoi, pentru amândoi și pentru un vis mare, stins într-o clipă de oroare.

De ce te uiți așa? Te gândești la altceva? Nu mă înțelegi, domnule Cosmin?

— Da, da, am înțeles, am înțeles! răspunse Cosmin, tresărind speriat.

— Multe zile și multe nopți am vroit să nu cred; am încercat să spun ochilor mei că mint, că nu văd! Într-un acces de friguri am vroit să mi-i scot, dar n-am avut curaj. El a avut. Eu n-am avut curaj, și am văzut înainte. Oh! domnule Cosmin, domnule Cosmin!

Privirea lui aiurită căzu în jos. Strigătul ei plutea în aer, se învârtea pe lângă urechile lui, îl simțea sfredelindu-i conștiința.

Într-o clipă de revoltă ridică capul în sus, deschise gura, voind să-i zică: „Sfârșește odată și dă-ți veridictul!”

— Poftim, domnișoară. ÎnțeleG. Da, de ce nu!

El a vorbit?

Ceea ce îl zdrobi fu conștiința limpede că spusese altceva decât voise, că era odios și ridicol!

Gelina îl privi lung. Pe figura ei se coborî un văl senin și blând.

— Dorești să sfârșesc, domnule Cosmin? Să sfârșesc. Sunt aici trei ființe care nu pot trăi la un loc. Una din ele trebuie să plece. Eu, d-ta și. Pe ea însă nimeni nu are dreptul s-o dea afară. Dintre

mine și d-ta, d-ta ești acela care să hotărăști. Cine vrei să plece, acum, îndată?

Pe Cosmin îl podidi plânsul, un plâns binefăcător.

— Eu, domnișoară! răspunse el acoperindu-și ochii cu amândouă mâinile. Voi pleca îndată, dar, te rog, te rog să-mi spui dacă vreodată mă vei ierta!

— Da! răspunse Gelina plecând repede. În prag însă se opri, îl privi cu ochii plini de lacrimi și-i zise: Dintr-un vis mare nu mi-a rămas decât o mare durere, dar cel puțin. Oh! îți mulțumesc.

Acum, mai mult, n-ai fi putut face.

Ușa se închise. Cosmin auzi în lungul coridorului niște suspine năbușite.

Se șterse la ochi. Își luă pălăria și bastonul. Suflă în lumânare.

Se coborî pe scara cea mică, care da în fundul curții. Deschise poarta și se repezi în stradă.

O imagine dezgustătoare îi trecu prin minte: i se păru că se aseamănă cu un parazit greoi care părăsește un pat străin, abia mișcându-se de gras și de nesimțitor.

Cosmin iuți pașii. E loc. E loc în lume când vrei să fii cinstit.

Dar încotro?

Oriunde!

NOROCUL DRACULUI

— Ba e noroc!

— Ba nu e noroc!

— Ba e noroc, muiere!

— Ba nu e, mă omule, nu!

— Adică, nu muncesc eu, femeie?

— Ba muncești pentru unul, și noi suntem opt guri, și cu Plăvița, nouă.

Și Plăvița mugii, și patru copii mărunți începură să strige:

— Mi-e foame!

— Și mie mi-e foame!

— Și mie!

— Și mie!

Omul vărsă un ștergar cu mălai în copăița femeii.

— Scutură ștergarul.

— L-am scuturat.

— Copaie plină, copaie pe jumătate, copaie pe sfert, și azi să lingi fundul copăii. Opt guri, opt, și cu Plăvița, nouă!

Și Plăvița, parc-ar fi înțeles, muși de după casă, mestecând un cocean uscat, iar copiii începură să plângă.

— Că mie mi-e foame!

— Și mie!

— Ba și mie!

Omul se uită lung, se scărpină în cap, băgă ștergarul în sân și plecă zicând:

— Ba e noroc, dar n-am eu noroc.

Iar femeia din prag îi strigă:

— Ba nu e și nu e, omule! Dacă muncești, e, dacă nu muncești ti, nu e.

Și omul plecă să caute de lucru, dar se tot gândea: „Nu e, zice ea; cum nu e? dacă n-ar fi, n-ar fi lumea cum e. Eu n-am arat, n-am săpat, n-am prășit, n-am plivit ca ceilalți? Ba da, și ogorul meu a ieșit sterp; piatra pe mine m-a bătut; și, rămas numai cu mâinile, muncesc, și nimeni nu mă crede; iar când la măsurătoarea muncii, lucrul meu scade, și făina din copaie scade, și foamea copiilor crește”.

Se duse la arendaș.

— Nu e de lucru, omule.

Bătu la ușa popii.

— Nu e de lucru, omule.

Dete pe la un chiabur.

— Am destui argați, omule.

Se opri la cârciumar.

— Pe rachiu, ar fi ceva de săpat.

— Să fie pe mălai.

— Pe mălai nu e.

Și omul, întorcându-se acasă, auzi de departe:

— Mamă, eu nu m-am săturat!

— Nici eu!

— Nici eu!

Și nici Plăvița, care mugea, colindând bătătura uscată, fără firicel de iarbă verde. În prag, muierea:

— Nimic în ștergar?

— Nimic.

— Copaia goală.

— N-am noroc, femeie.

— Nu e minte, omule.

Omul își șterse fruntea de nădușeală cu mânăca cămășii. Ea se uită la el, el se uită la ea. Ea dete din cap, el dete din cap, apoi se duse după casă, își făcu mâna căpătâi și închise ochii. Dar unde să adoarmă? Jos, pământul tare și rece; sus, întuneric adânc; în casă, copiii adorm plângând; în curte Plăvița pufăie pe nări a foame; și el, prigonit de gânduri și de nenoroc. „Dar mâine?

Dacă n-oi avea ce scutura în copaie? Ce mă fac mâine? Dumnezeu e sus, e sus, dar nu pe el îl întâmpină muierea în prag și nici nu-i zice: „Opt guri, măi omule, și cu Plăvița nouă! Dumnezeu e sus, dar de n-oi găsi de lucru, de n-oi avea noroc nici mâine, beau câteva rachiuri și mă duc la târg. Ei, și dacă mă duc la târg? Fie ce-o fi, și să nu mai aud: „Mamă, mi-e foame!” Mă duc la târg și fuR. Ce-oi putea fura”.

Omul tresări. Cine-i zisese:

— Ce să faci, dacă n-ai noroc!

— Tu ești, muiere?

— Eu, socoteam că dormi.

— Ai auzit ceva?

— Ce s-aud?

— Nimic.

Și femeia intră în casă, și omul închise ochii mormăind:

— Ce-o fi să fie! Să nu mai aud: „Mamă, mi-e foame!”

Dar cine i-a zis iar:

— Ce să faci, dacă n-ai noroc!

— Tu ești, femeie?

Întuneric. Nimeni.

— Doar n-o fi dracul!

Și omul adormi mormăind:

— Ce-o fi să fie!

Nu se crăpase bine de ziuă, și o gură mare se auzi:

— A venit cu mălai, mamă, că mi-e foame.

— Și eu nici n-am plecat, zise omul sărind drept în picioare.

Și plecă fără să se uite îndărăt. Și tocmai de departe își întoarse capul. Casa i se părea în spate, cu gura căscată, adică cu ușa dată de perete. Ce Dumnezeu sfântul, doar nu s-o fi ținând casa după el! Ș-o luă la picior, iute, mai iute, până la curtea ciocoiului.

— Poate mâine, că azi nu e de lucru.

La taica părintele.

— Poate poimâine, că azi nu e de lucru.

— Mâine, poimâine, zise el oftând, dar astăzi cu ce potolesc eu opt guri și cu a Plăviței nouă? Ei, de-acum la cârciumar, la târg, și-apoi, ce-o fi să fie, că cu mâna goală nu mă mai întorc acasă!

La cârciumă arvonii pe Plăvița și-i bău aldămașul: cincii rachiuri unul după altul. Și glonț la târg.

La târg se uită în dreapta, se uită în stânga, la fasole, la pâine, la pește, la pastramă, dar nu fu chip. Toți își cuprindeau marfa cu ochiul. Și negustorii, cum îl vedeau oprindu-se, îl întrebau râzând:

— Ce poștești, nea Sărăcilă?

După ce se învărti toată ziuca, plecă.

— Nici la furat n-am noroc!

Când să treacă streaja târgului, un creștin, beat mort, își târa punga după el.

Omul, după ce privi în toate părțile, puse mâna pe pungă, îi 353 rupse băierile, o înfășură în ștergar, o băgă în sân, și la picior.

Când ajunse într-o câmpie, întinsă și pustie, vru să-și vadă norocul.

Desfăcu ștergarul, întinse gura pungii, și-odată zvâcni din ea un drac mic, c-o limbuliță de foc ce-o scotea pe gură și pe nări. Omul, speriat, aruncă punga și plecă făcându-și cruce și scuișând îndărăt. Nu făcu însă câțiva pași, și ștergarul din sân începu să se umfle. Scoase repede ștergarul, îl desfăcu și se minună văzând punga pe care o aruncase.

Deschise punga, și dracul, țâști! tremurând limba în gură ca o vâpaită albastră. Omul strânse bine punga la gură, o puse jos și, potrivit călcâiul, îi trase una cu sete, că punga plesni ca o bășică de bou și un foc pâlpoi sub opincă și se stinse, risipind un miros de pucioasă.

Omul răsuflă.

— De-aia a zis cine a zis: să nu furi, că vezi pe dracul!

N-apucă să facă zece pași, și ștergarul iar se umflă. De astă dată îl trecură nădușelile. Scoase ștergarul; îl pipăi. Punga dracului tot în ștergar. O aruncă, cu ștergar cu tot, și o rupse de fugă.

Cum ajunsese acasă, toți copiii îi ieșiră înainte.

— Tată, mi-e foame!

— Și mie!

— Și mie!

Omul se uită în sân, îngălbeni ca ceara. Punga în sân, ștergarul nu. Și pe când se închina, femeia îl întreba:

— Ce mi te-nchini, mă omule? Ce te uiți în sân? Ce-ai adus copiilor?

— Muiere, zise el, să arzi cuptorul, să-l arzi pân' s-o face roșu, că am să coc patru pite ș-un purcel. Apoi, mai încet: Acu n-ai să scapi, dimon împelițat!

Duduia focul în cuptor. Omul se închina mereu, iar copiii săreau veseli împrejurul mesei, înghițeau cu poftă și ziceau pe rând:

— Patru pite ș-un purcel!

— Patru pite ș-un purcel!

Când omul văzu că cuptorul e roșu ca focul, ceru o lopată și goni pe toți de lângă dansul. Puse punga pe lopată, o vârî binișor până-n fundul cuptorului și o răsturnă, trăgând lopata înapoi.

Luă capacul de pământ și-l potrivi în gura cuptorului și se dete la o parte, așteptând să vadă ce are să se întâmple.

Nu trecu mult, și-odată s-auzi o pocnitură ca de pușcă. Piatra din creștetul cuptorului sări în sus zbârnâind, și o limbă albastră de foc ieși pe gaură, flutură în văzduh și pieri.

— A plesnit purcelul, strigă un copil.

— Ba vreo șoimană de pită, zise altul. Un miros de pâine caldă se împrăștie în toată curtea.

Femeia zise omului:

— Prea am ars cuptorul, să crap nițel capacul.

— Crapă-l, zise omul, ștergându-și nădușeala și tremurând de frică.

Femeia se uită pe gura cuptorului și zise mirată:

— Vezi dumneata, a fost prea iute.

— Ce să văd, muiere?

— Ce să vezi? S-a copt și purcelul, și pitele.

— S-au copt?

— Dar ce ai, omule, de-ntrebi așa, ca un copil speriat?

— Nimic!

Și, pipăindu-se, dădu de pungă. Un fior rece îi fulgeră din călcâie și până în creștetul capului. Apoi, văzând pe cel mai mic dintre copii cum se așezase pe vine și sorbea cu lăcomie mirosul cald din gura cuptorului, se uită la nevastă și îi zise:

— Ce-o fi să fie, muiere! S-au copt purcelul și pitele?

— Cum, ce-o fi să fie?! Vezi bine că s-au copt.

Și vârând lopata în cuptor scoase purcelul, apoi cele patru pite.

— Omule, dă-mi ștergarul ca să ridic tava.

— L-am pierdut, muiere.

— Cum l-ai pierdut?

— Vezi că ce e al tău se duce și ce e al dracului rămâne.

— Dar astA. Ce-o mai fi?

Copiii mâncară, se săturară și adormiră cu fețele în sus, doi pe prispă și cinci în casă.

Omul se dete după casă, puse mâna sub cap și adormi, visând turme de oi, cirezi de vaci, herghelii de cai. Și toate ale lui! Și se făcea că zicea nevastei: „Vezi că e noroc?” Iar ea se făcea că-i zice: „Norocul e de la Diavolul”.

Se albise luna ca un rotocol de hârtie. O apă de lumină se revârsa de la răsărit. Omul se deșteptă speriat, căci se făcea că n-o să-i fie de-a bună până la isprăvit.

„Să mă uit încă o dată în ea, se gândi el, să-l apuc bine pe spiriduș și să-l strâng de gât pân-o plesni.”

Scoase punga. Se uită în ea. Ce să vadă? În loc de dimon, bănuți de aur, ce luminau ca jărăticul. Omul, și speriat, și necăjit, aruncă un pumn de bani la răsărit și altul la apus, zicând:

— Duceți-vă dracului, banii dracului!

N-apucă bine să sfârșească cuvântul, și zări de la răsărit turme albe și de la apus turme negre ce izvorau din lumină și din neguri ca niște ape crețe și nemărginite. De behăitul lor se deșteptase lumea. Turmele cuprinseseră casa, învălură curtea, încinseră satul și nu le mai încăpea locul. Un cioban, cu plete lungi și cu căciula ca o căldare, se apropie și zise:

— Să trăiești, jupâne, ale d-tale sunt toate de-aci până unde bate ochiul.

— Ale mele? Nu se poate! Eu n-am după ce bea apă!

— Ale d-tale, răspunse ciobanul, căci stăpânul lor, murind, ne-a zis nouă: „Porniți, unii din răsărit și alții din apus, și la casa unde se vor întâlni turma albă cu turma neagră, alei case să le dăruiți”.

Omul uită tot de bucurie și alergă la nevastă.

— Fă muiere, tot ce vezi este al nostru!

— Ei, minunea dracului! zise muierea.

— Minunea cui?

Și omul cu noroc și-aduse aminte de pungă și se gândi: „Cum aș scăpa eu de ea și să rămân cu turmele?” Se uită în sân. Punga, Barbu Delavrancea 356 acolo, umflată și îndesată cu bănuții de aur pe care îi aruncase el în două părți ale lumii. Și frica, frică, dar omul, om. Ce se socoti el? „Dar dacă aș mai scoate ceva din pungă până să scap de ea?”

Și luă banii, și un pumn îl aruncă spre miazănoapte și altul spre miazăzi. Și din miazănoapte porniră cirezi de vaci, și din Când deschisese ochii n-avea un pumn de mălai, când fu să-i

— Asta trebuie să fie norocul: ba furi, ba te dai dracului!

Miazăzi, herghelii de cai.

Închidă, era cel mai bogat om din lume.

Zise norocosul, și îl trecură nădușelile.

— Nu vii în casă, măi creștine de Dumnezeu, că ți-am așternut așternut moale și pernă lângă căpătâi?

— Nu, femeie.

— Apoi, pe-nserate e răcoare, noaptea se lasă frig și dimineața
— Suflarea oilor e caldă și clopotele berbecilor m-or deștepta cade
brumă. Vino în casă, măi creștine.

Înainte de-a cărunți bruma pe deasupra turmelor.

— Atunci să dorm și eu cu tine, bărbate, zise femeia veselă, și-l
apucă de mâneca cămeșii.

— Nu, femeie.

— Ba zău așa, bărbate, că ce-avem, șapte guri, nimica toată.

Zău așa. Să fie cu soț. Că ce-a lăsat Dumnezeu fără pereche?

El nu vru. Femeia intră tristă pe ușă, bombănind: „Dar nu mă las,
Doamne ferește, pân' n-or fi cu soț. Mai bine paisprezece decât
șapte!”

Omul cu noroc se duse după casă, își puse mâna sub cap, închise
ochii și începu a se gândi cum să scape de ăl din sân. Tot
gândindu-se, șopti:

— Am să sap o groapă adâncă, adâncă.

Și din întuneric auzi:

— Adânc. Adânc.

— Tu ești, muiere? întrebă omul speriat.

În cireadă unele vaci mișcară clopotele: ting-tang-tâng.

— E clopotul vacilor.

Închise ochii.

— Și după ce-oi săpa o groapă adâncă, adâncă, am s-o arunc în
fund, în fund, ș-am să pun tot pământul peste ea, peste ea.

Din întuneric se auzi:

— Peste ea, peste ea.

— Tu ești, femeie? întrebă omul sărind în sus.

Nimeni nu-i răspunse.

Din turma neagră se auzi: bea, beaaa.

— E behăitul oilor.

Omul cu noroc luă cazmaua, sapa și lopata și se duse după coșar.
Măsură ce măsură, apoi începu să sape. Toată noaptea săpă și
aruncă pământul. Pân' la genunchi, pân' la brâu, pân' la umăr.

Până a doua zi de dimineață, când veni muierea după el, groapa îi
trecuse de cap cu trei palme. Curgea nădușeala din el ca dintr-un

burete stors și izbea mereu pământul umed, ce se desfăcea felii mari și lucioase.

— Ce faci, omule? întrebă femeia mirată.

— Sap groapă Dracului, răspunse el fără să ridice ochii.

— Toată noaptea n-ai dormit.

— Toată noaptea n-am dormit.

— Nu te culci?

— Nu mi-e somn.

— Nu-mbuci ceva?

— Nu mi-e foame.

— Un pahar de vin?

— Nu mi-e sete.

— Dar ce faci, mă omule?

— Sap groapă Dracului, răspunse el necăjit, și înfipse cazmaua atât de înverșunat, încât intră în pământ c-o palmă peste limba de fier.

Femeia plecă închinându-se.

— Să te ferească Dumnezeu de prea mult noroc!

Și omul, încet-încet, se ducea în pământ.

Pe seară, femeia se plecă pe groapă și strigă:

— Hei, omule, nu vrei nimic?

— Să bați un țăruș unde ai tu călcâiul drept, de țăruș să legi o frânghie, frânghia s-o dai în groapă și mâine până-n zori să frigi un berbec și să iei o botă cu vin, c-am să mănânc tot berbecul și să beau tot vinul dintr-o sorbitură.

Glasul lui ieșea ca dintr-un puț adânc. Femeia bătu un țăruș, legă de țăruș o funie, dădu cu piciorul funia în groapă, apoi plecă să îngrijească de vin și de berbec.

Se înnoptă și nu se mai auzi nimic pe nicăieri. O umbră ieși din groapă. Câinii începură a urla. Omul cu noroc se lăsă pe brânci și privi în fundul gropii. Adânc, întuneric. Trase funia.

Vârî mâna în sân. Aruncă punga și ascultă. Banii sunară.

Omul începu s-arunce pământ. Din fund se auzi strigând:

— Mai încet, ce-ai cu norocul tău?

Omul, speriat, aruncă mereu.

Din fund s-auzi râzând:

— Ha, ha, să nu cazi și tu!

Omul căzu pe spate, se sculă repede și aruncă, aruncă, până nu se mai auzi nimic. La răvărsatul zorilor umpluse groapa. Omul plecă urechea pe mormântul adânc și auzi întunecat un plâns și un râs năbușit, ca de pe altă lume. Atunci se repezi vesel în casă.

— Mi-e foame, mi-e sete, mi-e somn!

Femeia aduse berbecul și bota cu vin.

— Sa mănânci, să bei și să dormi, bărbate, dar să știi că șapte guri e nimica toată, eu vreau cu soț, mai bine paisprezece decât șapte!

El luă un picior de berbec, îl aduse la gură, dar se opri. Se pipăi.

Punga-n sân! Încremeni cu berbecul la gură.

— Nu mănânci, măi omule?! zise femeia dându-i ghes.

— Nu mi-e foame!

— Nu bei?

— Nu mi-e sete!

— Culcă-te nițel.

— Nu mi-e somn!

— Ah! ce norocul dracului! zise femeia închinându-se.

— De unde știi? întrebă omul scos din fire. Și se sculă de la masă și plecă ca o vijelie pe ușă afară.

După ce se descurcă din turmele, cirezile și hergheliile sale, se gândi, apucând spre biserică: „În foc nu, în groapă nu, am s-o azvârl în altar, doar de-o plesni fierea într-însul”. Dar cum puse mâna pe ușa bisericii, se opri tremurând. Cine îl înhățase de păr și-l trăgea înapoi? Se uită în toate părțile. Nimeni!

— Cine m-o fi oprind, strigă omul, ăl din pungă, sau ăl din biserică?

Se întoarse și apucă câmpii, neștiind încotro s-apuce. Și-i era foame, și-i era sete, și-i era somn, și se tot ducea prigonit de norocul din sân.

Hei, departe, întâlni în mijlocul drumului un cerșetor.

— Moșule, zise omul, ia uită-te la mine.

Moșul își ridică sprâncenele cu mâinile și se uită lung. Omul cu noroc scoase punga din sân. Și aruncă un bănuț de aur la răsărit

și altul la apus. Într-o clipă, de la răsărit veni o oaie albă ca zăpada, iar de la apus, o oaie neagră ca tăciunele.

— Vrei tu, moșule, să-ți dau ție punga asta?

— Cum de nu, taică, cum de nu?!

Moșul luă punga. Vărsă bănuții de aur în mână și aruncă un pumn la răsărit și altul la apus. La răsărit și la apus se încolăci două fulgere ca doi balauri, și cu fulgerele pieriră și oaia albă, și oaia neagră.

Cerșetorul, speriat, se închină și zise, lăsându-și sprâncenele pe ochi:

— Piei, demone, bătu-te-ar crucea!

— Moșule, strigă omul cu noroc, la tine e punga?

— Nu, ducă-s-ar în pustii!

— E la mine-n sân, răspunse omul, și începuse să fugă.

Tălpile-i crăpaseră de fugă, când dete de o apă repede.

Deznădăjduit, își făcu vânt și se aruncă cu capul în jos, în mijlocul ei. La un stângen mai la vale, apa îl aruncă în sus. Și pluti ca o bășică umflată.

— Nici să mă înec n-am parte!

Rupt de osteneală, sângerat de drum, înfricoșat de noroc, se întoarse la cârciuma din satul lui. Cum intră pe ușă, bărbații își scoaseră căciulile, femeile se ploconiră și un bătrân îi zise:

— Cu sănătate și noroc!

— Cu sănătate da, dar norocul. Ducă-se dracului! răspunse omul, și ceru o oca de vin.

Cum puse gura pe oală, o sorbi până-n fund, fără a se uita la ceilalți, care îl priveau cu smerenie, ca pe cel mai bogat om din lume. Mai ceru încă o oca și o bău și pe-aia pe nerăsuflăte.

— Dă la oameni să bea, să bea cât or vrea.

— Noroc! zise o femeie bătrână.

— Muiere, ducă-se dracului norocul! strigă el, privind-o cu niște ochi roșii că parc-ar fi picurat sânge din ei.

Și bău, și bău, și bău. Abia îl mai țineau picioarele. Trânti căciula, aruncă zăbunul, scoase punga din sân, îi lărgi gura și-o puse pe tarabă. Bănuții de aur sclipeau parc-ar fi fost vii.

— Iacă, zise el râzând cu hohote, s-o bem toată. Un flăcău se apropie de pungă.

— Uf! ce frumos clipesc, parcă sunt ochi de fată mare!

— Aș! mormăi o bătrână cocoșată, banii sunt ochii dracului.

— De unde știi? întrebă repede omul cu noroc, scăpând oala cu vin de la gură. Să-mi dea rachiu, o oca de rachiu, mie și babei, că baba-i calul dracului!

— De unde știi? zise baba, și din buzele ei negre scoase, ca o gheară de pisică, un dinte ascuțit.

Și bău, și bău, și începu să cânte, să dea chiote, să joace, până odată se opri și privi lung la roata dimprejurul lui. Îi ardea capul.

— Măi oameni buni, zise el, aducând mâna la brâu, știți voi una? Să te ferească Dumnezeu de noroc!

— Aș! ce vorbă! răspunseră toți odată.

— Măi oameni buni, știți voi una? Eu de-oi vrea să mă înec nu pot, că plutesc ca o bășică!

— Ei, aș!

— Măi oameni buni, știți voi una? Eu de-oi vrea să-mi tai beregata nu pot, că nu intră cuțitul!

— Ei, aș!

— Să vedem! zise baba cocoșată, desfăcând o gură pân' la urechi. Omul trase cuțitul din brâu și se izbi în beregată.

Cuțitul intră ca într-o cârpă, de colo până dincolo. Sângele gâlgâi și omul căzu, lung și greu, ca un buștean.

Toți înmărmuriră. Ușa prăvăliei se deschise și se închise fără să fi ieșit nimeni. Afară s-auzi un răs ascuțit: „Hi, hi, hi!”. Apoi, un glas:

— Unde e punga?

Toți îngălbeniră și începură a se închina, șoptindu-și speriați:

— Cine-a fi răs?

— Unde-a fi punga?

— Era aci și ne pieri din ochi.

— Dar baba unde e?

— Care babă?

— A cu un dinte în gură și cu cocoașă în spinare?

— Eu am văzut-o – zise un flăcău, și-i clănțăneau dinții de frică – a intrat în perete parc-ar fi sorbit-o o vultoare!

Un bătrân trase cuțitul din gâtul omului.

— E rece ca gheața.

— A scăpat de noroc.

— Și cui rămân toate bogățiile lui?

— Altora.

— Ce, nu știți, zise un moș cu barba până-n brâu, nu știți că nimeni nu are noroc pentru el? Norocul e al dracului: îți vine ție ca să folosească altora.

Ș-a plâns muierea pe bărbatul său. Dar cu atâtea turme, și cirezi, și herghelii curând s-a mângâiat. Și nu s-a lăsat până n-a ajuns de la șapte la paisprezece, că decât fără soț. Mai bine paisprezece decât șapte.

DEPARTE, DEPARTE.

Sub castanii din via părăsită. Mai mulți copilași, în cămăși albe, mă înconjuraseră. Stam pe pământul cald, cu mâinile sub cap, privind adâncul cerului albastru, și povesteam.

O fetiță îmi sorbea cuvintele, dând într-o parte și alta, plețele negre ce-i acopereau ochii ei mari și verzi.

Departe, departe, era odată un palat de marmură lângă un lac adânc, limpede și liniștit; și în lac tremura răsturnat palatul și grădina lui cu naramzi și portocali.

Și nici o lebădă nu se lăsa pe lac, nici o privighetoare nu cânta în portocali. Nimic nu se auzea în curte, nimic în palat.

Ușile nu se deschideau. Porțile curții, totdeauna încuiate. Vântul nu bătea pe-aici, oprit de cine știe cine, departe de aceste locuri în veșnică odihnă.

Numai, hei, uneori, la miez de noapte, s-auzea pocnind în porțile de stejar. Porțile se deschideau țipând, ca și cum ar fi fost vii și le-ar fi bătut cineva.

Cine bătea în porți la miezul nopții?

Cine deschidea porțile la miezul nopții?

Adormisem la umbra zidului. Pe la miezul nopții, speriat de niște lovături înfricoșate, sării în picioare.

O umbră intră pe porțile înalte; și porțile se închiseră în urma ei. Apoi auzii o ușă trântindu-se, și alta, și alta, încet, mai încet, mai încet, până nu știu bine dacă mai auzeam sau mi se părea.

A cui să fie umbra?

Vreo stafie?

Înăuntru plânge cineva. Se roagă, a leșina. Nu se mai aude.

E întuneric. Mi se bate inima. De n-ar fi stafie!

Și ameții pe marginea lacului.

A doua zi mă deșteptai. Soarele ardea. În lac tremura răsturnat palatul de marmură cu grădinile sale. Începui să mă închin, fericit că era cald și lumină. Mă gândeam acasă și mi-era dor, mi-era dor de mama de nu mai puteam. Săraca, o fi crezând că m-am îneca.

Și m-o fi plâns. Cât m-o fi plâns, săraca.

O rupsei la fugă.

Mă uitai îndărăt; văzui palatul mic și fumuriu; apoi începui să-mi caut drumul cu ochii.

Eu știam niște plop înalți. Așa venisem, din plop în plop.

Unde să fie? Mă uit în toate părțile. Nimic, nicăieri. Suisem niște dealuri. Unde să fie? Mă uit în toate părțile. Nimic, nicăieri.

M-am dus, m-am tot dus, până când palatul de marmură nu se mai vedea decât ca o jucărie de copii. Și am căutat, am căutat, doar de-oi găsi o cărare umblată de picior omenesc, și nici o fâșie de drum n-am întâlnit.

Și când mi se păru că palatul se șterge de pe fața pământului, o rupsei la fugă îndărăt, căci ce m-aș fi făcut în așa pustietate? Și de ce goneam, de ce palatul se ridica ușor din grădinile fumurii.

Lacul e roșu ca sângele. Apune soarele.

Mă rezemai de-o salcie scorburoasă și începui să mă gândesc.

Mi-e foame. Ce să mănânc? Mă uitai în apă. Văzui până în fund.

În aer, nici o pasăre, în apă, nici un pește.

Să sar zidurile grădinii ca să fur portocale? Dacă m-oi întâlni cu ea, cu umbra pe care o văzusem intrând, la miezul nopții, în curtea palatului? Și zidurile sunt așa de înalte. M-am încercat, dar mi-am întors unghiile pe dos și mi-am sângerat degeaba buricele deștelor.

Stele nu răsar.

Nici luna.

Și nu e pic de nor.

Ce fel de cer se întinde pe deasupra acestui palat adormit?

Unde sunt?

De frică, mă hotărâi să mă duc pân' la porțile mari și să bat în ele.

Dibuind zidul, ocolii grădina și ajunsei în dreptul porților.

Să bat sau nu?

Dar dacă îmi va deschide ea, umbra pe care o văzusem intrând la miezul nopții?

Întorsei capul.

Din întuneric se desfăcură o mulțime de idoli ușurei, care goneau în văzduhul de cerneală. Atunci izbii cu pumnul în porți.

Porțile sunară. Sunetul se duse departe, departe, și în toate ușile palatului mi se păru că aud lovitura mea.

— Cine e?

Ah! ce glas!

— Cine e?

— Eu.

— Cine, tu?

— Nu știu.

— Cine te-a trimis?

— Nimeni.

— Ce cauți?

— Nimic.

— Ce vrei?

— Mi-e frig, mi-e frică, mi-e foame!

Porțile se desfăcură în două.

O bătrână cu părul alb, galbenă ca ceara, c-o vâpăiță în mână.

Încolo, nimic.

Barbu Delavrancea Închisei ochii și căzui mototol, ca o cârpă.

Când mă deșteptai, era ziuă.

Ce bine e într-un pat moale și cald! Pe un scaun, lângă mine, bătrâna răsucea un fir de borangic. Cum mă simți că deschisesem ochii, începu să mă mângâie. Mână uscată, ușoară, blândă.

— Eram cu părul ca păcura de când n-am mai văzut om ca toți oamenii, și azi sunt albă ca zăpada, zise bătrâna, și mă sărută pe frunte.

Parcă-mi luase frica cu mâna.

Mă întorsei spre ea și o întrebai:

— Cât e de-atunci?

— Nu știu, bunico, nu știu, că pomii nu s-au mai scuturat de frunze și de rod; păsările au adormit și nu s-au mai mișcat în frunzișul lor. În palat, de atunci și până acum, nimeni nu s-a schimbat. Afară de mine, care am albit, tot ce vezi aici e ca o cadră pe hârtie: toate stau cum le-a prins ceasul somnului din urmă. Nimeni nu a intrat și nimeni nu a ieșit pe porțile pe care ai intrat tu, dragul mamei.

— Nimeni nu a intrat?

— Nimeni.

— Nimeni nu a ieșit?

— Nimeni.

— Dar cine a bătut alaltăieri, la miezul nopții, în porțile palatului?

— Nimeni, răspuse bătrâna, uitându-se în jos.

— Cine a deschis porțile palatului alaltăieri, la miezul nopții?

— Nimeni, răspuse bătrâna, și rupse firul de borangic și aruncă fusul în fundul odăii.

Fusul se învârti în jurul măciuliei.

— Dar eu am auzit.

— Ți s-a părut! zise bătrâna, sculându-se în picioare.

— Și am văzut o umbră.

— Ți s-a părut! răspuse bătrâna, plimbându-se prin odaie.

— Pe urmă, cineva plângea și se ruga, se ruga.

— Taci! zise bătrâna, taci! Ah! ce minut fericit îmi risipiși, dragul mamei.

Începui să tremur. Închisei ochii. Mi-era frig. Mi se păru că plutesc în aer. Mama o fi crezând că m-am înecat și m-o fi plâns.

Cât m-o fi plâns, săraca?

Aș fi crezut că văd niște ochi roșii de stafii. Și ochii ei erau buni și mângâietori, ca ai mamei. Se așeză lângă mine, îmi luă mâinile în mâinile ei și-mi zise:

— Tu, dragul mamei, n-ai să te mai întorci de unde ai plecat, e atât de departe de-aici până acolo, că drumul e mai lung ca viața ta.

Începui să plâng.

— Plângi, dragul mamei, plângi.

Până mă făcui bine, bătrâna dormi la capul meu pe un jeț vechi, negru de vechi ce era.

Mă dădui jos din pat. Ea mă luă de mână și-mi zise:

— Să-ți arăt palatul.

Ce coridoare lungi și triste! Prin umbrele lor, săgeți de lumină.

— Știi, îmi zise bătrâna, că aici nimic nu se mișcă, ci stă așa cum au apucat să stea.

În fața noastră, o perdea.

Vrusei s-o dau la o parte; perdeaua era împietrită; vrusei s-o turtesc de perete; cutele ei, ca niște drugii de fier. Pusei mâna pe un scaun nalt și subțirel, degeaba; nu putui să-l mișc. La o scară de marmură mă oprii speriat: un câine mare sta cu ochii țintă la mine și cu gura căscată.

— Ce, ți-e frică? zise bătrâna zâmbind. Așa a rămas, tocmai cum lătra.

Bătrâna băgă mâna printre dinții lui ascuțiți și lucioși. Câinele nu se clinti, uitându-se înainte, lăsat pe picioarele dinapoi.

În vârful scării, o pisică neagră, cu laba aruncată după un 367 fluture alb cu bobite albastre. Fluturile plutea nemișcat în aer, cu aripile întinse. Pisica se uita cu niște ochi vii și lacomi.

— Câți, zise bătrâna, nu se asemănă cu pisica asta!

— Cum?

— Între ei și ceea ce vor, încă nițel, încă nițel, și ăst nițel nu se mai isprăvește.

Bătrâna vorbea și eu râdeam de pisică: „Prinde-l, motane, ah! ce bun ar fi. Ce frumos E. Încă nițel, încă nițel, și aripioarele lui vor curge ca niște flori mărunte”.

— Vrei să vezi masa împăratului?

— Masa împăratului?

— Da.

— Vreau, dar mi-e frică.

— De ce ți-e frică?

— Să nu fie oameni.

— A, nu! răspunse bătrâna dând din cap. Oamenii au pierit ca fumul, au rămas numai tacâmurile.

— Tacâmurile?

— Da. Tot este gata. Când s-or umplea locurile goale, cuțitele au să sune și paharele or să se ciocnească, vinul are să curgă.

— Dar cine a întins masa?

— Cei care s-au dus.

— Și n-au mâncat tot?

— Așa cred oamenii, c-or mânca tot.

Și, neînțelegând nimic, ajunserăm la niște uși poleite. Deasupra lor, o scorpie de aur, cu aripile gata să izbească.

Cum intrarăm pe ușă, mă minunai de ce-mi văzură ochii. O masă mare. În mijlocul ei, un cerb fript. Fusesse cald, căci aburii închegaseră împrejurul lui. O mulțime de furculițe cu bucăți de carne și de pahare cu vin stăteau aplecate în aer, ca și cum cineva le-ar fi adus la gură. De la un pahar în jos, un șir de picături de vin ca niște boabe de rubin.

— Acolo era locul împăratului. A fost cel din urmă pahar pe 368 care l-a băut, zise bătrâna, făcând cu deștul, capul, mâinile și trupul împăratului.

Și deștul ei parcă lăsa dungi în aer. Închisei ochii, o apucaii de mijloc și-i zisei tremurând:

— L-am văzut!

Ea se uită drept în ochii mei și-mi zise:

— Peste zece zile, la miezul nopții, o să-l vezi și mai bine.

Mă înfiorai. O rugai să ne coborâm în odaia noastră.

Se întunecase.

În dreptul unor uși cu lanțuri groase și cu lacăte cât plosca auzii un oftat lung și năbușit.

— Cine-a oftat?

— Nimeni, răspunse bătrâna, iuțindu-și pașii, nimeni, ți s-a părut.

Nici vorbă că sărisem înaintea ei. Să mă fi tăiat, nu m-aș fi uitat îndărăt.

Mă întinsei în pat.

Ea aprinse o feștilă într-o scoică de argint. Flacăra galbenă juca în vârful feștilei. În fundul urechilor mi se oprise acel oftat năbușit. Bătrâna trase jețul și se așeză la capul meu. Încet-încet, mă liniștii. Îi sărutai mâna. Era rece. Vroiam să știu unde mă aflam. Ce s-a petrecut în acest palat de marmură? Cine oftase în odaia pecetluită cu lanțuri?

— Cine e închis acolo?

— Unde? răspunse bătrâna tresărind.

— Acolo.

— Ți s-a părut, n-ai auzit nimic.

— Atunci, spune-mi unde sunt.

Bătrâna se plecă pe capul meu, mă sărută pe frunte și-mi zise:

— Văd eu că nu adormi pân' nu ți-oi spune o poveste.

Ridicai capul din pernă și bătrâna începu.

A fost odată, când și pe-aici bătea vântul și se mișca apa, a 369 fost un împărat mare și viteaz, dar rău, că moartea de om la el era jucărie. Și bătrâni, și femei, și copii despicasă în două. Când ieșea la plimbare, toți cădeau cu frunțile la pământ îndată ce-l zăreau. Și mergea cu capul în piept și c-o mână pe mânerul paloșului. Privirea lui era cruntă și zalele se scuturau pe el, lucind ca soarele la soare. În palatul de marmură era răcoare, dar când intra el pe toți îi apucau florii. Și avea o împărăteasă frumoasă, frumoasă, și blândă, blândă, ca un miel plăpând. Doar de-o vedea pe ea se descreșea fruntea împăratului și i se oprea în mustăți un surâs de care ți-era frică. Și trecu un an, trecură doi de la cununie, și n-avură copil.

Împăratul se posomorî. Chemă pe toți doctorii și le zise:

— Iacă o pungă cu diamante și paloșul meu. Căruia o ghici leacul, ca să rămâie împărăteasa grea, punga, iar de nu, paloșul.

Trei ani de-a rândul izbi cu mâna lui câte zece capete de doftori, și capetele se rostogoleau pe marmură.

Într-o zi era la chef mare. Și bău, bău, că ochii din cap erau ca două picături de sânge, parcă să pice pe masa de borangic galben. Se ridică în picioare. Trase paloșul și-l învârti pe deasupra

împărătesei. Părul ei se luminează ca de fulger. Și împăratul, băgând paloșul în teacă, zise:

— Muiere, mai aștept un an!

Mesenii înmărmuriră. Împărăteasa se făcu albă ca hârtia.

Până la isprăvitul mesei, împăratul tăcu și bău, uitându-se drept înainte. Când se sculă de la masă, se opri în prag, se uită la împărăteasă și zise:

— Un an mai aștept!

Împărăteasa oftă. Două lacrimi mari îi picară din amândoi ochii: pic, pic. Și se duse în odaia ei de culcare.

Acolo îngenunche la icoane și se rugă, se rugă, până când adormi în genunchi. Pe la miezul nopții, trei femei bătrâne intrară la dansa. Slabe, uscate, deșirate. Se pipăi să vadă dacă visează. Dădu să țipe, dar nu putu. Babele o întrebară pe rând:

— Vrei un copil?

— Da, răspunse împărăteasa.

— Vrei un copil?

— Da.

— Vrei un copil?

— Da.

— Bine! ziseră tustrele, și ieșiră pe ușă afară.

Dar s-au oprit.

Vorbesc între ele.

Împărăteasa le aude.

— Să fie fată.

— Să fie.

— Să semene mă-sii, că la 16 ani împăratul să creadă că e mă-sa.

— Să fie.

— Să fie muma ei și fata ei, și împăratul bunic fiului și tată nepotului său.

— Numai atunci când fata îi va întinde două mâini, c-o mână.

— Și tot ce-o fi rău să piară și ce nu o fi rău să-ncremenească, iar el să fie umbră și veșnic să ceară iertare, și iertare să nu aibă.

Împărăteasa dădu un țipăt și căzu leșinată.

A doua zi când se deșteptă înmărmuri, văzând pe împărat lângă dansa.

Împăratul începu s-o mângâie, iar ea îi zise plângând:

— Oh! Măria-ta, măria-ta, mai bine mi-ai fi tăiat capul decât să te fi culcat lângă mine! Împăratul începu să râdă. Și ce râs!

Nu trecu mult, și toată împărăția află că împărăteasa rămăsese grea.

Eu, de bucurie, îi sărutai mâna și îi zisei:

— Ai scăpat, măria-ta.

— De-o fi băiat, am scăpat, da' vai de mine de-o fi fată.

Și-o podidi plânsul.

— Și dacă ar fi fată?

— Va fi muma ei și fata ei, și împăratul bunic fiului și tată nepotului lui.

Și-mi spuse tot ce vorbise cele trei femei, iar eu mă gândii că femeile grele aiurează.

Când îi sosi ceasul, abia apucă să nască, și întrebă pe împărat:

— Ce e, măria-ta, băiat ori fată?

— Fată. Și ce fată! răspunse împăratul, și se întoarse la împărăteasă.

Împărăteasa era rece ca gheața, cu mâinile încleștate peste amândoi ochii. Împăratul o pipăi. Se căută la cingătoare, și, văzând că nu are paloșul, strigă de se zgudui palatul de marmură:

— Luați-o de-aci, că-i turtesc capul!

Eu înfășuram copila într-un cearșaf cald și fugii cu dânsa. Mă închisei în iatacul acela pecetluit cu lanțuri.

Împărăteasa oftă când căzu pământul peste ea. O auziră toți, afară de împăratul, care privea cu mâna pe mânerul paloșului și zicea celor care aruncau pământ: „Mai iute! mai iute!”.

Și fata creștea și nu vedea soarele decât prin gratiile ferestrelor.

Trecură zece ani ca zece zile.

Părul bălai și lucios ca mătasea i se învolta în umeri; ochii ei ca smarandul priveau galeș, așteptând ca din umbra portocalilor să răsăie mama ei, de care întreba neconținut.

— O să vie?

— Da, bunico.

— Și un' s-a dus?

— Departe, departe.

— Și când s-a dus?

— Demult, demult.

— O să vie?

— Vezi bine.

— Dar tata? De ce nu mă lasă prin grădină? El e când aud zale zuruind?

— El, îi răspunsei eu, și începui să-i spun câte-n luna și-n soare, până când o fură somnul cu capul în poala mea, întrebând neconținut prin vis: „O să vie?”

Alți șase ani, ca șase zile.

Împăratul se războise în patru părți ale lumii. Se întorcea biruitor. Pe zaua lui, stropi de sânge. Mă chemă. Dădui în genunchi și întrebai, cu fruntea lipită de pardoseală:

— Ce poruncești?

— Mi-e dor de fată!

N-o văzuse de la naștere.

Într-o clipă mă repezii pe scări, deschisei iatacul, o luai de

— Te cheamă împăratul.

Cum o văzu, sări în picioare. Scutură zalele, și de pe ele căzură

— Fata mea?

Semăna atât de mult. Nu semăna. Era chiar mă-sa din cap mână și-i zisei: câteva picături de sânge.

Până-n picioare.

— Fata mea? zise împăratul, ca și cum l-ar fi sugrumat cineva.

Amândouă încremenirăm.

— Ieșiți! strigă împăratul, și căzu pe un jeț de argint.

Cum intrarăm în odaie, fata își rezemă capul de fereastră și începu să plângă. Eu mă ghemuii într-un colț și mă înfiorai aducându-mi aminte de vorbele împărătesei: „Va fi muma și fata ei, iar împăratul bunic fiului și tată nepotului”. Cum mă gândeam, fata tresări și-mi zise:

— Vin' de vezi.

Privii pe geam.

Pe malul lacului un cioban cânta din fluier, și cânta așa de

373 duios, că oile se strânseseră împrejur și ascultau, uitând să mai bea apă.

— Ce frumos cântă și ce bine-mi face! Du-te și-i spune că în fiecare zi să cânte sub ferestrele mele.

Mă întorceam de la cioban. Pe scări, împăratul, galben ca ceara și dus pe gânduri. Cum mă văzu, îmi zise:

— Ce face fata?

Și, până să-i răspund, se făcuse nevăzut, trântind ușa după dansul.

A doua zi, abia se crăpase de ziuă, și fata, la fereastră. Ciobanul se zărea în depărtare, într-o ceață albastră. Turma, ca un nor târându-se pe pământ.

Fata îmi petrecu amândouă mâinile pe după gât, mă sărută și-mi zise plângând:

— Ce am, bunico, ce am?

Și ciobanul sosi pe malul lacului; își aruncă pălăria; își scutură pletele și începu să cânte așa de frumos, că oile uitară să mai bea apă. Și de la picioarele lui în jos, în lacul luminat, un alt cioban ținea fluierul la gură.

Fata se rumeni și nu mai zise nimic.

Într-o zi (tocmai îi desfăcusem coadele ca să o pieptăn) intră pe ușă o roabă, o arăpoaică, și îi spuse că o cheamă împăratul.

Ea începu să tremure și plecă.

Nu trecu mult, și auzii un țipăt ascuțit, apoi niște pași mărunți și repezi. Era ea. Dădu să vorbească și nu putu. După ce răsufli bine, îmi zise:

— M-a strâns în brațE. O! așa m-a strâns în brațE. Dă-mi nițică apă. Așa m-a strânS. Nițică apă, că nu mai pot!

Bău și mă întrebă:

— Sunt fata lui?

— Da.

— Doamne! Doamne!

Începu să se închine.

Se trânti în pat. Mă chemă lângă dansa și mă rugă să-i spun adevărat cine a fost mă-sa, cum a sosit ea pe lume și ce să facă ca să scape de împărat?

Îi spusei tot. Cele trei femei, la împărăteasa. Au vorbit la ușă.

A rămas împărăteasa grea și a murit într-o clipă, îndată ce el i-a spus că e fată.

Biata domniță șopti podidită de plâns: „Să fie muma ei și fata ei, iar împăratul bunic fiului și tată nepotului”.

Unde am apucat amândouă, acolo am rămas până-ntr-un târziu.

Aprinsei o văpăiță. Ea sări din pat. Se uită la icoane.

— Cum să-i întind două mâini c-o mână? Ce clipă fericită ar fi aceea în care ar pieri tot ce se mișcă în acest palat de spaimă și de moarte!

Apoi îmi spuse că altă scăpare nu e: să fugă cu ciobanul și să-și ia lumea-n cap.

A doua zi se sculă, mă sărută și ieși din odaie în vârful picioarelor. Nu se luminase bine de ziuă, și ciobanul era pe malul lacului, și cânta, cânta să adoarmă apele. Nu știa eL. Dac-ar fi știut!

Pasămite, împăratul nu dormise toată noaptea, frământat de urgia gândurilor. Și auzind cântecul, deschisese fereastra, ca să vadă de unde vine. Tocmai atunci ajunsese și domnița la cioban.

I-a văzut!

Nu cred ca împăratul la vreun măcel să fi răcnit mai înfiorător.

Mie mi s-a lăsat o perdea peste amândoi ochii și m-am uitat, m-am uitat, dar n-am mai văzut nimic. Ca prin vis auzeam un freamăt în tot palatul. Nu-mi era nici frică, nici milă. Nu mai simțeam nimic. Uitasem tot.

Pe la prânz mă chemă împăratul. Sta încruntat pe un scaun.

Nu-mi aduc aminte dacă am căzut în genunchi. Știu că mi-a dat o cheie și mi-a zis:

— Na, și du-te de-i spune că, de-o vrea să-mi fie soție, scapă și ea și el. Trei zile aștept. Iar de nu, pe el îl tai și pe ea o zidesc acolo.

Doi gealați m-au dus la beciul de piatră. Intrai.

În întunericul beciului ea plutea ca o lumină.

Cum mă văzu, mă pipăi și începu să plângă de bucurie că trecuseră atâtea ceasuri și tot trăiam. Apoi mi-arătă un zid și îmi zise liniștit:

— El e aici. La noapte o să cânte. Ascultă cum vorbim.

Bătu de trei ori în zid, și de dincolo se auzi bătând iar de trei ori.

— Ce faci tu?

— Bine, dar tu?

— Bine.

— Vrei să cânt?

— La noapte, că ne-aud.

Și n-apucă să-i spun porunca împăratului, că ea îi strigă:

— Pe tine or să te taie.

— Bine, dar pe tine?

— Și pe mine.

— Să cânt?

— Nu, la noapte, că ne-aud.

Începui să plâng, și ea zise:

— Nu, câinele de împărat nu va fi tatăl nepotului și bunicul fiului său!

Când vrusei să plec, îmi spuse la ureche că au început să găurească zidul, ca până în trei zile el să-i sărute mâna ei și ea pe a lui, ș-apoi. Dumnezeu să ierte păcatele împăratului.

Împăratul porunci o masă mare; la mijlocul mesei era să-i aducă, pe tipsie, mâna dreaptă și capul ciobanului, cu fluierul în gură.

Împăratul se puse la masă, împreună cu sfetnicii săi. Mă chemă.

Îmi dete o cheie și o tipsie și mă trimise, cu doi gealați, ca să aduc mâna dreaptă și capul ciobanului cu fluierul în gură.

Împăratul îngălbenise, se uscuse, râdea cu hohote, bea mereu, și de pe barba sa zbârlită curgeau picături de vin roșu ca sângele.

Aiurită, mă coborâi cu gealații în beciul ciobanului. El, cum mă văzu, zise blând: „Știu de ce ați venit”. Și îngenunche. Frumos și blând, mai blând ca mieii lui, care jeleau pe marginea lacului.

Gealații traseră paloșele.

În zidul de la mijloc se auzi bătând de trei ori.

Gealații se opriră.

Domnița începu să vorbească.

— Tu ești bine?

— Da, răspuse ciobanul, dar tu?

— Și eu.

— Ție ți-e dor?

— Da, dar ție?

— Și mie!

— Da? ce aud zângănind?
— Nimic, ți se pare.
— Nu e nimeni la tine?
— Nimeni.
— Ah! ce frumos vis am visat ast-noapte!
— Ce?
— Se făcea că ne iertase și ne cununam.
— Drăguța mea, ți se izbândește visul.
— Când?
— Chiar acum.

Gealații ridicară paloșele și îi cerură mâna dreaptă.

Eu închisei ochii și auzii un vâjâit.

Mâna îi căzu din umăr pe tipsisie, și tipsisia răsună.

Sângele țâșni.

— Ce faci tu? întrebă domnița de dincolo de zid.

— Bine, răspunse ciobanul și se târî în genunchi pân' la zid.

Cu stânga izbi de mai multe ori și desfundă o gaură și vârî mâna până-n umăr. Într-o clipă, gealații îi tăiară și mâna stângă, apoi capul i se rostogoli în tipsisie bolborosind.

Căzusem în genunchi, ș-odată mi se păru că mâna stângă a ciobanului trece prin zid. Și auzii un țipăt sfâșietor.

Domnița săruta, săruta mereu și striga:

— Spuneți împăratului, spuneți-i că vreau, vreau tot ce-o vrea eL.
Să-i fiu tot, să-mi fie tot!

Alergai și spusei împăratului ce zisese domnița.

Împăratul porunci s-o gătesc ca pe-o mireasă și s-o aduc la masă.

Fata nu vru să iasă din beci până nu s-o găti și nu voi s-o ajute nimeni ca să se îmbrace. Eu așteptam la ușă. Ea îmi ceru un fir lung și gros de mătase. Îi adusei firul și rămăsei iar la ușa beciului.

Ieși. Luminoasă ca o sfântă.

Mâna dreaptă și-o înfășurase în cutele rochiei. Mi se păru că ascunde ceva.

— Ce ai, o întrebai eu, ți s-a umflat mâna?

— Da, ast-noapte am bătut prea tare în zid, căci el adormise mai greu ca acuma.

— Acuma doarme?

— Da, acum doarme bine.

Când intrarăm în sala de mâncare, toți se sculară în picioare și ridicară paharele pline.

Împăratul făcu un pas, aduse paharul spre gură și zise:

— Dă-mi să-ți sărut mâna, fericirea celui mai viteaz dintre împărați!

Fata se apropie de împărat, scoase mâna dreaptă din cutele rochiei, i-o întinse și zise:

— Na! sărută și fii fericit!

Împăratul îi luă mâna, o aduse la gură, ș-odată începu să tremure.

— Sărută! strigă fata.

Împăratul scăpă paharul.

— Sărută!

Împăratul căzu pe scaun.

— Sărută!

Ca prin minune, toți pieriră, ca și cum n-ar fi fost nimic.

De pe scaunul împăratului o umbră se ridică cu o coroană neagră în cap și se făcu nevăzută, văietându-se.

Și tot, din palatul de marmură și dimprejurul lui încremeni, așa cum le apucă astă clipă din urmă, iar fata căzu jos.

Mă apropiai de ea.

Parcă era viE. Cu ochii deschiși. Privea fericit prin două lacrimi, prinse de gene ca două diamante.

Când vrusei s-o ridic, o scăpai din brațE. Avea două mâini în umărul drept.

— Cum avea două mâini în umărul drept?

Răsuflarea mi se oprise.

— Cu firul de mătase își legase de mâna ei mâna ciobanului, răspunse bătrâna.

— Și știi unde e acum?

— Unde?

— Nu ți-aduci aminte de ușa cu lanțuri groase?

— Ba dA. Am auzit un oftat năbușit.

Începui să tremur.

— Ei, da.

— Cine ofta?

— Ea.

— CinE. Ea?

Capul îmi căzu în pernă.

— EA. N-a murit.

— N-a murit?

— Nu, doarme, doarme de-a pururi, gătită cu rochia albă de mireasă, întinsă pe o fâșie de catifea neagră. La cap îi ard două lumânări de ceară, adică nu ard, ci au împietrit așa, cu două flăcări galbene. Și din când în când se încearcă să ridice mâinile, și nu poate, și oftează lung și năbușit.

— BrrR. Ce frig e aici! Mai e mult pân' să răsară soarele?

— Ți-e frig? răspunse bătrâna, și începu să mă mângâie pe obraji. Mâinile ei erau ca niște sloi de gheață.

Aș fi vrut să tac, dar gura mea, nu eu, o întrebă:

— Dar umbra împăratului? Ce face umbra pe care am văzut-o intrând aici?

— A. DA. Eu îi deschid. Cum intră, mă ia de mână și ne ducem împreună până la poarta cu lanțuri. Îndată ce s-apropie, lanțurile cad și răsună tot palatul. Usa se deschide. Umbra ingenunche înaintea miresei, și se roagă, se roagă, și plânge, și-i cere iertare. Fata doarme, uneori vrea să ridice mâinile, și nu poate, și oftează lung și năbușit. Când cântă cocoșii, dinspre ziuă, umbra se repede pe ușă afară, urlând. Ușa se închide, parc-ar trânti-o cineva, și lanțurile se prind la loc.

— Mai e pân' la ziuă?

— S-a făcut ziuă, răspunse bătrâna. Vrei să ne plimbam la soare?

Deschisei ochii și începui să mă închin.

Era soare, lumină și căldură.

Ce binecuvântată e lumina după o spaimă așa de lungă!

Mă luă de mână și plecarăm în grădina cu portocali.

Ce miros, ce căldură, ce lumină!

Înviorat, începui să mă gândesc la ceva, dar mi-era frică s-o întreb.

— Știu la ce te gândești, zise ea uitându-se la mine.

— Eu? Nu mă gândesc la nimic.

— Ba da, te gândești cum de eu n-am pierit ca ceilalți.

— Așa e.

— Dar de unde știi că nu sunt o umbră?

— O umbră?

Începu să-mi zvâcnească inima.

Eram pe malul lacului.

— Da, o umbră.

— Nu se poate. Nu m-ai mângâiat. Nu ți-am sărutat mâna?

— Vrei să vezi?

Și până să zic „nu”, bătrâna mă luă în brațe și sări cu mine 380 drept în mijlocul lacului. Ah! privii în sus. O mireasă, ca o năluca albă, se înălța la ceruri. Lumină. Înger. Apoi adânc.

Întunec. Adânc.

Și de-atunci nu m-am mai întors la palatul de marmură.

BUNICUL Se scutură din salcâmi o ploaie de miresme.

Bunicul stă pe prispă. Se gândește. La ce se gândește? La nimic.

Înnumără florile care cad. Se uită-n fundul grădinii. Se scarpină-n cap. Iar înnumără florile scuturate de adiere.

Pletele lui albe și crețe parcă sunt niște ciorchini de flori albe; sprâncenele, mustățile, barba. Peste toate au nins anii mulți și grei.

Numai ochii bunicului au rămas ca odinioară: blânzi și mângâietori.

Cine trânti poarta?

— Credeam că s-a umflat vântul. O, bată-vă norocul, cocoșei moșului!

Un băietan ș-o fetiță, roșii și bucălai, sărutară mâinile lui „tata-moșu”.

— Tată-moșule, zise fetița, de ce zboară pasărele?

— Fiindcă au aripi, răspunse bătrânul sorbind-o din ochi.

— Poi, rațele n-au aripi? de ce nu zboară?

— Zboară, zise băiatul, dar pe jos.

Bătrânul cuprinse într-o mână pe fată și în cealaltă pe băiat.

— O, voinicii moșului!

Și zâmbi pe sub mustăți, și-i privi cu atâta dragoste, că ochii lui erau numai lumină și binecuvântare.

— Tată-moșule, da' cocorii un' se duc când se duc?

— În țara cocorilor.

— În țara cocorilor?

— Da.

— Da rândunelele un' se duc când se duc?

— În țara rândunelelor.

— În țara rândunelelor?

— Da.

— Tată-moșule, aș vrea să-mi crească și mie aripi și să zbor sus de tot, până în slava cerului, zise băiatul netezindu-i barba.

— Dacă ți-o crește ție aripi, zise fata, mie să-mi prinzi o presură și un sticlete.

— DA. HÎ. HÎ. Poi ce feL. Și mie?

Fata se întristă.

Bătrânul o mângâie și zise băiatului:

— Bine, să prinzi și pentru tine, să prinzi și pentru ea.

— Ție două și mie două. Nu e-așa, tată-moșule?

— Firește, ție două, lui două și mie una.

— Vrei și tu, tată-moșule? întrebă băiatul cu mândrie.

— Cum de nu?! Mie un scatiu.

Ce fericiți sunt!

Băiatul încălecă pe un genunchi și fata pe altul. Bunicul îi joacă.

Copiii bat în palme. Bunicul le cântă „Măi cazace, căzăcele, ce cați noaptea prin argele”.

O femeie uscățivă intră pe poartă cu două doniți de apă. Copiii tăcură din râs și bunicul din cântec.

E muma lor și fata lui. Cum îl văzu, începu:

— I. Tată, și d-tA. Iar îi răzgâl. O să ți să suie în cap.

Bunicul ridică mâna în sus, aducând deștele ca un preot care binecuvintează, și zise prelung:

— Lăsați pe copii să vie la mine!

— Biiine, tată, biiinE. Dar știI. O, bată-i focul de copii!

Femeia intră în casă.

— Să-i bată norocul și sănătatea, șopti moșul ca și cum ar fi

382 muștrat pe cineva, și sărută în creștetul capului și pe unul, și pe altul.

Și iar încep râsul, și jocul, și cântecul.

Se osteni bunicul. Stătu din joc. Copiii începură să-l mângâie.

Din vorbă în vorbă, copiii se făcură stăpâni pe obrajii bunicului.

— Partea asta este a mea.

— Și partea asta, a mea!

— Mustața asta este a mea.

— Și asta, a mea!

La barbă se-ncurcară. Bunicul îi împacă, zicându-le:

— Pe din două.

Și copiii o și despicară, cam repede, că bătrânul strânse din ochi.

— Jumătate mie.

— Și jumătate mie.

Și după ce o împărțiră frățeste, începu lauda.

Băiatul:

— Mustața mea e mai lungă.

Fata:

— Ba a mea e mai lungă!

Și băiatul întinse de-o mustață și fata de alta, ba a lui, ba a ei să fie mai lungă.

Pe bunic îl trecură lacrimile, dar tăcu și-i împacă zicându-le:

— Amândouă sunt deopotrivă.

— Ș-a mea, ș-a ei!

— Ș-a mea, ș-a lui!

La obraji cearta se aprinse mai tare.

— Partea mea e mai frumoasă.

— Ba a mea, că e mai albă!

Bunicul zâmbi.

— Ba a mea, că e mai caldă!

— Ba a mea, că e mai dulce!

— Ba a mea, că nu e ca a ta!

— Ba a mea, că are un ochi mai verde!

— Ba a mea, că are un ochi și mai verde!

Bunicul abia se ținea de răs.

— Ba a mea!

— Ba a mea!

Și băiatul, înfuriindu-se, trase o palmă în partea feței. Fata țipă, sări de pe genunchiul bătrânului, se repezi și trase o palmă în partea băiatului.

Băiatul, cu lacrimile în ochi, sărută partea lui, și fata, suspinând, pe a ei.

Mama lor ieși pe ușă și întrebă răstit:

— Ce e asta, viermi neadormiți! Obrajii bunicului erau roșii și calzi. Și surâzând fericit, răspunse fie-sei:

— Lăsați pe copii să vie la mine!

BUNICA O văd, ca prin vis.

O văd limpede, așa cum era. Naltă, uscățivă, cu părul alb și creț, cu ochii căprui, cu gura strânsă și cu buza de sus crestată în dinți de pieptene, de la nas în jos.

Cum deschidea poarta, îi săream înainte.

Ea băga binișor mâna în sân și-mi zicea:

— Ghici.

— Alune!

— Nu.

— Stafide!

— Nu.

— Năut!

— Nu.

— Turtă-dulce!

— Nu.

Până nu ghiceam, nu scotea mâna din sân.

Și totdeauna sânul ei era plin.

Îi sărutam mâna.

Ea-mi da părul în sus și mă săruta pe frunte.

Ne duceam la umbra dudului din fundul grădinii.

Ea își înfîgea furca cu caierul de în în brâu și începea să tragă și să răsucescă un fir lung și subțire. Eu mă culcam pe spate și lăsam alene capul în poala ei.

Fusul îmi sfârâia pe la urechi. Mă uitam la cer, printre frunzele dudului. De sus mi se părea că se scutură o ploaie albastră.

— Ei, ce mai vrei? îmi zicea bunica.

Surâsul ei mă gâdila în creștetul capului.

— Să spui.

Și niciodată nu isprăvea basmul.

Glasul ei dulce mă legăna; genele mi se prindeau și adormeam; uneori tresăream ș-o întrebam câte ceva; ea începea să spuie, și eu visam înainte.

— A fost odată un împărat mare, mare.

— Cât de mare?

— Mare de tot. Și-și iubea împărăteasa ca ochii din cap. Dar copii nu avea. Și îi părea rău, îi părea rău că nu avea copii.

— Bunico, e rău să nu ai copii?

— Firește că e rău. Casa omului fără copii e casă pustie.

— Bunico, dar eu n-am copii și nu-mi pare rău.

Ea lăsa fusul, râdea, îmi dăsfăcea părul cârlionțat în două și mă săruta în creștetul capului.

Câte-o frunză se desprindea din ramuri și cădea legănându-se.

Eu mă luam cu ochii după ea și ziceam:

— Spune, bunico, spune.

— Și așa, îi părea grozav de rău că nu avea copii. Și. Nu mai putea de părere de rău că nu are copii. Într-o zi veni la el un moș bătrân, bătrân, că-și târa barba pe jos de bătrân și de cocoșat ce era. Și era mic, mic de tot.

— Cât era de mic?

— Poate să fi fost, așa, cam ca tine.

— Vasăzică, nu era mic, mic de tot.

— Era mic, da' nu așa mic de tot. Și cum veni îi zise: „Măriata, ai doi meri în grădină, unul lângă altul, că nu știi care sunt ramurile unuia și care sunt ale altuia; și când înfloresc nu știi care sunt florile unuia și care sunt ale altuia: și ăști doi meri înfrunzesc, înfloresc, se scutură și mere nu fac. Măria-ta, să știi că atunci când or lega rod ăști doi meri, împărăteasa o să rămâie grea și o să nască un cucon cu totul și cu totul de aur”. Piticul se duse, și împăratul alergă în grădină, și căută, căută peste tot locul, până dete peste ai doi meri. Merii se scuturaseră de flori, că sub ei parcă ninsese, dar rod nu legaseră.

— De ce nu legau rod, bunico?

— Știu eu? Dumnezeu știe.

Era așa de calD. Așa de bine în poala bunichiil. O adiere încetinică îmi răcorea frunteA. Norii albi, alunecând pe cerul albastru, mă amețeaU. Închideam ochii.

Ea spunea, spunea înainte, mulgând repede și ușurel firul lung din caierul de in.

— Și se gândi împăratul ce să facă, ce să dreagă ca merii să facă mere. Unii îl sfătuiau ca să-i ude mereu; și i-a udat mereu; alții ziceau să le dea mai mult soare; și împăratul a tăiat toți pomii de jur împrejur. Și merii înfloreau în fiecă săptămână, și se scuturau, și rod nu legau. Într-o zi veni la împărat o babă bătrână, bătrână și zbârcită, ca mine de zbârcită, și mică, mică, ca tine de mică.

— Ca moșu de mică?

— Da, ca moșu.

— Atunci nu era mică de tot.

— Așa mică de tot nu era. Și zise împăratului: „Măria-ta, până n-oi mulge un ulcior de lapte de la Zâna Florilor, ce doarme dincolo de Valea Plângerii, într-o câmpie de mușețel, și n-oi uda merii cu laptele ei, merii nu leagă rod. Dar să te păzești, măria-ta, că îndată ce te-or simți florile, încep să se miște, să se bată, și 386 multe se apleacă pe obraji ei, și ea se deșteaptă, că doarme mai ușor ca o pasăre; și vai de cel ce l-o vedea, că-l preface, după cum or apuca-o toanele, în buruiană pucioasă ori în floare mirositoare, dar de-acolo nu se mai mișcă”.

— Dar ce, ai adormit, flăcăul mamei?

Tresăream.

— A, nU. Știu unde ai rămaS. La-a-a. Zâna Florilor.

Auzisem prin vis.

Pleoapele-mi cădeau încărcate de lene, de somn, de mulțumire.

Și mă simțeam ușor, ca un fulg plutind pe o apă care curge încet, încetinel, încetișor.

Și bunica spunea, spunea înainte, și fusul sfâr-sfâr pe la urechi, ca un bondar, ca acele cântece din buruienile în care adormisem de atâtea ori.

— Și împăratul a încălecat pe calul cel mai bun.

— Cel mai buN. Îngânam eu, de frică ca să nu mă fure somnul.

- . Ș-a luat o desagă cu merinde și a plecaat.
- . Ș-a plecaat.
- Și s-a dus, s-a dus, s-a dus.
- . S-a dus, s-a dus.
- Până a dat de o pădure mare și întunecoasă.
- . Întunecoasă.
- . De nu se vedea prin ea. Și acolo și-a legat calul de-un stejar bătrân, ș-a pus desagele căpătâi și a închis ochii ca să se odihnească. ȘI. Pasămite pădurea cânta și vorbea, că era fermecată.

ȘI. Cum îi aducea șoapte de departe, de pe unde ea era ca un fum, împăratul adormi, și dormi, și dormi.

Când m-am deșteptat, bunica isprăvise caierul.

Dar basmul?

Cu capul în poala bunichii, niciodată n-am putut asculta un basm întreg.

Avea o poală fermecată, și un glas, și un fus care mă furau pe nesimțite și adormeam fericit sub privirile și zâmbetul ei.

APRECIERI Delavrancea este, în literatura noastră, creatorul poemei în proză, pe care o intercalează neconținut în povestirile sale, mai ales în acele ale unei prime epoci (.)

Delavrancea a rămas mai tot timpul un autor reflexiv. Nu numai în Liniște, unde enigmaticul medic povestește lupta sa sfârșimătoare cu moartea care îi răpise ființele iubite și cu știința care nu-l putuse ajuta, dar și în nuvele de tip realist, ca Zobie, unde ne este descrisă figura unui idiot, prin a cărui noapte adâncă scânteiază lumina iubirii, povestirea faptelor este precedată de cugetările sugerate de splendoarea și bogăția naturii prin care cotește cărarea nefericitului (.) Reflexivitatea eminesciană își găsește astfel un continuator în Delavrancea, bucuros la orice popas să ne încredințeze gândurile minții sale frământate de enigma lucrurilor.

Dar peste tot ce-i dase timpul său și exemplul înaintașilor recenți, Delavrancea rămâne el însuși prin mai multe însușiri ale imaginației sale și printr-o seamă de procedee ale realismului, pe care el le introduce mai întâi în proza noastră. Darul său vizual,

adeseori remarcat, este incontestabil. Comparațiile și metaforele sale traduc o viziune totdeauna fragedă. (.) Delavrancea nu este astfel numai creatorul poemei în proză, dar și inițiatorul așa-numitului stil colorat, bogat în cuvinte pitorești, în metafore și imagini, în tot ce poate sălta reliefual sensibil al expresiei: un stil care sub pana unora dintre scriitorii noștri mai tineri datorește, așadar, atâta exemplului și precedentului său (.)

În cele mai multe din nuvelele sale, chiar în acele de tip realist, Delavrancea se reprezintă pe sine, narează împrejurări de-ale sale sau încarnează conflicte sufletești proprii. Fondul inspirației sale rămâne deci liric, deși mijloacele sunt adeseori acele ale analizei și ale observației obiective. Chiar când i se întâmplă să pună în picioare o figură cu totul deosebită de sine, el o face din punctul de vedere al valorificărilor personale. În Sultănică, în Zobie, în Milogul participarea înduioșată a scriitorului la soarta eroilor săi creează atmosfera lirică a narațiunii. În Domnul Vucea meschinăria abuzivă a institutorului de altă dată este resimțită din unghiul propriei copilării care a avut să sufere de pe urma ei. Poate o singură dată Delavrancea a ieșit din sine însuși, construindu-și povestirea din date exclusiv obiective, fără amestecul materii Barbu Delavrancea TUDOR VIANU, Arta prozatorilor români, vol. I, Editura pentru literatură, București, 1966, p. 146, 147, 148, 149.

ILARIE CHENDI, Pagini de critică, Editura pentru literatură, București, 1969, p. 142-143.

Alelor furnizate de sentimentul și aprecierea sa. În acel moment Delavrancea și-a scris capodopera: nuvela Hagi-Tudose. Caracterul eroului este construit din dialogul personajilor care au de a face cu ei sau din vorbele și faptele sale. De la Alexandru Lăpușneanu al lui C. Negruzzi nimeni nu mai aplicase cu aceeași consecvență norma impersonalității. Dar, spre deosebire de Negruzzi și în acord cu noua estetică realistă, Delavrancea își vede personajele în atitudini individualizate, pe care le descrie cu minuție. Totuși pictura lucrurilor nu cade în minuție balzaciană. Omul și conflictele lui domină cu hotărâre în Hagi-Tudose, care în

1903, data când povestirea apare în volum, reprezintă fără îndoială punctul cel mai înaintat al noului realism românesc.

Urmăriți. Personajele din schițele lui Delavrancea. Nu sunt ele atât de vii, atât de clar fixate, încât vi se imprimă în minte pentru totdeauna? Și nu este oare acesta scopul pe care îl urmărește orice artist?

Iată Sultânica, în simplitatea ei naivă, cu mândria ei castă, căzând la cea dintâi adiere a iubirii. Urmăriți-o până în momentul când, palidă ca o stafie și sprijinită pe-o ramură de alun, urcă pieptul muscelului, părăsindu-și vatra norocului și a nenorocirii. În jurul ei – tabloul atât de melancolic, aerul atât de deprimant, ca după o înmormântare săvârșită undeva departe, în adâncul unei văi. Și totuși figura ei reală – o muribundă cu ochii frânți, aruncând ultima privire spre satul din urma ei.

Tot atât de reali sunt acei bursieri și studenți universitari, reprezentanți ai unei generații lipsite de voință și de energia faptelor. Pe aceștia autorii îi studiază, îi disecă așa-zicând anatomicește, nu însă pentru a-i expune vederii publice, ci totdeauna compătimentându-i și tratându-i cu o oarecare iubire. El își deplânge eroii când se coboară în sufletul lor sau simte un dezgust pentru împrejurările ce i-au creat. Pe ici, pe colo îi îmbracă în haina umorului, ca pe naivul din Irinel, pe domnul Vucea, tipul dascălului unei epoci dispărute de curând, sau pe Hagi-Tudose, fenomenul de zgârcenie. E mai om cu oamenii, și de aceea nu e nimic fals, ci totul simțit în personagiile lui, totul adevărat.

În nuvelistica lui Delavrancea, cerșetorii Zobie și Milogul sunt înfățișați ca victime ale dezumanizării unei lumi lacome și corupte. Întrupându-și propriul protest social în aceste personaje, Delavrancea contestă antiumană sentință a societății burgheze (.) Pentru caracterizarea unor asemenea tipuri, 389 pentru demascarea dezumanizării burgheziei, Delavrancea a folosit cu măiestrie procedeul contrastului romantic. Opoziția dintre lumină și întuneric, pe planul lumii sensibile și al stărilor sufletești, dintre frumusețe și urâțenie, dintre bunătate și răutate, constituie

un mijloc deosebit de sugestiv pentru a pune în lumină ideea centrală a celor două scrieri (.)

În nuvelistică, arta de investigație a scriitorului se extinde și asupra situației intelectualității (.) Deși numeroasele elemente autobiografice din *Bursierul* și *Domnul Vucea* sunt verificabile prin documente autentice, *Delavrancea* nu dă acestor scrieri tonalitatea subiectiv-lirică din alte amintiri. Chiar dacă se înduioșează și regretă uneori „paradisul” pierdut al copilăriei, dominantă atitudinii scriitorului rămâne obiectivitatea, care face din *Domnul Vucea* una din piesele de rezistență ale operei lui *Delavrancea* (.)

Un loc aparte în nuvelistica lui *Delavrancea* îl ocupă *Hagi-Tudose*, cea mai obiectivă și mai echilibrată dintre scrierile sale.

Întemeindu-se pe observația realistă, scriitorul își individualizează personajul, încadrându-l în tablouri succesive, care cuprind cinematic aspectele caracteristice din viața hagiului: în biserică, în cârciumi și băcănii, apoi – retrospectiv – la școală, în găitănărie – făcând apologia economiei – în familia patronului și, în sfârșit, acasă: de Paști, de Crăciun, întors din hagiâlăc, bătrân și bolnav, în ultimele clipe de viață.

Prin acumulare și condensare, *Delavrancea* precizează și adâncește treptat trăsăturile personajului său, până ce tipul omului dezumanizat de patima pentru bani atinge proporțiile personajelor din tragediile antice (.)

Bunicul, *Bunica*, *Sentino* și *Fanta-Cella* – sinteze artistice ale amintirilor din copilărie sau din călătoriile scriitorului în Italia – rețin atenția cercetătorului prin tiparele lor artistice deosebite de tot restul operei lui *Delavrancea*. După *Cântarea României* de *Alecu Russo*, *Delavrancea* este primul scriitor român care scrie poeme în proză reușite.

EMILIA ȘT. MILICESCU, *Studiu introductiv*. În *catea*: *Barbu Delavrancea, Opere, I*, Editura pentru literatură, București, 1965, p. LXXXI, LXXXII – LXXXIII, XCI, XCIV.

Barbu Delavrancea. Trece în literatura română drept cel mai tipic reprezentant al naturalismului zolist (.)

În 1893 Delavrancea făcu să apară volumul, nu mult deosebit de celelalte, cu o înclinare aparte, poate sub înrâurirea romanului lui Zola, *Le reve* (1888), asupra mirajului oniric („De la viață la vis și de la vis la viață, o punte de argint pentru fantezia umană”).
Magia amintirii stă la

390 baza celor două compuneri în stil manierist, *Bunicul și Bunica*, apărute în revista „Literatură și știință” a lui Gherea, care le și remarcă pentru gingășia sentimentelor. *Poveștile* (*Palatul de cleștar*, *Neghinița*, *Poveste*, *Norocul dracului*, *Departe, departe.*) au atmosferă feerică sau terifiantă și subiecte alegorice.

Obsesia îmbogățirii din *Norocul dracului* se înrudește cu patima eroului din nuvela lui Slavici *Comoara*. În *Poveste dăm de tema zburătorului*, în *Departe, departe*. De motivul *Frumoasa din pădurea adormită*. Ultima poveste, *Stăpânea odată.*, (.), considerată capodopera lui Delavrancea, a fost delicios parodiată de Caragiale în *Dă dăm mult, mai dă dăm mult*.

AL. PIRU, *Istoria literaturii române*, Editura „Grai și suflet – Cultura națională”, București, 1994, p. 116, 117.

Temperament liric, asemănător celor mai mulți prozatori de origine munteană, cu o înclinație spre reverie asemănătoare aceleia de mai târziu a lui Gala Galaction, facultatea dominantă a lui B. Delavrancea e, atât în teatru cât și în proza narativă, imaginația, o imaginație prodigioasă, activă în direcția pitorescului idilic, dar și a insolitului monstruos, a patologicului. Predispus spre exagerare, scriitorul compune, de regulă, sau peisaje încântătoare, traversate de fapte angelice, sau tablouri realiste bizare, unele de o rară virulență naturalistă, conținând crâmpie de viață dintre cele mai dezolantate și penibile.

Titlul uneia dintre cărțile sale – – îi rezumă viziunea artistică. *Vis, priveliști de eden*, de o parte; *realitatea oribilă, dezgustătoare*, de alta. Un mediu eminent sordid e cel din nuvela *Paraziții*, în care, ca în viitoarea proză satirică argheziană, mișună trișori, întreținuți, avocați fără procese, dar cu mari venituri totuși, ziariști „geniali” și sterili, femei ușoare, storcătoare de bani de la mai mulți „admiratori” în același timp, excrocate la rândul lor de canalii. Moduri ale degradării umane sunt relevate și în multe alte

nuvele, inclusiv în Sultănica și Trubadurul, ale căror personaje titulare se definesc tocmai prin neacceptarea lumii urâte din jur, sau în Hagi Tudose, unde personajul încarnează, dimpotrivă, o teribilă patimă, avariția dementială.

Prozele al căror climat e „visul” (Bunicul, Bunica, Odinioară etc.) refac o lume patriarhală, cu bătrâni blajini, cu copii care zburdă fără griji pe câmpuri, cu izvoare și fântâni, cu grâne, turme de vite, copaci umbroși și cu multe flori.

SFÂRȘIT